T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANABİLİM DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BİLİM DALI

BURSA CEM SULTAN TÜRBESİ KALEM İŞLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

AYŞEGÜL KAMACI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. ALİ FUAT BAYSAL

KONYA-2021

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül KAMACI		
	Numarası	17812101008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim Dalı / Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	BURSA CEM SULTAN TÜRBESİ KALEM İŞLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Ayşegül KAMACI

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI ..... **i**
RESİMLER LİSTESİ ..... **iv**
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **xiii**
PLANLAR LİSTESİ ..... **xvii**
ÖZET ..... **xviii**
ABSTRACT ..... **xix**
ÖZSÖZ ..... **xx**
KISALTMALAR ..... **xxi**

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş 1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 1
2. Araştırmada İzlenen Yöntem 2
3. Konu ile İlgili Yapılan Kaynak ve Araştırmalar 3

İKİNCİ BÖLÜM
KALEMİŞİ SANATININ TANIMI

2.1. Kalemişi Sanatı 5
2.2. Kalemişi Sanatında Uygulanan Teknikler 5

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BURSA MURADİYE KÜLLİYESİ ve HAZİRESİNDEKİ TÜRBELER

3.1. Bursa 24
3.2. Muradiye Külliyesi 25
3.2.1. Muradiye Camii 30
3.2.2. Muradiye Medresesi 34
3.2.3. Muradiye İmareti 35
3.2.4. Muradiye Hamamı 36
3.3. Haziredeki Türbeler 37
3.3.1. Sultan II. Murad ve Sultan Alâeddin Türbesi 39
3.3.2. Hüma Hatun (Hatuniye) Türbesi 43
3.3.3. Gülbahar (Ebe) Hatun Türbesi 45
3.3.4. Saraylılar (Cariyeler) Türbesi 46
3.3.5. Gülşah Hatun Türbesi 47
3.3.6. Mükrime Hatun Türbesi 49
3.3.7. Şehzade Mahmud Türbesi 52
3.3.8. Şirin Hatun Türbesi 55

3.3.9. Şehzade Ahmed Türbesi....58
3.3.10. Gülruh Hatun Türbesi....61
3.3.11. Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi....64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BURSA CEM SULTAN TÜRBESİ KALEM İŞLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

4.1. Cem Sultan Türbesi Tarihçesi....67
4.2. Cem Sultan Türbesinde Bulunan Kabirler....75
4.2.1. Cem Sultan....76
4.2.2. Şehzade Mustafa....78
4.2.3. Şehzade Abdullah....79
4.2.4. Şehzade Alemşah....80

BEŞİNCİ BÖLÜM
KATALOG

5.1. Ana Kubbe....81
5.1.1. Ana Kubbe Desen Analizi....82
5.2. Güney Cephe....100
5.2.1. Güney Cephe Desen Analizi....101
5.3. Güneydoğu Cephe....121
5.3.1. Güneydoğu Cephe Desen Analizi....122
5.4. Kuzeydoğu Cephe....142
5.4.1. Kuzeydoğu Cephe Desen Analizi....143
5.5. Kuzey Cephe....163
5.5.1. Kuzey Cephe Desen Analizi....164
5.6. Kuzeybatı Cephe....186
5.6.1. Kuzeybatı Cephe Desen Analizi....187
5.7. Güneybatı Cephe....207
5.7.1. Güneybatı Cephe Desen Analizi....208

ALTINCI BÖLÜM
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

6.1. Değerlendirme....228
6.2. Sonuç....255
KAYNAKÇA....257
ÇİZİMLER....262
EKLER....328

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Uygur Freski, Hoca, Dörtnala koşan at. 6
Resim 2: Sıva üzeri kalemişi, Cem Sultan Türbesi, 2019 7
Resim 3: Sıva üzeri kalemişi, Süleymaniye Camii, 2014 8
Resim 4: Şehzade Mahmud Türbesi, 2019 9
Resim 5: Gülruh Hatun Türbesi, 2019 9
Resim 6: Şirin Hatun Türbesi, 2019 9
Resim 7: Ahşap üzeri kalemişi, Gökçeli Camii. 11
Resim 8: Ahşap üzeri kalemişi, Afyon Ulu Camii 11
Resim 9: Ahşap üzeri kalemişi, Eşrefoğlu Camii, 2018 11
Resim 10: Ahşap üzeri kalemişi, Kasaba Köyü Mahmut Bey Camii. 12
Resim 11: Ahşap üzeri kalemişi, Sultan II. Murad ve Sultan Alâeddin Türbesi, 2019 12
Resim 12: Ahşap üzeri kalemişi, Küçük Ayasofya Camii 13
Resim 13: Kubur Kalemdan bezemesi 14
Resim 14: Yay bezemesi 15
Resim 15: Yay bezemesi 15
Resim 16: Deri üzeri kalemişi, Bursa Ulu Cami 16
Resim 17: Bez üzeri kalemişi, Kılıç Ali Paşa Camii, 2014 16
Resim 18: Kızılören Han Mihrap 17
Resim 19: Taş üzeri kalemişi, Rüstem Paşa Camii, 2014 18
Resim 20: Taş üzeri kalemişi, Edirne Selimiye Camii, 2014 18
Resim 21: Taş üzeri kalemişi, İznik Sinan Paşa Camii, 2014) 18
Resim 22: Taş üzeri kalemişi, İznik Sinan Paşa Camii, 2014 19
Resim 23: Taş üzeri kalemişi, Topkapı Sarayı- Bağdat Köşkü, 2014 19
Resim 24: Malakâri, Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü, 2014 21
Resim 25: Malakâri, Sultan Ahmet Camii, 2014 21
Resim 26: Malakâri, Çoban Mustafa Paşa Camii, 2014 21
Resim 27: Naht, Çeçenistan Hoşiyurt Camii 23
Resim 28: Naht, Ahmet Hamdi Akseki Camii 23
Resim 29: Bursa Kalesi Çizimi. 24
Resim 30: Bursa Külliyeleri 25
Resim 31: Muradiye Külliyesi, 1880'li yıllar, 1895 (Anonim) 26

Resim 32: Muradiye Külliyesi, 2013 27
Resim 33: Muradiye Külliyesi Osmanlı Mezar Taşları Sergi Alanı, 2019 28
Resim 34: Muradiye Külliyesi Osmanlı Mezar Taşları Sergi Alanı, 2019 28
Resim 35: Muradiye Cami 30
Resim 36: Muradiye Camii, Kitabesi, 2019 30
Resim 37: Muradiye Cami, Alçı mihrap, 2019 31
Resim 38: Muradiye Camii, Giriş holü tavan göbeği, 2019 32
Resim 39: Muradiye Camii, Ömer Vasfi Efendi celî sülüs yazısı, 2019 32
Resim 40: Muradiye Cami, Müezzin mahfili tavanı, 2019) 33
Resim 41: Muradiye Camii, Restorasyon sonrası mihrap duvarı, 2019 33
Resim 42: Muradiye Medresesi 34
Resim 43: Muradiye İmareti, 2009 35
Resim 44: Muradiye Hamamı 36
Resim 45: Sultan II. Murad ve Sultan Alâeddin Türbesi, 2019 39
Resim 46: Sultan II. Murad Türbesi, II. Murad sandukası, 2019 40
Resim 47: Sultan II. Murad Türbesi, Mihrap, 2019 40
Resim 48: Sultan II. Murad Türbesi, Merve Ağacı, 2019 41
Resim 49: Sultan II. Murat Türbesi, ... 41
Resim 50: Sultan Alâeddin Türbesi, 2019 42
Resim 51: Hüma Hatun Türbesi, 2019 43
Resim 52: Hüma Hatun Türbesi, Kubbe kasnağı, 2019 44
Resim 53: Hüma Hatun Türbesi, Kubbe, 2019 44
Resim 54: Gülbahar (Ebe) Hatun Türbesi, 2019 45
Resim 55: Saraylılar (Cariyeler) Türbesi, 2019 46
Resim 56: Gülşah Hatun Türbesi, 2019 47
Resim 57: Gülşah Hatun Türbesi, Sandukası, 2019 48
Resim 58: Gülşah Hatun Türbesi, Kubbe Tezyinatı, 2019 48
Resim 59: Mükrime Hatun Türbesi, 2016 49
Resim 60: Mükrime Hatun Türbesi, Sandukaları, 2016 50
Resim 61: Mükrime Hatun Türbesi, Kalemişleri, 2019 50
Resim 62: Mükrime Hatun Türbesi, Kubbe tezyinatı, 2019 51
Resim 63: Mükrime Hatun Türbesi, Duvar Tezyinatı, 2019 51
Resim 64: Şehzade Mahmud Türbesi, Genel Görünüş, 2019 52

Resim 65: Şehzade Mahmud Türbesi, Sandukalar, 2019 53
Resim 66: Şehzade Mahmud Türbesi, Restorasyon Sırasında Kubbe tezyinatı, 2019. 53
Resim 67: Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbe tezyinatı, 2019..... 54
Resim 68: Şehzade Mahmud Türbesi, Vazolu Buket Tasarımları, 2019..... 54
Resim 69: Şirin Hatun Türbesi, 2019 55
Resim 70: Şirin Hatun Türbesi, Sandukalar, 2019 56
Resim 71: Şirin Hatun Türbesi, Kubbe tezyinatı, 2019..... 56
Resim 72: Şirin Hatun Türbesi, Kalemişleri, 2019..... 57
Resim 73: Şirin Hatun Türbesi, Duvar tezyinatı, 2019..... 57
Resim 74: Şehzade Ahmed Türbesi, 2019..... 58
Resim 75: Şehzade Ahmed Türbesi, Sandukalar, 2019..... 59
Resim 76: Şehzade Ahmed Türbesi, Kubbe Tezyinatı, 2019..... 60
Resim 77: Şehzade Ahmed Türbesi, Giriş, 2019..... 60
Resim 78: Gülruh Hatun Türbesi, 2019..... 61
Resim 79: Gülruh Hatun Türbesi, Sandukalar, 2019..... 62
Resim 80: Gülruh Hatun Türbesi, Restorasyon Sırasında Kubbe 62
Resim 81: Gülruh Hatun Türbesi, Mihrap, 2019..... 63
Resim 82: Gülruh Hatun Türbesi, Kubbe, 2019 63
Resim 83: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, 2019 64
Resim 84: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, Sandukalar, 2019 65
Resim 85: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, Çini ve Kalem İşi Tezyinatı, 2019 ... 66
Resim 86: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, Kalem İşi Tezyinatı, 2019..... 66
Resim 87: Cem Sultan Türbesi, 2019 68
Resim 88: 1970'ler Cem Sultan Türbesi. 69
Resim 89: Cem Sultan Türbesi, Ana Kubbe Kalemişi. 70
Resim 90: Cem Sultan Türbesi, Kündekâri Kapı 72
Resim 91: Cem Sultan Türbesi, Kündekâri Kapı, 2019 72
Resim 92: Süheyl Ünver'in Kitabından Kündekâri Kapı Detay Çizimleri 73
Resim 93: Cem Sultan Türbesi, Kündekâri Kapı Detay, 2019..... 73
Resim 94: Kuzey Cephe Pencere Detayı 74
Resim 95: Cem Sultan Türbesi Çinileri, 2019..... 74
Resim 96: Cem Sultan Türbesi, Kabirler, 2019) 75
Resim 97: Cem Sultan'ın İbni Müezzin tarafından yapılan minyatürü..... 76

Resim 98: Cem Sultan'ın Kabri, 2019 77
Resim 99: Şehzade Mustafa'nın Kabri, 2019 78
Resim 100: Şehzade Abdullah'ın Kabri, 2019 79
Resim 101: Şehzade Alemşah'ın Kabri, 2019 80
Resim 102: Ana Kubbe, 2019 82
Resim 103: Ana Kubbe 1. Kademe, 2019 83
Resim 104: Ana Kubbe 1. Kademe Detay, 2019 84
Resim 105: Ana Kubbe 1. Kademe Detay, 2019 85
Resim 106: Ana Kubbe 2. Kademe, 2019 85
Resim 107: Ana Kubbe 3. Kademe Detay, 2019 86
Resim 108: Ana Kubbe 4. Kademe (a), 2019 87
Resim 109: Ana Kubbe 4. Kademe (a1), 2019 87
Resim 110: Ana Kubbe 4. Kademe (b), 2019 88
Resim 111: Ana Kubbe 4. Kademe (b1), 2019 89
Resim 112: Ana Kubbe 4. Kademe (c), 2019 90
Resim 113: Ana Kubbe 4. Kademe (c1), 2019 90
Resim 114: Ana Kubbe 4. Kademe (d), 2019 91
Resim 115: Ana Kubbe 4. Kademe (d1), 2019 92
Resim 116: Ana Kubbe 4. Kademe (e), 2019 93
Resim 117: Ana Kubbe 4. Kademe (e1), 2019 93
Resim 118: Ana Kubbe 4. Kademe (f), 2019 94
Resim 119: Ana Kubbe 4. Kademe (f1), 2019 95
Resim 120: Ana Kubbe 5. Kademe, 2019 95
Resim 121: Ana Kubbe 6. Kademe Türk Üçgenleri, 2019 96
Resim 122: Güney Cephe, 2019 101
Resim 123: Güney Cephe 1. Kademe, 2019 102
Resim 124: Güney Cephe 2. Kademe (a1), 2019 103
Resim 125: Güney Cephe 2. Kademe (a2), 2019 103
Resim 126: Güney Cephe 2. Kademe (a3), 2019 104
Resim 127: Güney Cephe 2. Kademe (a4), 2019 105
Resim 128: Güney Cephe 2. Kademe (a5), 2019 106
Resim 129: Güney Cephe 2. Kademe (a6), 2019 107
Resim 130: Güney Cephe 2. Kademe (a7), 2019 108

Resim 131: Güney Cephe 2. Kademe (a8), 2019 109
Resim 132: Güney Cephe 3. Kademe (b1), 2019 110
Resim 133: Güney Cephe 3. Kademe (b1), 2019 110
Resim 134: Güney Cephe 3. Kademe (b2), 2019 111
Resim 135: Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019 112
Resim 136 Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019..... 113
Resim 137 Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019..... 113
Resim 138: Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019 114
Resim 139: Güney Cephe 4. Kademe (c2), 2019 114
Resim 140: Güney Cephe 4. Kademe (c3), 2019 115
Resim 141: Güney Cephe 4. Kademe (c3), 2019 115
Resim 142: Güney Cephe 4. Kademe (c4), 2019 116
Resim 143: Güney Cephe 4. Kademe (c5), 2019 116
Resim 144: Güney Cephe 4. Kademe (c6), 2019 117
Resim 145: Güneydoğu Cephe, 2019 122
Resim 146: Güneydoğu Cephe 1. Kademe, 2019..... 123
Resim 147: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a1), 2019 123
Resim 148: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a2), 2019 124
Resim 149: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a3), 2019 125
Resim 150: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a4), 2019 126
Resim 151: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a5), 2019 127
Resim 152: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a6), 2019 128
Resim 153: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7), 2019 128
Resim 154: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a8), 2019 129
Resim 155: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1), 2019 130
Resim 156: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b2), 2019 131
Resim 157: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1), 2019 134
Resim 158: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c2), 2019 136
Resim 159: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c3), 2019 137
Resim 160: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c4), 2019 138
Resim 161: Kuzeydoğu Cephe, 2019 143
Resim 162: Kuzeydoğu Cephe 1. Kademe, 2019 144
Resim 163: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a1), 2019..... 144

Resim 164: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a2), 2019 145
Resim 165: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a3), 2019 146
Resim 166: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a4), 2019 147
Resim 167: Kuzeydoğu Cephe, 2. Kademe (a5), 2019 148
Resim 168: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a6), 2019 149
Resim 169: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a7), 2019 149
Resim 170: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a8), 2019 150
Resim 171: Kuzeydoğu Cephe 3. Kademe (b1), 2019 151
Resim172: Kuzeydoğu Cephe 3. Kademe (b2), 2019 152
Resim 173: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1), 2019 155
Resim 174: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2), 2019 158
Resim 175: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c3), 2019 159
Resim 176: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c4), 2019 160
Resim 177: Kuzey Cephe, 2019 164
Resim 178: Kuzey Cephe 1. Kademe, 2019 165
Resim 179: Kuzey Cephe 2. Kademe (a1), 2019 165
Resim 180: Kuzey Cephe 2. Kademe (a2), 2019 166
Resim 181: Kuzey Cephe 2. Kademe (a3), 2019 167
Resim 182: Kuzey Cephe, 2. Kademe (a4), 2019 168
Resim 183: Kuzey Cephe, 2. Kademe (a5), 2019 169
Resim 184: Kuzey Cephe 2. Kademe (a6), 2019 170
Resim 185: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7), 2019 171
Resim 186: Kuzey Cephe 2. Kademe (a8), 2019 172
Resim 187: Kuzey Cephe 3. Kademe (b1), 2019 173
Resim 188: Kuzey Cephe 3. Kademe (b1), 2019 173
Resim 189: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2), 2019 175
Resim 190: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1), 2019 178
Resim 191: Kuzey Cephe 4. Kademe (c2), 2019 180
Resim 192: Kuzey Cephe 4. Kademe (c3), 2019 182
Resim 193: Kuzey Cephe 4. Kademe (c4), 2019 183
Resim 194: Kuzeybatı Cephe, 2019 187
Resim 195: Kuzeybatı Cephe 1. Kademe, 2019 188
Resim 196: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a1), 2019 188

Resim 197: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a2), 2019 189
Resim 198: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a3), 2019 190
Resim 199: Kuzeybatı Cephe, 2. Kademe (a4), 2019 191
Resim 200: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a5), 2019 192
Resim 201: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a6), 2019 193
Resim 202: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a7), 2019 193
Resim 203: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a8), 2019 194
Resim 204: Kuzeybatı Cephe 3. Kademe (b1), 2019 195
Resim 205: Kuzeybatı Cephe 3. Kademe (b2), 2019 196
Resim 206: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c1), 2019 199
Resim 207: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c2), 2019 202
Resim 208: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c3), 2019 203
Resim 209: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c4), 2019 204
Resim 210: Güneybatı Cephe, 2019 208
Resim 211: Güneybatı Cephe 1. Kademe, 2019 209
Resim 212: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a1), 2019 209
Resim 213: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a2), 2019 210
Resim 214: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a3), 2019 211
Resim 215: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a4), 2019 212
Resim 216: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a5), 2019 213
Resim 217: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a6), 2019 214
Resim 218: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a7), 2019 214
Resim 219: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a8), 2019 216
Resim 220: Güneybatı Cephe 3. Kademe (b1), 2019 216
Resim 221: Güneybatı Cephe 3. Kademe (b2), 2019 217
Resim 222: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1), 2019 220
Resim 223: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c2), 2019 223
Resim 224: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c3), 2019 224
Resim 225: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c4), 2019 225
Resim 226: Ana Kubbe, Rumi 229
Resim 227: Edirne Üç Şerefeli Cami, Kubbe 229
Resim 228: Şirin Hatun Türbesi, Kubbe 230
Resim 229: Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbe 230

Resim 230: Gülruh Hatun Türbesi, Kubbe 230
Resim 231: Kubbe-i Hadra, Güney Cephe Bordür 231
Resim 232: 2015 Restorasyon Öncesi, Bursa Kemeri İç Bünyesi 231
Resim 233: 2015 Restorasyon Öncesi, Kubbe Kasnağı 232
Resim 234: Restorasyon Öncesi 232
Resim 235: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 1 233
Resim 236: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 2 233
Resim 237: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 3 234
Resim 238: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 4 234
Resim 239: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 5 234
Resim 240: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 1 235
Resim 241: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 2 235
Resim 242: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 3 235
Resim 243: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 4 236
Resim 244: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 1 236
Resim 245: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 2 237
Resim 246: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 3 237
Resim 247: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 4 237
Resim 248: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 1 238
Resim 249: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 2 238
Resim 250: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 3 238
Resim 251: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 4 239
Resim 252: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 1 239
Resim 253: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 2 240
Resim 254: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 3 240
Resim 255: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 4 240
Resim 256: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 1 241
Resim 257: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 2 241
Resim 258: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 3 241
Resim 259: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 4 242
Resim 260: Konya Mevlana Türbesi Kubbe-i Hadra, Hayat Ağacı. 243
Resim 261: Konya Mevlana Türbesi Kubbe-i Hadra, Hayat Ağacı. 243
Resim 262: Edirne Muradiye Cami, Buket Tasarımı 244

Resim 263: İstanbul Küçük Ayasofya Cami, Buket Tasarımı, 2014 244
Resim 264: Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi, Buket Tasarımı, 2014 245
Resim 265: Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Buket Tasarımı 245
Resim 266: Restorasyon Öncesi, Kubbe Kasnağı 252
Resim 267: Restorasyon Öncesi Kubbe Kasnağı 252

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1: Ana Kubbe 262
Çizim 2: Ana Kubbe 1. Kademe 263
Çizim 3: Ana Kubbe 1. Kademe 263
Çizim 4: Ana Kubbe 1. Kademe 264
Çizim 5: Ana Kubbe 1. Kademe 265
Çizim 6: Ana Kubbe 3. Kademe 266
Çizim 7: Ana Kubbe 4. Kademe (d1) 266
Çizim 8: Ana Kubbe 4. Kademe (d1) 267
Çizim 9: Ana Kubbe 4. Kademe (d1) 267
Çizim 10: Ana Kubbe 4. Kademe (d1) 268
Çizim 11: Ana Kubbe 4. Kademe (d1) 268
Çizim 12: Ana Kubbe 4. Kademe (d1) 268
Çizim 13: Ana Kubbe 4. Kademe (e1) 269
Çizim 14: Ana Kubbe 4. Kademe (e1) 269
Çizim 15: Ana Kubbe 4. Kademe (e1) 270
Çizim 16: Ana Kubbe 4. Kademe (e1) 270
Çizim 17: Ana Kubbe 4. Kademe (e1) 271
Çizim 18: Güney Cephe 1. Kademe 271
Çizim 19: Güney Cephe 1. Kademe 271
Çizim 20: Güney Cephe 2. Kademe (a1) 272
Çizim 21: Güney Cephe 2. Kademe (a6) 272
Çizim 22: Güney Cephe 2. Kademe (a7) 273
Çizim 23: Güney Cephe 2. Kademe (a7) 274
Çizim 24: Güney Cephe 2. Kademe (a7) 275
Çizim 25: Güney Cephe 2. Kademe (a7) 276
Çizim 26: Güney Cephe 2. Kademe (a7) 277
Çizim 27: Güney Cephe 2. Kademe (a7) 278
Çizim 28: Güney Cephe 3. Kademe (b1) 279
Çizim 29: Güney Cephe 3. Kademe (b1) 279
Çizim 30: Güney Cephe 3. Kademe (b2) 280
Çizim 31: Güney Cephe 3. Kademe (b2) 281
Çizim 32: Güney Cephe 3. Kademe (b2) 281

Çizim 33: Güney Cephe 3. Kademe (b2) 282
Çizim 34: Güney Cephe 3. Kademe (b2) 282
Çizim 35: Güney Cephe 3. Kademe (b2) 283
Çizim 36: Güney Cephe 4. Kademe (c1) 284
Çizim 37: Güney Cephe 4. Kademe (c1) 285
Çizim 38: Güney Cephe 4. Kademe (c1) 285
Çizim 39: Güney Cephe 4. Kademe (c1) 286
Çizim 40: Güney Cephe 4. Kademe (c1) 286
Çizim 41: Güney Cephe 4. Kademe (c1) 286
Çizim 42: Güney Cephe 4. Kademe (c1) 287
Çizim 43: Güney Cephe 4. Kademe (c4) 287
Çizim 44: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7) 288
Çizim 45: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7) 288
Çizim 46: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7) 289
Çizim 47: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7) 289
Çizim 48: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7) 290
Çizim 49: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7) 290
Çizim 50: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1) 291
Çizim 51: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1) 291
Çizim 52: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1) 291
Çizim 53: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 292
Çizim 54: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 293
Çizim 55: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 294
Çizim 56: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 294
Çizim 57: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 295
Çizim 58: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 295
Çizim 59: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 296
Çizim 60: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 296
Çizim 61: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c4) 297
Çizim 63: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 298
Çizim 62: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a7) 298
Çizim 64: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 300
Çizim 65: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 301

Çizim 66: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 302
Çizim 67: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 302
Çizim 68: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 302
Çizim 69: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 303
Çizim 70: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 303
Çizim 71: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1) 303
Çizim 72: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2) 304
Çizim 73: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2) 305
Çizim 74: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2) 305
Çizim 75: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2) 306
Çizim 76: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2) 306
Çizim 77: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2) 307
Çizim 78: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2) 308
Çizim 79: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7) 309
Çizim 80: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7) 310
Çizim 81: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7) 311
Çizim 82: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7) 312
Çizim 83: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7) 312
Çizim 84: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7) 313
Çizim 85: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2) 314
Çizim 86: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2) 315
Çizim 87: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2) 315
Çizim 88: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2) 315
Çizim 89: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2) 315
Çizim 90: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 316
Çizim 91: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 317
Çizim 92: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 318
Çizim 93: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 319
Çizim 94: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 319
Çizim 95: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 320
Çizim 96: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 320
Çizim 97: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 320
Çizim 98: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1) 320

Çizim 99: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a7) 321
Çizim 100: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a7) 322
Çizim 101: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1) 323
Çizim 102: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1) 324
Çizim 103: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1) 324
Çizim 104: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1) 325
Çizim 105: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1) 326
Çizim 106: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1) 327

PLANLAR LİSTESİ

Plan 1: Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı. 29
Plan 2: Cem Sultan Türbesi Planı 70
Plan 3: Ana Kubbe Desen Planı 81
Plan 4: Ana Kubbe Desen Planı, 4. Kademe 81
Plan 5: Güney Cephe Desen Planı 100
Plan 6: Güney Cephe Desen Planı, Kademe Detayları 100
Plan 7: Güneydoğu Cephe Desen Planı 121
Plan 8: Güneydoğu Cephe Desen Planı, Kademe Detayları 121
Plan 9: Kuzeydoğu Cephe Desen Planı 142
Plan 10: Kuzeydoğu Cephe Desen Planı, Kademe Detayları 142
Plan 11: Kuzey Cephe Desen Planı 163
Plan 12: Kuzey Cephe Desen Planı, Kademe Detayları 163
Plan 13: Kuzeybatı Cephe Desen Planı 186
Plan 14: Kuzeybatı Cephe Desen Planı, Kademe Detayları 186
Plan 15: Güneybatı Cephe Desen Planı 207
Plan 16: Güneybatı Cephe Desen Planı, Kademe Detayları 207
Plan 17: Ana Kubbe, Yazı Planı 247
Plan 18: Cephe Duvarları, Yazı Planı 249
Plan 19: Cephe Duvarları, Yazı Planı 249
Plan 20: Cephe Duvarları, Kemerler 253
Plan 21: Cephe Duvarları, Vazolu Buketler 253

Öğrencinin				
	Adı Soyadı	Ayşegül KAMACI		
	Numarası	17812101008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim Dalı / Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. Ali Fuat BAYSAL		
	Tezin Adı	BURSA CEM SULTAN TÜRBESİ KALEM İŞLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ		

ÖZET

Türk tezyini sanatlar içinde önemli bir yere sahip olan kalemişi sanatı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde usta sanatkârların maharetli ellerinde gelişim göstererek zirve noktasına ulaşmıştır. Bu süreç başkent Bursa ile başlayıp fethedilen tüm topraklarda gelişimini sürdürmüştür. Devlet-i Aliyye için önemli bir yere sahip olan Bursa'da birçok sultan, şehzade ve validelerinin türbeleri bulunmaktadır.

Bu araştırmada, Osmanlı sanat anlayışına ışık tutmak ve tarihi eserlerimizi belgelemek amacı ile türbe tezyinatının en eşsiz örneklerinden olan Bursa Cem Sultan Türbesi kalemişi tezyinatı çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmanın amacı ve önemi, izlenen yöntem ve konu ile ilgili yapılan kaynak araştırmaları yer almaktadır. İkinci bölümde kalemişi sanatı ve teknikler hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Bursa Muradiye Külliyesi ve Haziresinde yer alan türbeler hakkında bilgiler yer almaktadır. Dördüncü bölümde Bursa Cem Sultan Türbesi tanıtılıp içerisinde yer alan mevtalarla ilgili bilgiler verilmiştir. Beşinci bölüm katalog olarak düzenlenmiş, türbe içindeki kalemişi tezyinatı, desen, yazı, motif ve teknik açıdan incelenerek her katalog başlığı altında değerlendirmeye yer verilmiştir. Son olarak incelenen eserlerin genel bir değerlendirmesi yapılıp sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kalemişi, Cem Sultan Türbesi, Türbe Süslemeleri, Tezyinat, Muradiye Külliyesi

Author's				
	Name and Surname	Ayşegül KAMACI		
	Student Number	17812101008		
	Department	Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim Dalı / Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ. DR. Ali Fuat BAYSAL		
	Title of the Thesis/Dissertation	PAINTED DECORATION AND COMPOSITION SPECIFICATIONS OF CEM SULTAN TOMB IN BURSA		

ABSTRACT

Painted decoration, which has an important place in Turkish decorative arts, reached its peak by developing in the skillful hands of master craftsmen during the Ottoman Empire period. This process started with the capital Bursa and continued its development in all conquered lands. There are many tombs of sultans, princes and their mothers in Bursa, which has a significant place for the Ottoman Empire.

In this research, in order to shed light on the understanding of Ottoman art and to document our historical artifacts, the painted decoration of Bursa Cem Sultan Tombs, which is one of the unique examples of tomb decoration, is studied.

In the first part of the study, the purpose and importance of the research, the following method and the source researches on the subject are included. In the second part, information about hand drawing art and techniques are given. The third section contains knowledge on Bursa Muradiye Complex and tombs in the garden. In the fourth part, Bursa Cem Sultan Tomb is introduced, and information is given about the graves that are inside in the tomb. The fifth part is ordered as a catalog, and the painted decoration in the tomb is examined in terms of patterns, texts, motifs and techniques and the evaluation is included under each catalog title. Finally, with a general evaluation of the examined works, it is reached to a conclusion.

Keywords: Painted Decoration, Cem Sultan Tomb, Tomb Decorations, Ornament, Muradiye Complex

ÖZSÖZ

Dünya üzerinde var olan toplumlar, tarih boyunca kendi dönemine has sanat eserleri bırakmıştır. Zamanla gelişen ve değişen dünyada ibadet mekânları, saraylar ve türbeler de değişime uğramıştır. Türklerin İslamiyet'i seçmesiyle sivil ve dini mimarideki bezeme anlayışı da değişime uğramış ve zamanla gelişim sağlamıştır. Devrin önemli kişileri için yapılan türbeler de bu değişimle birlikte tezyinatın sıkça kullanıldığı alanlar haline gelmiştir.

Bursa'nın manevi değerlerinden olan Muradiye Külliyesi içinde yer alan Cem Sultan Türbesi tezyinatı araştırma konumuz olarak belirlenmiştir. Yapıldığı tarihten bu yana görmüş olduğu onarımlara karşı hala özgünlüğünü koruyabilen bu nadide türbenin, tezyinatının incelenerek belgelenmesinde, bize sunulan kültür mirasımızın gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

Lisans ve lisansüstü eğitimimde değerli bilgilerinden istifade ettiğim, beni böylesi orijinal bir çalışma için teşvik eden, araştırma çalışmalarımı büyük bir sabır ve titizlikle inceleyerek beni en doğru olana sevk eden kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ali Fuat BAYSAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırmamız sırasında bilgilerine başvurduğum Bursa Kültürel Miras Şube Müdürlüğü ve Bursa Büyük Şehir Belediyesi çalışanlarına, teknik destek konusundaki yardımlarından dolayı Öğr. Gör. Betül ERİKOĞLU'na ve belge - doküman konusundaki yardımlarında dolayı Arş. Gör. Nurcan SERTYÜZ'e teşekkür ederim.

Öğrenim hayatım boyunca bana olumlu yönde teşviklerde bulunan ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme sabır ve anlayışlarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayşegül KAMACI

Konya - 2021

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
cm	: Santimetre
km^2	: Kilometrekare
m	: Metre
m^2	: Metrekare
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
yy.	: Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Osmanlı İmparatorluğunun önemli sanat eserlerinin bulunduğu ilk başkenti olan Bursa'da, türbe mimarisi önemli bir yere sahiptir. Özellikle burada bulunan Erken Dönem Osmanlı türbeleri, Klasik Osmanlı türbelerine örnek oluşturması bakımından ayrı bir yere sahiptir.

Fatih Sultan Mehmed'in genç yaşta vefat eden oğlu Şehzade Mustafa için, 1479 yılında inşa edildiği kabul edilen türbe daha çok, ömrünün son zamanlarını vatanından uzak sürgün hayatı geçiren ve Napoli'de 1495 yılında hayatını kaybeden Cem Sultan'ın naaşının 1499 yılında ağabeyi Şehzade Mustafa'nın türbesine getirilmesiyle sıklıkla Cem Sultan Türbesi olarak anılmaya başlanmıştır. Külliye içinde yer alan Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa Türbesi ile karışıklık meydana gelmemesi için kaynaklarda konumuz olan türbe; Şehzade Mustafa-i Atik ve Cem Sultan Türbesi olarak da geçmektedir. 500 yıllık geçmişine rağmen halen ayakta varlığını koruyan bu nadide eserin, yapıldığı tarihten bu yana birçok kez onarım gördüğü incelenen kaynaklarda belirtilmiş olsa da tarih bilgisi ve belge konusunda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Bu onarımlar ile ilgili ulaşılan kısıtlı belgeler ile birlikte bugün geldiğimiz noktada, 2012-2015 yılları arasında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından "Muradiye Türbeleri Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projesi" kapsamında çok yönlü bir onarıma tabii olmuş, hem yapısal sorunlar giderilmiş hem de araştırma raspası sırasında ortaya çıkan ve var olan kalemişi bezemeleri ihya edilmiştir. Araştırmamıza konu olan Cem Sultan Türbesi ile ilgili 2012 yılı restorasyon öncesi detaylı fotoğrafların çok azına erişilebilmiştir. Bununla birlikte çalışmamızın katalog bölümü değerlendirmesinde, ulaşılan fotoğraflar ile kıyasa gidilip onarım sonrası ile karşılaştırmalara yer verilmiştir.

Muradiye Külliyesi ve Türbeler ile ilgili birçok yerli yabancı bilim adamı, sanat tarihçi ve sanatçılar tarafından araştırma yapılmışsa da türbenin tezyinatı konusunda yapılan çalışmalar sınırlıdır. Araştırmamız kapsamında, yüzyıllardır ayakta duran ve son olarak 2015 yılında kapsamlı bir onarım sürecinden geçen Muradiye Külliyesi'nde

bulunan Türbeler içinde yer alan Cem Sultan Türbesi'nin kalemişi bezemelerinin ihya edilmiş bugünkü hali; kullanılan teknik, desen ve üslup anlayışının fotoğraf ve analizlerle belgelenerek kayıt altına alınması amaçlanmaktadır.

2. Araştırmada İzlenen Yöntem

Çalışmalarımız üç yönlü sürdürülmüştür:

a) ***Kütüphane ve arşiv çalışması;*** Araştırmamıza öncelikle literatür taramasıyla başlandı. Konumuz olan türbe ile ilgili yerli ve yabancı kitaplar, tezler, dergi, makale, sözlük, kütüphaneler, internet kaynakları, arşiv taraması ve incelenmesi esas alındı.

b) ***Alan çalışması;*** Araştırmamızın konusu olan Bursa Cem Sultan Türbesi yerinde ziyaret edildi. Türbenin tüm detayları fotoğraflandı ve gerekli bilgi, belge ve doküman ilgili makamlardan alındı.

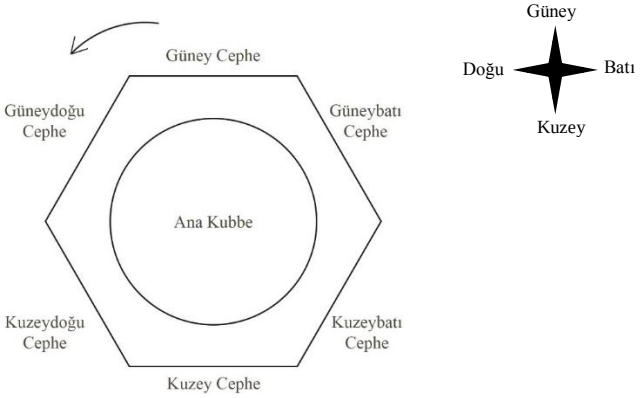
c) ***Analiz çalışması;*** Fotoğraflarla belgelenen türbenin, kalemişi tezyinatı analiz edilip bilgisayar ortamında çizildi.

Araştırma konumuza öncelikle Bursa tarihi, Türbe yapıları ve Kalemişi Sanatı ile ilgili arşiv çalışması yapıldı. Konumuz türbe ve tezyinat olduğu için bu kapsamda çalışılmış olan, kitap, makale, dergi ve tez gibi materyallerin bir listesi çıkarıldı. Çıkarılan listedeki eserler incelenerek konu ile ilgili kısımlar belirlendi.

Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne gidilerek Muradiye Külliyesi içerisindeki türbelere ait; belge, çizim ve restorasyon öncesi döneme ait fotoğraflar alındı. Ardından araştırmacı tarafından Muradiye Külliyesine gidilerek Cem Sultan Türbesi yerinde ziyaret edildi. Burada Nikon D7100 fotoğraf makinesi ve tripot yardımıyla türbenin tüm detayları fotoğraflandı. Çekim sırasında oluşan perspektif ve ışık hataları Photoshop CS6 programı ile düzeltildi. Düzenleme sonrasında tüm desenlerin çıktıları alınıp analizleri yapıldı. Ardından bilgisayar ortamına aktarıldı. Aktarılan bu desenler AutoCAD programı ile tekrar çizildi.

Çalışmamız Ana Kubbe, Güney Cephe, Güneydoğu Cephesi, Kuzeydoğu Cephesi, Kuzey Cephe, Kuzeybatı Cephesi, Güneybatı Cephesi olmak üzere 7 ana

başlıkta incelendi. Ana kubbenin hemen ardından anlatıma ayet başlangıcı olan güney cepheden başlanılarak saat yönünün tersine bir yol izlendi.

Ana kubbede kolay bir anlatım sağlayabilmek için 6 kademeye ayrıldı. Bu kademelerden yalnızca bir tanesi harflendirme metodu ile bölümlere ayrıldı. Bu kademeler plan üzerinde gösterildi ve analizleri yapıldı.

Güney, Güneydoğu, Kuzeydoğu, Kuzey, Kuzeybatı, Güneybatı cephelerinde kolay bir anlatım sağlayabilmek için plan üzerinde kademelendirme sistemi yapıldı. Yukarıdan aşağıya 4 kademeye ayrılan alanlar kendi içerisinde harflendirme metodu ile bölümlere ayrıldı ve analizleri yapıldı.

3. Konu ile İlgili Yapılan Kaynak ve Araştırmalar

Muradiye Külliyesi ve Türbeler yapıları pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş olmakla birlikte, Cem Sultan Türbesi'nin tezyinatı ile ilgili detaylı biçimde ele alınan bir çalışmaya ulaşılamadı.

Süheyl Ünver ve Zeki Pakalın'ın; Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem kitabı, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 Kitabı, Hakkı Önkal'ın; Osmanlı Hanedan Türbeleri kitabı konumuz ile ilgili önemli kaynaklar arasında verilebilir.

1. **ÜNVER, Ahmet Süheyl - PAKALIN, M. Zeki (1946). Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri. Bursa: Ant Basımevi.**

Süheyl Ünver – Zeki Pakalın'ın Şehzade Mustafa ve Cem Sultan'ın hayatlarının anlatıldığı ve türbenin tezyini unsularının incelendiği önemli bir çalışmadır.

2. **AYVERDİ, Hakkı Ekrem (1973). Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886, C. 3, İstanbul: Baha Matbaası.**

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886 kitabında, Fatih Sultan Mehmed döneminde inşa edilmiş olan, camii, mescid, türbe, hamam, zaviye, kabir, imaret ve çeşme gibi dönemin yapılarını plan, tezyinat ve mimari bakımdan incelediği önemli bir eserdir.

3. **ÖNKAL, Hakkı (2017). Osmanlı Hanedan Türbeleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.**

Hakkı Önkal'ın "Osmanlı Hanedan Türbeleri" adlı kitabı, Osmanlı sultanları ve hanedan mensuplarına ait türbeleri; mimari, süsleme ve plan bakımdan incelenmiştir.

4. **DAŞ, Ertan (2003). Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500), Yayımlanmış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı.**

Ertan Daş'ın "Erken Dönem Osmanlı Türbeleri" adlı doktora tezi Osmanlı türbeleri hakkında yapılmış en önemli çalışmalardan birisidir. Bu çalışmada erken Osmanlı dönemi türbeleri plan, mimari ve süslemeleriyle ele alınarak, çizimlerle desteklenen kapsamlı türbe çalışmalarından biridir.

5. **Baysal, A. Fuat (2017). Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri. Konya: Palet Yayınları.**

Ali Fuat Baysal'ın "Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri" kitabı kalemişi hakkında bizlere geniş bilgiler sunar. Kitabın baş kısmında; kalemişi teknikleri, uygulandığı alanlar ve kullanılan malzemelere yer verilmiştir. Son bölümde ise kalemişi sanatının Türk tarihindeki yerini İslam öncesi dönemden başlayarak Cumhuriyet sonrasına kadar bizlere dönem dönem aktarılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
KALEMİŞİ SANATININ TANIMI

2.1. Kalemişi Sanatı

Kalemişi sanatı Geleneksel Türk Sanatları içerisinde en eski ve önemli kollarından biridir. Kalemişi; "*Sivil ve dinî mimarimizin iç duvarlarını, kubbelerini ve tavanlarını sıva, ahşap, taş, bez ve deri gibi malzeme üzerine, renkli boyalar, bazen de altın varak kullanılarak ince "kıllı kalem" tabir edilen fırçalarla yapılan nakışlardır*[1]" diye açıklanmaktadır. Bu genel tarifin ardından, bu sanata neden bu isim verilmiştir veya kalem kelimesinin kaynağı nedir gibi bir takım sorular ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden öncelikle "Kalem" terimini ele aldığımızda kuşkusuz bu soruların cevaplarına da karşılık bulabilmemiz mümkündür. Kâğıt üzerine yazı veya çizim için kullandığımız bir araç olan kalem; "*Boya ile bir satıh üzerine nakış yapmaya mahsus ucu sivri ve kalem gibi uzunca tüy veya tahta çubuk* [2]" diye ifade edilmiştir.

Tüy kalem aynı zamanda eski Türklerde, minyatürleri, nakış resimleri yapan ressamların ve müzehhiplerin resim çizmek için kullandıkları, tüyden yapılmış fırçanın da adıdır. Bizlerin bir zemin üzerine resim, şekil, yazı, nakış vb. uygulamalar için kullandığımız "fırça" kültürümüz içerisinde "kıllı kalem" diye tabir edilmiştir. Sonuç olarak, kıllı-tüy kalem ile yani fırçayla yapılan bu nakışlara eski tabirle "kalem kâri" günümüz Türkçesiyle "kalemişi" denilmiştir[3].

Bu nakışları yapan kişilere ise "kalemkâr", tezyinatın tasarımını hazırlayan ve aynı zamanda uygulayan kişilere "nakkâş" denilir[4].

2.2. Kalemişi Sanatında Uygulanan Teknikler

Kalemişi sanatı, uygulandıkları zemin malzemesine göre sınıflara ayrılır. Bunlar;

- Sıva üzeri kalemişleri

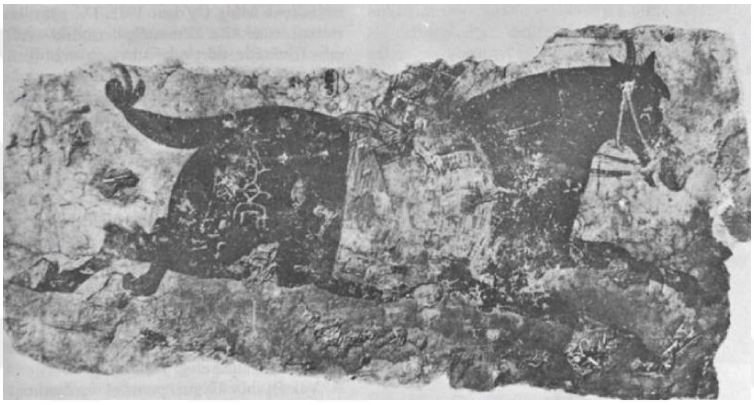
---

[1] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.16.
[2] ARSEVEN, C. Esad, "Kalem" *Sanat Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul 1966, s.911.
[3] BAYSAL, A. Fuat, *a.g.e.,* s.16-17.
[4] BAYSAL, A. Fuat, Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşi Örnekleri Ve Analizleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013, s.2.

- Ahşap üzeri kalemişleri
- Taş ve mermer üzeri kalemişleri
- Deri ve bez üzeri kalemişleri
- Malakâri
- Naht[5]'dır.

a) Sıva Üzeri Kalemişleri

Kökleri Uygur duvar resimlerine dayanan Türk tezyini sanatlarından biridir.

Resim 1: Uygur Freski, Hoca, Dörtnala koşan at.
ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul 1993, s.24.

Mimaride sıklıkla kullanılan sıva üzeri kalemişleri, *"fresko"* ve *"secco"* olarak ikiye ayrılır. Fresko, yaş olan sıvaya boyanın uygulanıp emdirilmesi ile yapılan bir tekniktir. Secco ise, süslemenin kuru sıva üzerine uygulandığı tekniktir[6] yani bir anlamda bizlerin günümüzde kullandığımız kalemişi tekniğinin batıda kullanılan ismidir. Bu tekniklerin artı ve eksi yanları bulunmaktadır. Fresko uygulamada zahmetli olsa da dayanıklılık ve kalıcılık bakımından önemlidir. Bunun en güzel örneği ise Uygur duvar resimlerinde görmüş olduğumuz fresklerdir. Binlerce yıldır hala sağlam kalabilmiştir[7] (Resim 1).

[5] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.33.

[6] NEMLİOĞLU, Candan, "Yerinde Korunmayan Taşınmaz Eserlerin Müzelerde Teşhiri İçin Gerekli Uygulama", *Kuruluşunun 150.'nci Yılında Türk Müzeciliği Sempozyum III Bildirileri,* İstanbul 1996, s.162- 167.

[7] ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul 1993, s.23.

Klasik Osmanlı sanatında ise genellikle uygulamada daha kolay olan kuru sıva üzeri tekniği kullanılmıştır[8] (Resim 2).

Resim 2: Sıva üzeri kalemişi, Cem Sultan Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Bozulma ve tahribata daha açık olan kuru sıva üzeri kalemişleri gerek kullanılan malzemenin yapısı gereği gerekse de doğal afetler sonucu zarar görmektedir. Tüm bunlar ile birlikte bir de restorasyon hataları sonucu desenler zarar görüp yok olmaktadır. Bu yok olmanın başlıca nedenleri restorasyon ilkeleri ve ehil olmayan insanların bu işleri üstlenmesidir diyebiliriz. Osmanlı tamirat anlayışına göre yenilenecek olan kalemişi bezemeleri dönemin sanat anlayışına uygun yeniden bezendiği için çoğu orijinal desen alt katmanlarda kalmıştır. Özellikle de 18. yy. da yenilenen birçok eser batılı üslupta bezenmiş ve asıl desenler örtülmüştür. Çoğu orijinal desenler yenilenme sürecinde raspalanırken ortaya çıkmaktadır[9]. Bunun en önemli örneği ise Süleymaniye Camii ana kubbesidir (Resim 3). 1956-1960 restorasyonunda ana kubbede mevcut bırakılan klasik kalemişlerinden başka 2 dönem barok, 2 dönem klasik kalemişi olmak üzere 4 adet farklı döneme ait desen tespit edilmiş ve en altta bulunan desenin caminin inşa edildiği dönemin sanat anlayışına uygun olduğu sanat tarihçilerce kabul görüp raporlanmıştır. Bu gibi durumlarda çıkarılan parçalar orijinal süslemelerden faydalanılarak rekonstrüksiyon yapılabilmektedir. Fakat bu işlemin yapılabilme için de eldeki verilerin güvenilir

[8] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.33.
[9] DOĞANAY, Aziz, "Türk Tezyini Sanatları", *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*, Ankara 2019, s.365.

olması gerekmektedir. Bu güvenilir verilere ulaşılamadığı için ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), değişiklikler ve dönem restorasyonları konusunu; *"Zaman içinde yapılan değişiklikler saygı görmeli ve geleneksel mimarinin özelliğini yansıtan bir belge olarak değerlendirilmelidir…"* şeklinde belirtmiş olup mevcut barok dönemin yenilenmesine karar kılmıştır[10].

Resim 3: Sıva üzeri kalemişi, Süleymaniye Camii, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

Muradiye Külliyesinde yapılan son restorasyon sırasında, bazı türbelerde de barok üslupta bezenen kalemişlerinin altından orijinal desenler tespit edilmiş olup gün yüzüne çıkarılan bu desenler titiz bir şekilde tatbik edilip günümüze kazandırılmıştır[11]. Bunlardan bazıları; Şehzade Mahmud Türbesi (Resim 4), Gülruh Hatun Türbesi (Resim 5), Şirin Hatun Türbesi'dir (Resim 6).

Klasik Dönemden günümüze ulaşabilen sıva üzerine uygulanmış ilk kalemişi örneklerine İznik Kırgızlar Türbesi, Edirne Üç Şerefeli Camii'nin avlu revaklarında görmek mümkündür[12].

[10] ERSEN, Ahmet,- OLGUN, Nilgün-AKBULUT, S. Seden,-YILDIRIM, Ş. Büşra, "Süleymaniye Camii 2007-2010 Yılları Restorasyonu ve Restorasyon Kararları", *Restorasyon Yıllığı*, S.3, İstanbul 2011, s.11.
[11] ÖZÇELİK, Sara, "Restorasyondan Notlar", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.6, Bursa 2013, s.35.
[12] DOĞANAY, Aziz, "Türk Tezyini Sanatları", *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*, Ankara 2019, s.365.

Resim 4: Şehzade Mahmud Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 5: Gülruh Hatun Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 6: Şirin Hatun Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

b) Ahşap Üzeri Kalemişleri

Doğanın biz insanlara sunduğu en tabii şeylerden biridir ahşap. İslam öncesi Türk tarihinde de Uygur medeniyetinde bulunan yaldızlı ve boyalı tahta parçaları[13] bizlere var olan geçmişimizi günümüz şartları ile en güzel yere getirdiğimizin bir kanıtıdır.

Ustaların maharetli ellerinden geçen, işlemeye elverişli dayanıklı ağaçlar bugün bizlerin karşısına; kapı ve pencere kanatlarında, dolap kapaklarında, sıklıkla mihrap, minber, mahfil ve vaaz kürsülerinde, çatı sistemleri ve direklerde en güzel hali ile çıkmaktadır. Bu safhada kullanılacak olan ağaç çok önemlidir. Genellikle; sedir, abanoz, ceviz, gül, elma, kestane, armut, şimşir, bakkam ve kiraz ağaçları kullanılmıştır. Sonrasında kesilen ağaçlar kendi özsuyundan arındırılana dek suda bekletilir. Kurtlanmayı önlemesi için kireç kaymağı ile terbiye edilen ağaçlar bezir yağı ve benzeri yağlar ile doyurulur ve neme karşı dayanıklı hale getirilir. Ardından sandal yağı ve benzeri yağlar ile beslenip cilalanır[14].

Ahşap işçiliğinin en güzel örneklerini Anadolu'da görmek mümkündür. Anadolu'da ilk ahşap üstü kalemişi örneği, yapım tarihi 1206 olarak tahmin edilen Samsunda bulunan Çarşamba Gökçeli (Göçeli) Camii[15] olduğu ifade edilmektedir (Resim 7). Günümüze kadar ulaşabilen ahşap üstü kalemişi teknikli diğer camiler ise inşa yıllarına göre;

- Afyon Ulu Camii (1272) (Resim 8),
- Sivrihisar Ulu Camii (1275),
- Eşrefoğlu Camii (1299) (Resim 9),
- Kasaba Köyü Mahmut Bey Camii (1366)'dir[16] (Resim 10).

[13] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.35.
[14] DOĞANAY, Aziz, "Türk Tezyini Sanatları", *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*, Ankara 2019, s.361.
[15] YILDIZ, Şenler, *Samsun 'Ahşap Camiler'*, Ankara 2011, s.9.
[16] BAYSAL, A. Fuat, *a.e.g.*, s.35.

Resim 7: Ahşap üzeri kalemişi, Gökçeli Camii
YILDIZ, Şenler, *Samsun 'Ahşap Camiler'*, Ankara 2011, s.14.

Resim 8: Ahşap üzeri kalemişi, Afyon Ulu Camii
https://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/afyon-ulu-camii, Erişim Tarihi (01.07.2021)

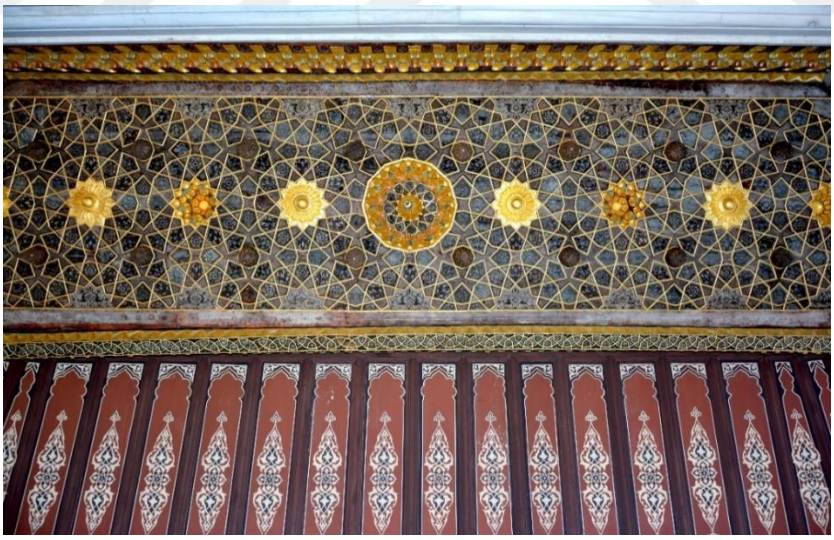

Resim 9: Ahşap üzeri kalemişi, Eşrefoğlu Camii, 2018
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 10: Ahşap üzeri kalemişi, Kasaba Köyü Mahmut Bey Camii
https://rehber37.com.tr/assets/upload/firmalar/hr/kasaba_koyu_tarihi_mahmutbey_camisi-b2a3308919d362869779c5c1c0ab30c9.jpg, Erişim Tarihi (18.01.2020).

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde sıkça kullanılan yekpare bezenmiş olan ahşap çıtakâri levhalar, Osmanlı Dönemi ile yerini daha çok kündekâri tekniğine bırakmıştır[17]. Osmanlı Döneminde de ahşap işçiliğinin yeri büyük olmuştur. Bursa Muradiye Türbelerinden Sultan II. Murad Türbesi'nin saçağında (Resim 11) Osmanlı dönemine ait ilk örneği teşkil etmektedir.

Resim 11: Ahşap üzeri kalemişi, Sultan II. Murad ve Sultan Alâeddin Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Osmanlılar dini yapılarda çatı sisteminde ahşabı terk edip kubbeye geçiş yapmışlardır. Bu da beraberinde ahşabın kullanıldığı alanları sınırlamıştır. Artık ahşap

[17] DOĞANAY, Aziz, "Türk Tezyini Sanatları", *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*, Ankara 2019, s.361.

daha özel alanlarda; hünkâr mahfili tavanları, müezzin mahfili tavanları, vaaz kürsüleri, kapı ve pencere kanatlarında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Ahşabın göz hizası seviyesine inmiş olması ince işçilikleri de beraberinde getirmiştir[18]. Selçuklularda görülmeyen daha çok Endülüs ve Mısır da görülen sedef ve fildişi kakma tekniği Osmanlı ile birlikte hayatımıza girmiştir. Dönemin zanaatçıları bu durumu daha da geliştirip sedef ve fildişinin yanında değişik renk ve cinste ağaçlarla, altın ve gümüş gibi maddeler kullanılarak bu sanatı daha da zenginleştirmişlerdir. Ortaya çıkan eserler gösterişli olmalarından dolayı saray mimarisinde de kullanılmıştır[19].

Ahşap üstü kalemişinin camilerimizde olan bazı örnekleri; Küçük Ayasofya Camii müezzin mahfili tavanında (Resim 12), Amasya Beyazıt Paşa Camii kapı kanatlarında, Amasya II. Beyazıt Camii kapı ve pencere kanatlarında, Sultan Ahmet Camii, Konya Şerafettin Camii ve Eminönü Yeni Camii müezzin mahfilinde görülmektedir.

Resim 12: Ahşap üzeri kalemişi, Küçük Ayasofya Camii
https://pbs.twimg.com/media/DDzaB_lXcAEgASp?format=jpg&name=large, Erişim Tarihi: (24.12.2019)

[18] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.36.
[19] CAN, Yılmaz-GÜN, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Estetiği*, İstanbul 2012, s.270.

• **Edirnekâri;** Adını aldığı Edirne'de ortaya çıkan ve Edirneli sanatçıların maharetli ellerinde gelişip güzelleşen bir üsluptur "Edirnekâri". Bu üslup genellikle ahşap eserlerde, tavanlarda, çekmecelerde, dolap kapaklarında, şamdan altlıklarında, duvar saati kutularında, hokkalarda, rubu' tahtalarında, yazı takımlarında, cep ve koyun kuburlarında (Resim 13), sandıklarda, yaylarda (Resim 14-15), tırabzan ayaklarında ve kavukluklarda[20] uygulanmış; deri ve mukavva üzerinde ise cilt kapaklarında kullanılmıştır[21]. Edirne'de ortaya çıkan bu üslup zamanla İstanbul ve Bursa'dan sonra, Diyarbakır ve Erzurum'a kadar Anadolu'nun dört bir köşesinde sevilerek uygulandığı görülmüştür. Edirne ve İstanbul'da bu sanatı idame ettirebilmek adına sanat atölyeleri açılmış, sanatkârlar burada kolektif eserler ortaya koymuştur[22].

Resim 13: Kubur Kalemdan bezemesi
DURAN, Gülnur, *Ali Üsküdârî,* s.117. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul, CY. 371. 30,5x4 cm. 1160/1747.)

[20] ÜNVER, A. Süheyl, "Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lake İşleri ve Sanatkârları", *Vakıflar Dergisi*, S.6, Ankara 2006, s.15-16.
[21] YÜCEL, Erdem, "Edirnekâri", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C.10, İstanbul 1994, s.449-450.
[22] ÜNVER, A. Süheyl, a.g.m., s.16.

Resim 14: Yay bezemesi

Resim 15: Yay bezemesi
DURAN, Gülnur, Ali Üsküdârî, s.134-135. (Topkapı Sarayı Müzesi, Silah Bölümü, İstanbul, Nr. I/2714. Uzunluğu: 64cm. 1164/1751.)

c) Deri ve Bez Üzeri Kalemişleri

Mimarideki kullanım alanları daha çok; kubbe, mahfil tavanları, mahfil ahşap sütunlarının kemerler arasındaki ön yüzleri ve maksure gibi alçak tavanlı kısımlarda görülür. Mimari tezyinatta zemin malzemesi olarak bez ya da deri malzemenin tercih edilmesi deri veya bezin değerinden ziyade sadece süslemenin yapılacağı alanın tezyinata uygun hale getirilip düzgün bir yüzey elde etmek amaçlanmaktadır. Uygulandığı çoğu alanların, dokunma mesafesinde olmasından dolayı ahşap malzeme zamanla deformasyona uğrayıp çatlayıp aşınabilmektedir. Bu yüzden yüzeyde çirkin görüntü verebilme ihtimaline karşı bu alanların yüzeylerine; deri, bez gibi malzemeler ile kaplanıp üzerleri süslenmiştir[23].

En eski örneklerinin XI. yüzyılda Batı Tibet Bölgesindeki bir Budist mabedinde; ahşap bir yapı üzerine gerilen beze boyalı bir tezyinat yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır[24].

[23] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.41.
[24] BAYSAL, A. Fuat, *a.g.e.*, s.41.

Deri ve bez üzeri kalemişlerinin en güzel örneklerini; Bursa Ulu Camii müezzin mahfili yan yüzeyinde (Resim 16), İstanbul Kılıç Ali Paşa Camii müezzin mahfili tavanında (Resim 17), Takkeci İbrahim Ağa Camii kemerlerinde, Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii harimin alt sıra pencerelerinin tavanlarında görmek mümkündür.

Resim 16: Deri üzeri kalemişi, Bursa Ulu Cami
(BAYSAL, Ali Fuat)

Resim 17: Bez üzeri kalemişi, Kılıç Ali Paşa Camii, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

d)Taş Üzeri Kalemişleri

İslam sanatında Emeviler ile başlayan taş süslemeciliği; Eyyubi, Fatımi ve Memluk sanatında da önemli bir yere sahiptir[25]. Kaynaklarda taş ustaları '*haccar*[26]' ya da '*sengtıraş*[27]' olarak geçmektedir. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ile taş, mimaride ana yapı malzemesi haline gelmiş önem kazanmıştır. Anadolu'daki ilk örneğinin de Konya Beyşehir yolu üzerindeki Kızılören Han'ının mihrap nişinde üzerinde bulunan taşta kırmızı çizgilerin olduğu söylenmektedir[28]. Mihrap ile ilgili en eski Rudolf Meyer RIEGSTAHL'ya ait siyah beyaz bir fotoğraf bulunmaktadır. Sonrasında mihrap nişi yok olmuşsa da restorasyon sırasında yenilenmiştir[29] (Resim 18). Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemin de tezyinatta çini sıkça kullanıldığı için taş üzeri kalemişi örneklerine çok fazla rastlayamayız.

Resim 18: Kızılören Han Mihrap
http://www.turkishhan.org/kiziloren.htm, Erişim Tarihi (26.12.2019).

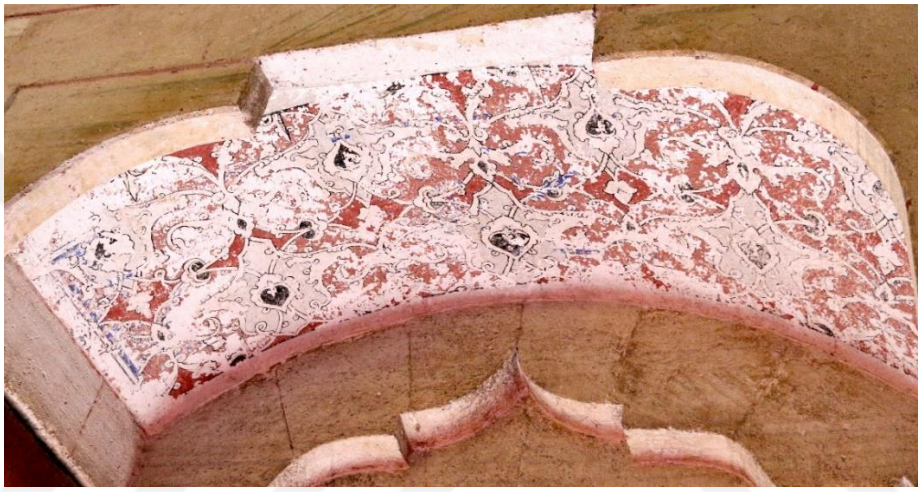
Dayanıklı bir malzeme olan taşa Osmanlı mimarisinde; mihrap, minber, kitabe, çeşme ve mezar taşı gibi alanlara kalemişi tezyinatı uygulanmıştır. Bazı örnekleri ise; İstanbul Rüstem Paşa Camii kapı üstü konsollarında (Resim 19), Edirne Selimiye Camii kemer altlarında (Resim 20), İznik Sinan Paşa Camii mihrabında (Resim 21-22), Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Camii giriş kapısı konsol ve tavanında, Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü'nde (Resim 23) ve Sultan Ahmet Camii'nde bulunmaktadır.

---

[25] CAN, Yılmaz-GÜN, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Estetiği*, İstanbul 2012, s.263-264.
[26] ……., "Haccar", *Eczacıbaşı Ansiklopedisi*, C.II. s.737.
[27] ……., "Sengtıraş", *Eczacıbaşı Ansiklopedisi*, C.III. s.1633.
[28] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.43.
[29] http://www.turkishhan.org/kiziloren.htm, Erişim Tarihi (26.12.2019).

Resim 19: Taş üzeri kalemişi, Rüstem Paşa Camii, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

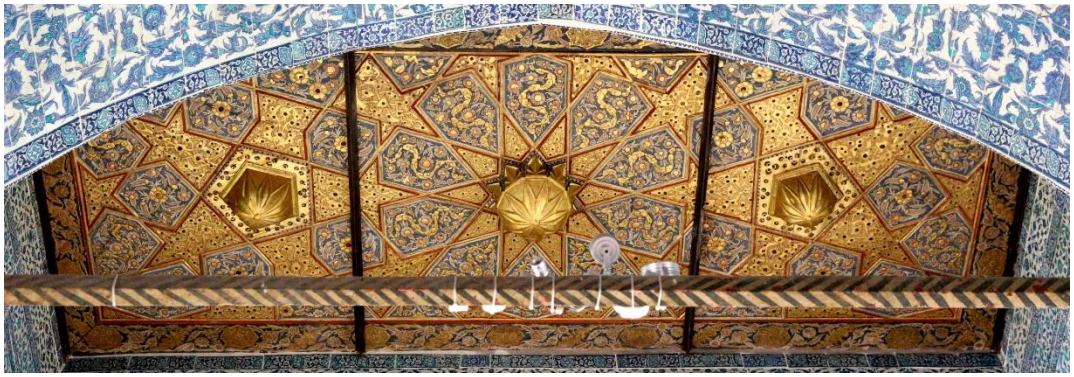
Resim 20: Taş üzeri kalemişi, Edirne Selimiye Camii, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

Resim 21: Taş üzeri kalemişi, İznik Sinan Paşa Camii, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

Resim 22: Taş üzeri kalemişi, İznik Sinan Paşa Camii, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

Resim 23: Taş üzeri kalemişi, Topkapı Sarayı- Bağdat Köşkü, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

e) Malakâri

Bugün bile hala izlerini görebildiğimiz Orta Asya anıtlarının kalıntılarından alçı sanatının (gypsoplastie) Türk menşeili bir sanat olduğunu söyleyebiliriz. Abbasi halifesinin Türk birlikleri için Bağdat yakınlarında hazırlattığı Samarrâ şehrinde alçı sanatı kullanılarak yapılmış olan örnekler bulunmaktadır. Türk hâkimiyeti altına giren Mısır'a, Tolunoğlu Ahmed alçı ile oyma işlerinde hünerli ustalar getirtmiş ve bu sanatı Kuzey Afrika'ya oradan da İspanya'ya taşımıştır[30]. Anadolu'da malakâri tekniğiyle bezenmiş en eski örneklerden biri Bilecik'te bulunan Orhan İmareti'nin kemer ve kubbe içlerinde yer alır[31].

Malakâri, alçı malzeme kullanılarak mala ile yapılan bir süsleme tekniğidir. Malzemesi ve uygulanışı farklı olan bu teknik, çeşitli özelliklerine rağmen kalemişi olarak değerlendirilmiştir.

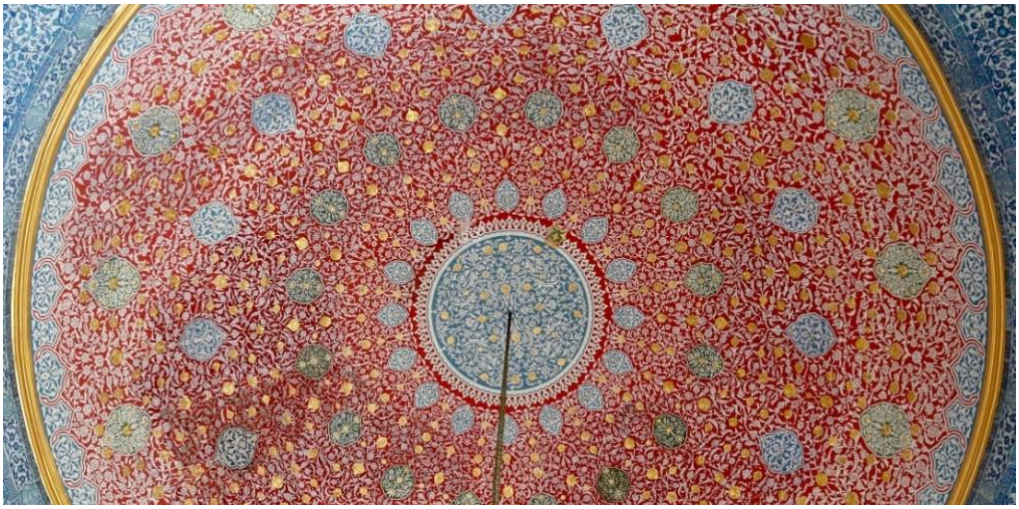
Malakâri tekniği kendi içerisinde üç bölüme ayrılmıştır.

- ***Sade malakâri:*** İç bünyeleri detaylandırılmadan zemine eğimli kesilerek desenler kabartmalı olarak ortaya çıkartılmış olur.
- ***Müzeyyen malakâri:*** Bu teknikle motiflerin iç bünyeleri oyularak desende detaylar sağlanmış olur.
- ***Hatları yuvarlatılmış malakâri:*** Bu teknikte motiflerin iç bünyeleri çıkartılırken hatlar yuvarlatılarak kesilir[32].

En güzel malakâri örneklerini; Topkapı Sarayı Bağdat Köşk'ü kubbesinde (Resim 24), Kılıç Ali Paşa Camii avlu kubbelerinde, Sultan Ahmet Camii kubbelerinde ve mahfil tavanlarında (Resim 25), Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii revak kubbelerinde (Resim 26) ve Çinili Köşkte görebiliriz.

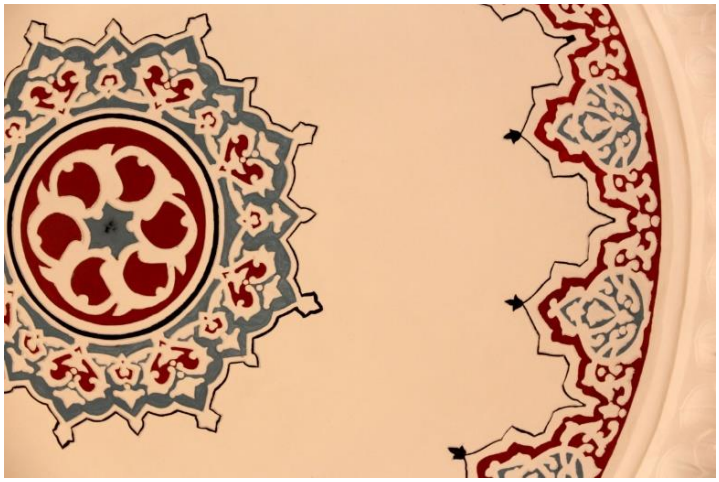
[30] ARSEVEN, C. Esad, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, s.40.
[31] CAN, Yılmaz - GÜN, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Estetiği*, İstanbul 2012, s.274.
[32] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, Konya 2017, s.45.

Resim 24: Malakâri, Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü, 2014
(SERTYÜZ Nurcan)

Resim 25: Malakâri, Sultan Ahmet Camii, 2014
(SERTYÜZ Nurcan)

Resim 26: Malakâri, Çoban Mustafa Paşa Camii, 2014
(SERTYÜZ Nurcan)

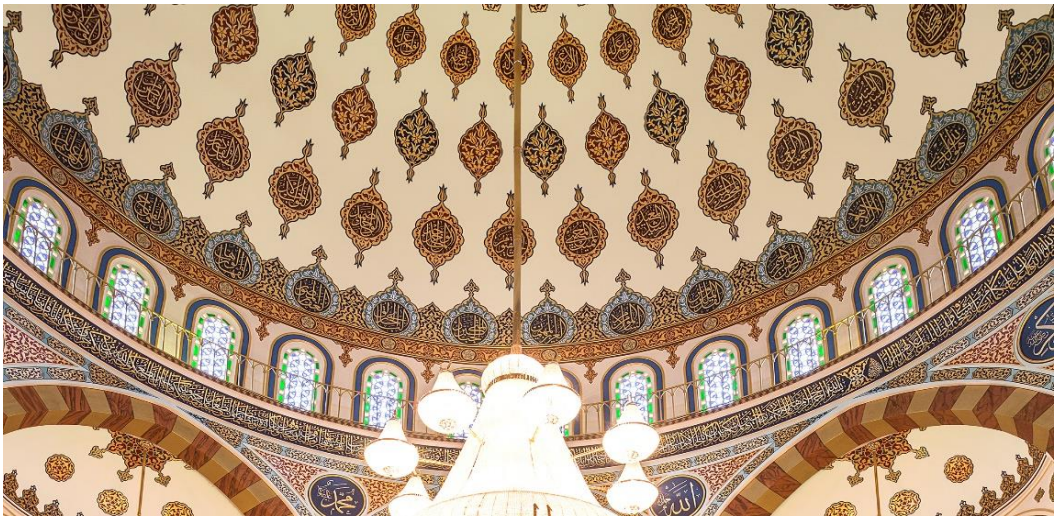
f) Naht

Naht tekniği, kalemişi bünyesinde gelişen teknoloji sayesinde güzel bir yer edinmiştir. Yazılar ve desenler ahşap üstü dekupe-naht tekniği ile atölye ortamında kesilir. Üzeri diğer tekniklerde olduğu gibi hazırlanan boyalar uygun fırçalarla varsa desen ya da zemin renklendirilir ya da zemin altın varak kaplanır. Ardından kubbe desenleri parçalar halinde düzenlendikten sonra yerine monte edilir. Bu işlemler sadece mimaride değil levha yapımlarında da kullanılmaktadır. Nakkaşın hazırlamış olduğu desen atölye ortamında kesilir. Hazırlanan boyalar ile motifler renklendirilir. Ardından altın varak uygulamasına geçilir. Son olarak parçalar zemine yapıştırılır ve çalışma tamamlanmış olur.

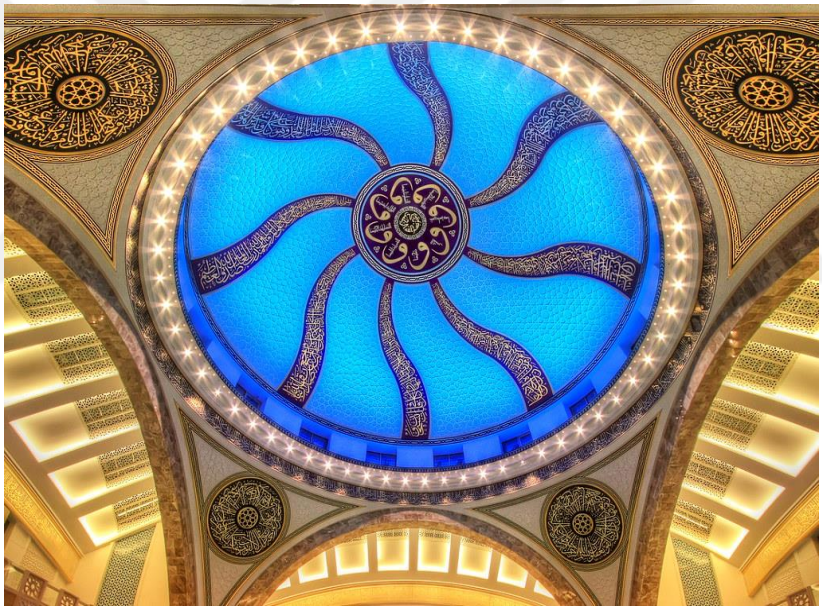
Gelenekten gelen bir anlayışın tezahürü olan naht tekniği, günümüz teknolojisinden en güzel biçimde istifade etmektedir. Bu tezyinat anlayışı geçmişte bazı çehârı yâri güzîn ve yazı levhalarında kullanılırken bugün desen tezyinatında da kullanılmaktadır. Mescid-i Nebi'deki Abdullah Zühdi Efendi'ye ait kuşak yazılarında ve Makam-ı Cibril'de yer alan levhalarda naht tekniği ile üretilmiş örnekleri görebiliriz[33].

Dini mimarimizin olmazsa olmazı kalemişleri bu yeni teknikle birlikte tezyinat bağlamında da yeni bir üslup ortaya konduğu görülmektedir. Bu tekniğin mimarideki bazı örnekleri ise; Çeçenistan Hoşiyurt Camii (Resim 27), Ankara Ahmet Hamdi Akseki Camii (Resim 28) ve Aymani Kadirova Camii'dir[34].

[33] BAYSAL, A. Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri,* Palet Yayınları, 2017, s.47.
[34] BAYSAL, A. Fuat, *a.g.e.*, s.47.

Resim 27: Naht, Çeçenistan Hoşiyurt Camii
(BAYSAL, Ali Fuat)

Resim 28: Naht, Ahmet Hamdi Akseki Camii
https://live.staticflickr.com/3918/14643817375_3969ea188a_b.jpg (Erişim Tarihi: 26.12.2019)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BURSA
MURADİYE KÜLLİYESİ ve HAZİRESİNDEKİ TÜRBELER

3.1. Bursa

Uludağ'ın eteklerinde Bithinya Kralı Prusias tarafından kurulduğu kabul edilen Bursa, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihe tanıklık eden bu şehrin antikçağlardaki adı Prusa'dır. Bithinya Krallığı sonrası Romalıların eline geçen şehir Romanın parçalanmasıyla Doğu Roma'nın eline geçer. Sonrasında Selçuklular ve Bizanslılar arasında sık sık el değiştirir. 6 Nisan 1326'da Osmanlı hâkimiyetine geçen şehir Orhan Gazi tarafından Osmanlı Beyliğinin merkezi haline gelir. Bursa Osmanlı ile birlikte yeniden inşa edilmeye başlanır. Kale civarına; cami, imaret, kervansaray, medrese ve hamamdan oluşan bir külliye inşa edilir[35] (Resim 29).

Resim 29: Bursa Kalesi Çizimi
ELBAS, Aziz, "Bursa Sarayını Bekliyor", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 10, s. 12-17.

Bu dönemde Orhan Gazi bir yüzünde kendi isminin yer aldığı diğer yüzünde ise 727 (1326-27) tarihli gümüş sikke darbettirmiştir[36]. 1402'de Ankara Savaşı yenilgisiyle Anadolu'ya giren Timur'un askerlerinin Bursa'yı yağmalamaları sonucu birçok resmi belge yok olmuştur. Timur'un istilası ve ardından gelen fetret devriyle

[35] İNALCIK, Halil, "Bursa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s.446.
[36] SAHİLLİOĞLU, Halil, "Akçe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s.225.

Edirne başşehir haline gelmiştir. II. Murad'ın tahta çıkması ile şehir yeniden ihya olmuş ve hızla toparlanmaya başlamıştır[37]. İstanbul fethedilene kadar Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapmış olan Bursa, Osmanlı hanedan üyeleri için ayrı bir yere sahiptir.

15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesiyle Bursa, doğu ülkelerinden gelen ürünleri Balkanlara ve kuzey ülkelerine dağıtarak sanayi ve ticaret alanında önemli merkezlerden biridir. Aynı zamanda ağır ve hafif ipekli kumaşları iç ve dış pazara ihraç eden önemli bir ipek endüstri merkezi haline gelmiştir[38].

Bugün 10813 km^{2}lik yüz ölçümüne sahip[39] şehir, 2018 Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre nüfus yoğunluğu bakımından 4. sırada 2.994.521 ile yer alır[40].

3.2. Muradiye Külliyesi

Bursa'da bulunan; Orhan, Yıldırım, Yeşil ve I. Murad Hüdavendigâr Külliyelerinden (Resim 30) sonuncusu olan Muradiye Külliyesi Sultan II. Murad tarafından 1425-1426 yılında Muradiye Camii'nin yapımı ile başlanmış olup zamanla yapılan ilaveler ile genişletilmiştir.

Resim 30: Bursa Külliyeleri

[37] İNALCIK, Halil, "Bursa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s.446.
[38] İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 2019, s.268.
[39] https://www.harita.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri, Erişim Tarihi (02.01.2020).
[40] https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do, Erişim Tarihi (02.01.2020).

Muradiye Külliyesi, diğer külliyelerin aksine dağınık değil çizgi halinde bir hat üzerinde planlanmıştır. Adını verdiği semtte bulanan külliyede; camii, medrese, imaret, hamam, çeşme ve 12 türbe* bulunmaktadır[41] (Resim 31-32) (Plan 1). Külliye içerisinde bulanan türbeler 1449-1573 yılları arasında yapıldığı için hem mimari hem de tezyini açıdan Osmanlı Klasik Öncesi ve Klasik Dönem olarak farklılık göstermektedir[42].

Resim 31: Muradiye Külliyesi, 1880'li yıllar, 1895 (Anonim)
ÇOBANOĞLU, V. Ahmet, *Bursa-Muradiye Türbeleri, Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi Restitüsyon Raporu*.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörü düsturu gereği külliyede; imarete gelen veya gelip geçen erkek ve kadınların dinlenmeleri için iki bölümlü tâbhâne yaptırılmış, fakat bu yapılar günümüze ulaşamamıştır[43].

[41] YAVAŞ, Doğan, "Muradiye Külliyesi", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 5, Bursa 2013, s. 14.
[42] ERSOY, Bozkurt, "Bursa Muradiye Türbeleri", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, S. 7, İstanbul 1990, s.27.
[*] Süheyl Ünver, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, s.45'de; türbe bahçesinde 11 kümbet olduğunu söylemektedir. Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.146'da Hüma Hatun Türbesi ile başlayıp Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi ile nihayetlenen 13 türbeden bahsetmektedir. Sultan II. Murad Türbesi ile bitişik olan ve dışarıdan giriş sağlanamayan Sultan Alâeddin Türbesi'nin de ayrı sayılmış olabileceği kanaatindeyiz.
[43] YAVAŞ, Doğan, a.g.m., s. 14.

Resim 32: Muradiye Külliyesi, 2013
http://fotograf.Bursa.com.tr/muradiye-kulliyesi/, Erişim Tarihi (10.01.2020).

Külliye haziresinde 15. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl başlarına kadar tarihlenmiş olan; mezar taşları, sandukalar, kitabeler, çeşme ve mimari ögelerin sergilendiği "Osmanlı Mezar Taşları Sergi Alanı" bulunmaktadır (Plan 1) (Resim 33-34). Külliyenin yerleşim alanın yüz ölçümü 7049,85 m^2'dir[44]. 2012 yılının Kasım ayında kapsamlı bir restorasyon sürecine girmiş olan külliye Ekim 2015 yılında ziyarete açılmıştır[45]. Ayrıca külliye, 2014 yılında "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğusu" projesi ile UNESCO Dünya Mirası listesinde yer almaktadır[46].

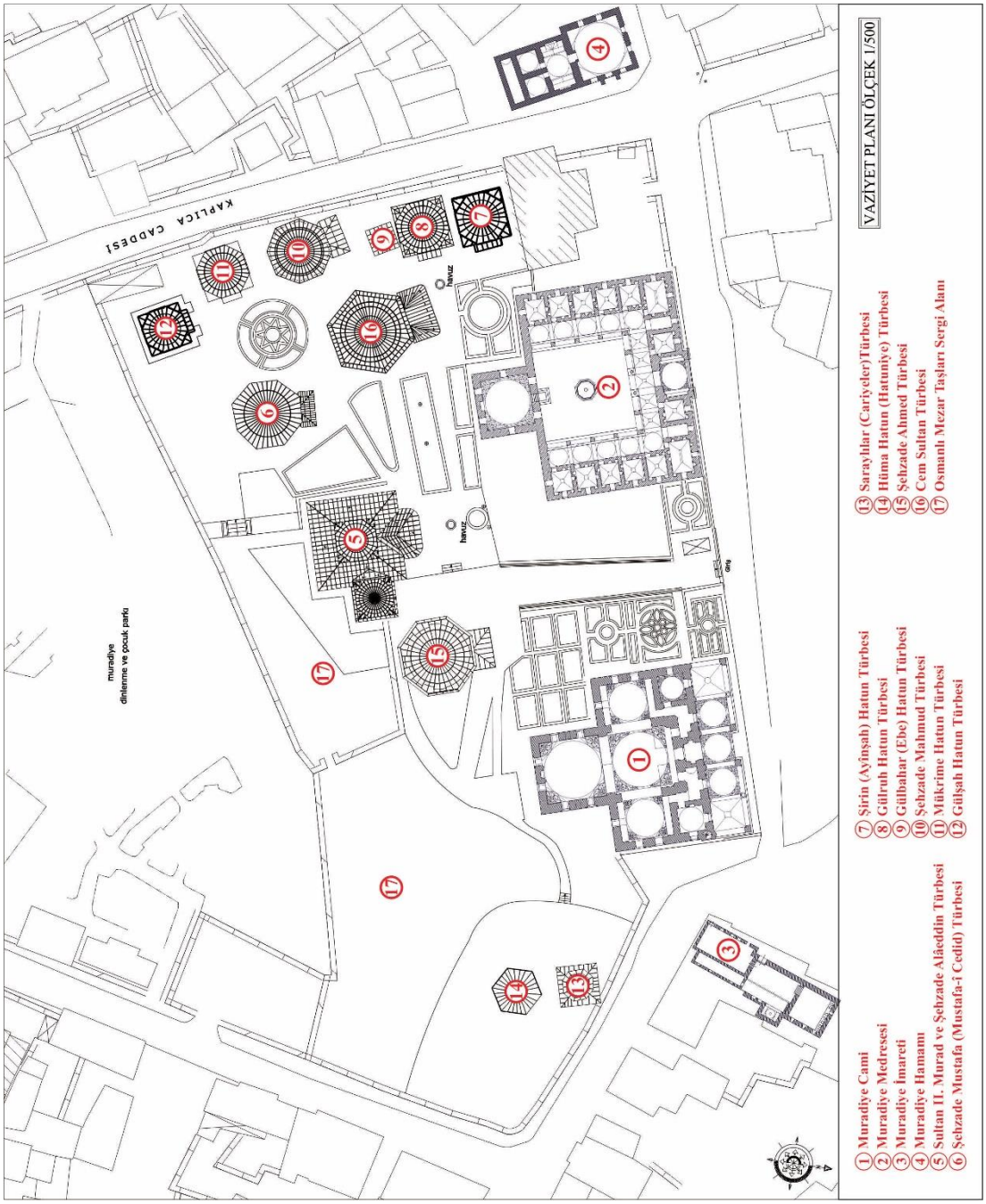
[44] YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 23, Bursa 2017, s. 67.
[45] YILMAZ, Saffet, "Yaşayan Osmanlı Ruhu: Muradiye", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 16, Bursa 2015, s. 6.
[46] http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi, Erişim Tarihi (08.01.2020).

Resim 33: Muradiye Külliyesi Osmanlı Mezar Taşları Sergi Alanı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 34: Muradiye Külliyesi Osmanlı Mezar Taşları Sergi Alanı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Plan 1: Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı

Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi'nden alınan plana eklemeler yapılarak işlenmiştir.

3.2.1. Muradiye Camii

Sultan II. Murad tarafından Hicri 828 (1425) yılında başlanan camii inşaatı Hicri 830 (1426) yılında tamamlanmıştır[47].

Resim 35: Muradiye Cami
https://kvmgm.ktb.gov.tr/Resim/100667,Bursa-unesco-04.png?0, Erişim Tarihi (08.01.2020).

Moloz taşı ve tuğla[48] ile inşa edilen Muradiye Camii; tek katlı, güney-kuzey doğrultuda iki sıralı büyük kubbeli harim bölümü, doğu-batı doğrultusunda yanlarda birer kubbeli tâbhâne bölümü, doğu ve batı yönlerinde birer kubbeli oda, beş gözlü son cemaat yeri ve kuzeydoğu-kuzeybatı yönlerinde tek şerefeli iki adet minareden meydana gelmektedir (bkz. Plan 1- 1 Numaralı alan) (Resim 35).

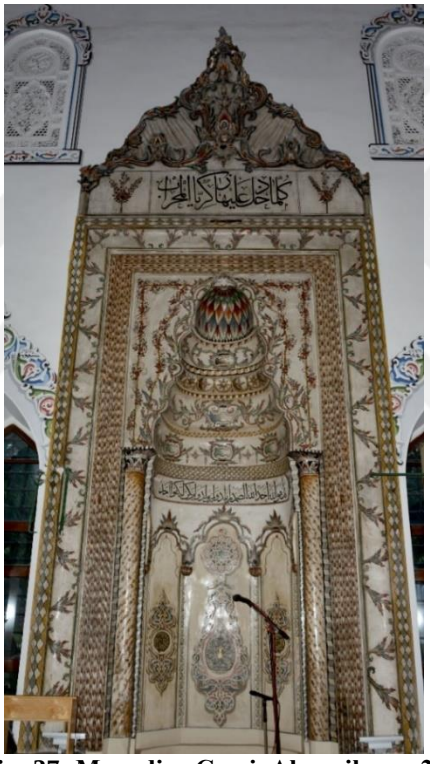

Resim 36: Muradiye Camii, Kitabesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[47] KURAN, Aptullah, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ankara 1964, s.84.
[48] AYVERDİ, H. Ekrem, YÜKSEL, İ. Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976, s. 55.

Camiinin cümle kapısı üzerinde yer alan 90x145 cm ebadındaki üç satırlık Arapça[49] celî sülüs kitabenin[50] zemin rengi açık mavi yazılar, satır araları ve 1/2 simetrik rumi desenler ise altındır. Harflerin gözleri siyah renge boyanmıştır (Resim 36).

1790 yılında meydana gelen yangın sırasında, minber duvarındaki çinilerinde zarar görüp yenilendiği mihrap solundaki duvarın çinilerinin farklılığından anlaşılıyor. Rokoko üslubunda bezeli olan alçı mihrap sonradan yapılmıştır[51] (Resim 37). Camide sıva üzeri, ahşap üzeri ve malakâri (Resim 38) kalemişi teknikleri kullanılmıştır.

Resim 37: Muradiye Cami, Alçı mihrap, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Duvarlarda belli bir yüksekliğe kadar kare, altıgen ve eşkenar üçgenli çini kaplama yer alır. Çini panolar incelendiğinde renk ve desen uyumunun Yeşil Camii'de de ki gibi olması aynı Tebrizli ustaların burada da çalışmış olduğu bize göstermektedir[52].

[49] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II*, İstanbul 1972, s. 315.
[50] YAVAŞ, Doğan, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, 196.
[51] AYVERDİ, H. Ekrem, *a.g.e.,* s. 314.
[52] YAVAŞ, Doğan, a.g.m., s. 196.

Resim 38: Muradiye Camii, Giriş holü tavan göbeği, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

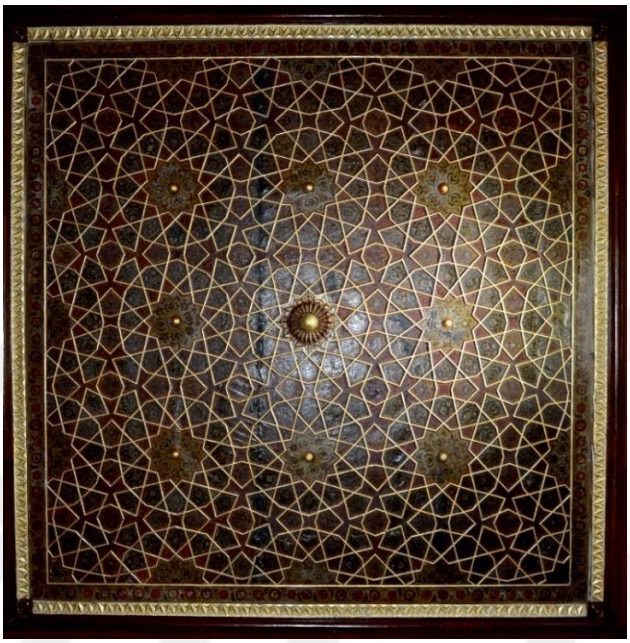
Doğu ve batı eyvan kemerlerince celî sülüs Besmele yer almaktadır. Ayrıca batı eyvanın kıble duvarında Ömer Vasfi Efendiye ait olan 1320 tarihli muhakkak Besmele ve bunun altında da istifli sülüs "*Yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir*" mealindeki Bakara Suresi 2/149. ayet yer almaktadır (Resim 39). Aynı ayeti Şeyh Sırrı Efendi'de celî ta'lik yazmış olup bu çalışma mihrabın batı duvarında yer alırken karşı duvarında da aynı ebatlarda Kâbe örtüsü yer alır[53].

Resim 39: Muradiye Camii, Ömer Vasfi Efendi celî sülüs yazısı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[53] YAVAŞ, Doğan, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, s. 196.

1855 yılı onarımı sonrası yerleştirilen müezzin mahfil tavanında ahşap üzeri kalemişi bulunmaktadır (Resim 40). 5 Nisan 2013 yılında restorasyona giren camii, badana boya ile kapatılan birçok sıva üzeri kalemişi tezyinat ve yazılar ortaya çıkartılmıştır. Camii 28 Haziran 2014 tarihinde ziyarete açılmıştır[54] (Resim 41).

Resim 40: Muradiye Cami, Müezzin mahfili tavanı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 41: Muradiye Camii, Restorasyon sonrası mihrap duvarı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[54] https://www.Bursa.bel.tr/?sayfa=haber&id=17378, Erişim Tarihi (07.01.2020).

3.2.2. Muradiye Medresesi

Sultan II. Murad tarafından yaptırılan medresede inşa kitabesi bulunmamaktadır. Muradiye Camii'nin batısında aynı hizada yer alan medreseye kuzey cephedeki taç kapıdan girilmektedir (bkz. Plan 1 - 2 Numaralı alan) (Resim 42).

Resim 42: Muradiye Medresesi
http://fotograf.Bursa.com.tr/muradiye-medresesi/, Erişim Tarihi (08.01.2020).

Muradiye Medresesi on altı talebe hücresi, revaklı açık avlusu, giriş ve tek eyvandan meydana gelmektedir. Avlunun ortasında mermerden yapılmış sekizgen havuz bulunmaktadır. Giriş cephesindeki daha büyük olan, köşelerdeki hücrelerin kışlık dershane ya da müzakere odası olabilecek ölçüde tasarlanmıştır. Diğer hücreler tam bir talebenin yatabileceği ölçüde tasarlanmıştır. Her odada; bir ocak, ortalarda bulunanlarda; bir pencere ve üç niş, köşelerde bulunanlarda; iki pencere ve altı niş bulunmaktadır. Tüm duvarlar moloz taşı ve tuğladan inşa edilmiştir[55].

Son olarak 2015 yılında büyük bir onarıma giren medreseye hak ettiği tarihi kimliğini tekrar kazandırılmıştır. 18 Ocak 2019 yılında açılışı yapılan medrese günümüzde "Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi" olarak hizmet etmektedir. En büyük değişiklik açık olan avlunun üzeri kapatılmıştır.

[55] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II*, İstanbul 1972, s. 316.

Bugün müze kapsamında talebe odaları sergi odalarına çevrilmiş ve odalarda; Kur'an-ı Kerim'in nüshaları, el yazmaları, Kâbe örtüsü, sanduka örtüleri, matbu eserler, seccadeler, hat – tezhip – minyatür – cilt – ebru sanatlarında kullanılan malzemeler, dua kitapları sergilenmektedir. Güney cephede bulunan eyvan kısmında I. Murad Hüdavendigar'ın sanduka örtüsü yer almaktadır.

3.2.3. Muradiye İmareti

Sultan 2. Murad tarafından yaptıran imarethane caminin kuzeybatısında bulunur (bkz. Plan 1- 3 Numaralı alan). Uzun yıllar depo olarak kullanılan ve bakımsız kalan imarethane Aralık 1996'da restore edilmiştir[56].

Resim 43: Muradiye İmareti, 2009
http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=14552, Erişim Tarihi (03.01.2020).

2015 yılına kadar Dârüzziyâfe ismi ile kullanılan eski imarethane günümüzde Muradiye Osmanlı Mutfağı ismi ile lokanta olarak hizmet etmektedir[57]. 13x40 metre ebatlarında olan bina, ilk olarak Albert Gabriel' in çizdiği imaretin planı bize yıllar içinde geçirmiş olduğu onarımlarla değişikliğe uğradığını göstermektedir[58]. Dikdörtgen planlı avlusuz[59] olan imarethane moloz taştan inşa edilmiştir (Resim 43).

---

[56] YAVAŞ, Doğan, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, 197.
[57] http://www.muradiyeosmanlimutfagi.com/tarihce.html, Erişim Tarihi (06.01.2020).
[58] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II*, İstanbul 1972, s. 320.
[59] GÜRBIYIK, Cengiz, "Osmanlı İmaretlerinin (Aşevleri) Tipolojisi Üzerine Bir Deneme", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 24, 2015, s. 28.

3.2.4. Muradiye Hamamı

Bir diğer adı "Bekçiyan" olan hamam 1426 yılında medresede eğitim gören talebelerin yıkanmaları için külliye içerisine yapılmıştır. Yapı Muradiye Camii'nin batısında yer almaktadır (bkz. Plan 1- 4 Numaralı alan). Günümüzde ise hamam külliye bahçesinin sınırları dışında kalmıştır.

Resim 44: Muradiye Hamamı
https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/Bursa/kulturenvanteri/muradiye-hamami, Erişim Tarihi (05.01.2020).

Hamam; soğukluk, ılıklık ve iki halvet bölümlerinden oluşmaktadır. 1523-1623-1634-1742-1930-1980[60] yıllarında onarım gören hamam Cumhuriyetin ilk yıllarında özel mülkiyete geçmiş ve uzun süre harap halde kalmıştır[61]. Hamamın bir dönem dökümhane olarak kullanıldığı kaynaklarda yer almaktadır[62]. Mart 2008 yılına kadar hamam olarak kullanılan Muradiye Hamamı 2008-2010 yıllarında girdiği son restorasyonun ardından günümüzde Engelli Kişisel Bakım Merkezi[63] olarak kullanılmaktadır (Resim 44).

[60] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/Bursa/kulturenvanteri/muradiye-hamami, Erişim Tarihi (05.01.2020).
[61] KAPLANOĞLU, Raif, *Bursa Tarihi Eserler Envanter Kitabı*, Bursa 1994.
[62] YAVAŞ, Doğan, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, 197.
[63] https://emlakkulisi.com/Bursadaki-muradiye-hamami-restore-edildi/27139, Erişim Tarihi (05.01.2020).

3.3. Haziredeki Türbeler

Murad-ı Sânî Vakfı'na ait olan[64] Muradiye Mahallesi'nde bulunan Külliye haziresinde toplam 12 türbe bulunmaktadır. Bunlardan ikisi erken dönem türbeleri diye tabir edebileceğimiz; Sultan II. Murad'ın eşi Fatih Sultan Mehmed'in annesi Hüma Hatun için 1449 yılında yaptırılmış olan türbe[65] ve bir diğeri de külliyenin banisi olan II. Murad'ın, vasiyetnamesinde belirttiği gibi kendisi için yaptırılan türbedir[66]. Hazirede 1453 yıllarından sonra yapılan türbeler klasik dönem türbeleri olarak kabul edilir[67]. Fatih Sultan Mehmed'in sütannesi Gülbahar (Ebe) Hatun için baldaken üslupta yaptırdığı türbe[68] ile başlayan dönem, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa-i Atik için yaptırılan sonradan içerine taht kavgası yüzünden vatanından uzakta hayat süren ve orada yaşamını yitiren kardeşi Cem Sultan'ın gömülmesi ile Cem Sultan Türbesi olarak anılan türbe[69], sarayda bulunan cariyelere izafeten baldaken üslupta inşa edilen Saraylılar Türbesi[70], Fatih Sultan Mehmed'in eşi Şehzade Mustafa'nın annesi Gülşah Hatun için yaptırılan türbe[71], II. Bâyezid 'in oğlu Şehzade Şehinşah'ın eşi ve Şehzade Mehmed'in annesi Mükrime Hatun için yapılan türbe[72], II. Bâyezid 'in oğlu Şehzade Mahmud için yapılan türbe[73], II. Bâyezid 'in eşi Şehzade Abdullah ve Ayn-î Şah Sultan'ın anneleri olan Şirin Hatun için yapılan türbe[74], içerisinde yatanlar ile ilgili muammanın çok olduğu fakat Kadı sicilleri kayıtlarına göre II. Bâyezid 'in oğlu Şehzade Ahmed'e mal edilen türbe[75], II. Bâyezid 'in eşi Şehzade Alemşah ve ile Kamer Sultan'ın anneleri Gülruh Sultan için yapılan türbe[76], Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa (Mustafa-i Cedid) için 1573 yılında yaptırılan türbe ile külliye içerisindeki yapılar nihayetlenmiş olur[77].

---

[64]Busa Büyükşeh,r Belediyesi, Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu, s.1.
[65] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.114.
[66] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.126.
[67] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.139.
[68] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.147.
[69] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.148.
[70] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.155.
[71] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.156.
[72] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.161.
[73] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.166.
[74] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.173.
[75] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.177.
[76] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.181.
[77] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.*, s.285.

Külliye haziresinde bulunan yaklaşık 125 yılda peyderpey yapılan türbeler dönemin en nadide kalemişçiliği ve çini işçilikleri ile süslenmiştir. Lakin 19. yüzyıl sonlarına doğru onarıma giren türbelerin birçoğunun kalemişleri Avrupa etkisiyle dönemin modası olan barok üslup ile kapatıldığı tespit edilmiştir.

Külliye içinde yer alan türbeler 14 Kasım 2012-2015 yılları arasında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen "Muradiye Türbeleri Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projesi" kapsamında çok yönlü bir onarıma tabii olmuş, hem yapısal sorunlar giderilmiş hem de barok üslup altında kalan klasik tezyinat ortaya çıkarılmıştır.

3.3.1. Sultan II. Murad ve Sultan Alâeddin Türbesi

Hazire içeresinde bulunan türbelerin en büyüğü olan türbe, Muradiye Camii'nin güneybatısında yer almaktadır (bkz. Plan 1- 5 Numaralı alan).

Resim 45: Sultan II. Murad ve Sultan Alâeddin Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Yapı 13.45 x 13.45 m. merkezi planlı tek yapıdır. Çelebi Mehmed'in oğlu Sultan II. Murad'ın Hicri 580 (1446) yılında hazırlattığı Arapça ve Türkçe vasiyeti üzerine yapılan türbe, istediği gibi dört köşeli inşa edilmiştir[78] (Resim 45).

Sultan II. Murad şayet Bursa dışında ölürse, na'şının Bursa'ya nakledilip Perşembe günü doğrudan toprağa gömülmesini, çok yakın olmamak kaydı ile Oğlu Alâeddin Ali'nin yakınına defnedilmesini ve yanına kimsenin defnedilmemesini vasiyet etmektedir. Ayrıca Sultan, Allah'ın (cc.) rahmetini kazanabilmek için üzeri açık ve hafızların içeride Kur'an okuması için çevresinin kapalı olmasını vasiyet etmektedir[79] (Resim 46).

[78] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II*, İstanbul 1972, s. 321.
[79] AYVERDİ, H. Ekrem, *a.g.e.*, s. 322.

Resim 46: Sultan II. Murad Türbesi, II. Murad sandukası, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3 Şubat 1451 yılında Edirne'de vefat eden Sultan II. Murad vasiyetnamesi üzerine Bursa nakledip kendisi için inşa edilen türbeye defnedilmiştir. Yapı duvarları kesme taş ve tuğladan inşa edilmiştir[80]. Üç satırlı Arapça inşa kitabesi bulunan türbede aynı zamanda devşirme sütun ve sütun başlıkları kullanılmıştır[81].

Resim 47: Sultan II. Murad Türbesi, Mihrap, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

İç mekanda; pencere alınlıkları, mihrap (Resim 47) ve duvarlarda sade barok süsleme hakimdir. Kubbe yüzeyinde bırakılan küçük bir barok alan dışında büyük bir kısmı boş bırakılmıştır. Aydınlık fenerinin etrafı siyah ince bir barok süsleme ile tezyin

[80] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.126.
[81] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.127.

edilmiştir. Ayrıca türbe içerisinde vazodan çıkan meyve ağaçlarının tasvir edildiği görülmektedir (Resim 48).

Resim 48: Sultan II. Murad Türbesi, Merve Ağacı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Türbenin girişi üzerinde bulunan sundurmadaki, harikulade ahşap üzeri kalemişi eser 1978 yılında önündeki ağaç dalının kırılmasıyla hasar görse de onarımı yapılmış ve günümüze kadar gelebilmiştir[82] (Resim 49).

Resim 49: Sultan II. Murat Türbesi, Giriş sundurması ahşap üzeri kalemişi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[82] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.129.

II. Murad türbesinin bitişiğinde bulunan Sultan Alâeddin Ali türbesinin girişi yoktur. 5.86 x 6.28 m. kare palan sahip türbeye, II. Murad türbesinin batı cephesine açılmış olan pencerenin kapı haline getirilmesiyle geçiş sağlanmaktadır. Türbe içerisinde, II. Murad'ın oğulları ve kızına ait mermer sandukalar yer almaktadır. Bunlar; Sultan Alâeddin Ali Hicri 846 (1442), Şehzade Ahmet (1451), Şehzade Orhan ve Şehzade Hatun'a Hicri 885 (1480) aittir[83] (Resim 50). Türbede herhangi bir tezyini unsur bulunmamaktadır.

Resim 50: Sultan Alâeddin Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

1742 yılında hamam ile birlikte Sultan Alâeddin türbesinin onarıldığı belirtilmektedir[84]. Bu iki türbe ayrıca; 29 Şubat 1781, 18 Eylül 1790, 6 Mayıs 1795[85], 2 Temmuz 1844[86] yıllarında çeşitli onarımlar geçmiş ve son olarak 2012-2015 yılları arasında kapsamlı bir onarıma tabii olmuştur.

[83] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.129.
[84] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II*, İstanbul 1972, s. 320.
[85] AYVERDİ, H. Ekrem, *a.g.e.,* s. 299
[86] AYVERDİ, H. Ekrem, *a.g.e.,* s. 300.

3.3.2. Hüma Hatun (Hatuniye) Türbesi

Sultan II. Murad'ın eşi, Fatih Sultan Mehmed'in validesi Hüma Hatun için yaptırılan türbe Muradiye Camii'nin güneydoğusunda yer almaktadır (bkz. Plan 1- 14 Numaralı alan).

17 Aralık 1537 tarihli bir belgede türbenin, halk arasında Ak Türbe isminin yakıştırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca ismi türbe kitabesinde yer almasa da sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır. Giriş kapısının üzerinde 40x81 cm üç satırlık Arapça kitabesinde türbenin, Ağustos 1449 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır[87] (Resim 51).

Resim 51: Hüma Hatun Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Yapı, taş, tuğla ve mermerden inşa edilmiştir. Tüm kenarları 3.35 m. altıgen ve kubbeli sade bir yapıdır[88]. Türbe içerisinde Hüma Hatun ile birlikte bir sanduka daha bulunmaktadır lakin kime ait olduğu bilinmemektedir[89].

---

[87] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II*, İstanbul 1972, s. 326.
[88] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.115.
[89] ÖNKAL, Hakkı *a.g.e.,* s.116.

Yapının günümüze kadar pek çok onarım geçirmiş olduğu düşünülse de erişilen kayıtlarda; Ekim 1601 yılında pencerelerinin onarımı[90], 2 Temmuz 1844 yılında türbenin içi ve dışı, kapıları, saçakları ve avlu kaldırımları onarımı[91], 1997 yılında hayırsever bir kişinin yardımı ile onarımı[92] ve 2012-2015 yıllarında hem yapısal sorunların hem de sıva üzeri kalemişleri ihya edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Yapı içerisinde çok güzel sıva üzeri kalemişleri mevcuttur (Resim 52-53). Kubbe kasnağındaki orijinal desen son restorasyon sırasında gün yüzüne çıkarılmıştır.

Resim 52: Hüma Hatun Türbesi, Kubbe kasnağı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 53: Hüma Hatun Türbesi, Kubbe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[90] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II*, İstanbul 1972, s.326.
[91] AYVERDİ, H. Ekrem, *a.g.e.*, s. 300.
[92] CENGİZ, İsmail, "Muradiye'de Yaşayan Osmanlı Ruhu", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 6, Bursa 2013, s.15.

3.3.3. Gülbahar (Ebe) Hatun Türbesi

Gülbahar Hatun Türbesi, Muradiye Camii'nin güneybatısında, Gülruh Hatun türbesinin hemen yanındadır (bkz. Plan 1- 9 Numaralı alan) (Resim 54).

Resim 54: Gülbahar (Ebe) Hatun Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Muradiye haziresinde bulunan türbelerin aksine açık kare planlı yapılmış baldaken tarzda bir türbedir[93].

Kitabesi bulunmadığı için yapım yılı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakladır. Türbe, tuğla ve taşla yapılmış dört ayak üzerine pandantiflerle geçiş sağlanan sade bir kubbe ve mermer bir sandukadan oluşmaktadır. Kaynaklarda kesin olmamakla birlikte Fatih Sultan Mehmet'in sütannesine ait olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle türbenin 15. yüzyıl olarak tarihlendirilmektedir[94]. Türbede herhangi bir tezyini unsur bulunmamaktadır. Türbe son olarak 2012-2015 yılında restore edilmiştir.

[93] ERSOY, Bozkurt, "Bursa Muradiye Türbeleri", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, S. 7, İstanbul 1990, s.30.
[94] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.153.

3.3.4. Saraylılar (Cariyeler) Türbesi

Saraylılar Türbesi, Muradiye Camii'nin doğusunda Hüma Hatun türbesinin yanında yer almaktadır (bkz. Plan 1- 13 Numaralı alan). Külliyedeki baldaken tarzda yapılmış iki türbeden biri olan, açık kare planlı türbenin her bir kenar uzunluğu 6.68 metredir. Köşelerde ve aralarda dörder toplam sekiz ayak üzerine, taş ve tuğladan inşa edilen yapı içerisinde iki adet sanduka bulunmaktadır.

Resim 55: Saraylılar (Cariyeler) Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Yapının kitabesi bulunmadığı ve kime ait oldukları tespit edilemediği için saraya mensup kadınlara atfedilen türbe, külliyenin yapım tarihiyle ilişkilendirilip 15. yüzyılın ikinci yarısında[95] inşa edilmiş olabileceği düşünülse de, inşaat teknolojisi sayesinde 16. yüzyıl olduğu tespit edilmiştir[96] (Resim 55).

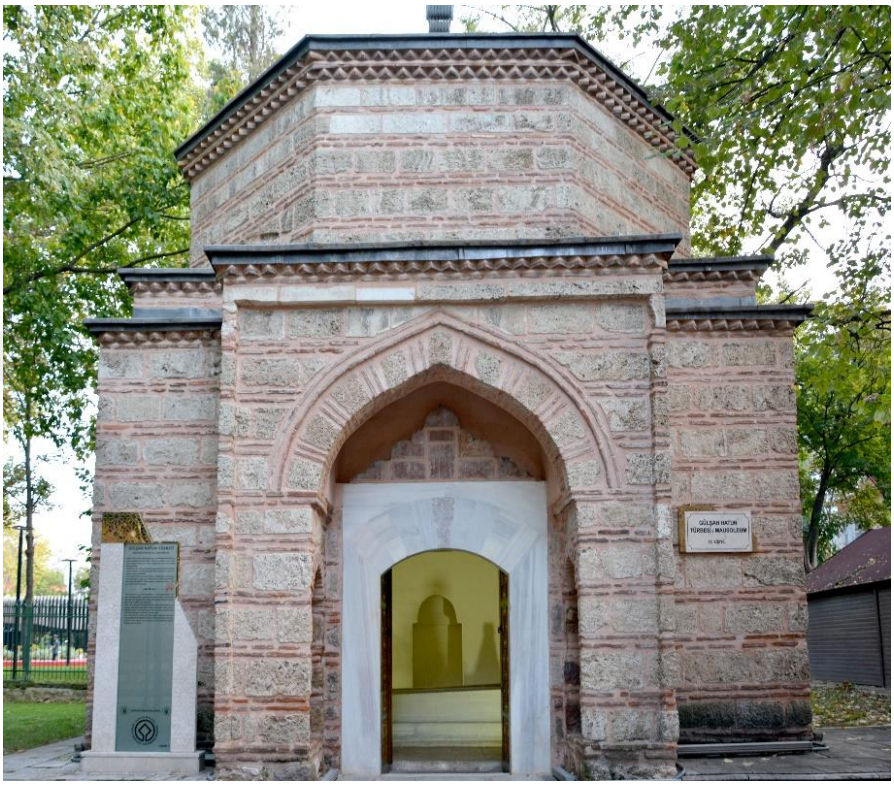
Türbenin son onarımı esnasında Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Mahidevran Hatun'un günümüzdeki akrabaları tarafından sunulan belgelere göre burada; Mahidevran Hatun'un ablaları Âkile Hanım ve Buygur Belkıs hanım oldukları tespit edilmiştir[97]. Türbede herhangi bir tezyini unsur bulunmamaktadır.

---

[95] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.156.
[96] YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.23, Bursa 2017, s. 69.
[97] YILMAZ, İbrahim, a.g.m., s. 69.

3.3.5. Gülşah Hatun Türbesi

Fatih Sultan Mehmed'in eşi, Şehzade Mustafa-i Atik'in annesi Gülşah Hatun için yaptırılan türbe, külliyenin güneybatısında, Mükrime Hatun türbesinin hemen güneyinde yer almaktadır (bkz. Plan 1- 12 Numaralı alan) (Resim 56).

Resim 56: Gülşah Hatun Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Gülşah Hatun'un ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte; Kâmil Kepecioğlu'na göre 1478-1479 yılında, M. Orhan Bayrak'a göre 1486 yılında, M. Çağatay Uluçay[98] ve Yılmaz Öztuna'ya[99] göre de 1487 yılında vefat ettiği bildirilmektedir.

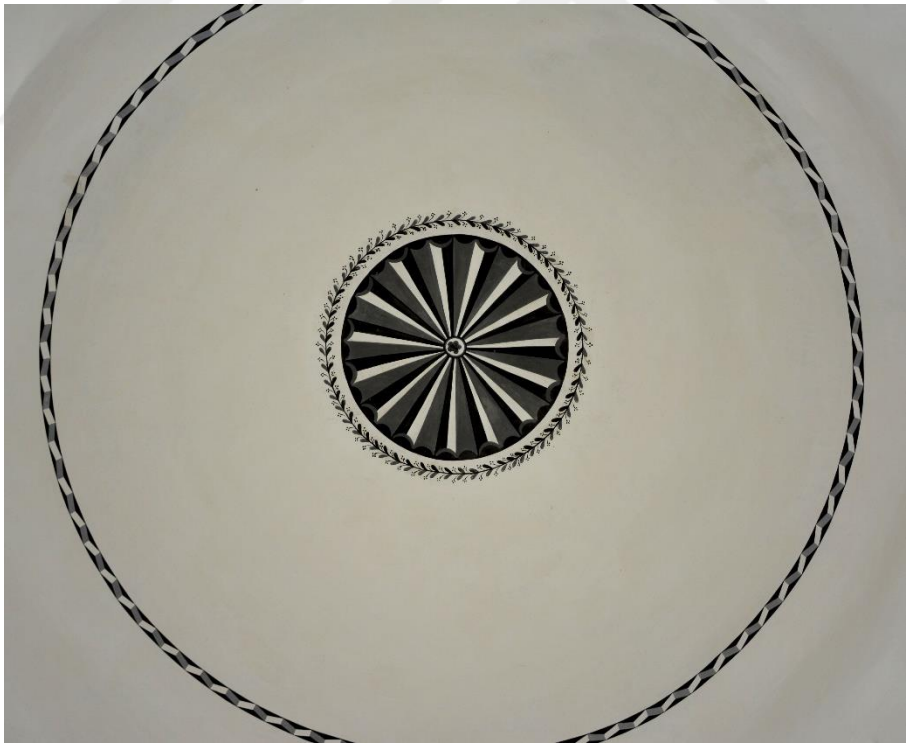
Taş, tuğla ve mermerden inşa edilen kare planlı türbede, iki adet mermer sanduka bulunmaktadır. Yapının merkezinde olan sanduka Gülşah Hatun'a aittir. Son onarıma kadar diğer sandukanın levhasında II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Ali'nin olduğu yazmakta idi. Kayıtlarda Bâyezid'in bu isimde bir oğlunun olmamasından dolayı son restorasyonda levhanın kaldırılmış olduğu tespit edildi (Resim 57). 15.

[98] DAŞ, Ertan, Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500), Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı, İzmir 2003, s. 174.
[99] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.156.

yüzyılda inşa edildiği kabul edilen türbede, daha önceki onarımlar sırasında tamamen silinmiş olduğu varsayılan tezyinatın yerine basit tarzda siyah-beyaz dairesel bir form bulunmaktadır (Resim 58).

Resim 57: Gülşah Hatun Türbesi, Sandukası, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 58: Gülşah Hatun Türbesi, Kubbe Tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3.3.6. Mükrime Hatun Türbesi

II. Bâyezid'in oğlu, Şehzade Şehinşah'ın eşi ve Şehzade Mehmed'in annesi Mükrime Hatun için yaptırıldığı kabul edilen türbe, Muradiye Camii'nin güneybatısında, Şehzade Mahmud ve Gülşah Hatun Türbelerinin arasında yer almaktadır (bkz. Plan 1- 11 Numaralı alan) (Resim 59).

Resim 59: Mükrime Hatun Türbesi, 2016
https://www.flickr.com/photos/orcin70/26502772013/sizes/k/, Erişim Tarihi (10.01.2020).

Türbede inşa kitabesi bulunmamakla beraber, kime ait olduğu ile ilgili herhangi bir belge olmadığı için türbe Mükrime Hatun Türbesi olarak kabul edilmektedir. 29 Mayıs 1517 tarihli vakfiyesi bulunan Mükrime Hatun'dan, yaklaşık on gün sonraki bir sicilde, "merhume" olarak söz edilmesi ile Haziran 1517 yılında öldüğü anlaşılmaktadır. Hicri 953 (1546) yılındaki bir kayıtta, Mükrime Hatun'un Şehzade Ahmet Türbesi'nde gömülü olduğu yazmaktadır[100].

Taş, tuğla ve mermer ile inşa edilmiş kare planlı türbenin her bir kenarı 6.28 metredir[101]. Türbenin 15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başında inşa edildiği kabul

[100] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, s.161.
[101] ÖNKAL, Hakkı, *a.e.g.,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.162.

edilmektedir. Türbe içerisinde üç adet mermer sanduka bulunmaktadır. Bunların kim oldukları hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır[102] (Resim 60).

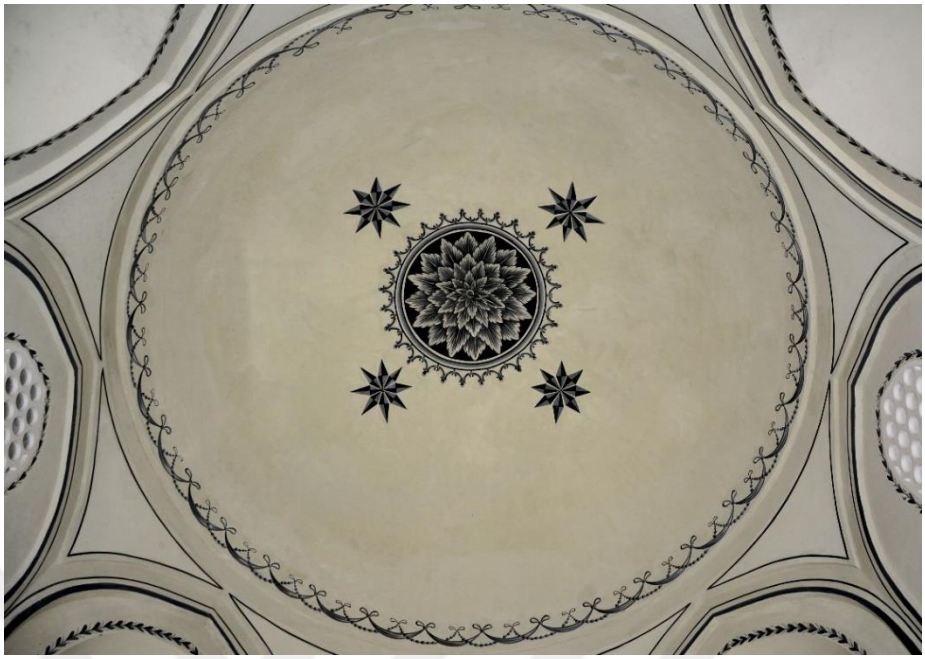
Resim 60: Mükrime Hatun Türbesi, Sandukaları, 2016
https://www.flickr.com/photos/orcin70/26502709493/sizes/k/, Erişim Tarihi (10.01.2020).

Türbe içindeki kalemişleri var olan tüm güzelliğini, restorasyon sonrasında bizlere göstermiştir (Resim 61). Duvar yüzeyinde bulunan yazı kuşağı içerisinde beyaz renkte sülüs hattı ile "Ayete'l Kürsi", siyah renkte kûfî hattı ile "Fatiha Suresi" yazmaktadır. Kubbe ve kuzey cephe duvarında barok tezyinat bulunmaktadır (Resim 62).

Resim 61: Mükrime Hatun Türbesi, Kalemişleri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[102] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.164.

Resim 62: Mükrime Hatun Türbesi, Kubbe tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Türbenin duvar yüzeylerinde dikdörtgen formlar içerisinde birbirinden farklı mermer taklitlerinin yer aldığı görülmektedir (Resim 63). Türbe yapı ve tezyini açıdan, Şirin Hatun Türbesi ve Gülruh Hatun Türbesi ile benzeşmekte olduğundan; aynı dönemde yapıldıklarının, mimar ve nakkaşlarının da aynı olduğu düşünülmektedir[103].

Resim 63: Mükrime Hatun Türbesi, Duvar Tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[103] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.165.

3.3.7. Şehzade Mahmud Türbesi

II. Bâyezid'in erken yaşta vefat eden oğlu Şehzade Mahmud için annesi Bülbül Hatun tarafından, 1507 yaptırılmış türbedir. Muradiye Camii'nin güneybatısında, Mükrime Hatun Türbesi ile Gülbahar Hatun Türbesi'nin arasında bulunmaktadır (bkz. Plan 1- 10 Numaralı alan) (Resim 64).

Resim 64: Şehzade Mahmud Türbesi, Genel Görünüş, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Türbenin iki satırlık ahşaptan bir kitabesi olduğu ve orada "*Dâr-ı fenadan etti çû Mahmud Han sefer – Tarih geldi mevtine Hak rahmet eylesin. 913*" yazdığı kaynaklarda belirtilmiştir[104]. Taş, tuğla ve mermerden inşa edilen sekizgen planlı yapı içerisinde dört mermer sanduka bulunmaktadır (Resim 65). Bunlar; Şehzade Mahmud ve oğulları Musa, Orhan ve Emir Süleyman'a aittir[105]. Hakkı ÖNKAL "*Osmanlı Hanedan Türbeleri"* kitabında türbenin mimarı hakkında; Albert Gabriel'e göre Abdullah oğlu Ali, Kazım Baykal'a göre ise Yakup Şah olduğunu söylemektedir [106].

[104] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.170.
[105] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.169.
[106] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.172.

Resim 65: Şehzade Mahmud Türbesi, Sandukalar, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Muradiye külliyesindeki en yoğun çini ve kalemişi tezyinata sahip olan türbelerden biridir. 2012-2015 yılları arasında yapılan son onarım sırasında duvarlarda bulunan tezyinat ile kubbe arasındaki uyumsuzluk, kubbede de klasik desenin var olabileceğini göstermiştir. Nitekim siyah beyaz işlenen bezemenin altında türbenin asli kimliğini taşıyan desenlerin olduğu keşfedilmiş ve çalışmalar sonucunda bu desenler ortaya çıkarılmıştır (Resim 66).

Resim 66: Şehzade Mahmud Türbesi, Restorasyon Sırasında Kubbe tezyinatı, 2019
http://fotograf.Bursa.com.tr/muradiye-kulliyesi/,Erişim Tarihi (08.01.2020).

İhya edilen kubbe kartuşlarında 6 kez “Sultan Mahmud Han” ve 6 kez “Aleyhi’r rahmeti ve’l-gufran” yazıları tekrar edilmektedir. Yazı kuşağında ise “Ayete’l Kürsi” yazmaktadır (Resim 67). Tezyinatta dikkat çeken unsurlardan biride; duvar birleşim noktalarında yer alan vazolu buketlerdir. 4 farklı tasarım halinde toplamda 8 adet vazolu buket tasarımları bulunmaktadır (Resim 68). Ayrıca duvar yüzeylerinde yer alan sivri kemerlerdeki mermer somaki taklidinin benzerleri Şirin Hatun Türbesi ve Cem Sultan Türbesi’nde de yer almaktadır. Şehzade Mahmud Türbesi tezyini açıdan Cem Sultan Türbesi ile çok benzeşmektedir.

Resim 67: Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbe tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 68: Şehzade Mahmud Türbesi, Vazolu Buket Tasarımları, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3.3.8. Şirin Hatun Türbesi

II. Bâyezid'in eşi, Şehzade Abdullah ve Ayn-i Şah Sultan'ın annesi Şirin Hatun'un kendisi için hayattayken yaptırdığı tahmin edilen türbesi[107], Muradiye Camii'nin güneybatısında, Gülruh Hatun Türbesi'nin yanında yer alır (bkz. Plan 1- 7 Numaralı alan) (Resim 69).

Resim 69: Şirin Hatun Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Taş, tuğla ve mermerden inşa edilen kare planlı yapı içerisinde üç adet mermer sanduka bulunmaktadır[108]. Bunlar; Şirin Hatun (ortada), Şehzade Abdullah'ın eşi Ferahşah Hatun ve kızı Ayn-ı Şah'a aittir (Resim 70). Şirin Hatun'un ölüm tarihinin belirsizliği ve yapıda inşa kitabesinin bulunması, inşa tarihinin belirlenmesini güçleştirmiş olsa da, plan ve tezyini açıdan benzerlik gösterdiği Mükrime Hatun Türbesi göz önünde bulundurulduğunda 16. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. İ. Aydın Yüksel ise, "Osmanlı Mimârîsinde II. Bâyezid ve Yavuz Selim Devri" kitabında türbenin, Hicri 888 (1483) tarihinde inşa edilmiş olduğunu ileri sürmektedir[109].

---

[107] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.173.
[108] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.173.
[109] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.175.

Resim 70: Şirin Hatun Türbesi, Sandukalar, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2012-2015 yılları arasında yapılan son restorasyon sırasında, üzerine badana çekilip kapatıldığı belirlenen, orijinal tezyinat ortaya çıkartılmış ve günümüze kazandırılmıştır (Resim 71).

Resim 71: Şirin Hatun Türbesi, Kubbe tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Duvar yüzeyinde bulunan yazı kuşağı içerisinde siyah renkte sülüs hattı ile "Ayet-el Kürsî", gri renkte kûfî hattı ile "Fatiha Suresi" yazmaktadır. Türbe özellikle tezyini açıdan Mükrime Hatun Türbesi ile benzerlik göstermektedir (Resim 72).

Resim 72: Şirin Hatun Türbesi, Kalemişleri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

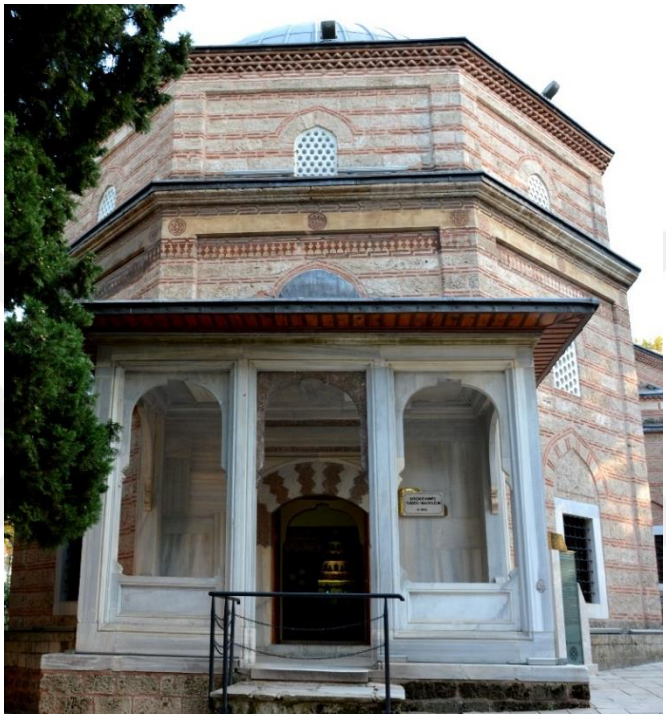
Kubbeye geçişi sağlan tromplar üzerinde bulunan sivri kemer formunun bir benzeri de Şehzade Mahmud Türbesi ve Cem Sultan Türbesi'nde yer almaktadır. Türbenin duvar yüzeylerinde dikdörtgen formlar içerisinde birbirinden farklı mermer taklitlerinin yer aldığı görülmektedir (Resim 73). Külliye içerisinde bir benzerini Mükrime Hatun Türbesinde görmekteyiz.

Resim 73: Şirin Hatun Türbesi, Duvar tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3.3.9. Şehzade Ahmed Türbesi

Muradiye külliyesi içerisindeki sandukaların kimlere ait olduğu ile ilgili karışıklığın en çok yaşandığı türbedir, Şehzade Ahmed Türbesi[110]. Türbe, Muradiye Camii'nin güneybatısında, II. Murad türbesinin kuzeybatısında yer almaktadır (bkz. Plan 1- 15 Numaralı alan) (Resim 74).

Resim 74: Şehzade Ahmed Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Türbe, uzun bir dönem Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade Mustafa-i Atik için anılmış, ardından Çelebi Mehmed'in oğlu, II. Murad'ın kardeşi Şehzade Ahmed'e mal edilmiş olsa da, geçmiş dönemlerde Kadı sicilleri üzerinde yapılmış olan araştırmalar neticesinde türbenin, II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Ahmed için Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[111]. Ulaşılan belgelere göre; 18 Aralık 1514 yılında inşa edilen türbenin, bina emini Bedreddin Mahmud Bey, mimarı ise Alaeddin'dir. 1507 yılında inşa edilen Şehzade Mahmud Türbesi ile yapısal benzerlik göstermesi, türbenin Çelebi Mehmed'in 1429 yılında ölen oğlu Şehzade Ahmed'in olma olasılığını ortadan kaldırmaktadır[112].

---

[110] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.177.
[111] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.177.
[112] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.181.

Taş, tuğla ve mermerden inşa edilen sekizgen planlı yapı içerisinde altı adet mermer sanduka bulunmaktadır. Bu sandukalardan ikisi belirsizliğini korurken, diğer dört sanduka da; II. Bâyezid'in oğulları, Şehzade Ahmed (919/1513) ve Şehzade Şehinşah (2 Temmuz 1511), Şehzade Şehinşah'ın oğlu Mehmed (918/1512) ve Şehzade Ahmed'in annesi Bülbül Hatun'a (921/1515) ait olduğu, ihtilafta kalınan iki sanduka için; hem Şehzade Şehinşah'ın eşi Mükrime Hatun ve Şehzade Korkud'a hem de II. Bâyezid'in kızı Sofu Fatma Sultan ve Şehzade Ahmed'in kızı Kamer Sultan'a mal edilmektedir[113] (Resim 75).

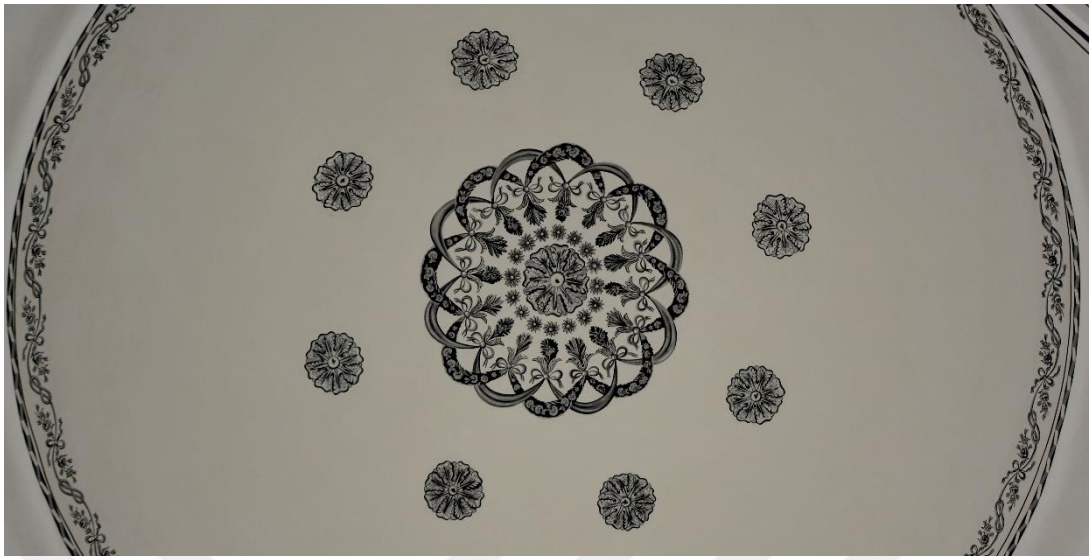

Resim 75: Şehzade Ahmed Türbesi, Sandukalar, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2012-2015 yılları arasında yapılan son onarım sırasında çini ve kalemişi süslemelerin ihya edildiği anlaşılmaktadır. Daha önceki onarımlar sırasında barok tezyinat ile kapatılan ana kubbe deseninin korunmuş olduğu görülmektedir (Resim 76).

Duvar yüzeyinde bulunan yazı kuşağı içerisinde beyaz renkte sülüs hattı ile "Ayete'l Kürsi", gri renkte kûfî hattı ile "Fatiha Suresi" yazmaktadır. Mihrap duvarının tam karşında yer alan giriş kapısı sivri kemer formunda tasarlanmıştır (Resim 77). Dış kapı ile arasında kalan alanda ise ahşap üzeri tekniğinde bezenmiş bir alan bulunmaktır.

[113] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.180.

Resim 76: Şehzade Ahmed Türbesi, Kubbe Tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 77: Şehzade Ahmed Türbesi, Giriş, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3.3.10. Gülruh Hatun Türbesi

II. Bâyezid'in eşi, Şehzade Alemşah ve Kamer Sultan'ın annesi Gülruh Hatun'un yaşarken kendi adına yaptırmış olduğu türbesidir[114]. Türbe, Muradiye Camii'nin güneybatısında, Şirin Hatun Türbesi ve Gülbahar Hatun Türbesi'nin ortasında yer almaktadır (bkz. Plan 1- 8 Numaralı alan) (Resim 78).

Resim 78: Gülruh Hatun Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

İnşa kitabesi bulunmayan türbenin giriş kapısı üzerinde bulunan kilit taşı üzerinde "Gülruh Sultan ve sair" yazmaktadır. Taş, tuğla ve mermerden inşa edilen kare planlı yapı, Mükrime Hatun Türbesi ve Şirin Hatun Türbesi ile benzerlik göstermektedir[115]. Türbe içerisinde dört adet üstü açık mermer sanduka bulunmaktadır. Bunlar; Gülruh Hatun, Gülruh Hatunun kızı Kamer Sultan, Şehzade Alemşah'ın kızı Fatma Hatun ve Kamer Hatun'un oğlu Osman'a aittir[116] (Resim 79).

[114] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.181.
[115] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.185.
[116] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.184.

Resim 79: Gülruh Hatun Türbesi, Sandukalar, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Üzeri sıvanıp barok desen uygulanan kubbe, yazı kuşağı ve tromplardaki süslemeler 2012-2015 yılları arasında tamamlanan restorasyon sonrasında gün yüzüne çıkarılmış olsa da mihrap ile pencere üzerindeki barok desenlerin korunmuş olduğu gözlemlenmektedir (Resim 80-81).

Resim 80: Gülruh Hatun Türbesi, Restorasyon Sırasında Kubbe
http://fotograf.Bursa.com.tr/muradiye-kulliyesi/, Erişim Tarihi (10.01.2020).

Resim 81: Gülruh Hatun Türbesi, Mihrap, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Duvar yüzeyinde bulunan yazı kuşağı içerisinde beyaz renkte sülüs hattı ile "Ayet-el Kürsî", sarı renkte kûfî hattı ile "Fatiha Suresi" yazmaktadır.

Resim 82: Gülruh Hatun Türbesi, Kubbe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3.3.11. Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi

Kanuni Sultan Süleyman ve Mahidevran Hatun'un, 1553 yılında boğdurularak öldürülen oğlu Şehzade Mustafa için, 1573 yılında yaptırıldığı kabul edilen türbedir[117]. II. Murad Türbesi'nin batısında, Cem Sultan Türbesi'nin güneyinde yer alan türbenin, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa ile karıştırılmaması için türbeye Mustafa-i Cedid Türbesi denilmektedir (bkz. Plan 1- 6 Numaralı alan) (Resim 83).

Resim 83: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Taş, tuğla ve mermerden inşa edilen sekizgen planlı yapı içerisinde dört adet sanduka bulunmaktadır. Bunlar; Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa (960/1553), Şehzade Bâyezid'in ismi tespit edilememiş oğlu[118], Şehzade Mustafa'nın

[117] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.285.
[118] Bu sanduka için; Ahmet V. Çobanoğlu, *Bursa - Muradiye Külliyesi Şehzade Mustafa Türbesi Restitüsyon Raporu*'nda, Şehzade Bâyezid'in oğlu Ahmed'in olduğu söylemektedir. Lakin 2015 restorasyonu sonrasında sanduka önündeki levhada Şehzade Bâyezid'in oğlu Şehzade Osman yazdığı görülmektedir. Kamil Kepecioğlu'na göre; İran'da boğdurularak öldürülen Şehzade Bâyezid'in oğlu Şehzade Orhan'da Bursa'da boğdurulmuştur. Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri* kitabında, İsmail Hamdi Danişmend'in şehzadenin adını Osman olarak kaydettiğini aktarır.

annesi Mahidevran'a (988/1581) aittir. Küçük olan sandukanın kime ait olduğu bilinmemektedir[119] (Resim 84).

Resim 84: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, Sandukalar, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Hatayi ve rumi motiflerinin işlendiği, ta'lik hattıyla yazılan dört paftadan oluşan zencerekli Türkçe kitabede;

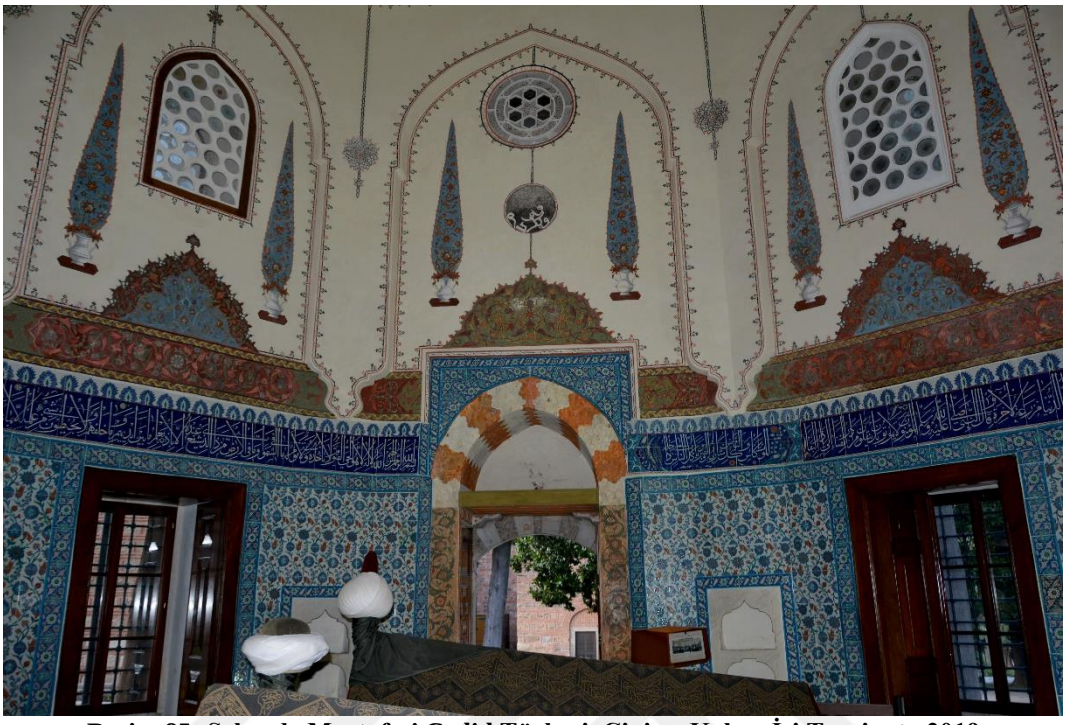
"1-*Şeyh Selim Han bin Süleyman emredüp – Oldu hoş bu ravza-i cennet nüma,*

2-Dedi tarihin Edayî bendesi - Merkad-i gülzâr-ı Sultan Mustafa[120]" yazmaktadır. İkinci satırın ikinci kısmı ebced hesabıyla yazılmış olup 981/1573 tarihini vermektedir. Ölümünden 20 yıl sonra inşa edilen türbenin kim için yapıldığı ile ilgili çeşitli iddialar olsa da inşa kitabesi ve erişilen belgeler sonucunda türbenin Şehzade Mustafa adına yapılmış olduğu anlaşılmaktadır[121]. Haziran 1571 tarihli belge göre türbenin mimarı Hassa mimarlarından Mehmed Çavuş'tur[122].

Külliye içerisindeki en çok çini süslemeye sahip olan türbede 2015 yılı onarımı sonrasında eksik parçaların olduğu alanlar onarılmış, kubbedeki ve duvar yüzeyindeki kalemişleri ihya edilmiştir. Türbenin tüm cephelerinde birbirinin benzeri ikişer adet vazolu buket tasvirleri yer almaktadır (Resim 85-86).

---

[119] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.291. Ayrıca, Türbenin, 2015 onarımından önceki döneminden erişilen fotoğrafta sandukanın, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Orhan'a (1562) ait olduğunu gösteren tabela yer almaktadır. Ahmet V. Çobanoğlu, *Bursa - Muradiye Külliyesi Şehzade Mustafa Türbesi Restitüsyon Raporu*'nda bu sanduka için kesin olmamakla birlikte Şehzade Bâyezid'in oğlu Orhan'a ait olabileceğini bildirmektedir.
[120] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.293.
[121] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.288.
[122] ÖNKAL, Hakkı, *a.g.e.,* s.287.

Resim 85: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, Çini ve Kalem İşi Tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 86: Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesi, Kalem İşi Tezyinatı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BURSA CEM SULTAN TÜRBESİ KALEM İŞLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

ESER ADI **:** Cem Sultan Türbesi

BULUNDUĞU YER **:** Muradiye Mahallesi, H22d06b2c pafta, 2468 ada, 2 parsel

BUGÜNKÜ DURUMU **:** Restore edilmiş, ziyarete açık

İNCELENDİĞİ TARİH **:** Ekim 2019

İNŞA TARİHİ **:** 1479

BANİSİ **:** Fatih Sultan Mehmed

MİMARI **:** Bilinmiyor

NAKKAŞI **:** Bilinmiyor

4.1. Cem Sultan Türbesi Tarihçesi

Muradiye Camii'nin güneybatısında, Şehzade Mustafa-i Cedid Türbesinin kuzeyinde, Gülbahar Hatun ve Gülruh Hatun türbelerinin doğusunda yer almaktadır (bkz. Plan 1- 16 numaralandırılmış alan).

Fatih Sultan Mehmed'in genç yaşta ölen oğlu Şehzade Mustafa için yaptırdığı türbenin inşa kitabesi bulunmamaktadır.

Türbenin inşa tarihi ile ilgili, 18 Cemâziy'ül Âhir 884/ 6 Eylül 1479 yılına ait belgede; "*Kantarı 70 akçeden, Başcı İbrahim Camiinden artan; 36 kantar, 4 okka, 350 dirhem takriben 3500 kg. kurşun satın alınmıştır.*" denilmiştir. Bu belgeye göre tarihçiler yapının inşa tarihini 1479 olarak kabul etmişlerdir[123] (Resim 87).

15. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği kabul edilen ve mimarı bilinmeyen türbenin nakkaşı ile ilgili de kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Zeren Tanındı "Sultan

[123] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.161.

II. Bayezid'in Kitap Hazinesinin Sanatlı Kitapları" adlı kitabında türbenin nakkaşları ile ilgili Hasan Bin Abdullah ve Fazlullah Bin Arab isimlerinden bahsetmektedir. Lakin türbe tezyinatı incelendiğinde herhangi bir nakkaş imzalarına rastlanmamıştır[124].

Resim 87: Cem Sultan Türbesi, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Türbenin geçirdiği onarımlar ile ilgili Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "3. cilt Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886" adlı kitabında yer alan tamir muhasebesi belgesine göre 1795 yılında:

"para

15120	*Kubbe, bilezik ve saçak üstüne her biri 18 okkadan 420 tahta, 7560 okka kurşunun ikişer paradan eritme ve serilmesi*
4300	*Kurşun altına kireç, horasan, toprak ve saman ve üstâdiye*
1520	*Kubbe etrafına 12 hatıl, çivi, üstâdiye*
32000	*Eksik 1000 okka kurşun, 32'şer paradan*

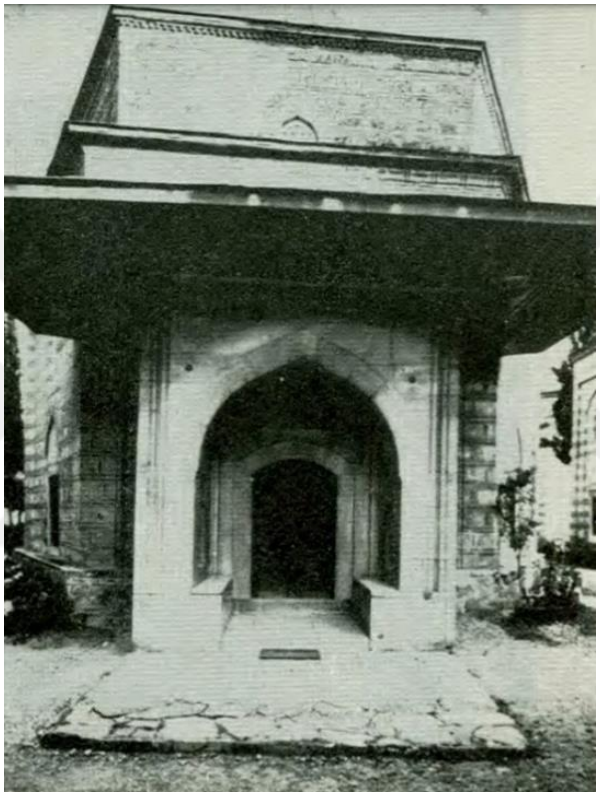
[124] İRTEŞ, Muammer Semih- BAYSAL, Ali Fuat, "II. Bayezid Dönemi Kalemişlerinde Bir Üslûp: Yaprak Çıkıntıları", *Dergipark,* S. 37, s. 127, Erişim Tarihi (01.07.2021).

2400 *Türbe önüne şadırvan masrafı*

2800 *Türbede meftun Sultan Mustafa'nın üç birâderinin pûşidelerini, sof* [*] *ve destarları*[*]

———

59140 *para = 1453,5 kuruş"* olarak hesaplanan onarım için bazı ilaveler yapılmış ve 300 kuruşta arttırıldığını belgelerden öğrenmekteyiz[125].

Resim 88: 1970'ler Cem Sultan Türbesi
AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.166.

Kayıtlı restorasyon belgelerine ulaşamadığımız türbe ile ilgili Candan Nemlioğlu "15. 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem İşleri" adlı doktora tezinde; 15. yüzyıla ait örnekler göz önünde bulundurulduğunda var olan renklerin dönemin anlayışına uymadığı, geçirdiği restorasyon sonrasında renklerde ilaveler yapıldığını bildirmektedir[126]. Bununla birlikte Bursa Kültür Varlıklarını Koruma

[*] Yün ve ince iplikten dokunmuş; cüppe, kaftan, kavuk vb.
[*] Sarık.
[125] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.161.

[126] NEMLİOĞLU, Candan, 15., 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem İşleri, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s.93.

Bölge Müdürlüğü'nden almış olduğumuz "Kalemişi Mevcut Durum Rölevesi" adlı dosyada 1970 yılında yapılmış olan bir restorasyonundan bahsedilmektedir.

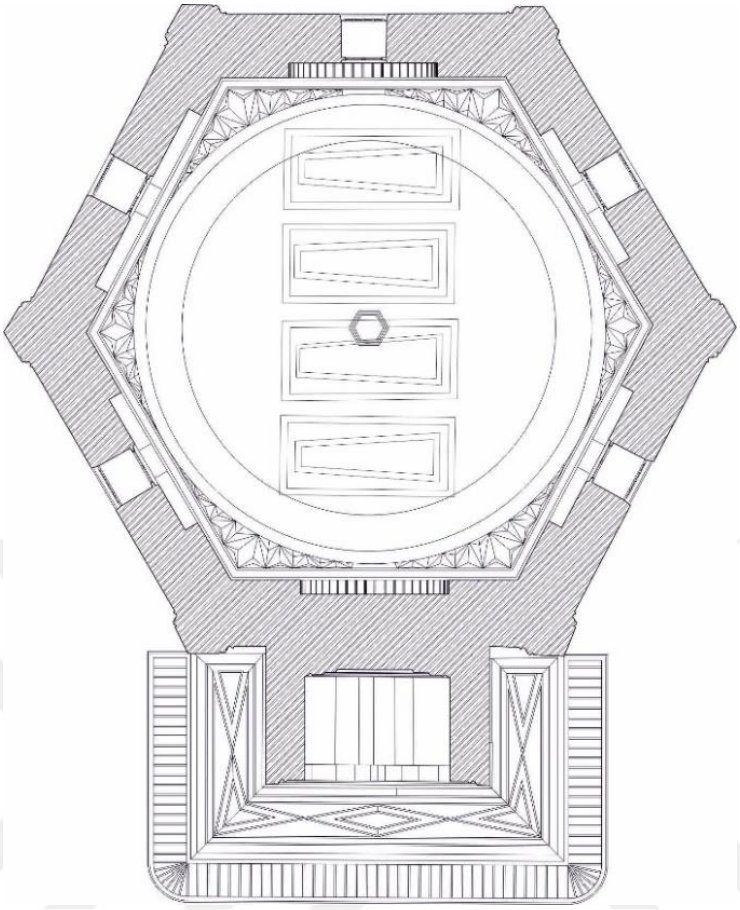
Resim 89: Cem Sultan Türbesi, Ana Kubbe Kalemişi
AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.167.

Türbenin inşasından sonra ilk olarak Şehzade Mustafa ardından Şehzade Abdullah sonra Cem Sultan ve Şehzade Alemşah gömülmüşlerdir.

Türbe altıgen bir plan üzerine inşa edilmiştir. Bu özelliği ile Bursa'da inşa edilen altıgen planlı türbelerin, Söğüt Ertuğrul Gazi Türbesi ile birlikte ilk örneklerindendir[127]. Altıgen kasnağa oturan kurşun kaplı kubbeli türbede, dıştan her köşe 7 m genişlikte olup kuzey cephenin merkezinde 4.23 m genişliğinde bulunan taç kapı, türbeden 2.63 m dışarı taşmaktadır (Plan 2).

II. Murad türbesi taç kapısı ile benzer yapılmış olan taç kapı, som mermerden yapılmış olup üzerinde herhangi bir tezyini unsur barındırmamaktadır. Düz bir zemin üzerine oturtulan saçak ise son oranım sırasında ihya edilmiştir. Sivri kemerli taç kapının iki yanında Bursa kemeri formunda pencereler açılmış ve ön kısımlarında ince birer seki bulunmaktadır. Türbeye girişi sağlayan basık kemerin üzerinde kitabe kısmı boş bırakılmıştır. Türbe iki tuğla arası kesme taş dizilimi ile inşa edilmiştir[128].

[127] ERÇAĞ, Beyhan, "Mimar Sinan'ın İnşa Ettiği Türbeler", *VI. Vakıflar Haftası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1989, s.223.
[128] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.163.

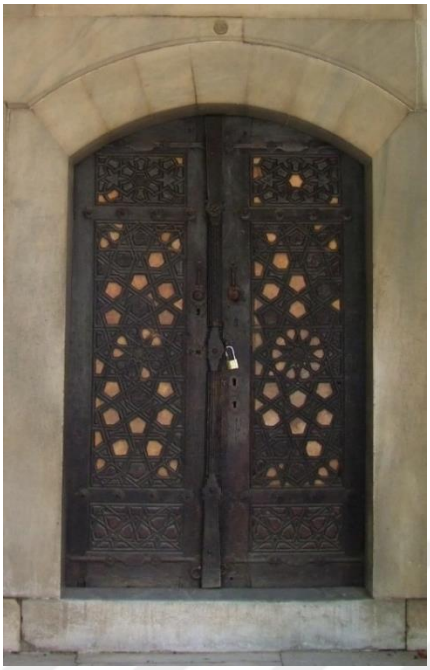
Plan 2: Cem Sultan Türbesi Planı
Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü

Kündekâri teknikte yapılmış olan ve orijinalliğini koruyan kapı kanatlarındaki desenler yer yer kaybolmuş olup, onarım sırasında yerleri doldurulmuştur[129] (Resim 90-91).

1.39 x 2.28 m. ölçülerindeki[130] kapının üst kısmında yer alan bölmede bitkisel kaynaklı motiflerin yer aldığı ve zeminlerinin koyu kırmızı renkle doldurulmuş olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz[131]. 10 kollu Selçuklu yıldızı içerisine zarif içliğin zirve yaptığı rumi motiflerin nakşedildiği görülmektedir. Madeni elemanların süslemelerinde de rumi kullanılmış olması kapı ile olan bütünlüğü tam anlamıyla sağlamaktadır.

---

[129] Bursa Büyükşehir Belediyesi, ÇOBANOĞLU, V. Ahmet, *Bursa-Muradiye Türbeleri, Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi Restitüsyon Raporu*.
[130] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.149.
[131] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.54-55.

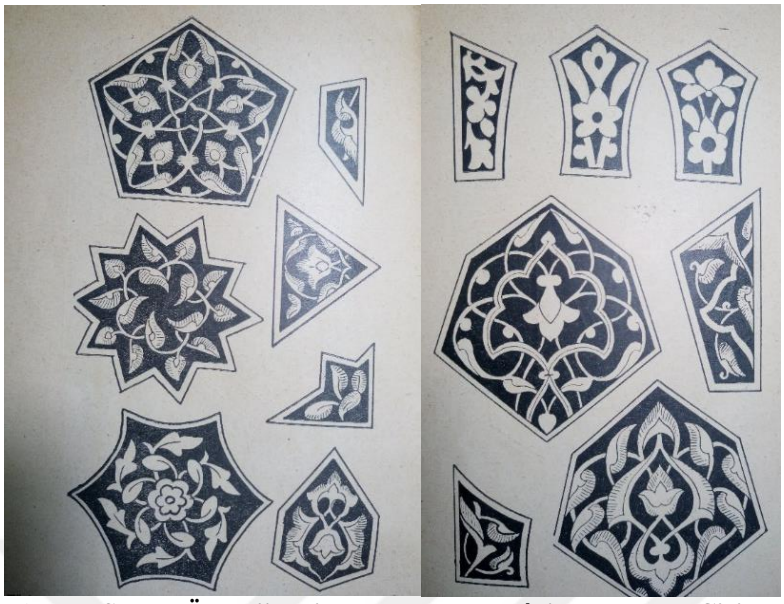
Resim 90: Cem Sultan Türbesi, Kündekâri Kapı
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

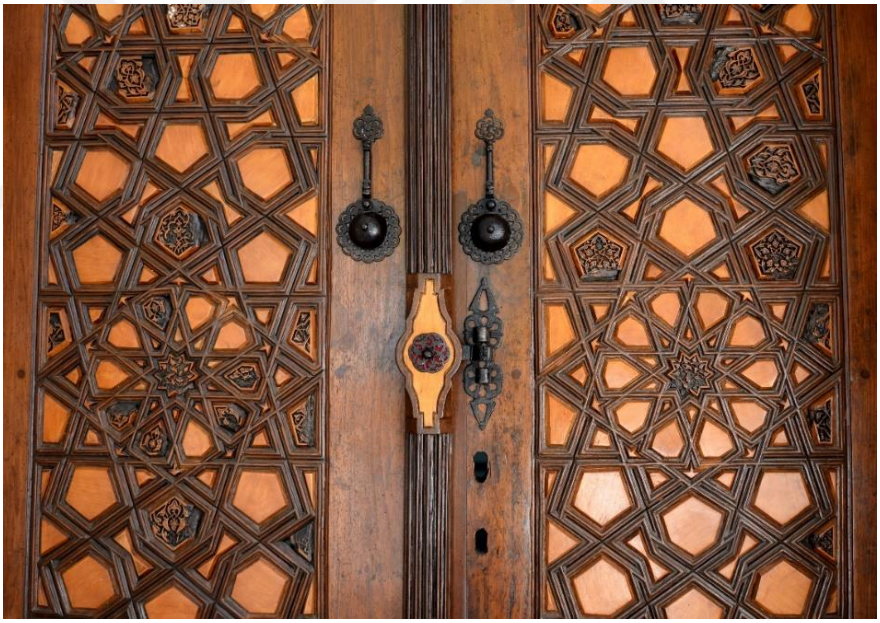
Resim 91: Cem Sultan Türbesi, Kündekâri Kapı, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Günümüzde kapı üzerindeki motiflerin formları bozulmuş olsa da Süheyl Ünver "Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri" kitabında kapı üzerinde bulunan rumi ve bitkisel kaynaklı desenlerin çizimlerine[132] yer vermiştir (Resim 92).

[132] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.77-78.

Resim 92: Süheyl Ünver'in Kitabından Kündekâri Kapı Detay Çizimleri
ÜNVER, Ahmet Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri, s. 77-78.

Resim 93: Cem Sultan Türbesi, Kündekâri Kapı Detay, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Zemini altıgen pişmiş tuğlalar ile kaplanan türbe[133], 2013 yılı onarımı öncesinde kapatılmış olan kuzey cephe (Resim 94) penceresinin de açılması ile günümüzde 16 pencere ile aydınlatılmaktır.

[133] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.50.

Resim 94: Kuzey Cephe Pencere Detayı
3D Mekanlar- Cem Sultan Türbesi

Resim 95: Cem Sultan Türbesi Çinileri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Zeminden 2.35 m yükseklikte altıgen formda firûze ve kobalt renkli çiniler tüm cephelerde yer almaktadır[134] (Resim 95).

Günümüze kadar ulaşmamış lakin kaynaklarda yer alan bilgilere göre; türbe içerisinde bazı kutsal emanetlerin bulunduğunu ve diğer türbelerde olduğu gibi burada da at kuyruklarının varlığından söz eden yazarlar, türbe bekçisine verilecek bahşiş karşılığında Cem Sultan'a ait olan seccadenin ve el yazması Kur'an-ı Kerimlerin gösterilebileceğini yazmışlardır[135].

---

[134] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.150.
[135] YILDIRIM, Fahri, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler,* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2013, s.711.

Muradiye türbeleri içerisindeki en yoğun süslemeye sahip olan türbe için, Süheyl Ünver "Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri" kitabında, Mehmet Arif'in Cem Sultan Türbesi makalesinde; türbenin kalemişi bezemelerinin badana ile kapatıldığını ve Merhum Ahmed Vefik Paşa'nın badana altında kalan yazı ve tezyinatı, yanında bulunan çakısı ile badanalanmış alanın bir bölümünü kazıyarak yazı ve nakışlar ortaya çıkardığı bildirilmiştir[136].

Son olarak 2015 yılında onarım gören türbe, 1499 yılında Cem Sultan'ın naaşının Bursa'ya Ağabeyi Şehzade Mustafa'nın türbesine gömülmesi[137] ile yaşamış olduğu bahtsızlık ve Bursa halkının kendisine olan sevgisinden ötürü türbe sıklıkla Cem Sultan Türbesi olarak anılmaktadır.

4.2. Cem Sultan Türbesinde Bulunan Kabirler

Türbe içindeki kabirler ile ilgili bir karışıklık vardır. Konu ile ilgili Süheyl Ünver[138] ve Kazım Baykal kitaplarında 5 kişiden bahsetmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi ise 4 sandukanın bulunduğunu (Resim 96) ve 5. kişiye ait olduğu düşünülen Şehzade Korkut ile ilgili herhangi belgenin bulunmadığını aktarmıştır[139].

Resim 96: Cem Sultan Türbesi, Kabirler, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[136] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.51.
[137] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.148.
[138] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *a.g.e.,*, s.49.
[139] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.162.

4.2.1. Cem Sultan

Fatih Sultan Mehmed ve Çiçek Hatun'un oğludur. 27 Safer 864/ 23 Aralık 1459 yılında Sarayı Cedîdi* Âmirede[140] dünyaya gelmiştir[141].

Küçük yaşta eğitim hayatına başlayan Cem Sultan; temel eğitimler ile birlikte Arapça, Farsça, İtalyanca ve Rumca öğrenmiştir[142]. İlk olarak 874/1470 yılında Kastamonu'ya sancak beyi olarak gönderilen Şehzade, büyük ağabeyi Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine 879/1474 yılında Karaman'a tayin edilmiştir[143]. Konya'da bulunduğu yıllar arasında hem bedensel yönünü hem de edebi yönünü oldukça geliştirmiş[144] (Resim 97).

Resim 97: Cem Sultan'ın İbni Müezzin tarafından yapılan minyatürü
http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=936, Erişim Tarihi (23.06.2020).

Şair Şahidî, *Leylâ ve Mecnun'u* tercüme edip kendisine armağan edince[145] genç şehzade de Selman-ı Savecî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserini babası II. Mehmed için tercüme ettiği söylenmektedir[146]. Bu sırada Konya için hizmetlerine devam eden Cem

*Sarayı Cedidi Âmire: Edirne'de II. Murad tarafından yaptırılan 854/1450 yılında yapımına başlanan yeni saraydır.
[140] ÇİÇEK AKÇIL, Nesrin, "Sarây-ı Cedîd", *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, C.36, s.126.
[141] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.6.
[142] YILDIRIM, Yusuf, "Cem Sultan'ın Hayatı", *Cem Sultan ve Dönemi*, İstanbul 2018, s, 67.
[143] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *a.g.e.,* s.6-7.
[144] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *a.g.e.,* s.7.
[145] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *a.g.e.,* s.8.
[146] YILDIRIM, Yusuf, a.g.m., s.68.

Sultan Lârende'ye; saray, bedesten ve çarşı yaptırarak halkın sevgi ve saygısını kazanmıştır[147].

Babasının ölümünden sonra kardeşi Bayezid ile girmiş olduğu taht kavgasını kaybetmiş ve Rodos şövalyelerinin eline geçmiştir. Esir hayatı süren Cem Sultan 29 Cemaziyelahır 900/ 25 Şubat 1495 Çarşamba sabahı Capoue şatosunda vefat etmiştir[148]. Naaşı ilk olarak Napoli'ye defnedilmiştir. 1499 yılında Mudanya yoluyla Bursa'ya getirilerek ağabeyi Şehzade Mustafa'nın türbesine defnedilmiştir[149] (Resim 98).

Resim 98: Cem Sultan'ın Kabri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

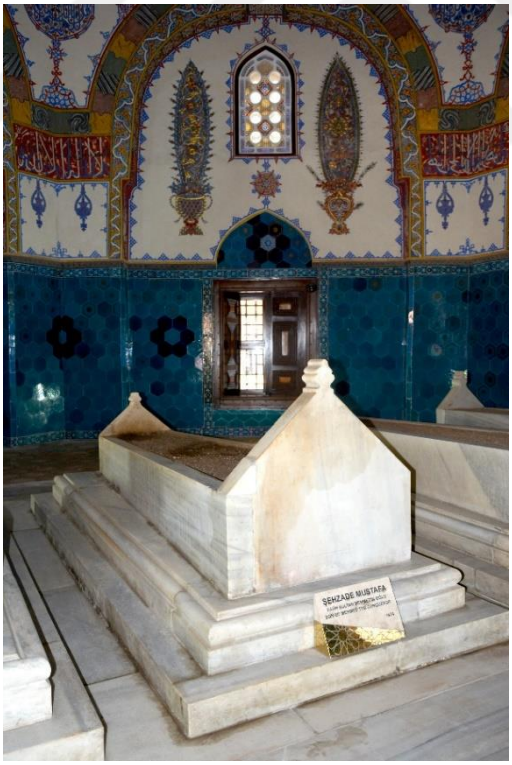
Tezyinatsız mermer silme kaideli sandukanın baş ve ayak kısımlarında rumi zülfeler yer almaktadır. Türbe içerisindeki kabirlerin kimlik tespitleri yapılamadığından yeri kesin belli değildir. Lakin Süheyl Ünver türbeyi anlattığı kitabında Cem Sultan'ın kabrinin yine kapı önünde olduğunu ve levhasında da: "*Dediler eyleyüp duayi sürüş – Camı rahmetten eylesun Cem nuş – Tarihi vefatı 900*

[147] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.8.
[148] ERTAYLAN, İ. Hikmet, *Sultan Cem*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1951, s.234.
[149] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *a.g.e.*, s.34.

velâdeti *862*" yazılı olduğunu doğum tarihinin yanlış yazılmış olduğunu aktarmaktadır[150]. Türbenin geçirmiş olduğu son onarım sonrasında kapı girişindeki mezar kendisine atfedilmektedir.

4.2.2. Şehzade Mustafa

Fatih Sultan Mehmed ve Gülşah Hatun'un oğlu Şehzade Mustafa 854/1449[151] yılında doğmuştur. Tarihe Manisa valiliği ile giren Mustafa Çelebi, ardından Karaman valiliğine atanmıştır. Bu dönemde babası Fatih Sultan Mehmed ile birlikte Uzun Hasan seferine katılmış buradaki başarısından ötürü babası tarafından Karamanlıların elinde olan bazı toprakları almaları için görevlendirilmiştir. Develi Hisar Kalesini bizzat ele geçirmek isteyen şehzade kendisinde duyduğu rahatsızlıktan ötürü bu görevi güvendiği adamlarından birine bırakıp Konya'ya doğru yola çıkmıştır. Niğde yakınlarında bulunan bir hamamda yıkandıktan sonra kendisi için hazırlanan otağda Şaban 879/ 1474 yılında vefat etmiştir.

Resim 99: Şehzade Mustafa'nın Kabri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

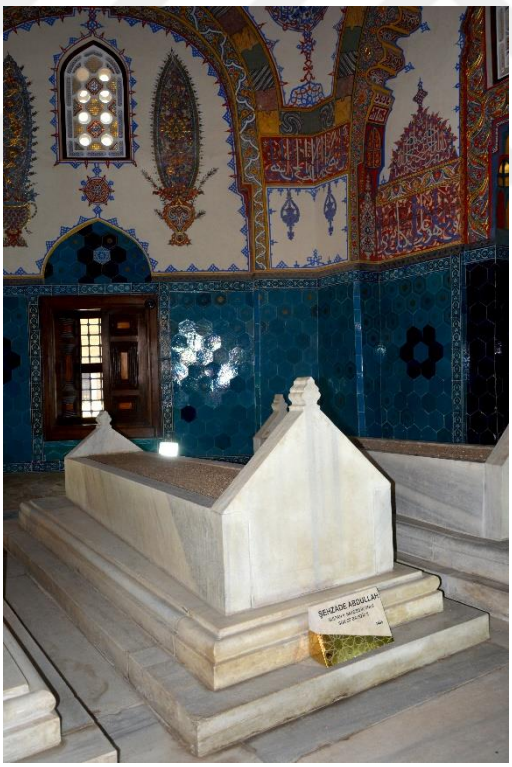
[150] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.48.
[151] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *a.g.e.*, s.40.

Lalası Ahmet Bey, defterdarı Timürtaşoğlu ve zade Ali Bey bir müddet şehzadenin ölümünü saklamış ve naaşı araba ile Konya'ya götürmüşlerdir. Ölüm haberini alan Gedik Ahmet Paşa naaşı Konya'dan Bursa'ya göndermiştir[152]. İlk olarak amcası Sultan Alâeddin'in türbesine defnedilen şehzade babasının kendisi için yaptırdığı türbeye 1479 yılında nakledilmiştir[153].

Sandukası Cem Sultan ile Şehzade Abdullah'ın arasındadır. Tezyinatsız mermer silme kaideli sandukanın baş ve ayak kısımlarında rumi zülfeler yer almaktadır (Resim 99).

4.2.3. Şehzade Abdullah

Sultan II. Bâyezid'in oğludur. Ölüm tarihi olarak isim önü levhasında 1485 yazılıdır. Lakin Kamil Kepecioğlu'nun "Sultan Mustafa" adlı yazısında, 1483'te hastalanarak vefat ettiğini bildirmektedir[154] (Resim 100).

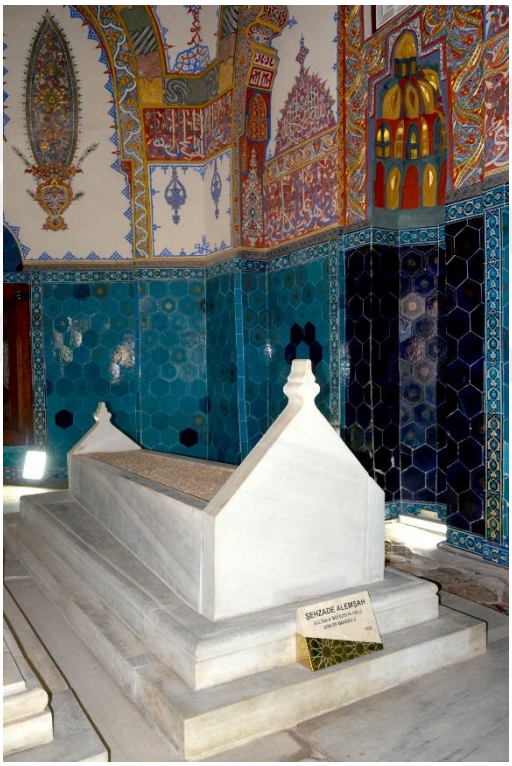
Resim 100: Şehzade Abdullah'ın Kabri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

[152] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.43.
[153] AYVERDİ, H. Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886*, C. 3, İstanbul 1973, s.161.
[154] KEMİKLİ, S. Bera, "Cem Sultan Türbesi", *Cem Sultan ve Dönemi*, İstanbul 2018, s, 106.

Tezyinatsız mermer silme kaideli sandukanın baş ve ayak kısımlarında rumi zülfeler yer almaktadır. Türbede yatanların yerleri kesin olarak bilinmediğinden isim önü levhası Şehzade Mustafa ve Şehzade Alemşah'ın arasındaki kabre konulmuştur.

4.2.4. Şehzade Alemşah

Sultan II. Bâyezid ve Gülruh Hatun'un oğludur[155]. 908/1502 yılında Manisa'da vefat etmiştir[156]. Şehzadenin kabri önüne son restorasyon sonrasında konulan levhada 1503 yılı yazıldığı görülmektedir. Som mermerden yapılan sanduka üzerinde yalnızca baş ve ayak bölümlerinde rumiler yer almaktadır (Resim 101).

Resim 101: Şehzade Alemşah'ın Kabri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

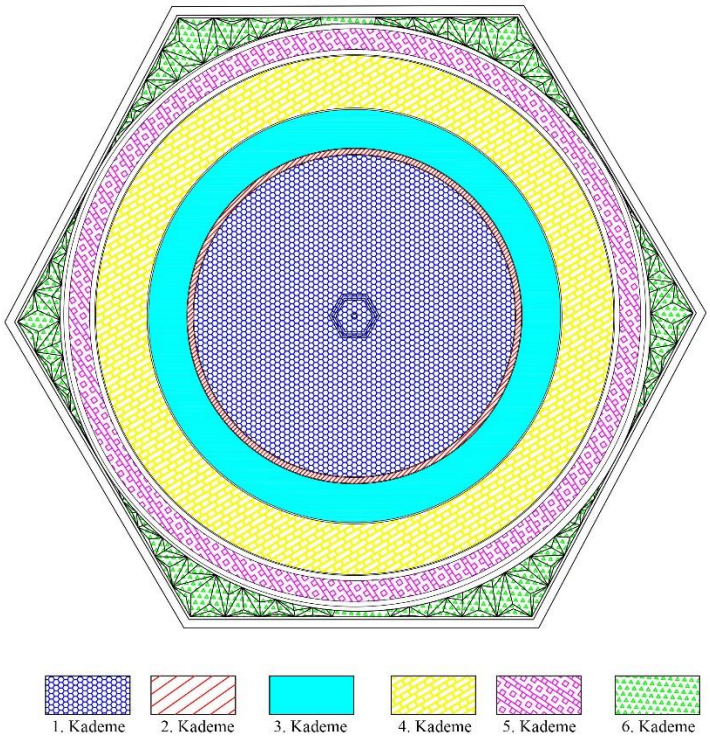
Türbede yatanların yerleri kesinlik kazanmadığından isim önü levhası mihrabın hemen önündeki kabre konulmuştur.

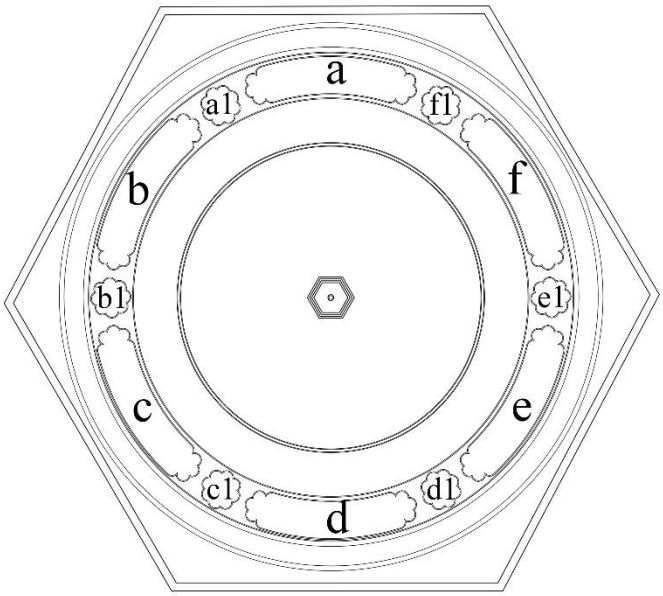
[155] ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017, s.181.
[156] ÜNVER, A. Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946, s.49.

BEŞİNCİ BÖLÜM
KATALOG

5.1. Ana Kubbe

Plan 3: Ana Kubbe Desen Planı

Plan 4: Ana Kubbe Desen Planı, 4. Kademe

5.1.1. Ana Kubbe Desen Analizi

Katalog No **:** 1

Resim No **:** 102-121

Plan No **:** 3-4

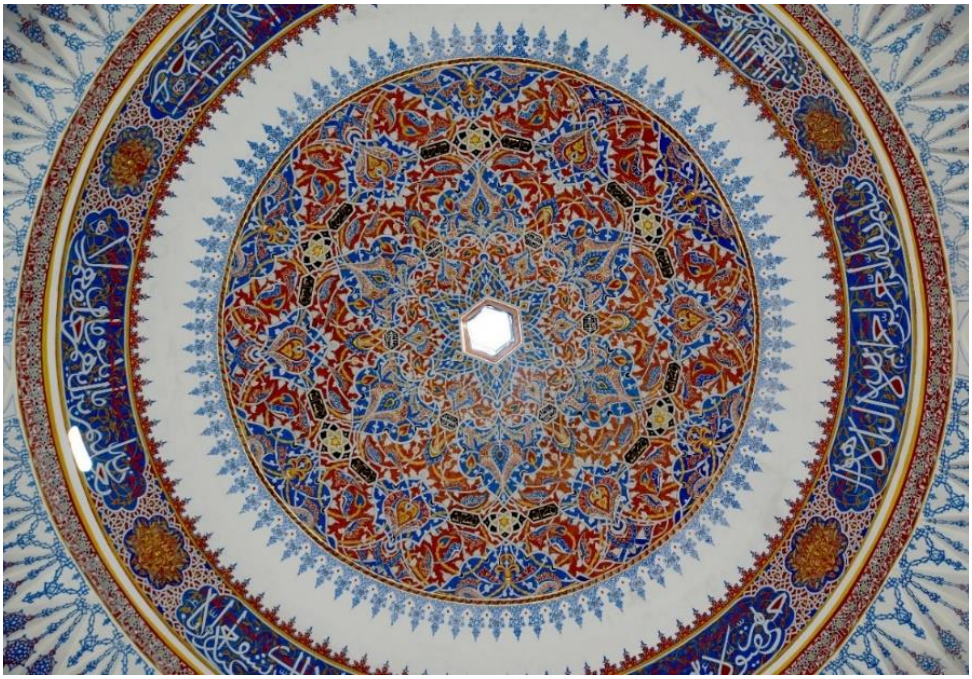
Çizim No **:** 1-17

Tezyinatın Bulunduğu Alan **:** Kubbe, Kubbe Kasnağı

Kullanılan Motif **:** Hatayi Grubu, Rumi, Yazı, Düğüm Motifi, Geometrik

Uygulama Tekniği **:** Sıva Üzeri, Malakâri

Kubbe yüzeyinde sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır. Tezyinat kubbe merkezinde, orta kısmında, kubbe eteğinde, kubbe kasnağında ve kubbe geçiş elemanı olan Türk üçgenlerindedir. Kompozisyonda dikkat çeken en önemli motif, münhanilerle zenginleştirilmiş rumilerdir. Dairesel olarak tasarlanmış, kubbe deseni 6 kademelidir (Resim 102) (Çizim 1) (Plan 3).

Resim 102: Ana Kubbe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

1. *Kademe:* Kubbe merkezinde altıgen aydınlık feneri bulunmaktadır. Kahverengi ahşap çerçeveye sahip fener aynı zamanda kubbe deseninin başlangıç çizgilerini oluşturmaktadır.

Merkezdeki aydınlık fenerinin dışında kalan kısımda, kubbe eteklerine kadar tamamen yoğun bir tezyinata sahiptir. Bu alana 1/12 simetrik tasarlanan desen uygulanmıştır. Kubbe tezyinatında, hem merkezden kubbe eteğine doğru hem de kubbe eteğinden merkeze doğru karşılıklı bir yöneliş söz konusudur. Dolayısıyla bu tasarımı merkezden kubbe eteğine doğru tarif etmek daha uygun olacaktır. Desenin ana zemin rengi kırmızıdır (Resim 103).

Tasarımın başlangıç noktası olarak kabul edebileceğimiz, aydınlık fenerinin köşelerine denk gelecek şekilde tasarlanan, iç bünyesi malakâri teknik kullanılarak agraf ile zenginleştirilmiş, rumi tepeliklerden kubbe eteğine doğru üzerinde rumi deseni bulunmayan beyaz renkteki hatlar altlı üstlü geçmeler yaparak kapalı bir form elde etmiştir.

Resim 103: Ana Kubbe 1. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Bir kısım boşluklar ise sap çıkmaları ile doldurularak denge sağlanmaya çalışılmıştır. Formun içerisinde, çıkış noktası kubbe eteğinde olan bir agraftan "c" ve "s" kıvrımlarıyla düzenli bir şekilde aşağıya inen hardal sarısı renkte dikine dilimli helezon bulunmaktadır. Bu formun zemin rengi mavidir. Buradan kırmızı zemine çıkan rumi desenleri kendi sanal düzlemlerinde 1/2 münhanili rumilerden oluşan kapalı bir form oluşturulmuş ve üst kısmındaki kapalı formdaki yazı şeridine

bağlanmıştır. Kapalı form içerisinde altı adet siyah zemin üzerine beyaz sülüs yazı ile "Sultan" ve beyaz kûfî yazı ile "Mustafa" yazmaktadır. Harflerin gözü kırmızı renk ile doldurulmuştur (Resim 104).

Resim 104: Ana Kubbe 1. Kademe Detay, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Mavi zemin renkli form aynı sanal düzlemde bir agraf ile tasarımda en dikkat çeken salbek formunda dendanlı iri paftaya bağlanır. Pafta içerisinde münhaniler ile zenginleştirilmiş iki kademeli rumiler (Çizim 4-5) ve kendi sanal düzleminde, kapalı form oluşturacak şekilde tasarlanan 1/2 münhanili rumiler bulunmaktadır. Bu desenler oldukça detaylı işlenmiş ve detaylar arasındaki fark daha iyi anlaşılabilsin diye farklı renklerde ve tonlamalı bir şekilde renklendirilmiş, sonunda ise siyah renkle tahrirlenmiştir. Paftanın sınır kısımlarında 15. yüzyılın sonlarında tezyinatta yeni bir üslup haline gelen çıkma yapraklar yer almaktadır (Çizim 2). Aynı paralelde kırmızı zeminde münhani ve malakâri teknik ile zenginleştirilmiş 1/2 simetrik şekilde tasarlanmış ortabağ bulunmaktadır (Çizim 3).

Mavi zeminli iri salbek pafta, dairesel kubbe deseninin son formu olan dendanlı yarım şemse formundaki paftaya, altlı üstlü geçmelerden oluşan düğüm motifi ile bağlanmaktadır. Düğüm motifinin oluşturduğu aralarda kalan boşluklar sarı ve siyah renkle renklendirilmiştir. Merkezi saran alandaki boşlukta ise malakâri tekniği kullanılmış olup yapıştırma altın kullanılmıştır (Resim 105). Düğüm motifinin her iki etrafında kapalı formda yazı şeridi bulunmaktadır. Kubbede toplam on iki adet siyah zemin üzerine malakâri teknik ile yapılmış yazı alanı içerisinde altın varak olarak işlemiş kûfî hattı ile "Rahimehullah" yazmaktadır. Bu yazı şeridinin sınır hatları kendi paralelinde, yönü kubbe merkezine bakan bir başka salbek formundaki paftayla birleşmektedir. Mavi zemin renkli bu paftada da münhanilerle zenginleştirilmiş

rumilerden kendi sanal düzleminde 1/2 simetrik şekilde tasarlanmış ortabağ bulunmaktadır. Ortabağın iç bünyeleri malakâri detaylarla zenginleştirilmiştir.

Resim 105: Ana Kubbe 1. Kademe Detay, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Dairesel kubbe deseninin son kapalı formu olan dendanlı yarım şemse formundaki pafta mavi zemin rengine sahiptir. Sanal düzlemde 1/2 simetrik hardal sarısı agraf bulunmaktadır. Pafta içerisinde münhaniler ile zenginleştirilmiş iki kademeli rumiler ve dairede sınıra yapışık şekilde tasarlanan 1/2 münhanili rumiler bulunmaktadır.

2. *Kademe:* Bu geniş tezyini alan iki malakâri bordür arasında zencerek motifi ile nihayetlenmiştir. Bu alanda açık mavi, mavi, açık kırmızı, kırmızı ve hardal sarısı renkler kullanılmıştır (Resim 106).

Resim 106: Ana Kubbe 2. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3. *Kademe:* Ana kompozisyonun dış kenarını ve tığların yer aldığı bu kademede desenler, beyaz zemin üzerinde kubbe eteği yönünde mavi renkli seksen sekiz adet düğüm motifli tığlardan oluşturulmuştur. Motifte altlı üstlü geçme detayı kullanılmamıştır. Her iki tığ arasında kırmızı renkte damla formu bulunmaktadır (Resim 107) (Çizim 6).

Kubbe eteğinde bulunan yazı kuşağının hemen üzerinde kubbe merkezi yönlü tığlar bulunmaktadır. Bu tığların deseni tasarımı kubbe eteği yönlü tığlardan faklıdır. Tezyinat alanının merkezden uzaklaştıkça alan genişlemesinden dolayı burada daha

fazla tığ bulunmaktadır. Kırmızı, mavi ve sarı renklerinin kullanıldığı yüz dört adet altlı üstlü geçmelerin yer aldığı düğüm motifinin kullanıldığı alan tepelikle nihayetlenmiştir (Resim 107).

Resim 107: Ana Kubbe 3. Kademe Detay, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

4. *Kademe:* Kubbenin oturduğu yuvarlak kaidede iki adet bordür bulunmaktadır. Bunlardan ilk kubbe kasnağında yer alan yazı şeridiidir. Bu alanda anlatım, saat yönünün tersine bir yazı bir desen şeklinde olacaktır. Her cephe için paftalanmış olup içerisinde; açık kırmızı renkte kûfî yazı ile Bakara Suresinin 256-257. ayetleri, beyaz renkte sülüs yazı ile de Âyet-el Kürsî'nin tamamı yazmaktadır. Yazı alanlarını birbirine bağlayan kırmızı zemin üzerine beyaz renk geometrik paftalar üzerine altı adet; sekiz dilimli paftalar yer almaktadır. Desenler iki farklı tasarımın birbirini tekrarı gibi görünse de desen içerisinde farklılıklar bulunmaktadır (Plan 4).

a: Güney cephe üzerine denk gelen alanda, mavi zemin üzerine beyaz renkte sülüs ve açık kırmızı renkte kûfî yazı kullanılmıştır. Sülüs "ha" ve "lam elif" harflerinin gözünün kırmızı renk ile doldurulduğu görülmektedir (Resim 108).

Metni:

1) Sülüs: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اَللهُ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ الْ

2) Kûfî: لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ

Okunuşu:

1) Sülüs- Bakara Suresi 255 beyaz renk- "Bismillahirrahmanirrahim. Allahu la ilahe illa huvel"

2) Kûfî- Bakara Suresi 256/a kırmız renk- "La ikrahe fid dini kad tebeyyener ruşdu" yazmaktadır.

Resim 108: Ana Kubbe 4. Kademe (a), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Dilimli pafta içerisine, rumilerin yazı altında kalmasını önleyecek şekilde yazıya uygun; iç bünyeleri kırmızı renkle zenginleştirilmiş, hardal sarısı renkle serbest helezon rumi desenler yer almaktadır.

Resim 109: Ana Kubbe 4. Kademe (a1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a1: Malakâri merkezden sekizgen bir yıldız etrafında başlayan desen tasarımı 1/2 simetrik tasarıma sahiptir. Desende serbest helezon rumi ve yine serbest helezon hatayi grubu motifleri yer almaktadır. Rumi motifler hardal sarısı renk ile merkezsel hatayi, yaprak ve goncagül motifleri ise kırmızı renkte boyanıp kenarlarına beyaz renk

fileto çekildiği görülmektedir. Rumi motiflerinin iç bünyelerine kendi renginden başka dairesel detaylar eklenmiştir. Zeminde ise kırmızı ve mavi renk birlikte kullanılmıştır.

Zemin rengi kırmızı olan alan, geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Altlı üstlü geçmelerin oluşturduğu kapalı alanların tam yıldız formundakilerin iç bünyelerinin merkezine malakâri teknikle dairesel kabara yapılmış, yarım yıldız formunda olan sınırlara yapışık alanların içlerinin mavi renge boyandığı görülmektedir (Resim 109).

b: Güneydoğu cephe üzerine denk gelen alanda, mavi zemin üzerine beyaz renkte sülüs ve açık kırmızı renkte kûfî yazı kullanılmıştır. Sülüs "ha", "lam elif" ve "hı" harflerinin gözünün kırmızı renk ile doldurulduğu görülmektedir (Resim 110).

Metni:

1) Sülüs: حَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي

2) Kûfî: مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ

Okunuşu:

1) Sülüs- Bakara Suresi 255 beyaz renk- "hayyul kayyum, la te'huzuhu sinetun ve la nevm, lehu ma fis"

2) Kûfî- Bakara Suresi 256/b kırmızı renk- "minel ğayy, fe men yekfur bit taguti ve yu'min billahi fe kadistemseke" yazmaktadır.

Resim 110: Ana Kubbe 4. Kademe (b), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Dilimli pafta içerisine, rumilerin yazı altında kalmasını önleyecek şekilde yazıya uygun; iç bünyeleri kırmızı renkle zenginleştirilmiş, hardal sarısı renkle serbest helezon rumi desenler yer almaktadır.

Resim 111: Ana Kubbe 4. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

b1: Desen tasarımı malakâri merkezden dokuz köşeli bir yıldız etrafında başlamaktadır. Desende serbest helezon rumi ve yine serbest helezon hatayi grubu motifleri yer almaktadır. Rumi motifler hardal sarısı renk ile merkezsel hatayi, yaprak ve goncagül motifleri ise kırmızı renkte boyanıp kenarlarına beyaz renk fileto çekildiği görülmektedir. Desen tasarımı içerisinde mahiyeti tam olarak anlaşılamayan bitkisel kaynaklı motifler bulunmaktadır. Rumi motiflerinin iç bünyelerine kendi renginden başka dairesel detaylar eklenmiştir. Zeminde ise kırmızı ve mavi renk birlikte kullanılmıştır.

Zemin rengi kırmızı olan alan, geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Altlı üstlü geçmelerin oluşturduğu kapalı alanların tam yıldız formundakilerim iç bünyelerinin merkezine malakâri teknikle dairesel kabara yapılmış, yarım yıldız formunda olan sınırlara yapışık alanların içlerinin mavi renge boyandığı görülmektedir (Resim 111).

c: Kuzeydoğu cephe üzerine denk gelen alanda, mavi zemin üzerine beyaz renkte sülüs ve açık kırmızı renkte kûfî yazı kullanılmıştır. Sülüs "ayın" ve "dat" harflerinin gözünün kırmızı renk ile doldurulduğu görülmektedir (Resim 112).

Metni:

1) Sülüs: سَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإْ

2) Kûfî: بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَاۗ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Okunuşu:

1) Sülüs- Bakara Suresi 255 beyaz renk- “semavati ve ma fil ard, menzellezi yeşfeu indehu illa bi”

2) Kûfî- Bakara Suresi 256/c kırmızı renk- “bil urvetil vuska, lenfisame leha, vallahu semiun alim.” yazmaktadır.

Resim 112: Ana Kubbe 4. Kademe (c), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Dilimli pafta içerisine, rumilerin yazı altında kalmasını önleyecek şekilde yazıya uygun; iç bünyeleri kırmızı renkle zenginleştirilmiş, hardal sarısı renkle serbest helezon rumi desenler yer almaktadır.

Resim 113: Ana Kubbe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c1: Malakâri merkezden sekizgen bir yıldız etrafında başlayan desen tasarımı 1/2 simetrik tasarıma sahiptir. Desende serbest helezon rumi ve yine serbest helezon hatayi grubu motifleri yer almaktadır. Rumi motifler hardal sarısı renk ile merkezsel hatayi, yaprak ve goncagül motifleri ise kırmızı renkte boyanıp kenarlarına beyaz renk

fileto çekildiği görülmektedir. Rumi motiflerinin iç bünyelerine kendi renginden başka dairesel detaylar eklenmiştir. Zeminde ise kırmızı ve mavi renk birlikte kullanılmıştır.

Zemin rengi kırmızı olan alan, geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Altlı üstlü geçmelerin oluşturduğu kapalı alanların tam yıldız formundakilerim iç bünyelerinin merkezine malakâri teknikle dairesel kabara yapılmış, yarım yıldız formunda olan sınırlara yapışık alanların içlerinin mavi renge boyandığı görülmektedir (Resim 113).

d: Kuzey cephe üzerine denk gelen alanda, mavi zemin üzerine beyaz renkte sülüs ve açık kırmızı renkte kûfî yazı kullanılmıştır. Sülüs "ayın"ve "hı" harflerinin gözünün ve düğüm motifinin içinin kırmızı renk ile doldurulduğu görülmektedir (Resim 114).

Metni:

1) Sülüs: ذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ

2) Kûfî: اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُواْ يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِّ و

Okunuşu:

1) Sülüs- Bakara Suresi 255 beyaz renk- "iznih ya'lemu ma beyne eydihim ve ma halfehum, ve la"

2) Kûfî- Bakara Suresi 257/a kırmızı renk- "Allahu veliyyullezine amenu, yuhricuhum min'ez zulumati ile'n nur ve" yazmaktadır.

Resim 114: Ana Kubbe 4. Kademe (d), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Dilimli pafta içerisine, rumilerin yazı altında kalmasını önleyecek şekilde yazıya uygun; iç bünyeleri kırmızı renkle zenginleştirilmiş, hardal sarısı renkle serbest helezon rumi desenler yer almaktadır.

Resim 115: Ana Kubbe 4. Kademe (d1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

d1: Malakâri merkezi çevreleyen hat sekiz köşeli yıldızı andırmaktadır. Desende serbest helezon rumi ve yine serbest helezon hatayi grubu motifleri yer almaktadır (Çizim 7). Rumi motifler (Çizim 12) hardal sarısı renk ile merkezsel hatayi (Çizim 10), yaprak (Çizim 8) ve goncagül (Çizim 9) motifleri ise kırmızı renkte boyanıp kenarlarına beyaz renk fileto çekildiği görülmektedir. Desen tasarımı içerisinde mahiyeti tam olarak anlaşılamayan bitkisel kaynaklı motifler bulunmaktadır (Çizim 11). Rumi motiflerinin iç bünyelerine kendi renginden başka dairesel detaylar eklenmiştir. Zeminde ise kırmızı ve mavi renk birlikte kullanılmıştır.

Zemin rengi kırmızı olan alan, geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Altlı üstlü geçmelerin oluşturduğu kapalı alanların tam yıldız formundakilerim iç bünyelerinin merkezine malakâri teknikle dairesel kabara yapılmış, yarım yıldız formunda olan sınırlara yapışık alanların içlerinin mavi renge boyandığı görülmektedir (Resim 115).

e: Kuzeybatı cephe üzerine denk gelen alanda, mavi zemin üzerine beyaz renkte sülüs ve açık kırmızı renkte kûfî yazı kullanılmıştır. Sülüs "tı harfinin gözü ve düğüm motifinin içinin kırmızı renk ile doldurulduğu görülmektedir (Resim 116).

Metni:

1) Sülüs: يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاء

2) Kûfî: الَّذِينَ كَفَرُوا اَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ

Okunuşu:

1) Sülüs- Bakara Suresi 255 beyaz renk- “yuhitune bi şey'in min ilmihi illa bi ma şae”

2) Kûfî- Bakara Suresi 257/b kırmızı renk- “llezine keferu evliyauhum’ut tagutu yuhricunehum min’en nuri” yazmaktadır.

Resim 116: Ana Kubbe 4. Kademe (e), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Dilimli pafta içerisine, rumilerin yazı altında kalmasını önleyecek şekilde yazıya uygun; iç bünyeleri kırmızı renkle zenginleştirilmiş, hardal sarısı renkle serbest helezon rumi desenler yer almaktadır.

Resim 117: Ana Kubbe 4. Kademe (e1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

e1: Malakâri merkezden sekizgen bir yıldız etrafında başlayan desen tasarımı 1/2 simetrik tasarıma sahiptir. Desende serbest helezon rumi ve yine serbest helezon hatayi grubu motifleri yer almaktadır (Çizim 13). Rumi motifler (Çizim 17) hardal sarısı renk ile merkezsel hatayi (Çizim 16), yaprak (Çizim 14) ve goncagül motifleri (Çizim 15) ise kırmızı renkte boyanıp kenarlarına beyaz renk fileto çekildiği

görülmektedir. Rumi motiflerinin iç bünyelerine kendi renginden başka dairesel detaylar eklenmiştir. Zeminde ise kırmızı ve mavi renk birlikte kullanılmıştır.

Zemin rengi kırmızı olan alan, geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Altlı üstlü geçmelerin oluşturduğu kapalı alanların tam yıldız formundakilerim iç bünyelerinin merkezine malakâri teknikle dairesel kabara yapılmış, yarım yıldız formunda olan sınırlara yapışık alanların içlerinin mavi renge boyandığı görülmektedir (Resim 117).

f: Güneybatı cephe üzerine denk gelen alanda, mavi zemin üzerine beyaz renkte sülüs ve açık kırmızı renkte kûfî yazı kullanılmıştır. Sülüs "ayın", "dat", "lam elif" ve "zı" harflerin gözünün kırmızı renk ile doldurulduğu görülmektedir (Resim 118).

Metni:

1) Sülüs: وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

2) Kûfî: اِلَى الظُّلُمَاتِّ أُوْلَئِكَ اَصْحَابُ النَّارِّ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَّ

Okunuşu:

1) Sülüs- Bakara Suresi 255 beyaz renk- "vesia kursiyyuhus semavati vel ard, ve la yeuduhu hıfzuhuma ve huvel aliyyul azim."

2) Kûfî- Bakara Suresi 257/c kırmızı renk- " ila'z zulumat, ulaike ashabun nar, hum fiha halidun" yazmaktadır.

Resim 118: Ana Kubbe 4. Kademe (f), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Dilimli pafta içerisine, rumilerin yazı altında kalmasını önleyecek şekilde yazıya uygun; iç bünyeleri kırmızı renkle zenginleştirilmiş, hardal sarısı renkle serbest helezon rumi desenler yer almaktadır.

Resim 119: Ana Kubbe 4. Kademe (f1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

f1: Malakâri merkezi çevreleyen hat sekiz köşeli yıldızı andırmaktadır. Desende serbest helezon rumi ve yine serbest helezon hatayi grubu motifleri yer almaktadır. Rumi motifler hardal sarısı renk ile merkezsel hatayi, yaprak ve goncagül motifleri ise kırmızı renkte boyanıp kenarlarına beyaz renk fileto çekildiği görülmektedir. Rumi motiflerinin iç bünyelerine kendi renginden başka dairesel detaylar eklenmiştir. Zeminde ise kırmızı ve mavi renk birlikte kullanılmıştır.

Zemin rengi kırmızı olan alan, geometrik geçmelerden oluşmaktadır. Altlı üstlü geçmelerin oluşturduğu kapalı alanların tam yıldız formundakilerim iç bünyelerinin merkezine malakâri teknikle dairesel kabara yapılmış, yarım yıldız formunda olan sınırlara yapışık alanların içlerinin mavi renge boyandığı görülmektedir (Resim 119).

5. *Kademe:* Kubbe kasnağının hemen altında ince bir yazı kuşağı halinde kırmızı zemin üzerine gri renkte düğüm motifleri ile zenginleştirilmiş kûfî "Esma'ül Hüsna" yazıları yer almaktadır. Düğüm motiflerinin oluşturduğu kapalı formların iç bünyeleri siyah ve merkez noktaları hardal sarısı rengi ile doldurulmuştur. Yazı içerisinde beyaz renkte serbest helezon rumi deseni dolaşmaktadır (Resim 120).

Resim 120: Ana Kubbe 5. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

6. Kademe: Altıgen planlı türbede kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinin yüzey alanları tamamen dolu olarak uygulanmıştır. Beyaz zemin üzerine mavi ve kırmızı renkli düğümlerle bezenmiştir (Resim 121). Desenlerin simetri eksenlerinin, üçgen kırımlara denk gelecek şekilde tasarlandığı gözlemlenmektedir. Türk üçgenlerinin ortasında altı adet birbirinin benzeri alçı pencereler bulunmaktadır.

Resim 121: Ana Kubbe 6. Kademe Türk Üçgenleri, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Değerlendirme

1. Kademe: Şehzade Mustafa için yapılan türbede kendisinden sultan olarak bahsedilmesi Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Mustafa'yı kendisinden sonra padişah olarak görmek istediği anlaşılmaktadır. Ömrü vefa etmeyen şehzade için yapılan türbeye bu yüzden kendisinden "Sultan Mustafa" diye bahsedildiği düşünülebilir. Yine benzer bir durum külliye içerisinde yer alan, II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un türbesinin kubbesinde vardır. Burada da Şehzade Mahmud'dan "Sultan Mahmud Han Aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân" şeklinde bahsedilmiştir.

Kendi içerisinde yoğun bir kurguya sahip olan kubbe tezyinatı çok girift ve aynı zamanda neredeyse hiç boşluk kalmayacak şekilde tasarlanmıştır. Genel kurgunun yanı sıra motiflerin kendi içerisindeki kademeli artan katmanları göze çarpan detaylardandır. Motifler restorasyon öncesi hali ile farklılık gösterse de güzel tatbik edilmiş diyebiliriz. Motiflerin merkez noktalarına malakâri teknik ile varak altın yapıştırılması göze hoş gelmekle birlikte motife ayrı bir özellik katmıştır. Münhanilerle zenginleştirilen rumi motifler dönemin üslubuna uygun tonlamalı olarak

renklendirilmiştir. Rumi hatlarının altlı üstlü geçişleri doğru uygulanmış olduğu görülmektedir.

Düğüm motifi ile birbirine bağlanan "Rahimehullah" yazı alanının, restorasyon öncesi durumuna ait fotoğrafta altın varak olan yazının beyaz renkte olduğu görülmektedir. Lakin tekniğinin sıva üzeri mi malakâri mi olduğu anlaşılmamaktadır. Bitişiğinde yer alan düğüm motifinin iç bünyelerine sonradan eklendiği belirlenen malakâri teknikte olduğu gibi bütünlüğü sağlamak adına yazınında hem malakâri teknikte yeniden düzenlenmiş olduğu düşünülebilir.

Bu kubbenin tasarımında, genel olarak hatayi motiflerinden ziyade rumi motifleri baskın motiftir ve dönemin üslubuna uygun tasarımlardır. Restorasyon öncesine ait eski fotoğraflarda, zemin renklerinin daha canlı olan muadilleriyle değiştirildiği görülmektedir. Ayrıca restorasyon sonrasında, eski döneme ait belirli bir alanın bırakılmadığı görülmektedir (Ek 1-2).

Ana kubbe desen tasarımında sıklıkla kullanılan ve münhanilerle zenginleştirilen kademeli rumi motiflerini dönem içerisinde; Edirne Üç Şerefeli Cami (1448) revak kubbelerinde ve yine külliye içerisinde yer alan; Şirin Hatun Türbesi (1483), Şehzade Mahmud Türbesi (1507), Gülruh Hatun Türbesi'nin (1526) ana kubbesi gibi desen tasarımlarında farklı çeşitlerini görebilmekteyiz.

2. Kademe: Kubbe tezyinatı ile tığlar arasında geçişi sağlayan zencerek motifi son yapılan restorasyon sürecinde araştırma raspası sırasında ortaya çıkmış ve onarım sürecinde ihya edilmiştir (Ek 5).

3. Kademe: Kubbe eteği yönlü mavi tığlar düğüm motifi olmasına rağmen altlı üstlü geçmeler gözetilmeden özensizce işlenmiş ve içlerinden üç tanesinin merkezinde yer alan yıldız motifinin boyanmadığı görülmektedir. Kubbe merkezi yönlü olan tığların ise mavi tığlara nazaran daha iyi çözümlendiği gözlenmiştir. Altlı üstlü geçmeler düzgün uygulanmış olsa da burada da bazı tığların özellikle kırmızı renginin yeterince net boyanmadığı görülmektedir. Bu tığlar restosrasyon sürecinde araştırma raspası sırasında ortaya çıkmış ve yeniden gün yüzüne çıkarılmıştır (Ek 5).

4. Kademe: Üç farklı yazı kompozisyonunun yer aldığı kubbe kasnağının değerlendirdiğimiz alan içerisinde iki farklı istif kompozisyonu yer almaktadır. İki

satır halinde yazılan ve biri, sülüs diğeri de kûfî, birleşiminden oluşan bu kompozisyonlar mavi zemin üzerine yazılmıştır. Güney cephe duvarının hemen üzerinde başlayan yazı kuşağı Arapça yazım kuralları gereği saat yönünün tersi istikamette devam etmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda pafta içerisinde yer alan serbest helezon rumi motiflerinin olmadığı, 2015 onarımı sırasında araştırma raspası yapılırken bulunduğu ve tüm yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenlerin yeniden nakşedildiği gözlenmektedir (Ek 6).

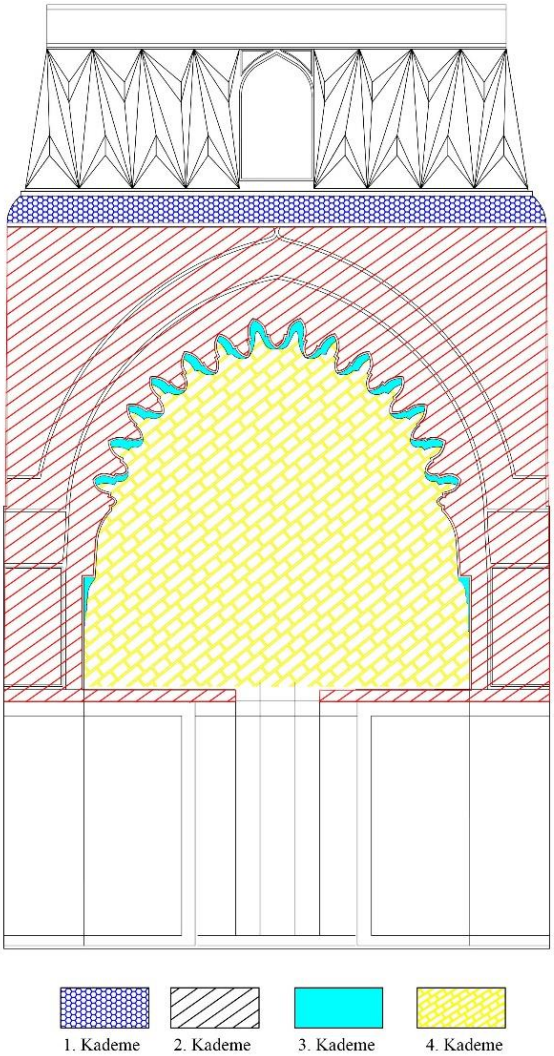
Külliye içerisinde yer alan türbelerde, kubbe eteğinde ya da duvar yüzeyinde sıklıkla sıva üzeri kalemişi tekniğinde sülüs yazı ile Ayet'el Kürsî ve içerisine kûfî yazı ile başka ayetler yazıldığı görülmektedir. Bunlardan; Şehzade Mahmud Türbesi (1507) kubbe kasnağında paftalar halinde, Şirin Hatun Türbesi (1483), Şehzade Ahmed Türbesi (1514), Gülruh Hatun Türbesi (1527) ve Mükrime Hatun Türbesi'nde de duvar yüzeyinde yazı şeridi halinde yer almaktadır.

İstiflenen yazılar birbirlerine altı adet dairesel formda tasarlanan madalyonlar ile bağlanmaktadır. Rumi ve hatayi grubu motiflerin kullanılarak tasarlandığı birbirinden farklı iki adet tasarım bulunmaktadır. Lakin geçirmiş olduğu restorasyonlar sonucu olacak ki desenlerde değişimler oluşmuştur. Restorasyon öncesi durumuna ait net fotoğraflarına erişemediğimiz alan, son restorasyon sonuncunda mı bozulmalara uğradığı yoksa öncesinde de bozuk mu olduğu bilinmemektedir (Resim 266). Dairesel formda tasarlanan alan içerisinde yer alan yaprak ve goncagül motiflerinin anatomik yapılarında bozulmaların olduğu ve bunun sonucunda asli karakterlerinden uzaklaştığı gözlenmiştir. Kompozisyonun boşluk doluluk dengesinin gözetilmeyerek işlendiği görülmektedir.

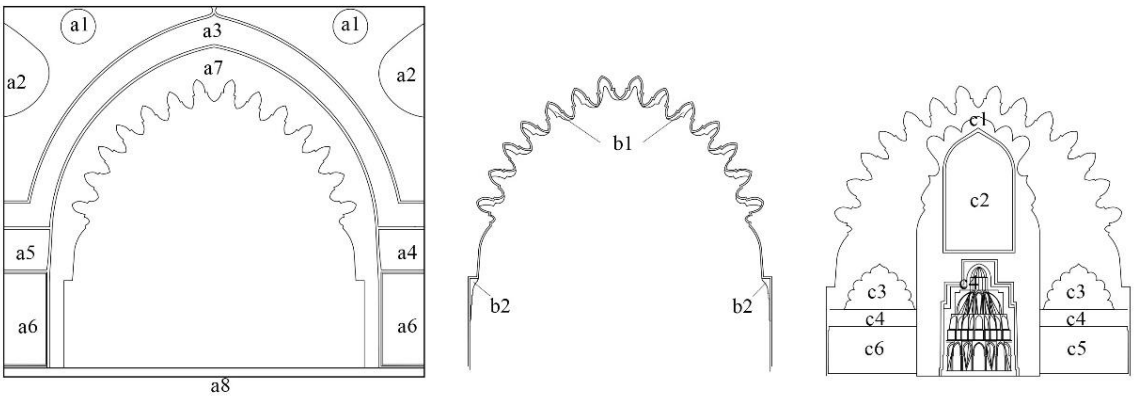
5. Kademe: Tek satır halinde yazılan kûfî yazının düğüm motifleriyle birleşiminden oluşan bu kompozisyon kırmızı zemin üzerine yazılmıştır. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflar pafta içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin olmadığını görülmektedir (Ek 7). Araştırma raspası sırasında çıkmış olabileceğini düşündüğümüz alan 2015 onarımı sonrasında tüm yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenler eklendiği gözlenmektedir.

6. Kademe: Desen tasarımının simetri eksenleri, Türk üçgenlerinin kırımları baz alınarak yapıldığı görülmektedir. Onarım öncesi boş olan bazı kısımların onarım sonrası doldurulmuş olduğu tespit edilmiştir (Ek 8). Beyaz zemin üzerine mavi renkle yapılan düğüm motifleri altlı üstlü geçme gözetmeksizin yapılmıştır. Lakin desenin orta kısmına denk gelen alandaki kırmızı renkteki düğüm motifinde altlı üstlü geçmeler doğru bir şekilde işlendiği görülmektedir.

5.2. Güney Cephe

Plan 5: Güney Cephe Desen Planı

Plan 6: Güney Cephe Desen Planı, Kademe Detayları

5.2.1. Güney Cephe Desen Analizi

Katalog No **:** 2

Resim No **:** 122-144

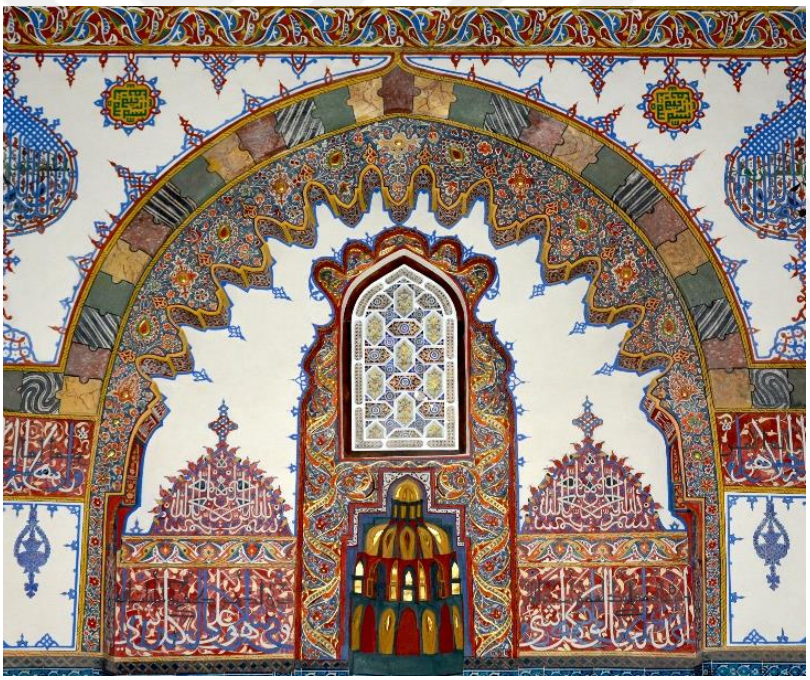
Plan No **:** 5-6

Çizim No **:** 18-43

Tezyinatın Bulunduğu Alan **:** Güney Cephe Duvar

Kullanılan Motif **:** Hatayi Grubu, Rumi, Yazı, Düğüm Motifi, Geometrik

Uygulama Tekniği **:** Sıva Üzeri, Malakâri

Resim 122: Güney Cephe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Mihrap yönünü referans alarak değerlendirmeye başladığımız alan, türbe girişinin tam karşısında yer almaktadır. Kalemişi tasarımının diğer cephelere nazaran süsleme bakımından oldukça yoğun olduğu görülmektedir (Resim 109). Türbede bulunan tüm cepheler çift kemerlidir. Güney cephe ile birlikte kuzey cephede de dilimli iç kemerler kullanılmıştır. Güney cephe duvar yüzeyinde bulunan alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır.

Kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenlerinin hemen altından başlayan alan çinili duvara kadar devam etmektedir. Güney cephe deseni 4 kademeden oluşmaktadır (Resim 119) (Plan 5).

1. *Kademe:* Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifi arasında yer alan bordür, kırmızı zemin üzerine uygulanmıştır (Çizim 18). 1/2 enine simetrik şekilde tasarlanan bordür tasarımında; dendanlı rumi, hurde rumi ve iç bünyelerinin münhanilerle zenginleştirilen yapışık rumiler (Çizim 19) kullanılmıştır. Rumilerin oluşturduğu kapalı formların iç bünyelerinin; mavi, beyaz, yeşil, sarı renk ile renklendirildiği görülmektedir. Bu alan tüm cephelerde aynı olup devamlılığını sürdürmektedir (Resim 123).

Resim 123: Güney Cephe 1. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2. *Kademe:* 1. kademenin hemen ardından başlayan alan çini tezyinli alana kadar devam etmektedir. Bu kademede sekiz bölüm bulunmaktadır.

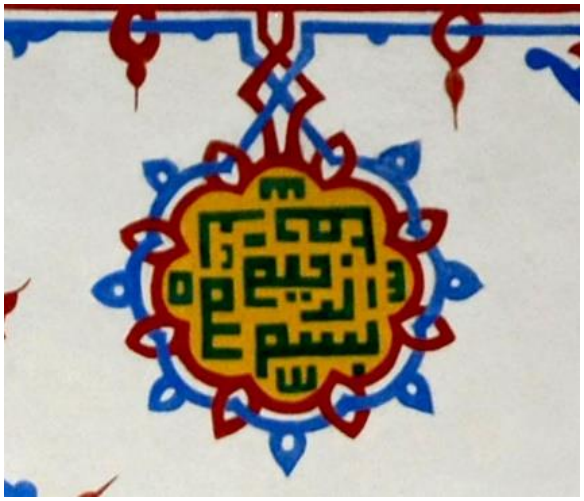
a1: Duvar yüzeyinde 1. kademenin hemen altında yer alan yazı alanından iki adet bulunmaktadır. Sekiz dilimli daire içerisinde sarı zemin üzerine yeşil renkte ma'kılı yazı ile Besmele'i Şerif yazılmıştır. Kırmızı ve mavi altlı üstlü geçmeler ile yazıya hareket kazandırılmıştır (Resim 124) (Çizim 20).

Metni

1) Ma'kılı : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Okunuşu

1) Ma'kılı- "Bismillahirrahmanirrahim" yazmaktadır.

Resim 124: Güney Cephe 2. Kademe (a1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a2: Güneydoğu-güney cephe ile güney-güneybatı cephelilerinin birleşme noktasında yer alan bölümde sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 125). Bu alan tüm cephe birleşimlerinde de yer almaktadır.

Resim 125: Güney Cephe 2. Kademe (a2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Tüm cephelerde beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkte Ali İmran Suresi 26. ayetten bir bölüm yazmaktadır. Mavi renkli yazı müsenna olarak tasarlanmıştır. Yazıda, harflerin gözlerinin siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dairesel formda istiflenen yazı, uç kısımlara doğru düğüm motifleriyle sivrilerek yazıya hareket

kazandırmıştır. Yazının içerisinde kırmızı renkte bitkisel helezon yer almaktadır. Yazı, kırmızı-mavi renkle altlı üstlü geçmelerle nihayetlenmiştir.

Metni

1) Sülüs: قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ

2) Kûfî: الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ

Okunuşu

1) Sülüs- Ali İmran Suresi 26/a mavi renk- "Kulillâhumme mâlik"

2) Kûfî- Ali İmran Suresi 26/b yeşil renk- "el mulki tû'til mulke men teşâu"

İstif yukarı doğru kırmızı-mavi renkli düğüm motifleri ile 1. kademeye bağlanmıştır. Burada zemin yönlü tığlar yer almaktadır. Yine aynı renk ve motiflerle aşağı doğru yarım rozet motifi ile a3 numaralı alan bağlanmıştır. a3 numaralı alanın sınırı boyunca geçmelerin devam ettiği görülmektedir.

a3: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ilki, sivri kemer formunda, mermer somaki taklitli alandır. Bu alan sağa ve sola açılım göstererek türbedeki tüm cephelere bağlanmaktadır (Resim 126). Tüm yüzeylerde aynı özelliklere sahip olan kemeri bu sayede bir bütün halinde değerlendirebiliriz.

Resim 126: Güney Cephe 2. Kademe (a3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifinin arasında yer almaktadır. Mermer somaki taklidi kemer tasarımının 1/2 simetrik biçimde boyandığı görülmektedir. Yapboz parçaları gibi birbirine eklenmiş dört farklı somaki çeşidi ile alanda toplam 30 adet parça bulunmaktadır. Bu parçalar sıralı halde olup tüm cephelerde benzerlik göstermektedir. Kırmızı, sarı, yeşil ve siyah-beyaz renklerle birlikte kullanılmıştır.

a4: Güneybatı-güney cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı kuzeydoğu-kuzey cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 127).

Resim 127: Güney Cephe 2. Kademe (a4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Kırmızı zemin üzerine Mümin Suresi 65. ayetin ilk bölümü beyaz renk ile sağdan sola, ikinci bölümü mavi renk ile soldan sağa (ters) sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözleri siyah renkle boyanmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle Mümin Suresi 65. ayetin üçüncü bölümü sağdan sola kûfî yazı şeklinde yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a beyaz renk- "Huvel hayyu la ilahe illa hüve"

2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b mavi renk- "fed'uhu muhlisine lehud din"

3) Kûfî- Mümin Suresi 65/c siyah renk- "el hamdü lillahi rabbil alemin" yazmaktadır.

a5: Güney-güneydoğu cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 128).

Resim 128: Güney Cephe 2. Kademe (a5), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Kırmızı zemin üzerine Mümin Suresi 65. ayetin ilk bölümü beyaz renk ile soldan sağa (ters), ikinci bölümü mavi renk ile sağdan sola sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözleri siyah renkle boyanmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle Mümin Suresi 65. ayetin üçüncü bölümü soldan sağa (ters) kûfî yazı şeklinde yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a beyaz renk- "Huvel hayyu la ilahe illa hüve"

2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b mavi renk- "fed'uhu muhlisine lehud din"

3) Kûfî- Mümin Suresi 65/c siyah renk- "el hamdü lillahi rabbil alemin" yazmaktadır.

a6: Güneydoğu-güney cephe ve güney-güneybatı cephelerinin duvar yüzeyinde birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 129) (Çizim 21).

Alanın sınırlarını belirleyen alan, beyaz zemin üzerine mavi renkle düğüm motifleri ve aralarına yerleştirilen formları bozuk tepelik motiflerinden meydana gelmektedir. Bu alan, bitişiğinde yer alan cephe ile birleşmektedir. Desen buna mukabil 1/2 simetriktir. Sınırı oluşturan alandan sarkıtılan kandil motifi mavi renkli olup iç bünyeleri kırmızı renk ile boyanmış olduğu görülmektedir.

Resim 129: Güney Cephe 2. Kademe (a6), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a7: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ikincisi olan, 13 dilimli sivri kemerde sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır (Resim 130) (Çizim 22).

Resim 130: Güney Cephe 2. Kademe (a7), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a3 numaralı alanın hemen ardından başlayan tezyinat alanı, ilk bakışta 1/2 simetrik desen tasarımı gibi görünse de alanın darlığı ve genişliği nispetinde motiflerin tasarımları ve sıklıkları farklılık göstermektedir. Zeminde, türbe genelinde yer alan çivit mavisinden daha koyu olan kobalt mavisi kullanılmıştır. Yoğun süslememeye sahip alanda yalnızca hatayi grubu motifleri kullanılmıştır. Bu neticede motiflerin büyüklükleri küçük-orta-büyük şeklinde sınıflandırılabilir (Çizim 26-27). Tüm motifler tonlama tekniği ile renklendirilmiş olup beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Bu alanın desen analizini aşağıdan yukarıya doğru yapmak daha doğru olacaktır.

İnce dar bir başlangıca sahip olan kemerde, merkezsel hatayi motifleri çift helezon sistemiyle yukarı doğru yönelim göstermektedir. İç bünyeleri kırmızı renk ile tonlanmış merkezsel hatayi motifinin merkez noktası malakâri teknik ile yapılmış olup varak altın ile zenginleştirilmiştir (Çizim 25). İki merkezsel hatayi arasında kalan kısımlar sade yaprak (Çizim 23) ve goncagül motifleri (Çizim 24) ile doldurulmuştur.

İki farklı merkezsel hatayi motifinin yukarıya taşıdığı helezon sistemi, alan genişledikçe dallara ayrılmaktadır.

Genişleyen ilk bölümde orta büyüklükte sınıflandırabileceğimiz beş yapraklı merkezsel hatayi motif ile birlikte motiflerin büyüdüğü ve detaylandığı görülmektedir. Ana hat üzerinde dilimli ve katlanan yapraklar, goncagüller iki büyük motif arasında kalan boşluğu doldurmaktadır.

Her biri birbirinden farklı ve detaylı hatayi motifleri tasarımda, büyüklükleri ve iç bünyelerinde bulunan malakâri teknikle zenginleştirilmiş merkez noktaları ile desen tasarımının en dikkat çekici unsurlarıdır. Her bir dendana denk gelen alanlara orta büyüklükteki hatayi motifleri kullanılmıştır.

Bu alanı sınırlayan sarı zeminli ince bordürde, desen üzerinde denk gelen sivri dilimlerde altlı üstlü geçmelerden oluşan 12 tepelik motifi bulunmaktadır. Bu alanın zemin rengi kırmızıdır.

a8: Kırmızı zemin üzerine koyu gri renkte altlı üstlü kare geçmelerden oluşan ince bordür türbedeki tüm cepheleri dolaşmaktadır. Oluşan kapalı formların iç bünyelerinin siyah renge boyanmıştır. Aynı zamanda duvar yüzeyinde bulunan tüm kalemişi desenlerini sonlandıran bu alandan hemen sonra tabana kadar olan çini tezyinat başlamaktadır (Resim 131).

Resim 131: Güney Cephe 2. Kademe (a8), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3. *Kademe:* Bu kademe kompozisyonda dikkat çeken dendanlı sivri kemerin iç bünyesinde yer almaktadır. Bu kademede iki bölüm bulunmaktadır.

b1: Dilimli sivri kemer içinde 23 adet tezyinat alanında sıva üzeri kalemişi tekniği uygulanmıştır (Resim 132).

Resim 132: Güney Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kırmızı zemin rengi üzerine beyaz renkte, altlı üstlü geçmelerin uygulandığı 2 farklı geometrik tezyinat bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi; sekiz kollu yıldızdan türeyen 1/2 simetrik geometrik paftadadır. Merkez nokta olan yıldız ve altıgen motiflerin içleri kobalt mavisi rengindedir (Çizim 28).

İkincisi; dört kollu yıldızdan türeyen 1/2 simetrik geometrik paftadır (Çizim 29). Dikdörtgen alanlar ince sarı bir bordür ile sınırlandırılmıştır (Resim 133).

Kemerin duvar ile birleştiği alanda, kemer boyunca ilerleyen ve c1 numaralı alanında (mihrap) sınırlarını belirleyen mavi renkli tığlar yer almaktadır.

Resim 133: Güney Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

b2: Sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılan kemer içi 3 kademeden oluşmaktadır (Resim 134). Kırmızı zemin üzerine beyaz kûfî müsenna "Allah" lafzı yazmaktadır. Bu alan ince sarı bir bordür siyah renk tahrir çekilerek ile sınırlandırılmıştır.

Kemer içinde yer alan bu bölümde sağda ve solda olmak üzere iki adet mihrabiye bulunmaktadır. İki kademeli bu alan 6 parçadan oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine sarı renkte hatayi grubu motifler yer almaktadır. Kavsaranın sağında ve solunda kırmızı zemin renkli üçgen alan boş bırakılmıştır.

Aşağıdan yukarıya doğru incelediğimiz alanın zemin rengi kırmızıdır. Rumi ve hatayi grubu motiflerin yer aldığı desen tasarımda, vazo çıkış noktasıdır. Yukarıya doğru; rumi-hatayi-rumi-merkezsel hatayi-tepelik rumi şeklinde bir dizilim söz konusudur (Çizim 30). Beyaz renkte 1/2 simetrik uygulanan desende, kanatlı rumi motiflerinin simetri eksiniyle birleşiminden kapalı bir form elde edilmektedir (Çizim 35). İçerisinde hatayi grubu motifler yer almaktadır (Çizim 31-34). Bu motiflerden rumi pafta dışına, dallar sayesinde katlanan yapraklar ve goncagüller çıkmaktadır. Alan siyah renk tahrir ile sınırlandırılmıştır. Sınırlanan alanın hemen yanında sarı renkte ince bir arasuyu bulunmaktadır.

Resim 134: Güney Cephe 3. Kademe (b2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

4. *Kademe:* 2. kademenin hemen ardından başlayan alandan çini tezyinli duvara kadar devam etmektedir. Bu kademe sekiz bölümden oluşmaktadır.

c1: Duvar yüzeyinde dilimli sivri kemerin altında yer alan mihrapta, sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır (Resim 135) (Çizim 36).

Resim 135: Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Mihrap, iç duvar yüzeyinden ince bir girinti sayesinde ayrılmaktadır. Sarı zemin üzerine kırmızı-siyah renkte dikine simetrik olarak tasarlanan tek iplik bordürde sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 136-137).

Kırmızı zemin üzerine siyah renkte yapılan zencerek motifi alanın sınırını belirlemektedir.

Resim 136 Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019 (KAMACI, Ayşegül)

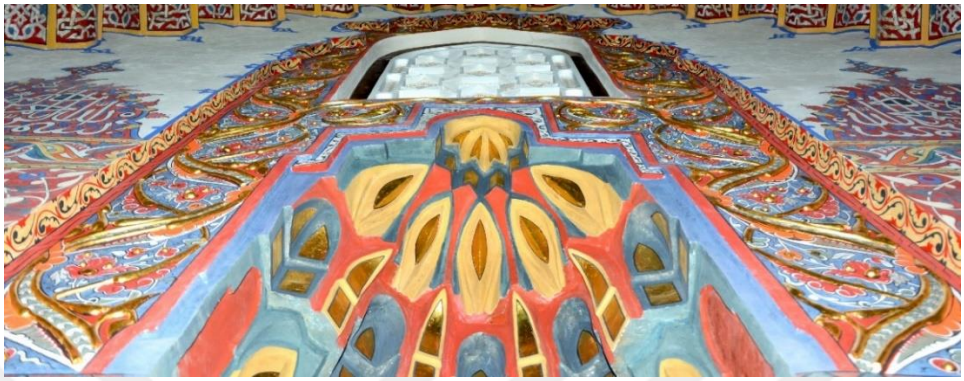
Resim 137 Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019 (KAMACI, Ayşegül)

Sivri dilimli kemer ile aynı zemin rengine sahip olan mihrap deseninde, motifler alanın darlığı ve genişliği nispetinde farklılıklar görülmektedir. Münhanilerle zenginleştirilen rumiler ile birlikte hurde rumi motifleri deseni yukarı taşımaktadır. Rumi hattı boyunca malakâri teknik sürdürülmüş olup varak altın ile zenginleştirilmiştir. Kademeli olarak renklendirilen münhali rumiler, hurde rumiler ile birlikte yapışık olarak kullanıldığı görülmektedir (Çizim 41-42).

Beyaz renkli tek helezon sistemi ile rumi paftaların aralarını dolduran hatayi grubu motifler, kıvrılan ve bükülen yapraklarıyla tasarıma hareket katmaktadır (Çizim 37). Bazı yaprak ve goncagül motiflerinin iç bünyeleri, malakâri teknik ile kabartılıp varak altın ile zenginleştirildiği görülmektedir. Goncagül motifi tasarımda yaprak ile birlikte en çok kullanılan detaylardan biridir (Çizim 38). Tasarımda iki farklı hatayi motifi kullanılmıştır (Çizim 40). Bu motiflerinde merkez noktaları yine malakâri tekniktedir. Merkez noktası malakâri teknik ile yapılıp varak altın ile zenginleştirilen merkezsel hatayi motifi, simetri noktası haricinde başka bir yerde kullanılmamıştır (Çizim 39). Mihrap ince boş bir kımızı bordür ile dilimli olarak sınırlandırılmıştır.

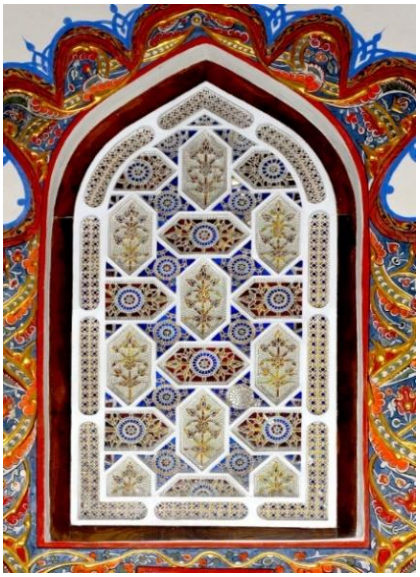
Bu alan daha içerdedir. Mukarnaslı kavsara 5 kademlidir (Resim 138). Aşağıdan yukarıya doğru, ilk iki kademe dokuz mukarnas dolgulu ardından gelen diğer kademler ise beşer dolguludur. Alanda zemin renginin yanı sıra kırmızı ve sarı renkler

de kullanılmıştır. Sarı dolguların içi varak altınla zenginleştirilmiştir. Köşelik bölümünün hemen altındaki alan ince bir çıkıntı ile yapılmış olup beyaz zemin üzerine siyah renkle işlenmiştir.

Resim 138: Güney Cephe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c2: Güney cephe beden duvarı üzerinde mihrap tezyinatının içerisinde yer alan ahşap çerçeveli alçı pencere sivri kemer formunda yapılmıştır. Mavi, kırmızı, sarı renklerde renkli cam kullanıldığı görülmektedir. İnce bir bordür ile sınırlanan pencerede; 9 tam 9 yarım altıgen, 10 tam 2 yarım dört kollu çarkıfelek geometrik pafta bulunmaktadır (Resim 139). Kuzeydoğu ve kuzeybatı cephesindeki pencereler ile benzerlik göstermektedir.

Resim 139: Güney Cephe 4. Kademe (c2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c3: Mihrabın sağında ve solunda bulunan alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 140-141).

Resim 140: Güney Cephe 4. Kademe (c3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 141: Güney Cephe 4. Kademe (c3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Sarı zemin üzerine siyah renkli ince bir zencerekli bordürün hemen üzerinde, yarım şemse formunda kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile sülüs müsenna Besmele-i Şerif yer almaktadır. Harflerin gözleri siyah renk ile doldurulmuştur. Yazının altında kalacak şekilde mavi renkli hatayi grubu motifleri ile serbest helezon tasarımı bulunmaktadır. Alanı sınırlayan mavi renkli şeridin üzerinde 15. yüzyılın son döneminde yeni bir üslup halini alan sarı renkte iç, kırmızı renkte dış yönlü çıkma yapraklar bulunmaktadır. Form, simetri noktasında yukarı yönlü kırmızı - mavi renkli altlı üstlü geçmelerden oluşan tığ ile desen nihayetlenmektedir.

Metni

1) Sülüs: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Okunuşu

1) Sülüs- “Bismillahirrahmanirrahim” yazmaktadır.

c4: Mihrabın sağında ve solunda bulunan alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 142) (Çizim 43).

Resim 142: Güney Cephe 4. Kademe (c4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı, sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasındadır. Mavi zemin üzerine 1/2 enine simetrik olarak tasarlanan desende yapışık rumi motifleri kullanılmıştır. Simetri noktalarında, tepelik formundaki motifler ters ve düz olarak yerleştirilmiştir. Rumiler kırmızı-sarı-mavi-yeşil ve beyaz renklerle kademeli olarak nakşedilmiştir.

c5: Mihrabın sağında bulunan alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 143).

Resim 143: Güney Cephe 4. Kademe (c5), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı, sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasındadır. c4 numaralı alanın hemen altındaki dikdörtgen alan kırmızı zemin Zümer Suresi 62. ayetin ilk bölümü; beyaz renk ile sağdan sola, ikinci bölümü; mavi renk ile soldan sağa (ters) sülüs yazı yazılmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle Zümer

Suresi 63. ayetin ilk bölümü sağdan sola kûfî yazı şeklinde yer almaktadır. Yazının altında, açık sarı renkte serbest helezon rumi deseni bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

2) Sülüs: وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

3) Kûfî: وَكِيلٌ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَ

Okunuşu

1) Sülüs- Zümer Suresi 62/a beyaz renk- "Allahu haliku kulli şey'in"

2) Sülüs- Zümer Suresi 62/b mavi renk- "ve huve ala kulli şey'in."

3) Kûfî- Zümer Suresi 63/a siyah renk- "Vekil lehu makalidus semavati vel" yazmaktadır.

c6: Mihrabın solunda bulunan alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 144).

Resim 144: Güney Cephe 4. Kademe (c6), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı, sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasındadır. c4 numaralı alanın hemen altındaki dikdörtgen alan kırmızı zemin Zümer Suresi 62. ayetin ilk bölümü mavi renk ile soldan sağa (ters), ikinci bölümü beyaz renk ile sağdan sola sülüs yazı yazılmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle Zümer Suresi 63. ayetin ikinci bölümü sağdan sola kûfî yazı şeklinde yer almaktadır. Yazının altında, açık sarı renkte serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

2) Sülüs: وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

3) Kûfî:ضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ

Okunuşu

1) Sülüs- Zümer Suresi 62/a mavi renk- "Allahu haliku kulli şey'in"
2) Sülüs- Zümer Suresi 62/b beyaz renk- "ve huve ala kulli şey'in."
3) Kûfî- Zümer Suresi 63/b siyah renk- "ard vellezine keferu bi ayatillahi." yazmaktadır.

Değerlendirme

1. Kademe: Üstte yer alan zencerek motifi daha seyrek aralıklarla yapılırken alttaki zencerek daha sık aralıklarla işlenmiştir. Onarım öncesi durumuna ait fotoğraflarda, özellikle dendanlı rumilerdeki detay belirginliği fazla iken restorasyon sonrası bu detaylara pek dikkat edilmediği görülmektedir (Ek 9).

2. Kademe: a1) Satranç yazı da denilen yazı çeşidinde tüm nokta büyüklüklerinin aynı olması gerekirken burada bu kurala pek de uyulmadığı görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda beyaz olan zemin renginin 2015 onarımı sonrasında sarı olarak değiştirildiği tespit edilmiştir (Ek 10).

a2) Düğüm motifinin sıklıkla kullanıldığı alanda, mavi renkli yukarı yönlü düğüm motifleri düz bir şekilde işlenmiş olup altlı üstlü geçmeler gözetilmeksizin yapılmıştır. Alanı çevreleyen tığların şekil mahiyetlerinin bozuk olduğu görülmektedir.

a3) Sivri kemerli formun içerisine sistemli bir şekilde yapboz parçaları gibi birbirlerine eklenerek türbe içerisinde tüm cephelerde dolaşarak bir bütün haline gelmiştir. Restorasyon sürecinde bozulan ve aşınan alanların onarıldığı görülmektedir (Ek 11). Yapboz parçaları tarzında birbirine ulanmış mermer taklidi bezemelerinin benzer örneklerini külliye içerisinde yer alan, Hüma Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi ve Şehzade Mahmud Türbesinde görmekteyiz.

a4) Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin olmadığını, 2015 onarımı sonrasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenler eklendiği gözlenmektedir. Diğer yazı alanlarında olduğu gibi rumi helezonun araştırma raspası altından çıkması muhtemeldir. Ayrıca Mümin Suresi 65/b ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir (Ek 12).

a5) 2015 onarımı sonrasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun eklenen serbest helezon rumili desen a4 numaralı alanda yer alan serbest helezon rumi motifine göre daha detaylıdır. Ayrıca Mümin Suresi 65/b ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir (Ek 12).

a6) Tüm cephe yüzeylerinin birleşim noktalarında yer alan kandil motifi külliye içerisinde yer alan birçok türbede de kullanılmıştır. Gülruh Hatun Türbesi ve Mükrime Hatun Türbesinde de benzerlerine rastlanmaktadır. Ayrıca restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda iki cephenin birleşim aksında olan düğüm motifinin son restorasyonda kaldırıldığı tespit edilmiştir (Ek 13).

a7) Benzerine rastlanmayan kemer aynasındaki desen tasarımı tamamen bitkisel kaynaklı motiflerle müzeyyendir. Kıvrılan bükülen yapraklar Baba Nakkaş üslubunu yansıtmaktadır. Dendanlı sivri kemer formu karşı cephesinde yer alan kuzey cephe ile benzerlik gösterse de güney cephede 13 dendan kuzey cephede ise 15 dendan bulunmaktadır. Restorasyon sürecinde özellikle motiflerin tonlamalarına dikkat edildiği ve 1970 yılında yapılan restorasyon hatalarının burada düzeltildiği görülmektedir (Ek 14).

a8) İnce bordürün onarım öncesi beyaz renkte olduğu restorasyon öncesi fotoğraflarda görülmektedir (Ek 14).

3. Kademe: Sıralı bir şekilde birbirini takip eden geometrik tasarımlar arasında ufak farklar bulunmaktadır.

Güney cephe kemer içinin her iki tarafında bulunan mihrabiyeler alana göre detaylıdır. Alan yüzeyindeki farklılıklar neticesinde her iki desen arasında küçük farklar vardır. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda kavsara içerisinin

tamamen silindiği görülmektedir. Şimdiki desenin raspa sayesinde mi ortaya çıktı yoksa yeniden mi tasarlanıp yapıldı bilemiyoruz (Ek 15).

4. Kademe: c1) Rumi ve hatayi grubu motifler devrinin özelliklerini yansıtmaktadır. Göz hizasına yakın olduğu için çıplak gözle bakan herkesin detayları daha net görebildiği alanda, münhanili yapışık rumi motiflerinin iç bünyelerinin daha doğru şekilde nakşedildiği görülmektedir. Külliye içinde yer alan, Şehzade Ahmet Türbesi ve Şehzade Mahmud Türbesi'ndeki mihrapta da benzer renkli mukarnaslı kavsara bulunmaktadır.

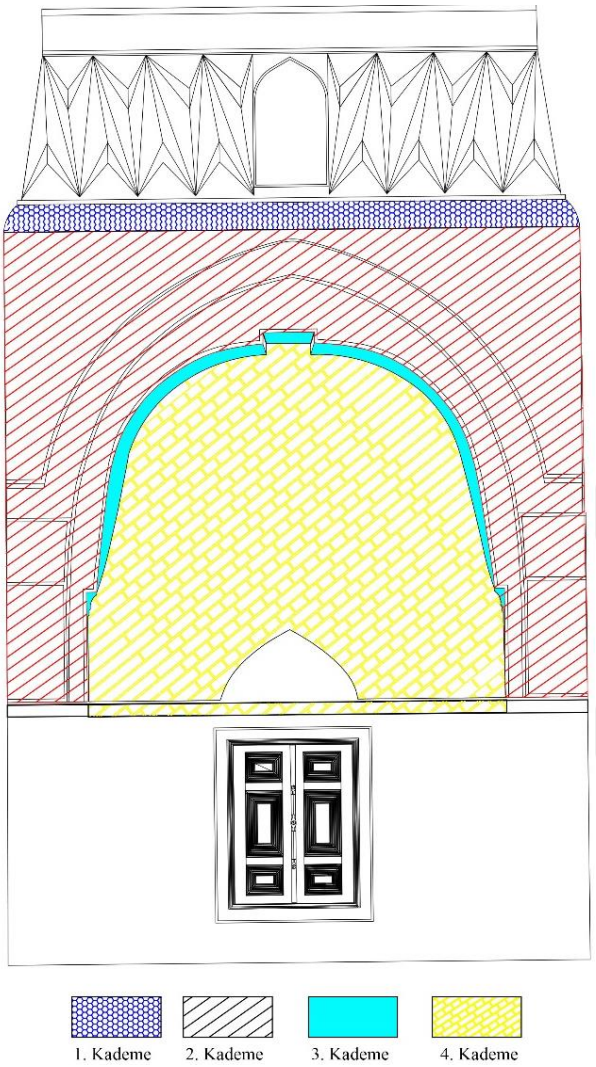
c3) Yarım şemse formu üzerinde yer alan 15. yüzyılın son çeyreğinde sıklıkla kullanılan çıkma yaprakların, restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda alanı sınırlayan mavi şerit üzerindeki iç yönlü sarı yaprakların olmadığı, 2015 onarımı sonrasında eklendiği gözlenmektedir (Ek 15).

c4) Bir önceki restorasyon sonrası bozulan rumi motiflerinin son yapılan onarımda iç bünyelerinin daha doğru şekilde düzeltildiği görülmektedir (Ek 15). 1/2 enine simetrik olarak tasarlanan bordürün benzer bir örneği Mevlana Türbesi'nde, Kubbe-i Hadra'nın güney cephesinde yer almaktadır (Resim 231).

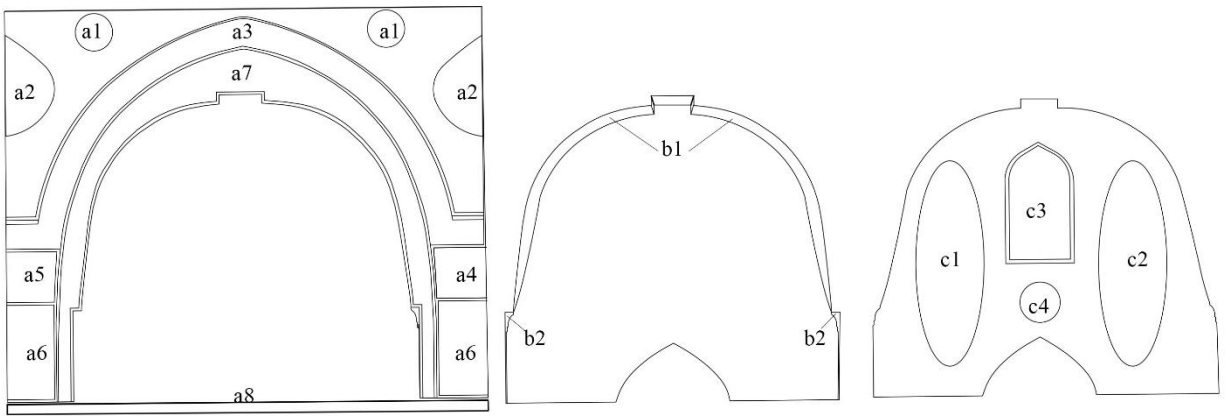
c5) Türbenin onarım öncesi durumuna ait fotoğraflarda dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin bir önceki restorasyonda üzerinin kapatıldığı ve 2015 onarımı sırasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenlerinin ihya edildiği gözlenmektedir. Bu desenlerde ayrıca Zümer Suresi 62/b ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir (Ek 16).

c6) Yine bu alanda da kapatılan rumi helezon gün yüzüne çıkarılıp ihya edilmiştir. Ayrıca Zümer Suresi 62/a ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir (Ek 14). Bu alanın sülüs yazı istifleri, c5 numaralı alanla müsenna olarak yazılmış olup renklerinin ise ters boyandığı görülmektedir.

5.3. Güneydoğu Cephe

Plan 7: Güneydoğu Cephe Desen Planı

Plan 8: Güneydoğu Cephe Desen Planı, Kademe Detayları

5.3.1. Güneydoğu Cephe Desen Analizi

Katalog No **:** 3

Resim No **:** 145-159

Plan No **:** 7-8

Çizim No **:** 44-61

Tezyinatın Bulunduğu Alan **:** Güneydoğu Cephe Duvar

Kullanılan Motif **:** Hatayi Grubu, Rumi, Yazı, Düğüm Motifi, Geometrik

Uygulama Tekniği **:** Sıva Üzeri, Malakâri

Resim 145: Güneydoğu Cephe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Güney cephenin solunda yer alan Güneydoğu cephesi, türbede bulunan dört Bursa kemerli cepheden biridir. İç duvar yüzeyinde bulunan iki adet vazolu buketler ile dikkat dönemin en güzel çalışmalarındandır. Güneydoğu cephesinin yüzeyinde sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır. Güneydoğu cephe deseni 4 kademeden oluşmaktadır (Resim 145) (Plan 7).

1. *Kademe:* Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifi arasında yer alan bordür, kırmızı zemin üzerine uygulanmıştır. 1/2 enine simetrik şekilde tasarlanan bordür tasarımında, dendanlı rumi, hurde rumi ve iç bünyelerinin münhanilerle zenginleştirilen yapışık rumiler kullanılmıştır. Rumilerin oluşturduğu kapalı formların iç bünyelerinin; mavi, beyaz, yeşil, sarı renk ile renklendirildiği görülmektedir. Bu alan tüm cephelerde aynı olup devamlılığını sürdürmektedir (Resim 146).

Resim 146: Güneydoğu Cephe 1. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2. *Kademe:* 1. kademenin hemen ardından başlayan alan çini tezyinli alana kadar devam etmektedir. Bu kademede sekiz bölüm bulunmaktadır.

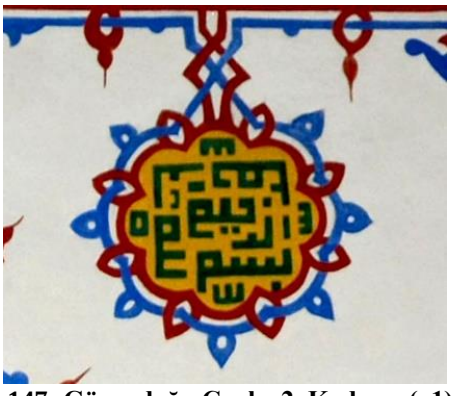
a1: Duvar yüzeyinde 1. kademenin hemen altında yer alan yazı alanından iki adet bulunmaktadır. Sekiz dilimli daire içerisinde sarı zemin üzerine yeşil renkte ma'kılı yazı ile Besmele'i Şerif yazılmıştır. Kırmızı ve mavi altlı üstlü geçmeler ile yazıya hareket kazandırılmıştır (Resim 147).

Metni

1) Ma'kılı : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

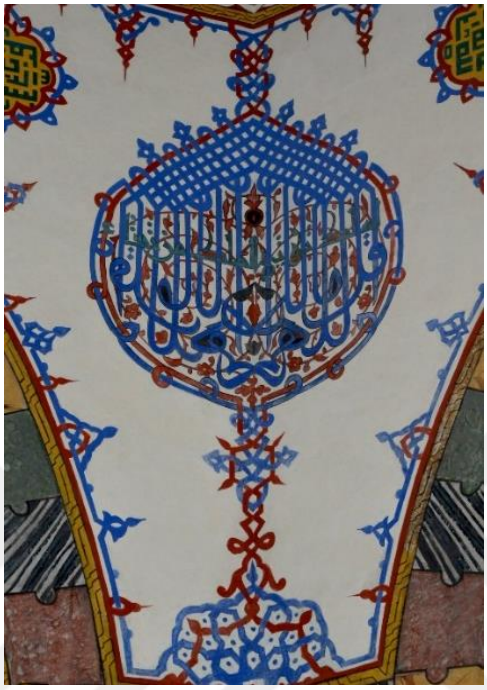
Okunuşu

1) Ma'kılı- "Bismillahirrahmanirrahim" yazmaktadır.

Resim 147: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a2: Kuzeydoğu-güneydoğu cephe ile güneydoğu-güney cephelerinin birleşme noktasında yer alan bölümde sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 148). Bu alan tüm cephe birleşimlerinde yer almaktadır.

Resim 148: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Tüm cephelerde beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkte Ali İmran Suresi 26. ayetten bir bölüm yazmaktadır. Mavi renkli yazı müsenna olarak tasarlanmıştır. Yazıda harflerin gözünün siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dairesel formda istiflenen yazı, uç kısımlara doğru düğüm motifleriyle sivrilerek yazıya hareket kazandırmıştır. Yazının içerisinde kırmızı renkte bitkisel helezon yer almaktadır. Yazı, kırmızı-mavi renkle altlı üstlü geçmelerle nihayetlenmiştir.

Metni

1) Sülüs: قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ

2) Kûfî: الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ

Okunuşu

1) Sülüs- Ali İmran Suresi 26/a mavi renk- “Kulillâhumme mâlik”

2) Kûfî- Ali İmran Suresi 26/b yeşil renk- “el mulki tû’til mulke men teşâu”

İstif yukarı doğru kırmızı-mavi renkli düğüm motifleri ile 1. kademeye bağlanmıştır. Burada zemin yönlü tığlar yer almaktadır. Yine aynı renk ve motiflerle aşağı doğru yarım rozet motifi ile a3 numaralı alan bağlanmıştır. a3 numaralı alanın sınırı boyunca geçmelerin devam ettiği görülmektedir.

a3: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ilki, sivri kemer formunda, mermer somaki taklitli alandır. Bu alan sağa ve sola açılım göstererek türbedeki tüm cephelere bağlanmaktadır (Resim 149). Tüm yüzeylerde aynı özelliklere sahip olan kemeri bu sayede bir bütün halinde değerlendirebiliriz.

Resim 149: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifinin arasında yer almaktadır. Mermer somaki taklidi kemer tasarımının 1/2 simetrik biçimde boyandığı görülmektedir. Yapboz parçaları gibi birbirine eklenmiş dört farklı somaki çeşidi ile alanda toplam otuz adet parça bulunmaktadır. Bu parçalar sıralı halde olup tüm cephelerde benzerlik göstermektedir. Kırmızı, sarı, yeşil ve siyah-beyaz renklerle birlikte kullanılmıştır.

a4: Güney-güneydoğu cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 150).

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Yazı istifli tabloda, Mümin Suresi 65. ayet kırmızı zemin üzerine nakşedilmiştir. İstifte ayet üç parçaya bölünmüştür. İlk bölümü beyaz renk ile soldan

sağa (ters) ve ikinci bölümü mavi renk ile sağdan sola sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözü siyah renkle boyanmıştır. Ayetin devamı siyah renk ile soldan sağa (ters) kûfî yazı şeklinde sülüs yazının üst kısmında yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Resim 150: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a beyaz renk- "Huvel hayyu la ilahe illa hüve"
2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b mavi renk- "fed'uhu muhlisine lehud din"
3) Kûfî- Mümin Suresi 65/c siyah renk- "el hamdü lillahi rabbil alemin" yazmaktadır.

a5: Güneydoğu-kuzeydoğu cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı kuzeybatı-güneybatı cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 151).

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Yazı istifli tablo, kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile sağdan sola,

mavi renk ile soldan sağa (ters) sülüs yazı yazılmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle sağdan sola kûfî yazı yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Resim 151: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a5), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Metni

1) Sülüs: لا إله إلا الله

2) Sülüs: محمد رسول الله

3) Kûfî: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

Okunuşu

1) Sülüs- beyaz renk- "Lâ ilâhe illallah"
2) Sülüs- mavi renk- "Muhammedün rasullullah"
3) Kûfî- siyah renk- "Allahümme salli ala Muhammedin ve âlâ âli Muhammed" yazmaktadır.

a6: Kuzeydoğu-güneydoğu cephe ve güneydoğu-güney cephelerinin duvar yüzeyinde birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 152).

Alanın sınırlarını belirleyen alan, beyaz zemin üzerine mavi renkle düğüm motifleri ve aralarına yerleştirilen formları bozuk tepelik motiflerinden meydana gelmektedir. Bu alan, bitişiğinde yer alan cephe ile birleşmektedir. Desen buna

mukabil 1/2 simetriktir. Sınırı oluşturan alandan sarkıtılan kandil motifi mavi renkli olup iç bünyeleri kırmızı renk ile boyanmış olduğu görülmektedir.

Resim 152: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a6), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a7: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ikincisi olan Bursa kemerinde sıva üzeri kalemişi tekniği uygulanmıştır (Resim 153) (Çizim 44).

Resim 153: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a3 numaralı alanın hemen ardından başlayan tezyinat alanı, ilk bakışta 1/2 simetrik desen tasarımı gibi görünse de alanın darlığı ve genişliği nispetinde motiflerin tasarımları ve sıklıkları farklılık göstermektedir. Zeminde, türbe genelinde kullanılan kobalt mavisi renk kullanılmıştır. Bu alanın desen analizini yukarıya aşağıdan doğru yapmak daha doğru olacaktır. Burada üç farklı motif grubu bulunmaktadır. Bunlar; hatayi, rumi, düğüm motiflerdir.

Simetri noktasını belirleyen beyaz renkli altlı üstlü geçmelerden oluşan düğüm motifi, sağa ve sola açılımlarında rumisiz bir hat ile dendan formunda kemerin sınır hatlarına uygun ilerleyerek alanda kapalı formlar elde etmektedir (Çizim 49).

Simetri noktasını çevreleyen sarı renkli tek iplikli hurde rumi "c" ve "s" kıvrımları ile kemerin ince kısmına doğru sistemli bir şekilde ilerlemektedir. Rumilerin iç bünyesinde kalan kapalı alanları içi kırmızı renk ile boyandığı görülmektedir.

İnce dar bir başlangıca sahip olan kemerde, tek iplikli yaprak motiflerinden oluşan helezon sistemi yukarı doğru yönelim göstermektedir. Genişleyen bölüm ile birlikte katlanan yapraklar (Çizim 45), merkezsel hatayi (Çizim 46), hatayi (Çizim 47) ve goncagül (Çizim 48) motifleri tasarıma dahil olduğu görülmektedir. Burada kullanılan motifler yeşil, kırmızı ve sarı renk ile renklendirilmiş olup beyaz renk filetonun ardından siyah renk ile tahrir ile nihayetlenmiştir.

a8: Kırmızı zemin üzerine koyu gri renkte altlı üstlü kare geçmelerden oluşan ince bordür türbedeki tüm cepheleri dolaşmaktadır. Oluşan kapalı formların iç bünyelerinin siyah renge boyanmıştır. Aynı zamanda duvar yüzeyinde bulunan tüm kalemişi desenlerini sonlandıran bu alandan hemen sonra tabana kadar olan çini tezyinat başlamaktadır (Resim 154).

Resim 154: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a8), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3. *Kademe:* Bu kademe kompozisyonda dikkat çeken Bursa kemerinin iç bünyesinde yer almaktadır. Bu kademede iki bölüm bulunmaktadır.

b1: Kemer içinin merkez noktasında yer alan dikdörtgen alan içerisinde(Çizim 50), sekiz kollu yıldızdan türeyen 1/2 simetrik beyaz renkli geometrik pafta yer almaktadır. Oluşan kapalı formların içleri kırmızı, sarı ve gri ile doldurulmuştur. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır (Resim 155).

Resim 155: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kırmızı zemin rengi üzerine; beyaz, sarı ve gri renklerin kullanıldığı 1/2 dikine simetrik rumi tasarımı bulunmaktadır (Çizim 51-52). Altlı üstlü geçmelerle elde edilen kapalı formların içeri siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır.

Kemerin duvar ile birleştiği alanda, kemer boyunca ilerleyen 4. kademenin ve c3 (pencere) numaralı alanında sınırlarını belirleyen mavi ve kırmızı renkli tığlar yer almaktadır.

b2: Sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılan kemer içi 2 bölümden oluşmaktadır (Resim 156). Kemer içinde yer alan bu bölümde sağda ve solda olmak üzere iki adet mihrabiye bulunmaktadır. İki kademeli bu alan 6 parçadan oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine sarı renkte hatayi grubu motifler yer almaktadır. Kavsaranın sağında ve solunda kırmızı zemin renkli üçgen alan boş bırakılmıştır.

Aşağıdan yukarıya doğru incelediğimiz alanın zemin rengi kırmızıdır. Tasarımda; rumi, hatayi grubu ve hayat (servi) ağacı motifleri yer almaktadır. Beyaz renkli tasvir edilen hayat ağacının gövdesi kahverengidir. Tasarım alanının içerisinde "s" kıvrımlar yaparak dolaşan bağımsız bir kahverengi dal, ağacın gövdesini iki kez deldiği görülmektedir. Bu dal parçasından çıkan küçük saplarda ise beyaz renkli merkezsel hatayi motifleri yer almaktadır. Beyaz renkli iç bünyeleri kırmızı ve mavi renkli dendanlı rumi motifleri alan içerisinde serbest helezon sistemiyle yukarı doğru

bir yönelim göstermektedir. Alan siyah renk tahrir ile sınırlandırılmıştır. Sınırlanan alanın hemen yanında sarı renkte ince bir arasuyu bulunmaktadır.

Resim 156: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

4. *Kademe:* 2. kademenin hemen ardından başlayan alandan çini tezyinli duvara kadar devam etmektedir. Bu kademe dört bölümden oluşmaktadır.

c1: Duvar yüzeyinde, Bursa kemerinin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır. (Resim 157) (Çizim 53).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; en içte bulunan münhani tasarımı kırmızı renkli olup beyaz renk fileto ve ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Ardından daha sonra vazonun kulpunu oluşturacak olan gri-kırmızı renkli ince bir bitkisel

şerit geçmektedir. Son olarak içerisinde dışarı yönlü mavi renkli beyaz filetolu münhani tasarımı bulunmaktadır. Münhanilerin arasından çıkan malakâri teknik ile yapılmış varak altın ile zenginleştirilmiş münhaniler bulunmaktadır. Vazonun kaide ve gövdesi arasında kırmızı zeminli içerisinde mavi renkli dendanların ve malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır.

b) Vazo gövdesi; en içte kırmızı, mavi ve gri renklerin kullanıldığı geometrik motiflerin yer aldığı alan bulunmaktadır (Çizim 59). Onu çevreleyen ve vazoya asıl şeklini veren, gri-kırmızı renkli ince şerit ters "s" şeklinde dönüp kulp şeklini almıştır. Dışarı yönlü, mavi renkli beyaz filetolu münhani tasarımı arasından çıkan; malakâri teknik ile yapılmış varak altın ile zenginleştirilmiş münhaniler bulunmaktadır. Vazonun tepe noktasına gelindiğinde kulpu saran dendanlı ince şerit malakâri teknik ile yapılmış varak altın ile bezenmiştir.

c) Başlık; malakâri ince şeridin hemen üzerinde mavi ve kırmızı renkli münhaniler yer almaktadır. Bunların üç tanesinin içine malakâri teknikte varak altın uygulandığı görülmektedir (Çizim 60).

2. *Ana Bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımı, vazodan taşan yaprak motifleriyle başlamaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Bu alan daralıp yukarı doğru birbiri ardına yükselen yaprak motifleri ile buket formunu ortaya çıkarmaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan sınır hattında, kırmızı renkli toplam 18 adet merkezsel hatayi motifi ile nihayetlenmektedir (Çizim 56).

Buket tasarımda 4 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

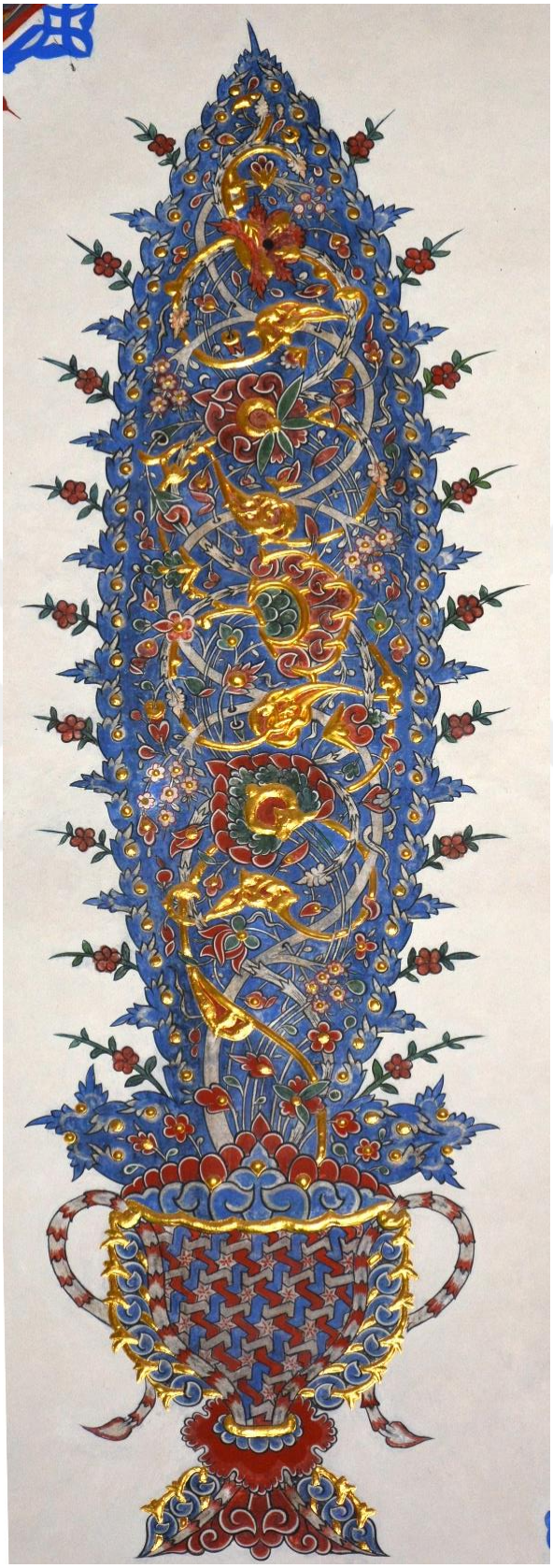
a) Hurde rumi; tep iplik helezon sistemi üzerinde "c" ve "s" kıvrımları ile tasarımı yukarı doğru doğru taşımaktadır. Birbirinden farklı altı adet hurde rumi tasarımı malakâri teknik ile üzerine varak altın uygulaması yapılmıştır. Hurde rumilerin oluşturduğu kapalı formların içleri kırmızı renkle doldurulmuştur (Çizim 58).

b) Bahar dalı; gri renkli kalın dal "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında öbek halinde merkezsel hatayi motifleri bulunmaktadır. Motiflerin rengi dalları ile aynı olup

kırmızı renkle tahrir çekilmiştir. Merkez noktaları malakâri teknik ile yapılıp üzeri varak altın yapıştırılmıştır.

c) Bitkisel dal; gri renkli üzerinde herhangi bir motif bulunmayan helezon sisteminde kalın hat "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Hat boyunca yapılan dikine dilimler yapıldığı görülmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında yaprak motifleri bulunmaktadır.

d) Hatayi grubu; ince üç dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motifler, kırmızı ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Dal üzerinde goncagül (Çizim 55) ile kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Çizim 54). Tasarımda birbirinden farklı dört adet büyük hatayi motifi dikkat çekmektedir (Çizim 57). Motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

Resim 157: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c2: Duvar yüzeyinde, Bursa kemerinin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 158).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; en içte bulunan kırmızı ve mavi renkli münhani tasarımı beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Onu sınırlayan ince şerit malakâri teknikle yapılmış olup varak altınla süslenmiştir. Ardından yukarı yönlü kırmızı renkli birbirini takip eden yaprak motifleriyle alan sonlanmaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Vazonun kaide ve gövdesi arasında beyaz zeminli malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır.

b) Vazo gövdesi; en içte kırmızı, mavi ve beyaz renklerin kullanıldığı münhanili desen tasarımı yer almaktadır. Onu çevreleyen ve tepelik ile sonlanan ince şerit malakâri teknik ile yapılmış olup varak altın ile zenginleştirilmiştir. Ardından yukarı yönlü birbirini takip eden kırmızı renkli yaprak motifleri ve yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Alan gövdeden çıkan toplam 4 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

c) Başlık; kırmızı zeminli birini takip eden yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde hatayi grubu motifler yer almaktadır. Motiflerde yeşil, beyaz ve mavi renkler kullanılmıştır. Yaprakların arası ve motiflerin merkez noktaları malakâri teknik ile yapılıp varak altın ile süslenmiştir.

2. *Ana Bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan 2 kademeli sınır hattı, yukarı doğru gittikçe daralan bir tasarıma sahiptir. Gri renkli bitkisel hat ve bitişiğinde yer alan kırmızı ve yeşil renkli münhani motifleri ile buket formu ortaya çıkmaktadır. Münhanilerin üzerinde varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Tasarım mavi renkli tığ motifleri ile nihayetlenmektedir.

Resim 158: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

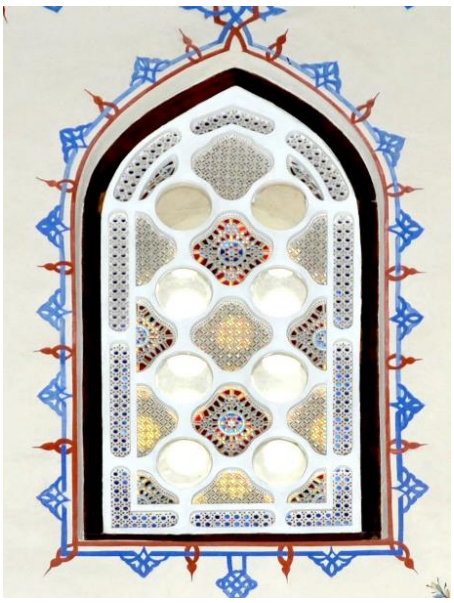
Buket tasarımda 3 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

a) Bahar dalı; kırmızı renkli kalın dal “c” ve “s” kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında hurma dalı yapraklı motifler bulunmaktadır. Kırmızı renkle tahrir çekilmiştir.

b) Bitkisel dal; gri renkli kalın hat “c” ve “s” kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında üçlü yaprak motifleri bulunmaktadır. Bitiş noktaları haricinde helezondan çıkan iki dalın ucunda da birer yaprak bulunmaktadır. Yaprakların merkez noktaları varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır.

c) Hatayi grubu; ince bir dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motiflerde, kırmızı ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Tasarımda birbirinden farklı üç adet büyük hatayi motifi dikkat çekmektedir. Goncagül motiflerinin çanak kısımlarında, agraflarda, merkezsel hatayi motiflerinin merkez noktalarında ve diğer motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

c3: Güneydoğu cephe beden duvarı üzerinde iki buket motifinin arasında yer alan ahşap çerçeveli alçı pencere sivri kemer formunda yapılmıştır. Mavi, kırmızı, sarı renklerde renkli cam kullanıldığı görülmektedir. İnce bir bordür ile sınırlanan pencerede; 8 tam daire, 4 tam 7 yarım 4 çeyrek köşeleri yuvarlatılmış geometrik pafta bulunmaktadır (Resim 159). Güneybatı (c3) cephesindeki pencere ile benzerlik göstermektedir.

Resim 159: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

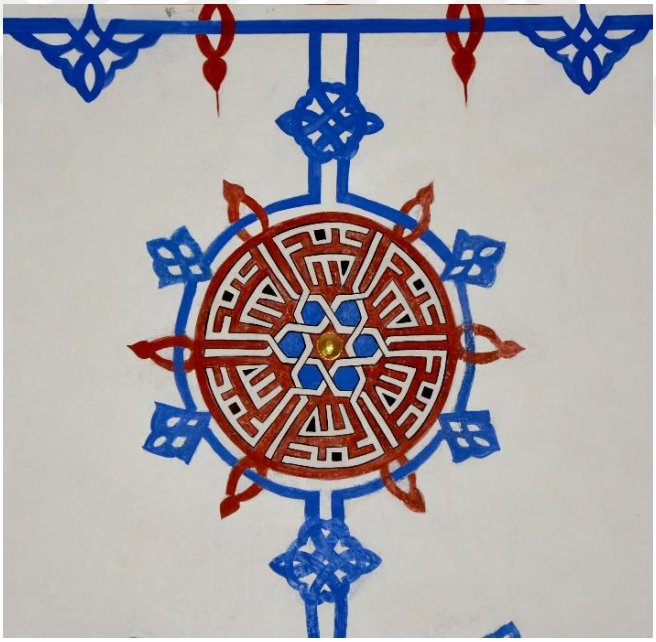
c4: Madalyon şeklinde tasarlanan yazı alanı diğer 5 cephede de bulunmaktadır. Çini kaplamaların bittiği yerden, duvar yüzeyinde yer alan alçı pencerenin bulunduğu tezyini alana geçişi sağlamaktadır. Bu alanda sıva üzeri ve malakâri teknik kullanılmıştır. Varak altın kullanılarak yapılan madalyonun merkezinde malakâri teknik kullanılmıştır. Merkezi çevreleyen yazı altlı üstlü geçmelerle başlayıp yazıya dönüşmüştür. Bu arada oluşan kapalı formların içleri mavi renk ile doldurulmuştur. 1/6 simetrik ma'kılı yazı kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile yazılmıştır. Yazıdaki harflerin gözleri siyaha boyanmıştır (Resim 160) (Çizim 61).

Metni

1) Ma'kılı: اَلْحَمْدُ لِلَّه

Okunuşu

1) Ma'kılı- beyaz renk- "Elhamdülillah" yazmaktadır.

Resim 160: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Değerlendirme

1. Kademe: Üstte yer alan zencerek motifi daha seyrek aralıklarla yapılırken alttaki zencerek daha sık aralıklarla işlenmiştir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, özellikle dendanlı rumilerdeki detay belirginliği fazla iken restorasyon sonrası bu detaylara pek dikkat edilmediği görülmektedir (Ek 9).

2. Kademe: a1) Satranç yazı da denilen yazı çeşidinde tüm nokta büyüklüklerinin aynı olması gerekirken burada bu kurala pek de uyulmadığı görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda beyaz olan zemin renginin 2015 onarımı sonrasında sarı olarak değiştirildiği tespit edilmiştir (Ek 10).

a2) Düğüm motifinin sıklıkla kullanıldığı alanda, mavi renkli yukarı yönlü düğüm motifleri düz bir şekilde işlenmiş olup altlı üstlü geçmeler gözetilmeksizin yapılmıştır. Alanı çevreleyen tığların şekil mahiyetlerinin bozuk olduğu görülmektedir.

a3) Sivri kemerli formun içerisine sistemli bir şekilde yapboz parçaları gibi birbirlerine eklenerek türbe içerisinde tüm cephelerde dolaşarak bir bütün haline gelmiştir. Restorasyon sürecinde bozulan ve aşınan alanların onarıldığı görülmektedir (Ek 11). Yapboz parçaları tarzında birbirine ulanmış mermer taklidi bezemelerinin benzer örneklerini külliye içerisinde yer alan, Hüma Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi ve Şehzade Mahmud Türbesinde görmekteyiz.

a4) Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin olmadığını, 2015 onarımı sonrasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenler eklendiği gözlenmektedir. Diğer yazı alanlarında olduğu gibi rumi helezonun araştırma raspası altından çıkması muhtemeldir. Bu desen a5 numaralı alanda yer alan serbest helezon rumi motifine göre daha detaylıdır. Ayrıca Mümin Suresi 65/b ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir.

a5) Bir önceki restorasyon sırasında boya ile kapatıldığı tespit edilen dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin 2015 onarımı sonrasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi

desenler eklendiği gözlenmektedir. Ayrıca mavi renkli yazı şeridinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu sonradan renginin değiştirildiği gözlenmektedir.

a6) Tüm cephe yüzeylerinin birleşim noktalarında yer alan kandil motifi külliye içerisinde yer alan birçok türbede de kullanılmıştır. Gülruh Hatun Türbesi ve Mükrime Hatun Türbesinde de benzerlerine rastlanmaktadır. Ayrıca restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda iki cephenin birleşim aksında olan düğüm motifinin son restorasyonda kaldırıldığı tespit edilmiştir (Ek 13).

a7) Bursa kemeri formunun en güzel örneklerinin yer aldığı türbede, üç farklı motif grubunun bir arada uyumlu bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Hurde rumilerin iç bünyelerinde yer alan dendanların, bazılarında yer almadığı bazılarında da özensiz işlendiği görülmektedir.

Türbe içerisinde yer alan diğer Bursa kemeri formlu üç cephede ilk bakışta desen tasarımı aynı gibi görünse de farklılıklar bulunmaktadır. Hemen hemen aynı ölçülerde olan diğer üç kemerde neden değişikliğe gidildiğini belki de Fatih Sultan Mehmed'in kıymetli oğlu için yaptırdığı türbede daha fazla özenilmesini istediği yönünde değerlendirebiliriz.

a8) İnce bordürün onarım öncesi beyaz renkte olduğu restorasyon öncesi fotoğraflarda görülmektedir.

3. Kademe: b1) Zemin rengi olan kırmızı rengin yer yer açık kırmızıya döndüğü görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, günümüzde sade olan rumilerin dendanlı olduğu tespit edilmiştir (Ek 18).

b2) Her iki alan içerisinde tasvir edilen hayat ağacı motifleri birbirinin benzeri şeklindedir. Ana konu olan hayat ağacının, rumi ve hatayi grubu motiflerle çevrelendiği görülmektedir. Tasarım unsuru olarak aynı ögeler kullanılsada her iki çalışmada da tasarımsal farklılıklar mevcuttur. Ana tema aynı olmakla birlikte türbe içindeki diğer üç cephede de aynı konu işlenmiştir. Konya Mevlana Türbesi filpayelerinde bulunan hayat ağaçı figürleri ile benzerlik göstermektedir.

4. Kademe: c1) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımın merkezinde büyük ölçekli motiflerin yer aldığı görülmektedir. Malakâri teknikle yapılmış olan hurde rumili helezon sisteminde tahrir bulunmadığı

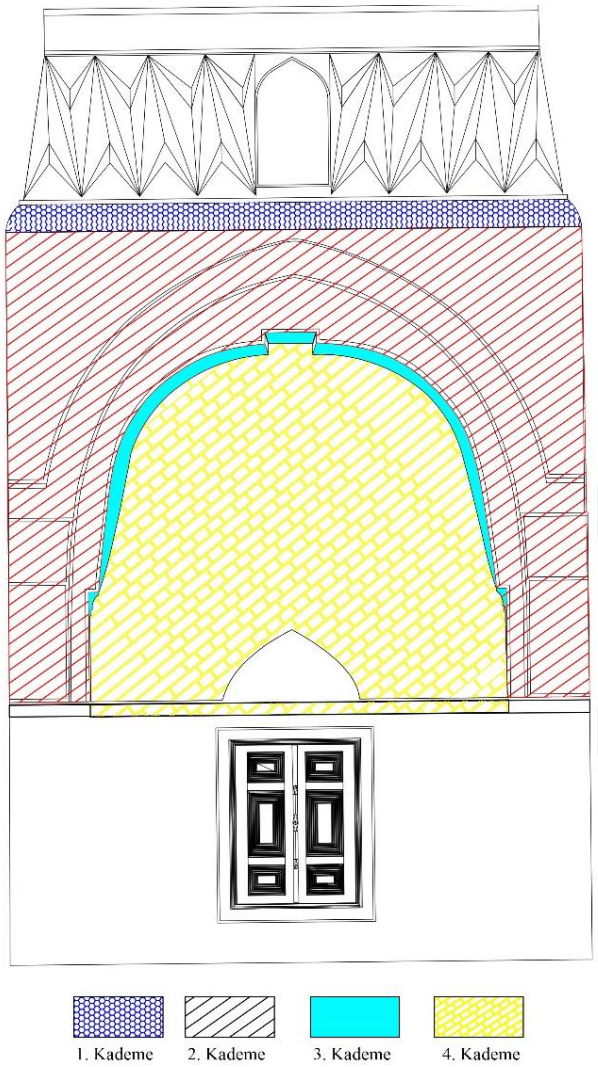
için ilk bakışta motiflerin nispetleri anlaşılamamaktadır. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı güneybatı cephede yer alan (Güneybatı Cephe-c2) 2. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

Ayrıca, Edirne Muradiye Cami (1436), İstanbul Küçük Ayasofya Cami (1497), Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi (1479), Bursa Şehzade Mahmud Türbesinde (1507) benzer vazolu buket tasarımları bulunmaktadır.

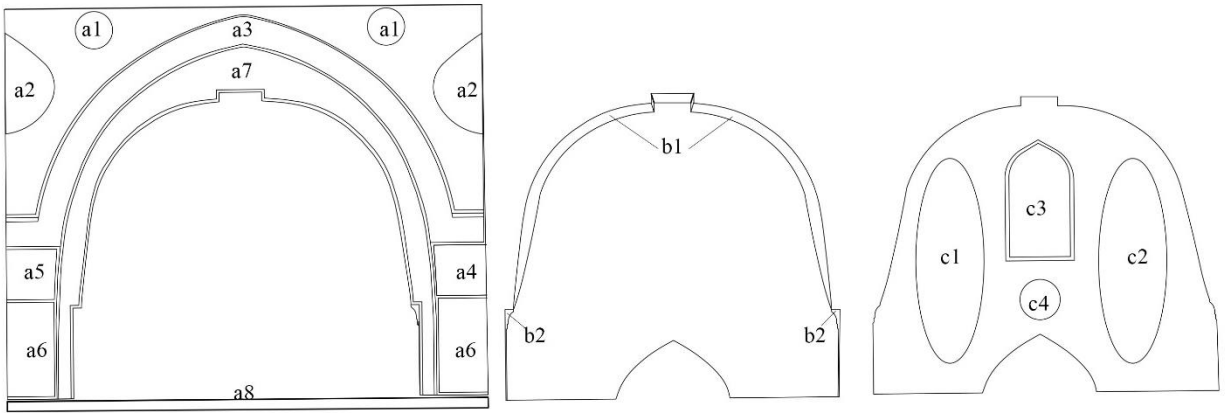
c2) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde büyük ölçekli motiflerin yer aldığı görülmektedir. Sistemli bir şekilde ilerleyen yeşil renkli münhanilerin aksine mavi renkli tığ motiflerinin özensizce işlendiği görülmektedir. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı güneybatı cephede yer alan (Güneybatı Cephe-c1) 1. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

c4) 1/6 simetrik tasarlanan alan içerisinde yazının et kalınlıklarının aynı ölçüde olmadığı ve tasarımı çevreleyen mavi geçmelerinde şekillerinin bozuk olduğu görülmektedir. Mihrap cephesi hariç tüm cephelerde aynı yazı formu kullanılmıştır (Ek 19).

5.4. Kuzeydoğu Cephe

Plan 9: Kuzeydoğu Cephe Desen Planı

Plan 10: Kuzeydoğu Cephe Desen Planı, Kademe Detayları

5.4.1. Kuzeydoğu Cephe Desen Analizi

Katalog No **:** 4

Resim No **:** 161-176

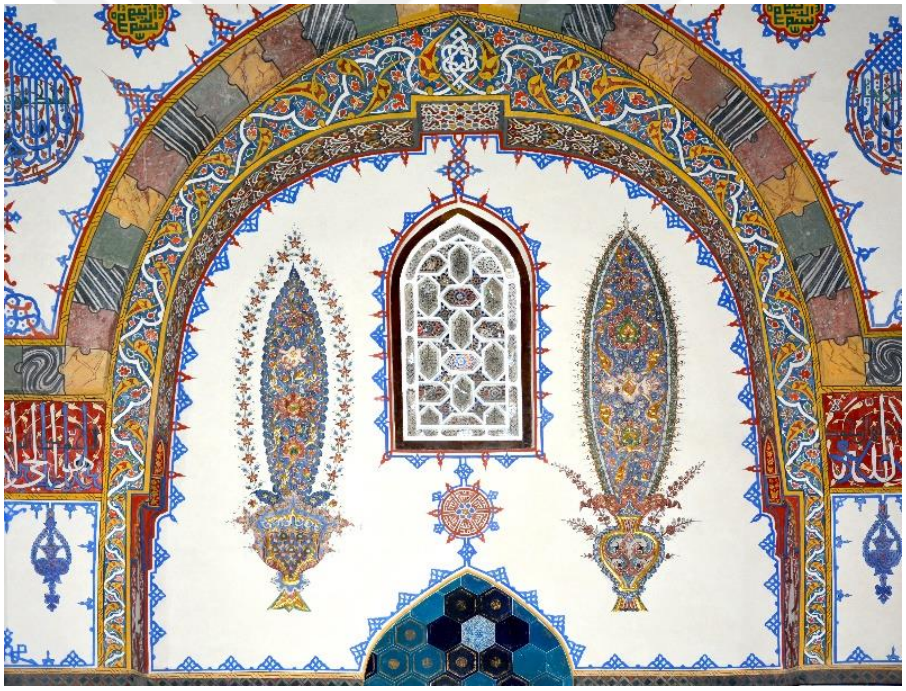
Plan No **:** 9-10

Çizim No **:** 62-78

Tezyinatın Bulunduğu Alan **:** Kuzeydoğu Cephe Duvar

Kullanılan Motif **:** Hatayi Grubu, Rumi, Yazı, Düğüm Motifi, Geometrik

Uygulama Tekniği **:** Sıva Üzeri, Malakâri

Resim 161: Kuzeydoğu Cephe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Güneydoğu cephenin solunda yer alan Kuzeydoğu cephesi, türbede bulunan dört Bursa kemerli cepheden biridir. İç duvar yüzeyinde bulunan iki adet vazolu buketler ile dikkat dönemin en güzel çalışmalarındandır. Kuzeydoğu cephesinin yüzeyinde sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır. Kuzeydoğu cephe deseni 4 kademeden oluşmaktadır (Resim 161) (Plan 9).

1. *Kademe:* Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifi arasında yer alan bordür, kırmızı zemin üzerine uygulanmıştır. 1/2 enine simetrik şekilde tasarlanan bordür tasarımında, dendanlı rumi, hurde rumi ve iç bünyelerinin münhanilerle zenginleştirilen yapışık rumiler kullanılmıştır. Rumilerin oluşturduğu kapalı formların iç bünyelerinin; mavi, beyaz, yeşil, sarı renk ile renklendirildiği görülmektedir. Bu alan tüm cephelerde aynı olup devamlılığını sürdürmektedir (Resim 162).

Resim 162: Kuzeydoğu Cephe 1. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2. *Kademe:* 1. kademenin hemen ardından başlayan alan çini tezyinli alana kadar devam etmektedir. Bu kademede sekiz bölüm bulunmaktadır.

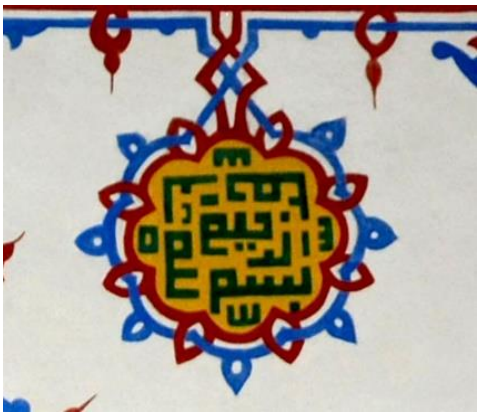
a1: Duvar yüzeyinde 1. kademenin hemen altında yer alan yazı alanından iki adet bulunmaktadır. Sekiz dilimdi daire içerisinde sarı zemin üzerine yeşil renkte ma'kılı yazı ile Besmele'i Şerif yazılmıştır. Kırmızı ve mavi altlı üstlü geçmeler ile yazıya hareket kazandırılmıştır (Resim 163).

Metni

Ma'kılı (1 : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Okunuşu

1) Ma'kılı- "Bismillahirrahmanirrahim" yazmaktadır.

Resim 163: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a2: Kuzey-kuzeydoğu cephe ile kuzeydoğu-güneydoğu cephelilerinin birleşme noktasında yer alan bölümde sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 164). Bu alan tüm cephe birleşimlerinde yer almaktadır.

Resim 164: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Tüm cephelerde beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkte Ali İmran Suresi 26. ayetten bir bölüm yazmaktadır. Mavi renkli yazı müsenna olarak tasarlanmıştır. Yazıdaki harflerin gözlerinin siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dairesel formda istiflenen yazı, uç kısımlara doğru düğüm motifleriyle sivrilerek yazıya hareket kazandırmıştır. Yazının içerisinde kırmızı renkte bitkisel helezon yer almaktadır. Yazı, kırmızı-mavi renkle altlı üstlü geçmelerle nihayetlenmiştir.

Metni

1) Sülüs: قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ

2) Kûfî: الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ

Okunuşu

1) Sülüs- Ali İmran Suresi 26/a mavi renk- “Kulillâhumme mâlik”

2) Kûfî- Ali İmran Suresi 26/b yeşil renk- “el mulki tû’til mulke men teşâu”

İstif yukarı doğru kırmızı-mavi renkli düğüm motifleri ile 1. kademeye bağlanmıştır. Burada zemin yönlü tığlar yer almaktadır. Yine aynı renk ve motiflerle

aşağı doğru yarım rozet motifi ile a3 numaralı alan bağlanmıştır. a3 numaralı alanın sınırı boyunca geçmelerin devam ettiği görülmektedir.

a3: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ilki, sivri kemer formunda, mermer somaki taklitli alandır. Bu alan sağa ve sola açılım göstererek türbedeki tüm cephelere bağlanmaktadır (Resim 165). Tüm yüzeylerde aynı özelliklere sahip olan kemeri bu sayede bir bütün halinde değerlendirebiliriz.

Resim 165: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifinin arasında yer almaktadır. Mermer somaki taklidi kemer tasarımının 1/2 simetrik biçimde boyandığı görülmektedir. Yapboz parçaları gibi birbirine eklenmiş dört farklı somaki çeşidi ile alanda toplam otuz adet parça bulunmaktadır. Bu parçalar sıralı halde olup tüm cephelerde benzerlik göstermektedir. Kırmızı, sarı, yeşil ve siyah-beyaz renklerle birlikte kullanılmıştır.

a4: Güneydoğu-kuzeydoğu cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı kuzeybatı-güneybatı cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 166).

Resim 166: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile sağdan sola, mavi renk ile soldan sağa (ters) sülüs yazı yazılmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle sağdan sola kûfî yazı yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: لا إله إلا الله

2) Sülüs: محمد رسول الله

3) Kûfî: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

Okunuşu

1) Sülüs- beyaz renk- "Lâ ilâhe illallah"
2) Sülüs- mavi renk- "Muhammedün rasullullah"
3) Kûfî- siyah renk- "Allahümme salli ala Muhammedin ve âlâ âli Muhammed" yazmaktadır.

a5: Kuzeydoğu-kuzey cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı güneybatı-güney cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 167).

Resim 167: Kuzeydoğu Cephe, 2. Kademe (a5), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Yazı istifli tabloda, Mümin Suresi 65. ayet kırmızı zemin üzerine nakşedilmiştir. İstifte ayet üç parçaya bölünmüştür. İlk bölümü beyaz renk ile sağdan sola ve ikinci bölümü mavi renk ile soldan sağa (ters) sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözü siyah renkle boyanmıştır. Ayetin devamı siyah renk ile sağdan sola kûfî yazı şeklinde sülüs yazının üst kısmında yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a beyaz renk- “Huvel hayyu la ilahe illa hüve”

2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b mavi renk- “fed'uhu muhlisine lehud din”

3) Kûfî- Mümin Suresi 65/c siyah renk- “el hamdü lillahi rabbil alemin” yazmaktadır.

a6: Kuzey-kuzeydoğu cephe ve kuzeydoğu-güneydoğu cephelerinin duvar yüzeyinde birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 168).

Alanın sınırlarını belirleyen alan, beyaz zemin üzerine mavi renkle düğüm motifleri ve aralarına yerleştirilen formları bozuk tepelik motiflerinden meydana gelmektedir. Bu alan, bitişiğinde yer alan cephe ile birleşmektedir. Desen buna mukabil 1/2 simetriktir. Sınırı oluşturan alandan sarkıtılan kandil motifi mavi renkli olup iç bünyeleri kırmızı renk ile boyanmış olduğu görülmektedir.

Resim 168: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a6), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a7: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ikincisi olan Bursa kemerinde, sıva üzeri kalemişi tekniği uygulanmıştır (Resim 169) (Çizim 62).

Resim 169: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a7), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a3 numaralı alanın hemen ardından başlayan tezyinat alanı, ilk bakışta 1/2 simetrik desen tasarımı gibi görünse de alanın darlığı ve genişliği nispetinde motiflerin tasarımları ve sıklıkları farklılık göstermektedir. Zeminde, türbe genelinde kullanılan kobalt mavisi renk kullanılmıştır. Bu alanın desen analizini yukarıya aşağıdan doğru yapmak daha doğru olacaktır. Burada üç farklı motif grubu bulunmaktadır. Bunlar; hatayi, rumi, düğüm motiflerdir.

Simetri noktasını belirleyen beyaz renkli altlı üstlü geçmelerden oluşan düğüm motifi, sağa ve sola açılımlarında rumisiz bir hat ile dendan formunda kemerin sınır hatlarına uygun ilerleyerek alanda kapalı formlar elde etmektedir.

Simetri noktasını çevreleyen sarı renkli tek iplikli hurde rumi "c" ve "s" kıvrımları ile kemerin ince kısmına doğru sistemli bir şekilde ilerlemektedir. Rumilerin iç bünyesinde kalan kapalı alanları içi kırmızı renk ile boyandığı görülmektedir.

İnce dar bir başlangıca sahip olan kemerde, tek iplikli yaprak motiflerinden oluşan helezon sistemi yukarı doğru yönelim göstermektedir. Genişleyen bölüm ile birlikte katlanan yapraklar, merkezsel hatayi, hatayi ve goncagül motifleri tasarıma dahil olduğu görülmektedir. Burada kullanılan motifler yeşil, kırmızı ve sarı renk ile renklendirilmiş olup beyaz renk filetonun ardından siyah renk ile tahrir ile nihayetlenmiştir.

a8: Kırmızı zemin üzerine koyu gri renkte altlı üstlü kare geçmelerden oluşan ince bordür türbedeki tüm cepheleri dolaşmaktadır. Oluşan kapalı formların iç bünyelerinin siyah renge boyanmıştır. Aynı zamanda duvar yüzeyinde bulunan tüm kalemişi desenlerini sonlandıran bu alandan hemen sonra tabana kadar olan çini tezyinat başlamaktadır (Resim 170).

Resim 170: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a8), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3. *Kademe:* Bu kademe kompozisyonda dikkat çeken Bursa kemerinin iç bünyesinde yer almaktadır. Bu kademede iki bölüm bulunmaktadır.

b1: Kemer içinin merkez noktasında yer alan dikdörtgen alan içerisinde, sekiz kollu yıldızdan türeyen 1/2 simetrik beyaz renkli geometrik pafta yer almaktadır. Oluşan kapalı formların içleri kırmızı, sarı ve gri ile doldurulmuştur. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır (Resim 171).

Resim 171: Kuzeydoğu Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kırmızı zemin rengi üzerine; beyaz, sarı ve gri renklerin kullanıldığı 1/2 dikine simetrik rumi tasarımı bulunmaktadır. Altlı üstlü geçmelerle elde edilen kapalı formların içeri siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır.

Kemerin duvar ile birleştiği alanda, kemer boyunca ilerleyen 4. kademenin ve c3 (pencere) numaralı alanında sınırlarını belirleyen mavi ve kırmızı renkli tığlar yer almaktadır.

b2: Sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılan kemer içi 2 bölümden oluşmaktadır (Resim 172). Kemer içinde yer alan bu bölümde sağda ve solda olmak üzere iki adet mihrabiye bulunmaktadır. İki kademeli bu alan 6 parçadan oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine sarı renkte hatayi grubu motifler yer almaktadır. Kavsaranın sağında ve solunda kırmızı zemin renkli üçgen alan boş bırakılmıştır.

Aşağıdan yukarıya doğru incelediğimiz alanın zemin rengi kırmızıdır. Tasarımda; rumi, hatayi grubu ve hayat (servi) ağacı motifleri yer almaktadır. Beyaz renkli tasvir edilen hayat ağacının gövdesi kahverengidir. Tasarım alanının içerisinde "s" kıvrımlar yaparak dolaşan bağımsız bir kahverengi dal, ağacın gövdesini iki kez deldiği görülmektedir. Bu dal parçasından çıkan küçük saplarda ise beyaz renkli merkezsel hatayi motifleri yer almaktadır. Beyaz renkli iç bünyeleri kırmızı ve mavi renkli dendanlı rumi motifleri alan içerisinde serbest helezon sistemiyle yukarı doğru bir yönelim göstermektedir. Alan siyah renk tahrir ile sınırlandırılmıştır. Sınırlanan alanın hemen yanında sarı renkte ince bir arasuyu bulunmaktadır.

Resim 172: Kuzeydoğu Cephe 3. Kademe (b2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

4. *Kademe:* 2. kademenin hemen ardından başlayan alandan çini tezyinli duvara kadar devam etmektedir. Bu kademe dört bölümden oluşmaktadır.

c1: Duvar yüzeyinde Bursa kemerinin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 3 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 173) (Çizim 63).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; kırmızı zemin üzerine malakâri teknik ile hurde rumi yapılmış olup varak altın ile süslenmiştir. Yeşil renk ile dışına kalın bir kontur yapıldığı görülmektedir. Vazonun kaide ve gövdesi arasında mavi, beyaz tonlama tekniğiyle yapılmış, ortasında malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır (Çizim 70).

b) Vazo gövdesi; en içte kırmızı, mavi, yeşil, sarı ve beyaz renklerin kullanıldığı geometrik desen tasarımı yer almaktadır (Çizim 71). Onu sınırlayan ve vazo görünümüne boyut katan, malakâri teknik ile yapılıp varak altı ile süslenen sınır bulunmaktadır. Bu sınır aynı zamanda dendanlı ve münhanili rumiye sırt görevi yapmaktadır.

c) Başlık; açık mavi zeminli birini takip eden yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde, vazo gövdesinin hemen üzerine taç misali; malakâri teknik ile rumisiz yapılan hatlar sarılma rumi ile simetri noktasına doğru yükselmektedir. Sınırı oluşturan kırmızı renkli yaprak motifleri beyaz ile tonlanıp siyah renk ile tahrirlenmiştir. Yaprak motiflerinin aralarına yapılan dairesel noktalar, malakâri teknik ile yapılıp varak altın ile süslenmiştir.

2. *Ana Bölüm:* Mavi zemin rengi üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. Başlık üzerinde sağda ve solda iki büyük yaprak ve ortada büyük desen alanı şeklinde oluşturulmuştur. 1/2 simetrik tasarlanan tek kademeli sınır hattı, yukarı doğru gittikçe daralan bir tasarıma sahiptir. Bu kademe, dört ve beş dilimli dendanları birbirine bağlayan, varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar ile nihayetlenmektedir.

Buket tasarımda 2 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

a) Sarılma rumi; tep iplik helezon sistemi üzerinde “c” ve “s” kıvrımları ile tasarımı yukarı doğru doğru taşımaktadır. Malakâri teknik ile üzerine varak altın uygulaması yapılan rumisiz kalın hattın ayırma alanları üzerinde toplam sekiz adet sıva üzeri teknik ile yapılmış sarılma rumi bulunmaktadır (Çizim 69).

b) Hatayi grubu; ince bir dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motiflerde, kırmızı ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Çizim 64). Tasarımda birbirinden farklı dört adet büyük hatayi motifi dikkat çekmektedir (Çizim 67). Goncagül motiflerinin çanak kısımlarında (Çizim 65), agraflarda (Çizim 68), merkezsel hatayi motiflerinin (Çizim 66) merkez noktalarında ve diğer motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

3. *Ana Bölüm:* 2. Ana bölüm ile arasında mesafe olacak şekilde, vazo başlığının her iki tarafından yükselip onu çevrelemektedir. Burada birbirini takip eden hatayi grubu motifler yer almaktadır. Motiflerde kırmızı, mavi ve yeşil renkler kullanılmıştır. Bu alanda toplam 29 adet hatayi, 65 goncagül motifi bulunmaktadır. Motiflerin merkez noktalarında ve vazo başlığına yakın olan iki goncagül motifinin çanak kısmı malakâri teknik ile yapılmış olup varak atın ile süslenmiştir.

Resim 173: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c2: Duvar yüzeyinde Bursa kemerinin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 174) (Çizim 72).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; en içte kırmızı- beyaz şeriler yer almaktadır. Bu şeritlerin alt kısmı yeşil renkli daireler vardı. Bu alanı malakâri teknik ile yapılmış vazonun iskeletini oluşturan varak altın ile süslenmiş şerit almaktadır. Bu şerit yeşil renk kontur ile nihayetlenmiştir. Vazonun kaide ve gövdesi arasında mavi zeminli münhani tasarımı yer almaktadır. Münhani tasarımının ortasında malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır (Çizim 78).

b) Vazo gövdesi; en içte bulunan kırmızı, mavi, beyaz ve yeşil renkli münhani tasarımı beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Onu sınırlayan ve vazo şeklini veren ince şerit malakâri teknikle yapılmış olup varak altınla süslenmiştir. Ardından yukarı yönlü mavi renkli birbirini takip eden dörder dilimli taç yaprak motifleriyle alan sonlanmaktadır. Alan gövdeden çıkan motiflerinde kırmızı, yapraklarda yeşil renklerin kullanıldığı toplam 6 adet hatayi grubu motiflerin yer aldığı bahar dalları ile nihayetlenmektedir.

c) Başlık; kırmızı zeminli birini takip eden ve katlanan yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde, vazonun gövde kısmının sonladığı alan üzerinde mavi renkli münhani tasarımı yer almaktadır. Simetri noktası malakâri teknik ile yapılmış olup varak altın ile süslenmiştir. Yaprak motiflerinin aralarına yapılan dairesel noktalar, malakâri teknik ile yapılıp varak altın ile süslenmiştir.

2. *Ana bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan 2 kademeli sınır hattı, yukarı doğru gittikçe daralan bir tasarıma sahiptir. Gri renkli bitkisel hat ve bitişiğinde yer alan kırmızı ve yeşil renkli münhani motifleri ile buket formu ortaya

çıkmaktadır. Münhanilerin üzerinde varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Tasarım siyah renkli tığ motifleri ile nihayetlenmektedir.

Buket tasarımda 2 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

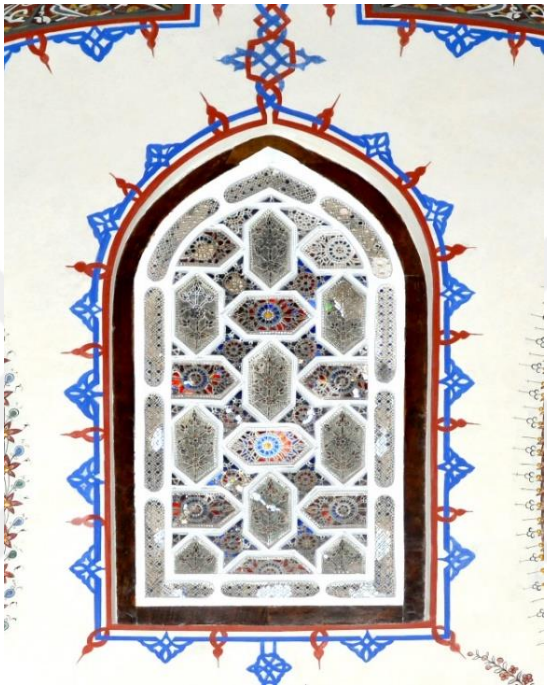
a) Hurde rumi; tek iplik helezon sistemi üzerinde "c" ve "s" kıvrımları ile tasarımı yukarı doğru doğru taşımaktadır. Hurde rumili tasarımda malakâri teknik uygulanmış olup varak altın ile süslenmiştir (Çizim 76). Hurde rumilerin oluşturduğu kapalı formların içleri kırmızı renkle doldurulmuştur. Rumilerin karın kısmında beyaz renkli birbirini takip eden dilimli taç yapraklar yer almaktadır. Bu yapraklar kırmızı renk ile tahrirlenmiştir.

b) Hatayi grubu; ince bir dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motiflerde, kırmızı, beyaz ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir(Çizim 73). Tasarımın simetri noktası üzerinde birbirinden farklı dört adet büyük hatayi motifi dikkat çekmektedir (Çizim 77). Goncagül motiflerinin çanak kısımlarında (Çizim 74), agraflarda, merkezsel hatayi motiflerinin (Çizim 75) merkez noktalarında ve diğer motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

Resim 174: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c3: Kuzeydoğu cephe beden duvarı üzerinde iki buket motifinin arasında yer alan ahşap çerçeveli alçı pencere sivri kemer formunda yapılmıştır. Mavi, kırmızı, sarı renklerde renkli cam kullanıldığı görülmektedir. İnce bir bordür ile sınırlanan pencerede; 9 tam 9 yarım altıgen, 10 tam 2 yarım dört kollu çarkıfelek geometrik pafta bulunmaktadır (Resim 175). Güney (c3) ve kuzeybatı (c3) cephesindeki pencereler ile benzerlik göstermektedir.

Resim 175: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

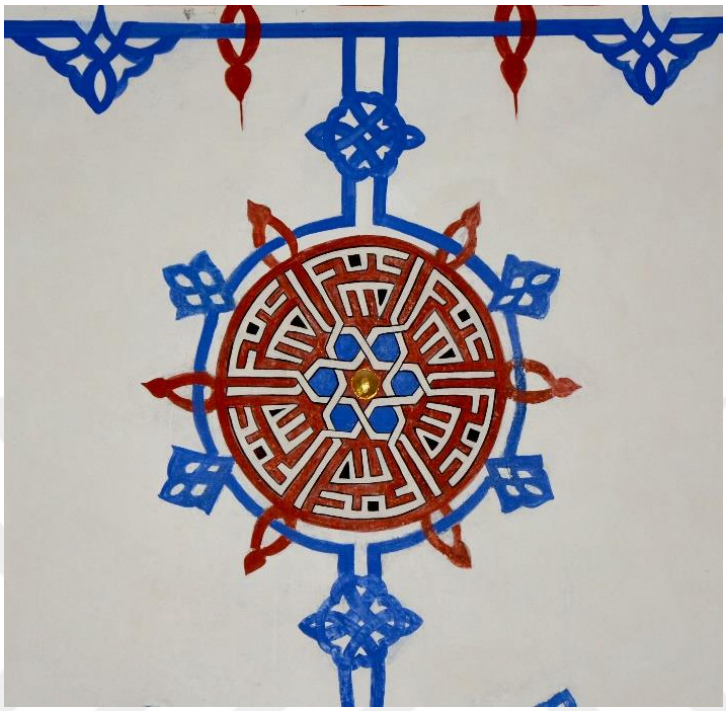
c4: Madalyon şeklinde tasarlanan yazı alanı diğer 5 cephede de bulunmaktadır. Çini kaplamaların bittiği yerden, duvar yüzeyinde yer alan alçı pencerenin bulunduğu tezyini alana geçişi sağlamaktadır. Bu alanda sıva üzeri ve malakâri teknik kullanılmıştır. Varak altın kullanılarak yapılan madalyonun merkezinde malakâri teknik kullanılmıştır. Merkezi çevreleyen yazı altlı üstlü geçmelerle başlayıp yazıya dönüşmüştür. Bu arada oluşan kapalı formların içleri mavi renk ile doldurulmuştur. 1/6 simetrik ma'kılı yazı kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile yazılmıştır. Yazıdaki harflerin gözleri siyah renge boyanmıştır (Resim 176) (Çizim).

Metni

1) Ma'kılı: اَلْحَمْدُ لِلَّه

Okunuşu

1) Ma'kılı- beyaz renk- "Elhamdülillah" yazmaktadır.

Resim 176: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Değerlendirme

1. Kademe: Üstte yer alan zencerek motifi daha seyrek aralıklarla yapılırken alttaki zencerek daha sık aralıklarla işlenmiştir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, özellikle dendanlı rumilerdeki detay belirginliği fazla iken restorasyon sonrası bu detaylara pek dikkat edilmediği görülmektedir (Ek 9).

2. Kademe: a1) Satranç yazı da denilen yazı çeşidinde tüm nokta büyüklüklerinin aynı olması gerekirken burada bu kurala pek de uyulmadığı görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda beyaz olan zemin renginin 2015 onarımı sonrasında sarı olarak değiştirildiği tespit edilmiştir (Ek 10).

a2) Düğüm motifinin sıklıkla kullanıldığı alanda, mavi renkli yukarı yönlü düğüm motifleri düz bir şekilde işlenmiş olup altlı üstlü geçmeler gözetilmeksizin yapılmıştır. Alanı çevreleyen tığların şekil mahiyetlerinin bozuk olduğu görülmektedir.

a3) Sivri kemerli formun içerisine sistemli bir şekilde yapboz parçaları gibi birbirlerine eklenerek türbe içerisinde tüm cephelerde dolaşarak bir bütün haline gelmiştir. Restorasyon sürecinde bozulan ve aşınan alanların onarıldığı görülmektedir (Ek 11). Yapboz parçaları tarzında birbirine ulanmış mermer taklidi bezemelerinin benzer örneklerini külliye içerisinde yer alan, Hüma Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi ve Şehzade Mahmud Türbesinde görmekteyiz.

a4) Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin olmadığını, 2015 onarımı sonrasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenler eklendiği gözlenmektedir. Diğer yazı alanlarında olduğu gibi rumi helezonun araştırma raspası altından çıkması muhtemeldir. Ayrıca mavi renkli yazı şeridinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu sonradan renginin değiştirildiği gözlenmektedir.

a5) Bir önceki onarım sırasında boya ile kapatıldığı tespit edilen dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin 2015 onarımı sonrasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenler eklendiği gözlenmektedir. Ayrıca Mümin Suresi 65/b ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir. Güneybatı-güney cephesi birleşimindeki yazı ile benzerlik göstermektedir.

a6) Tüm cephe yüzeylerinin birleşim noktalarında yer alan kandil motifi külliye içerisinde yer alan birçok türbede de kullanılmıştır. Gülruh Hatun Türbesi ve Mükrime Hatun Türbesinde de benzerlerine rastlanmaktadır. Ayrıca restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda iki cephenin birleşim aksında olan düğüm motifinin son restorasyonda kaldırıldığı tespit edilmiştir (Ek 13).

a7) Bursa kemeri formunun en güzel örneklerinin yer aldığı türbede, üç farklı motif grubunun bir arada uyumlu bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Hurde rumilerin iç bünyelerinde yer alan dendanların, bazılarında yer almadığı bazılarında da özensiz işlendiği görülmektedir.

a8) İnce bordürün onarım öncesi beyaz renkte olduğu restorasyon öncesi fotoğraflarda görülmektedir (Ek 14).

3. Kademe: b1) Zemin rengi olan kırmızı rengin yer yer açık kırmızıya döndüğü görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, günümüzde sade olan rumilerin dendanlı olduğu tespit edilmiştir.

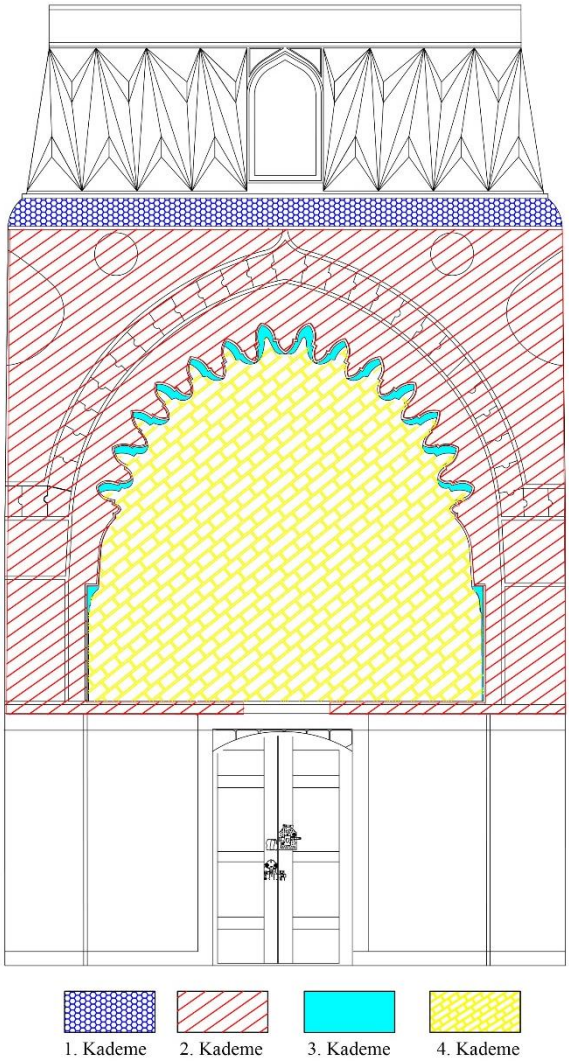
b2) Her iki alan içerisinde tasvir edilen hayat ağacı motifleri birbirinin benzeri şeklindedir. Ana konu olan hayat ağacının, rumi ve hatayi grubu motiflerle çevrelendiği görülmektedir. Tasarım unsuru olarak aynı ögeler kullanılsada her iki çalışmada da tasarımsal farklılıklar mevcuttur. Ana tema aynı olmakla birlikte türbe içindeki diğer üç cephede de aynı konu işlenmiştir. Konya Mevlana Türbesi filpayelerinde bulunan hayat ağaçı figürleri ile benzerlik göstermektedir.

4. Kademe: c1) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde birbirinden farklı büyük ölçekli hatayi motiflerin yer aldığı görülmektedir. Türbede bulunan diğer buket tasarımlarına kıyasla farklı bir tasarıma sahiptir (Ek 20-21). Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı kuzeybatı cephede yer alan (c2) 2. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

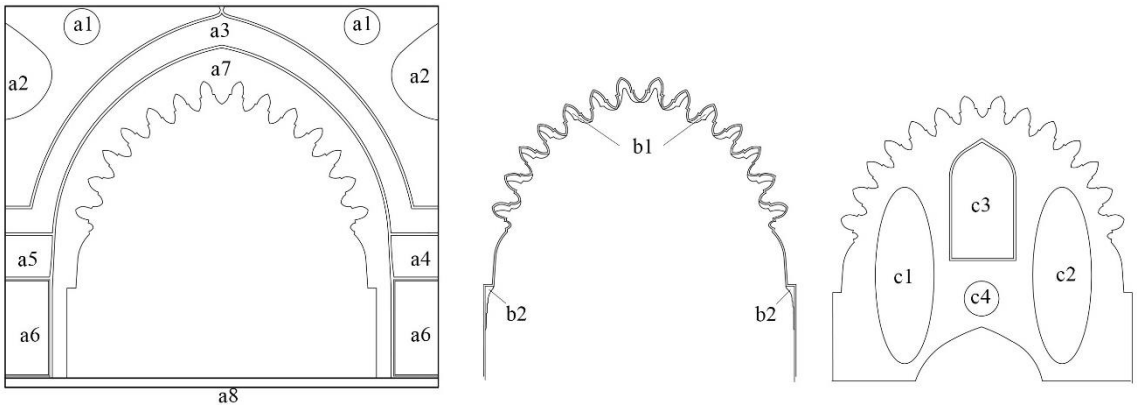
c2) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde büyük ölçekli motiflerin yer almaktadır (Ek 22). Yeşil renkli münhanilerin ve siyah renkli tığ motiflerinin sistemli bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı kuzeybatı cephede yer alan (c1) 1. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

c4) 1/6 simetrik tasarlanan alan içerisinde yazının et kalınlıklarının aynı ölçüde olmadığı ve tasarımı çevreleyen mavi geçmelerinde şekillerinin bozuk olduğu görülmektedir. Mihrap cephesi hariç tüm cephelerde aynı yazı formu kullanılmıştır (Ek 19).

5.5. Kuzey Cephe

Plan 11: Kuzey Cephe Desen Planı

Plan 12: Kuzey Cephe Desen Planı, Kademe Detayları

5.5.1. Kuzey Cephe Desen Analizi

Katalog No **:** 5

Resim No **:** 177-193

Plan No **:** 11-12

Çizim No **:** 79-99

Tezyinatın Bulunduğu Alan **:** Kuzey Cephe Duvar

Kullanılan Motif **:** Hatayi Grubu, Rumi, Yazı, Düğüm Motifi, Geometrik

Uygulama Tekniği **:** Sıva Üzeri, Malakâri

Resim 177: Kuzey Cephe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Mihrap yönünü referans alarak değerlendirmeye başladığımız alan olan Güney Cephe yüzeyin tam karşısında yer alan aynı zamanda türbeye girişi sağlayan cephedir. Kalemişi tasarımının Bursa kemerli cephelere nazaran süsleme bakımından oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Türbede bulunan tüm cepheler çift kemerlidir. Kuzey cephe ile birlikte Güney cephede de dilimli iç kemerler kullanılmıştır. Burada, sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır. Kuzey cephe deseni 4 kademeden oluşmaktadır (Resim 177) (Plan 11).

1. *Kademe:* Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifi arasında yer alan bordür, kırmızı zemin üzerine uygulanmıştır. 1/2 enine simetrik şekilde tasarlanan bordür tasarımında, dendanlı rumi, hurde rumi ve iç bünyelerinin münhanilerle zenginleştirilen yapışık rumiler kullanılmıştır. Rumilerin oluşturduğu kapalı formların iç bünyelerinin; mavi, beyaz, yeşil, sarı renk ile renklendirildiği görülmektedir. Bu alan tüm cephelerde aynı olup devamlılığını sürdürmektedir (Resim 178).

Resim 178: Kuzey Cephe 1. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2. *Kademe:* 1. kademenin hemen ardından başlayan alan çini tezyinli alana kadar devam etmektedir. Bu kademede sekiz bölüm bulunmaktadır.

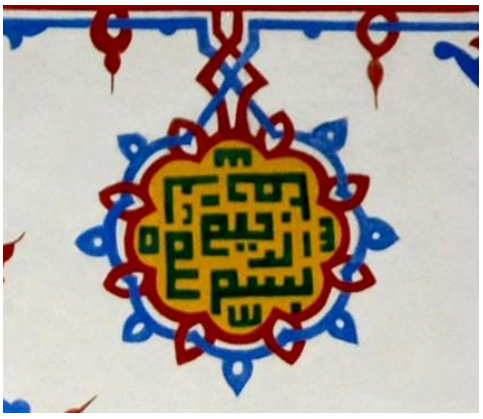
a1: Duvar yüzeyinde 1. kademenin hemen altında yer alan yazı alanından iki adet bulunmaktadır. Sekiz dilimdi daire içerisinde sarı zemin üzerine yeşil renkte ma'kılı yazı ile Besmele'i Şerif yazılmıştır. Kırmızı ve mavi altlı üstlü geçmeler ile yazıya hareket kazandırılmıştır (Resim 179).

Metni

1) Ma'kılı : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

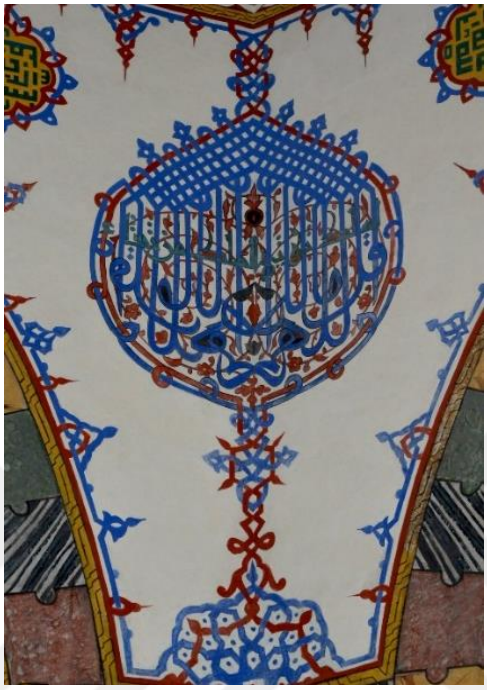
Okunuşu

1) Ma'kılı- "Bismillahirrahmanirrahim" yazmaktadır.

Resim 179: Kuzey Cephe 2. Kademe (a1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a2: Kuzeybatı-kuzey cephe ile kuzey-kuzeydoğu cephelilerinin birleşme noktasında yer alan bölümde sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 180). Bu alan tüm cephe birleşimlerinde yer almaktadır.

Resim 180: Kuzey Cephe 2. Kademe (a2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Tüm cephelerde beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkte Ali İmran Suresi 26. ayetten bir bölüm yazmaktadır. Mavi renkli yazı müsenna olarak tasarlanmıştır. Yazıdaki harflerin gözlerinin siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dairesel formda istiflenen yazı, uç kısımlara doğru düğüm motifleriyle sivrilerek yazıya hareket kazandırmıştır. Yazının içerisinde kırmızı renkte bitkisel helezon yer almaktadır. Yazı, kırmızı-mavi renkle altlı üstlü geçmelerle nihayetlenmiştir.

Metni

1) Sülüs: قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ

2) Kûfî: الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ

Okunuşu

1) Sülüs- Ali İmran Suresi 26/a mavi renk- “Kulillâhumme mâlik”

2) Kûfî- Ali İmran Suresi 26/b yeşil renk- “el mulki tû’til mulke men teşâu”

İstif yukarı doğru kırmızı-mavi renkli düğüm motifleri ile 1. kademeye bağlanmıştır. Burada zemin yönlü tığlar yer almaktadır. Yine aynı renk ve motiflerle aşağı doğru yarım rozet motifi ile a3 numaralı alan bağlanmıştır. a3 numaralı alanın sınırı boyunca geçmelerin devam ettiği görülmektedir.

a3: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ilki, sivri kemer formunda, mermer somaki taklitli alandır. Bu alan sağa ve sola açılım göstererek türbedeki tüm cephelere bağlanmaktadır (Resim 181). Tüm yüzeylerde aynı özelliklere sahip olan kemeri bu sayede bir bütün halinde değerlendirebiliriz.

Resim 181: Kuzey Cephe 2. Kademe (a3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifinin arasında yer almaktadır. Mermer somaki taklidi kemer tasarımının 1/2 simetrik biçimde boyandığı görülmektedir. Yapboz parçaları gibi birbirine eklenmiş dört farklı somaki çeşidi ile alanda toplam otuz adet parça bulunmaktadır. Bu parçalar sıralı halde olup tüm cephelerde benzerlik göstermektedir. Kırmızı, sarı, yeşil ve siyah-beyaz renklerle birlikte kullanılmıştır.

a4: Kuzeydoğu-kuzey cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı güneybatı-güney cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 182).

Resim 182: Kuzey Cephe, 2. Kademe (a4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Yazı istifli tabloda, Mümin Suresi 65. ayet kırmızı zemin üzerine nakşedilmiştir. İstifte ayet üç parçaya bölünmüştür. İlk bölümü beyaz renk ile sağdan sola ve ikinci bölümü mavi renk ile soldan sağa(ters) sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözü siyah renkle boyanmıştır. Ayetin devamı siyah renk ile soldan sağa (ters) kûfî yazı şeklinde sülüs yazının üst kısmında yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a beyaz renk- “Huvel hayyu la ilahe illa hüve”

2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b mavi renk- “fed'uhu muhlisine lehud din”

3) Kûfî- Mümin Suresi 65/c siyah renk- “el hamdü lillahi rabbil alemin” yazmaktadır.

a5: Kuzey-kuzeybatı cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 183).

Resim 183: Kuzey Cephe, 2. Kademe (a5), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Yazı istifli tabloda, Mümin Suresi 65 ve 66. ayet kırmızı zemin üzerine nakşedilmiştir. İstifte 65. ayetin ilk iki bölümü sülüs yazı olarak yazılmıştır. 65. ayetin ilk bölümü mavi renk ile soldan sağa (ters) ve ikinci bölümü beyaz renk ile sağdan sola sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözü siyah renkle boyanmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle Mümin Suresi 66. ayetin ilk bölümü sağa soldan kûfî yazı şeklinde yer almaktadır. Bu yazı, noktalama işaretlerinin eksikliğinden ötürü tam okunamamaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: قُلْ اِنِّي نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a mavi renk- “Huvel hayyu la ilahe illa hüve”
2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b beyaz renk- “fed'uhu muhlisine lehud din”
3) Kûfî- Mümin Suresi 66/a siyah renk- “Kul inni nuhitu en a’budellezine” yazmaktadır.

a6: Kuzeybatı-kuzey cephe ve kuzey-kuzeydoğu cephelerinin duvar yüzeyinde birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 184).

Alanın sınırlarını belirleyen alan, beyaz zemin üzerine mavi renkle düğüm motifleri ve aralarına yerleştirilen formları bozuk tepelik motiflerinden meydana gelmektedir. Bu alan, bitişiğinde yer alan cephe ile birleşmektedir. Desen buna mukabil 1/2 simetriktir. Sınırı oluşturan alandan sarkıtılan kandil motifi mavi renkli olup iç bünyeleri kırmızı renk ile boyanmış olduğu görülmektedir.

Resim 184: Kuzey Cephe 2. Kademe (a6), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a7: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ikincisi olan, 15 dilimli sivri kemerde sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır (Resim 185) (Çizim 79).

a3 numaralı alanın hemen ardından başlayan tezyinat alanı, ilk bakışta 1/2 simetrik desen tasarımı gibi görünse de alanın darlığı ve genişliği nispetinde motiflerin tasarımları ve sıklıkları farklılık göstermektedir. Zeminde, türbe genelinde yer alan çivit mavisinden daha koyu olan kobalt mavisi kullanılmıştır. Yoğun süslememeye sahip alanda yalnızca hatayi grubu motifleri kullanılmıştır. Bu neticede motiflerin büyüklükleri küçük-orta-büyük şeklinde sınıflandırılabilir. Tüm motifler tonlama tekniği ile renklendirilmiş olup beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile

nihayetlenmiştir. Bu alanın desen analizini aşağıdan yukarıya doğru yapmak daha doğru olacaktır.

Resim 185: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

İnce dar bir başlangıca sahip olan kemerde desen tasarımı, beyaz zemin renkli kırmızı çizgileri olan vazo (Çizim 83) içerisinden çıkan hatayi grubu motiflerle başlamaktadır. Orta büyüklükteki hatayi ve merkezsel hatayi motifleri çift helezon sistemiyle yukarı doğru yönelim göstermektedir (Çizim 82). Alan içerisinde kalan boşluklar küçük grupta sınıflandırabileceğimiz goncagül (Çizim 81) motifleriyle doldurulduğu görülmektedir. Kırmızı, sarı ve yeşil renklerin kullanıldığı motiflerin merkez noktaları ve bazı hatayi motiflerin (Çizim 84) meşime kısımları malakâri teknik ile yapılmış olup varak altın ile zenginleştirilmiştir. Küçük ve orta büyüklükteki motiflerinin yukarıya taşıdığı helezon sistemi, alan genişledikçe dallara ayrılmaktadır.

Genişleyen ilk bölümde büyük grupta sınıflandırabileceğimiz hatayi motifi ile birlikte motiflerin büyüdüğü ve detaylandığı görülmektedir. Ana hat üzerinde dilimli ve katlanan yapraklar (Çizim 80), goncagüller iki büyük motif arasında kalan boşluğu doldurmaktadır.

Her biri birbirinden farklı ve detaylı hatayi motifleri tasarımda, büyüklükleri ve iç bünyelerinde bulunan malakâri teknikle zenginleştirilmiş merkez noktaları ile desen tasarımının en dikkat çekici unsurlarıdır. Her bir dendana denk gelen alanlara goncagül motifleri kullanılmıştır.

Bu alanı sınırlayan sarı zeminli ince bordürde, desen üzerinde denk gelen sivri dendanlarda altlı üstlü geçmelerden oluşan 14 tepelik motifi bulunmaktadır. Bu alanın zemin rengi kırmızıdır.

a8: Kırmızı zemin üzerine koyu gri renkte altlı üstlü kare geçmelerden oluşan ince bordür türbedeki tüm cepheleri dolaşmaktadır. Oluşan kapalı formların iç bünyelerinin siyah renge boyanmıştır. Aynı zamanda duvar yüzeyinde bulunan tüm kalemişi desenlerini sonlandıran bu alandan hemen sonra tabana kadar olan çini tezyinat başlamaktadır (Resim 186).

Resim 186: Kuzey Cephe 2. Kademe (a8), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3. *Kademe:* Bu kademe kompozisyonda dikkat çeken Bursa kemerinin iç bünyesinde yer almaktadır. Bu kademede iki bölüm bulunmaktadır.

b1: Kompozisyonda dikkat çeken a7 numaralı dilimli sivri kemer içinde 29 adet tezyinat alanı bulunmaktadır. Bu alanlarda sıva üzeri kalemişi tekniği uygulanmıştır (Resim 187).

Kırmızı zemin rengi üzerine beyaz renkte, altlı üstlü geçmelerin uygulandığı 2 farklı geometrik tezyinat bulunmaktadır. Bunlardan dış bükey alanda yer alan; sekiz kollu yıldızdan türeyen 1/2 simetrik geometrik paftadadır. Merkez nokta olan yıldız ve altıgen motiflerin içleri kobalt rengindedir. İç bükey alanda yer alanda yine sekiz kollu yıldızdan türemektedir. 1/2 simetrik geometrik pafta, alan bakımından diğer tasarıma göre daha geniş bir alana sahip olduğundan daha detaylıdır. Dikdörtgen alanlar ince sarı bir bordür ile sınırlandırılmıştır.

Resim 187: Kuzey Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 188: Kuzey Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kemerin duvar ile birleştiği alanda, kemer boyunca ilerleyen ve c1 numaralı alanında (pencere) sınırlarını belirleyen mavi renkli tığlar yer almaktadır.

b2: Sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılan kemer içi 3 bölümden oluşmaktadır (Resim 189). Kırmızı zemin üzerine beyaz kûfî "Allah" lafzı yazmaktadır. Bu alan ince sarı bir bordür siyah renk tahrir çekilerek ile sınırlandırılmıştır.

Kemer içinde yer alan bu bölümde sağda ve solda olmak üzere iki adet mihrabiye bulunmaktadır. İki kademeli bu alan 6 parçadan oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine sarı renkte hatayi grubu motifler yer almaktadır. Kavsaranın sağında ve solunda kırmızı zemin renkli üçgen alan boş bırakılmıştır.

Aşağıdan yukarıya doğru incelediğimiz alanın zemin rengi kırmızıdır. Tasarımda; rumi, hatayi grubu ve hayat (servi) ağacı motifleri yer almaktadır (Çizim 85). Beyaz renkli tasvir edilen hayat ağacının gövdesi kahverengidir. Tasarım alanının içerisinde "s" kıvrımlar yaparak dolaşan bağımsız bir kahverengi dal, ağacın gövdesini iki kez deldiği görülmektedir. Bu dal parçasından çıkan küçük saplarda ise beyaz renkli; yaprak (Çizim 86), goncagül (Çizim 87) ve merkezsel hatayi motifleri (Çizim 88) yer almaktadır. Beyaz renkli iç bünyeleri kırmızı ve mavi renkli dendanlı rumi motifleri alan içerisinde serbest helezon sistemiyle yukarı doğru bir yönelim göstermektedir (Çizim 89). Alan siyah renk tahrir ile sınırlandırılmıştır. Sınırlanan alanın hemen yanında sarı renkte ince bir arasuyu bulunmaktadır.

Resim 189: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

4. *Kademe:* 2. kademenin hemen ardından başlayan alandan çini tezyinli duvara kadar devam etmektedir. Bu kademe dört bölümden oluşmaktadır.

c1: Duvar yüzeyinde dilimli sivri kemerin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 190) (Çizim 90).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; diğer buket tasarımlarına kıyasla daha büyük bir kaideye sahip olan tasarım, mavi zemin üzerine yapılmıştır. Kaidenin bünyesine göre tasarlanan dış tezyinatta, beyaz renk tonlamaların kullanıldığı, birbirini takip eden yaprak motifleri bulunmaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar yer almaktadır. Kendi içerinde iki kısımdan olan bu alan birbirine malakâri agraf ile bağlanmıştır. Genişleyen kaidenin içinde kırmızı, mavi, yeşil ve beyaz renklerin kullanıldığı geometrik desen tasarımı yer almaktadır (Çizim 98). Buradan çıkan malakâri ince şerit vazo gövdesine geçişi sağlamaktadır. Alan gövdeden çıkan kırmızı renkli toplam 4 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

b) Vazo gövdesi; en içte bulunan kırmızı ve beyaz renkli münhani tasarımı beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Onu sınırlayan ince şerit malakâri teknikle yapılmış olup varak altınla süslenmiştir. Kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı münhani motifleri, sistemli bir şekilde vazo kaidesinden vazo başlığının bağlantı noktası olan çıkıntıya doğru gelmektedir (Çizim 97). Münhanilerin üzerinde varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Alan gövdeden çıkan toplam 2 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

c) Başlık; mavi zeminli birini takip eden yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde hatayi grubu motifler yer almaktadır. Motiflerde kırmızı ve beyaz renkler kullanılmıştır. Yaprakların arası, motiflerin merkez noktaları ve münhanilerin üzerinde malakâri dairesel noktalar varak altın ile süslenmiştir. Vazo gövdesinde de yer alan kırmızı ve yeşil renkli münhani

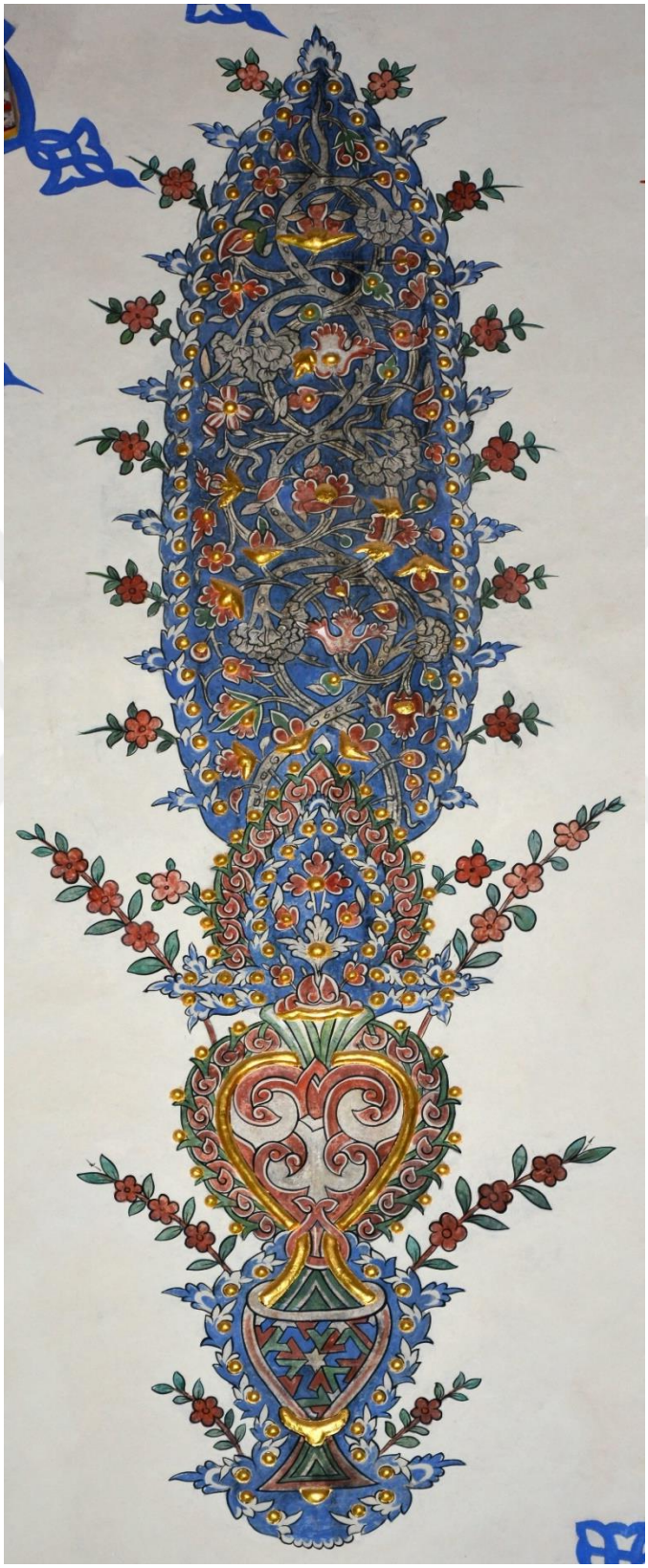
motifler bu alanda da kullanılmıştır. Alan gövdesinden çıkan 2 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

2. *Ana Bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Bu alan daralıp yukarı doğru birbiri ardına yükselen yaprak motifleri ile buket formunu ortaya çıkarmaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan sınır hattı, kırmızı renkli toplam 12 adet merkezsel hatayi motifli bahar dalı ile nihayetlenmektedir (Çizim 95).

Buket tasarımda 2 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

a) Bahar dalı; gri renkli kalın dal "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Hat boyunca siyah renkle gelişigüzel daireler yapıldığı görülmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında hurma dalı yapraklı motifler bulunmaktadır (Çizim 96). Motiflerin rengi dalları ile aynı olup siyah renkle tahrir çekilmiştir.

b) Hatayi grubu; gri renkli kalın dal, bahar dalının simetrisinde olup aynı şekilde "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında yer alan orta büyüklükte sınıflandırabileceğimiz hatayi grubu motifler ve bu motiflerden çıkan ince dallar sayesinde de küçük grupta sınıflandırabileceğimiz hatayi grubu motifler yer almaktadır (Çizim 94). Motifler, kırmızı ve yeşil renkler ile beyaz fileto çekilerek kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı, yaprak (Çizim 91) ve goncagül (Çizim 92-93) motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Motiflerin iç bünyelerinde, malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

Resim 190: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c2: Duvar yüzeyinde dilimli sivri kemerin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 191).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; diğer buket tasarımlarına kıyasla daha büyük bir kaideye sahip olan tasarım mavi zemin üzerine yapılmıştır. Kaidenin bünyesine göre tasarlanan dış tezyinatta, beyaz renk tonlamaların kullanıldığı, birbirini takip eden yaprak motifleri bulunmaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar yer almaktadır. Kendi içerinde iki kısımdan olan bu alan birbirine malakâri agraf ile bağlanmıştır. Genişleyen kaidenin içinde kırmızı, mavi, yeşil ve beyaz renklerin kullanıldığı geometrik desen tasarımı yer almaktadır. Buradan çıkan malakâri ince şerit vazo gövdesine geçişi sağlamaktadır. Alan gövdeden çıkan kırmızı renkli toplam 4 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

b) Vazo gövdesi; en içte bulunan kırmızı ve beyaz renkli münhani tasarımı beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Onu sınırlayan ince şerit malakâri teknikle yapılmış olup varak altınla süslenmiştir. Kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı münhani motifleri, sistemli bir şekilde vazo kaidesinden vazo başlığının bağlantı noktası olan çıkıntıya doğru gelmektedir. Münhanilerin üzerinde varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Alan gövdeden çıkan toplam 2 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

c) Başlık; mavi zeminli birini takip eden yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde hatayi grubu motifler yer almaktadır. Motiflerde kırmızı ve beyaz renkler kullanılmıştır. Yaprakların arası, motiflerin merkez noktaları ve münhanilerin üzerinde malakâri dairesel noktalar varak altın ile süslenmiştir. Vazo gövdesinde de yer alan kırmızı ve yeşil renkli münhani motifler bu alanda da kullanılmıştır. Alan gövdesinden çıkan 2 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

Resim 191: Kuzey Cephe 4. Kademe (c2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2. *Ana Bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Bu alan daralıp yukarı doğru birbiri ardına yükselen yaprak motifleri ile buket formunu ortaya çıkarmaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan sınır hattı, kırmızı renkli toplam 12 adet merkezsel hatayi motifli bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

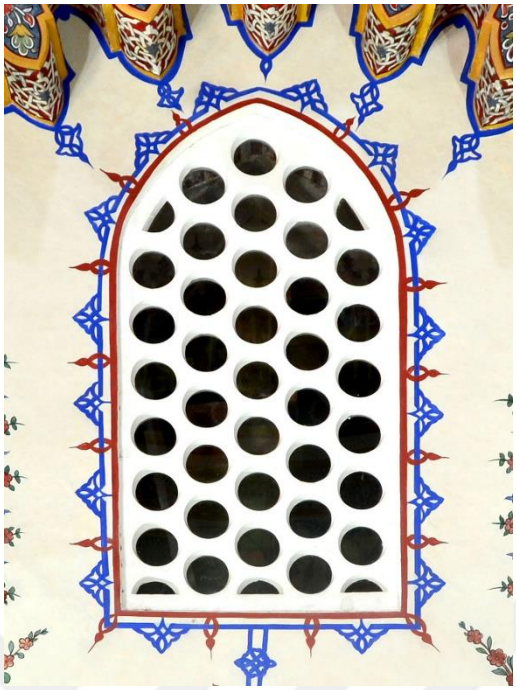
Buket tasarımda 2 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

a) Bahar dalı; gri renkli kalın dal "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Hat boyunca siyah renkle gelişigüzel daireler yapıldığı görülmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında hurma dalı yapraklı motifler bulunmaktadır. Motiflerin rengi dalları ile aynı olup siyah renkle tahrir çekilmiştir.

b) Hatayi grubu; gri renkli kalın dal, bahar dalının simetrisinde olup aynı şekilde "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında yer alan orta büyüklükte sınıflandırabileceğimiz hatayi grubu motifler ve bu motiflerden çıkan ince dallar sayesinde de küçük grupta sınıflandırabileceğimiz hatayi grubu motifler yer almaktadır. Motifler, kırmızı ve yeşil renkler ile beyaz fileto çekilerek kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Motiflerin iç bünyelerinde, malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

c3: Kuzey cephe beden duvarı üzerinde giriş kapısının üzerinde yer alan alçı pencere sivri kemer formunda yapılmıştır. İnce bir bordür ile sınırlanan pencerede; 36 tam 5 yarım daire bulunmaktadır (Resim 192). Bu pencerenin yapılan son restorasyon sırasında, kapalı olan beden duvarı üzerine yeniden inşa edildiği tespit edilmiştir[157].

[157] 2013 yılı öncesi türbenin erişilen fotoğraflarında kuzey cephede bulunan pencerenin sonradan kapatıldığı var olan izlerinden anlaşılmaktadır (Resim 94).

Resim 192: Kuzey Cephe 4. Kademe (c3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

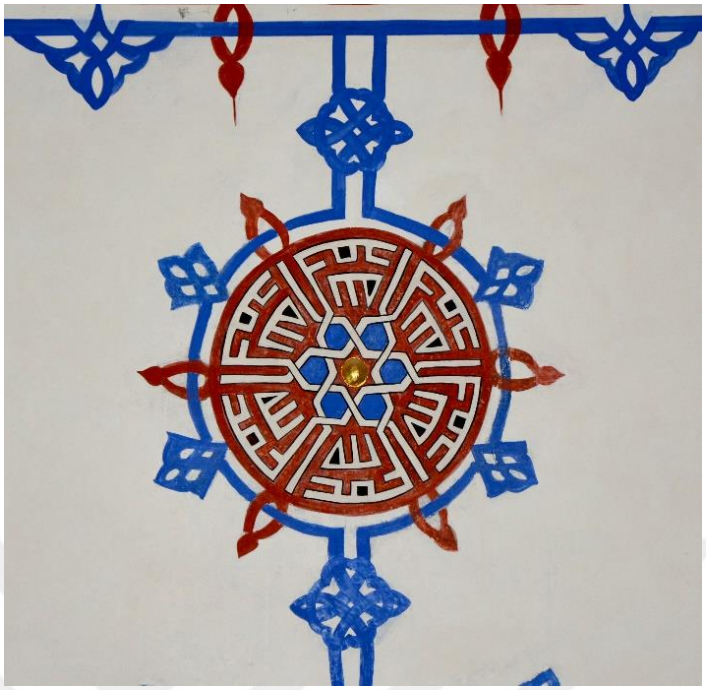
c4: Madalyon şeklinde tasarlanan yazı alanı diğer 5 cephede de bulunmaktadır. Çini kaplamaların bittiği yerden, duvar yüzeyinde yer alan alçı pencerenin bulunduğu tezyini alana geçişi sağlamaktadır. Bu alanda sıva üzeri ve malakâri teknik kullanılmıştır. Varak altın kullanılarak yapılan madalyonun merkezinde malakâri teknik kullanılmıştır. Merkezi çevreleyen yazı altlı üstlü geçmelerle başlayıp yazıya dönüşmüştür. Bu arada oluşan kapalı formların içleri mavi renk ile doldurulmuştur. 1/6 simetrik ma'kılı yazı kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile yazılmıştır. Yazıdaki harflerin gözleri siyaha boyanmıştır (Resim 193).

Metni

1) Ma'kılı: اَلْحَمْدُ لِلَّه

Okunuşu

1) Ma'kılı- beyaz renk- "Elhamdülillah" yazmaktadır.

Resim 193: Kuzey Cephe 4. Kademe (c4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Değerlendirme

1. Kademe: Üstte yer alan zencerek motifi daha seyrek aralıklarla yapılırken alttaki zencerek daha sık aralıklarla işlenmiştir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, özellikle dendanlı rumilerdeki detay belirginliği fazla iken restorasyon sonrası bu detaylara pek dikkat edilmediği görülmektedir (Ek 9).

2. Kademe: a1) Satranç yazı da denilen yazı çeşidinde tüm nokta büyüklüklerinin aynı olması gerekirken burada bu kurala pek de uyulmadığı görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda beyaz olan zemin renginin 2015 onarımı sonrasında sarı olarak değiştirildiği tespit edilmiştir (Ek 10).

a2) Düğüm motifinin sıklıkla kullanıldığı alanda, mavi renkli yukarı yönlü düğüm motifleri düz bir şekilde işlenmiş olup altlı üstlü geçmeler gözetilmeksizin yapılmıştır. Alanı çevreleyen tığların şekil mahiyetlerinin bozuk olduğu görülmektedir.

a3) Sivri kemerli formun içerisine sistemli bir şekilde yapboz parçaları gibi birbirlerine eklenerek türbe içerisinde tüm cephelerde dolaşarak bir bütün haline gelmiştir. Restorasyon sürecinde bozulan ve aşınan alanların onarıldığı görülmektedir

(Ek 11). Yapboz parçaları tarzında birbirine ulanmış mermer taklidi bezemelerinin benzer örneklerini külliye içerisinde yer alan, Hüma Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi ve Şehzade Mahmud Türbesinde görmekteyiz.

a4) Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin olmadığını, 2015 onarımı sonrasında yazı şeritleri içerisine yazının gidişatına uygun serbest helezon rumi desenler eklendiği gözlenmektedir. Diğer yazı alanlarında olduğu gibi rumi helezonun araştırma raspası altından çıkması muhtemeldir. Ayrıca Mümin Suresi 65/b ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir.

a5) Bir önceki restorasyon sürecinde üzeri boya ile kapatılan alanda yapılan raspa çalışmaları sonucu ortaya çıkan rumi helezon ihya edilmiştir. Kûfî yazının onarım sürecinde iyi tahlil edilmediği, nokta ve harf eksikliklerinden yazının tamamının okunamadığı görülmektedir. Yaptığımız araştırma sonucunda Güney cephede (a4-a5) Mümin Suresi 65. ayetin tamamlandığı bu bölümde ise, surenin devamı olan 66. ayete geçiş yapıldığı tespit edilmiştir (Ek 23). Ayrıca Mümin Suresi 65/a ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı görülmektedir.

a6) Tüm cephe yüzeylerinin birleşim noktalarında yer alan kandil motifi külliye içerisinde yer alan birçok türbede de kullanılmıştır. Gülruh Hatun Türbesi ve Mükrime Hatun Türbesinde de benzerlerine rastlanmaktadır. Ayrıca restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda iki cephenin birleşim aksında olan düğüm motifinin son restorasyonda kaldırıldığı tespit edilmiştir (Ek 13).

a7) Dilimli sivri kemer formu karşı cephesinde yer alan güney cephe ile benzerlik gösterse de kuzey cephede 15 dilim güney cephede ise 13 dilim bulunmaktadır. Motiflerin çıkış noktası olan vazolarda bile farklılık söz konusudur. Sağ taraftaki vazonun kaidesi varken sol taraftaki vazonun yalnızca gövdesi bulunmaktadır. Katlanmış yapraklar Baba Nakkaş üslubunu yansıtmaktadır. Restorasyon sürecinde özellikle motiflerin tonlamalarına dikkat edildiği ve önceki yılında yapılan restorasyon hatalarının burada düzeltildiği görülmektedir (Ek 23).

a8) İnce bordürün onarım öncesi beyaz renkte olduğu restorasyon öncesi fotoğraflarda görülmektedir (Ek 14).

3. Kademe: b1) Sıralı bir şekilde birbirini takip eden geometrik tasarımlar arasında ufak farklar bulunmaktadır.

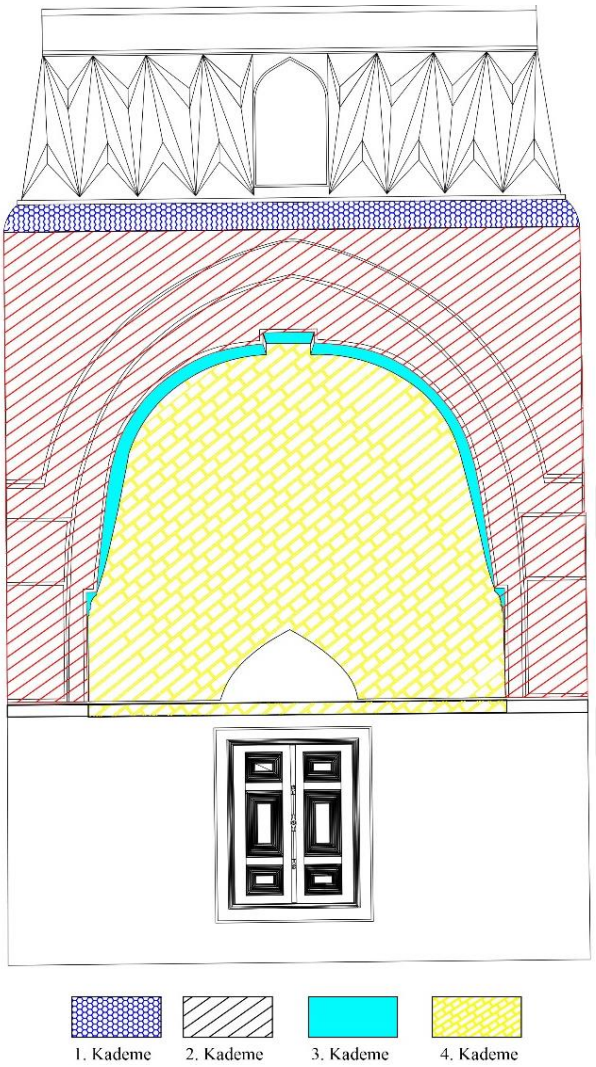
b2) Her iki alan içerisinde tasvir edilen hayat ağacı motifleri birbirinin benzeri şeklindedir. Ana konu olan hayat ağacının, rumi ve hatayi grubu motiflerle çevrelendiği görülmektedir. Tasarım unsuru olarak aynı ögeler kullanılsada her iki çalışmada da tasarımsal farklılıklar mevcuttur. Ana tema aynı olmakla birlikte türbe içindeki diğer üç cephede de aynı konu işlenmiştir. Konya Mevlana Türbesi filpayelerinde bulunan hayat ağaçı figürleri ile benzerlik göstermektedir.

4. Kademe: c1) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde orta ölçekli motiflerin yer aldığı görülmektedir. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı yine kuzey cephede yer alan (c2) 2. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir (Ek 23).

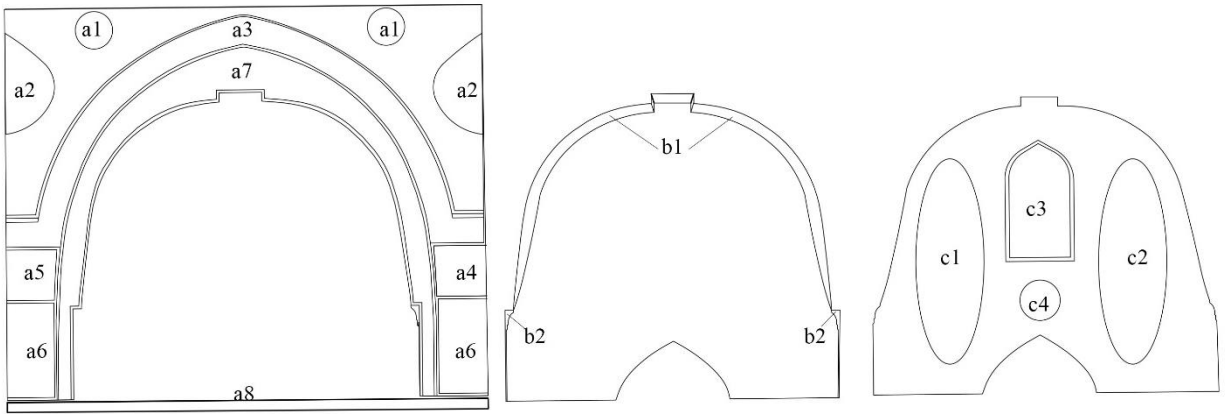
c2) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde orta ölçekli motiflerin yer aldığı görülmektedir. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı yine kuzey cephede yer alan (c1) 1. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

c4) 1/6 simetrik tasarlanan alan içerisinde yazının et kalınlıklarının aynı ölçüde olmadığı ve tasarımı çevreleyen mavi geçmelerinde şekillerinin bozuk olduğu görülmektedir. Mihrap cephesi hariç tüm cephelerde aynı yazı formu kullanılmıştır (Ek 19).

5.6. Kuzeybatı Cephe

Plan 13: Kuzeybatı Cephe Desen Planı

Plan 14: Kuzeybatı Cephe Desen Planı, Kademe Detayları

5.6.1. Kuzeybatı Cephe Desen Analizi

Katalog No : 6

Resim No : 194-209

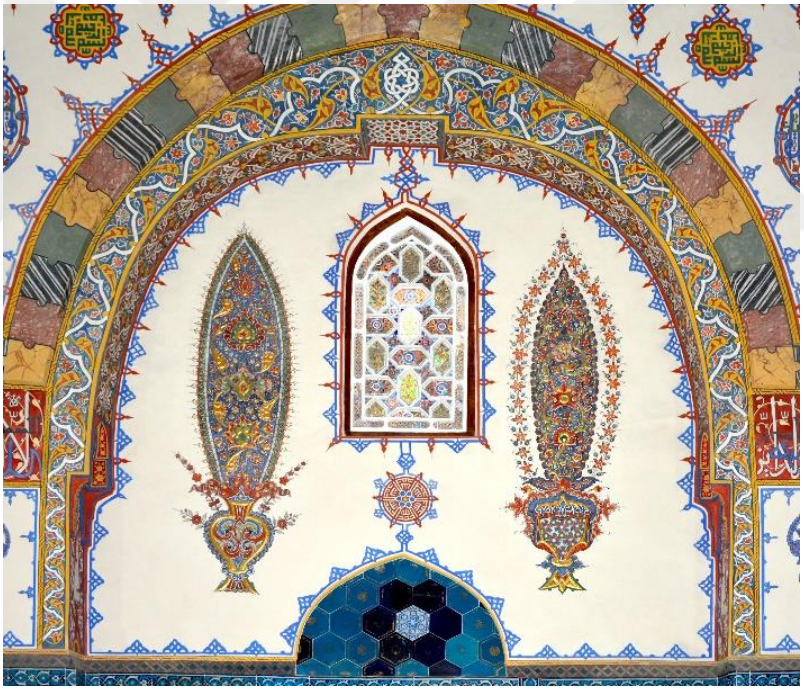
Plan No : 13-14

Çizim No : 99

Tezyinatın Bulunduğu Alan : Kuzeybatı Cephe Duvar

Kullanılan Motif : Hatayi Grubu, Rumi, Yazı, Düğüm Motifi, Geometrik

Uygulama Tekniği : Sıva Üzeri, Malakâri

Resim 194: Kuzeybatı Cephe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kuzey cephenin solunda yer alan Kuzeybatı cephesi, türbede bulunan dört Bursa kemerli cepheden biridir. İç duvar yüzeyinde bulunan iki adet vazolu buketler ile dikkat dönemin en güzel çalışmalarındandır. Kuzeybatı cephesinin yüzeyinde sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır. Kuzeybatı cephe deseni 4 kademeden oluşmaktadır (Resim 194) (Plan 13).

1. *Kademe:* Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifi arasında yer alan bordür, kırmızı zemin üzerine uygulanmıştır. 1/2 enine simetrik şekilde tasarlanan bordür tasarımında, dendanlı rumi, hurde rumi ve iç bünyelerinin münhanilerle zenginleştirilen yapışık rumiler kullanılmıştır. Rumilerin oluşturduğu kapalı formların iç bünyelerinin; mavi, beyaz, yeşil, sarı renk ile renklendirildiği görülmektedir. Bu alan tüm cephelerde aynı olup devamlılığını sürdürmektedir (Resim 195).

Resim 195: Kuzeybatı Cephe 1. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2. *Kademe:* 1. kademenin hemen ardından başlayan alan çini tezyinli alana kadar devam etmektedir. Bu kademede sekiz bölüm bulunmaktadır.

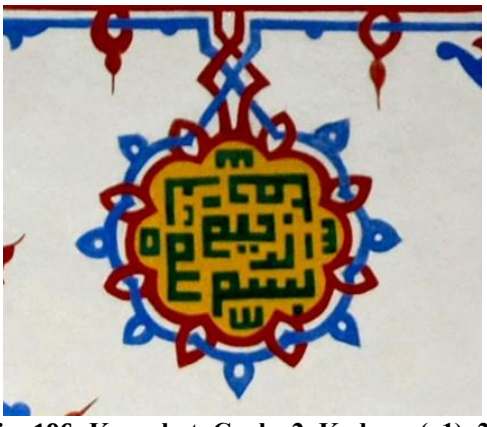
a1: Duvar yüzeyinde 1. kademenin hemen altında yer alan yazı alanından iki adet bulunmaktadır. Sekiz dilimdi daire içerisinde sarı zemin üzerine yeşil renkte ma'kılı yazı ile Besmele'i Şerif yazılmıştır. Kırmızı ve mavi altlı üstlü geçmeler ile yazıya hareket kazandırılmıştır (Resim 196).

Metni

1) Ma'kılı : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

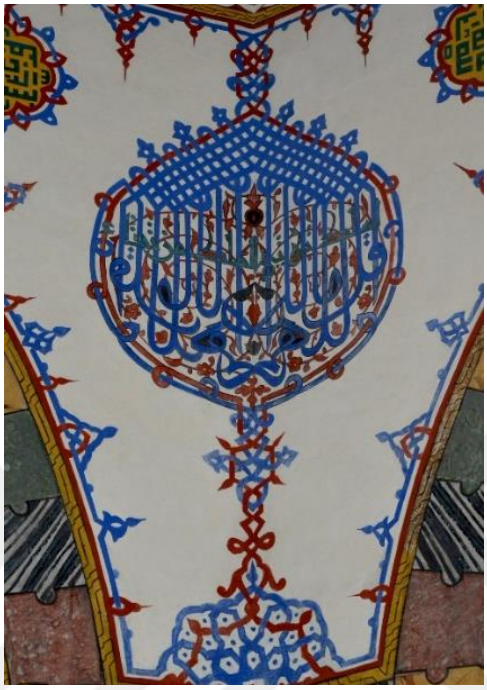
Okunuşu

1) Ma'kılı- "Bismillahirrahmanirrahim" yazmaktadır.

Resim 196: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a2: Güneybatı-kuzeybatı cephe ile kuzeybatı-kuzey cephelilerinin birleşme noktasında yer alan bölümde sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 197). Bu alan tüm cephe birleşimlerinde yer almaktadır.

Resim 197: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Tüm cephelerde beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkte Ali İmran Suresi 26. ayetten bir bölüm yazmaktadır. Mavi renkli yazı müsenna olarak tasarlanmıştır. Yazıda harflerin gözünün siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dairesel formda istiflenen yazı, uç kısımlara doğru düğüm motifleriyle sivrilerek yazıya hareket kazandırmıştır. Yazının içerisinde kırmızı renkte bitkisel helezon yer almaktadır. Yazı, kırmızı-mavi renkle altlı üstlü geçmelerle nihayetlenmiştir.

Metni

1) Sülüs: قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ

2) Kûfî: الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ

Okunuşu

1) Sülüs- Ali İmran Suresi 26/a mavi renk- “Kulillâhumme mâlik”

2) Kûfî- Ali İmran Suresi 26/b yeşil renk- “el mulki tû’til mulke men teşâu”

İstif yukarı doğru kırmızı-mavi renkli düğüm motifleri ile 1. kademeye bağlanmıştır. Burada zemin yönlü tığlar yer almaktadır. Yine aynı renk ve motiflerle aşağı doğru yarım rozet motifi ile a3 numaralı alan bağlanmıştır. a3 numaralı alanın sınırı boyunca geçmelerin devam ettiği görülmektedir.

a3: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ilki, sivri kemer formunda, mermer somaki taklitli alandır. Bu alan sağa ve sola açılım göstererek türbedeki tüm cephelere bağlanmaktadır (Resim 198). Tüm yüzeylerde aynı özelliklere sahip olan kemeri bu sayede bir bütün halinde değerlendirebiliriz.

Resim 198: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifinin arasında yer almaktadır. Mermer somaki taklidi kemer tasarımının 1/2 simetrik biçimde boyandığı görülmektedir. Yapboz parçaları gibi birbirine eklenmiş dört farklı somaki çeşidi ile alanda toplam otuz adet parça bulunmaktadır. Bu parçalar sıralı halde olup tüm cephelerde benzerlik göstermektedir. Kırmızı, sarı, yeşil ve siyah-beyaz renklerle birlikte kullanılmıştır.

a4: Kuzey-kuzeybatı cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 199).

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Yazı istifli tabloda, Mümin Suresi 65 ve 66. ayet kırmızı zemin üzerine nakşedilmiştir. İstifte 65. ayetin ilk iki bölümü sülüs yazı olarak yazılmıştır. 65. ayetin

ilk bölümü mavi renk ile soldan sağa (ters) ve ikinci bölümü beyaz renk ile sağdan sola sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözü siyah renkle boyanmıştır.

Resim 199: Kuzeybatı Cephe, 2. Kademe (a4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Yazının üst kısmında siyah renkle Mümin Suresi 66. ayetin ilk bölümü sağa soldan kûfî yazı şeklinde yer almaktadır. Bu yazı, noktalama işaretlerinin eksikliğinden ötürü tam okunamamaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: قُلْ اِنِّي نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a mavi renk- “Huvel hayyu la ilahe illa hüve”
2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b beyaz renk- “fed'uhu muhlisine lehud din”
3) Kûfî- Mümin Suresi 66/a siyah renk- “Kul inni nuhitu en a’budellezine” yazmaktadır.

a5: Kuzeybatı-güneybatı cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı güneydoğu-kuzeydoğu cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 200).

Resim 200: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a5), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile sağdan sola, mavi renk ile soldan sağa (ters) sülüs yazı yazılmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle sağdan sola kûfî yazı yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Metni

1) Sülüs: لا إله إلا الله

2) Sülüs: محمد رسول الله

3) Kûfî: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

Okunuşu

1) Sülüs- beyaz renk- “Lâ ilâhe illallah”
2) Sülüs- mavi renk- “Muhammedün rasullullah”
3) Kûfî- siyah renk- “Allahümme salli ala Muhammedin ve âlâ âli Muhammed” yazmaktadır.

a6: Güneybatı-kuzeybatı cephe ve kuzeybatı-kuzey cephelerinin duvar yüzeyinde birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 201).

Alanın sınırlarını belirleyen alan, beyaz zemin üzerine mavi renkle düğüm motifleri ve aralarına yerleştirilen formları bozuk tepelik motiflerinden meydana gelmektedir. Bu alan, bitişiğinde yer alan cephe ile birleşmektedir. Desen buna mukabil 1/2 simetriktir. Sınırı oluşturan alandan sarkıtılan kandil motifi mavi renkli olup iç bünyeleri kırmızı renk ile boyanmış olduğu görülmektedir.

Resim 201: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a6), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a7: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ikincisi olan Bursa kemerinde, sıva üzeri kalemişi tekniği uygulanmıştır (Resim 202) (Çizim 99).

Resim 202: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a7), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a3 numaralı alanın hemen ardından başlayan tezyinat alanı, ilk bakışta 1/2 simetrik desen tasarımı gibi görünse de alanın darlığı ve genişliği nispetinde motiflerin tasarımları ve sıklıkları farklılık göstermektedir. Zeminde, türbe genelinde kullanılan kobalt mavisi renk kullanılmıştır. Bu alanın desen analizini yukarıya aşağıdan doğru yapmak daha doğru olacaktır. Burada üç farklı motif grubu bulunmaktadır. Bunlar; hatayi, rumi, düğüm motiflerdir.

Simetri noktasını belirleyen beyaz renkli altlı üstlü geçmelerden oluşan düğüm motifi, sağa ve sola açılımlarında rumisiz bir hat ile dendan formunda kemerin sınır hatlarına uygun ilerleyerek alanda kapalı formlar elde etmektedir.

Simetri noktasını çevreleyen sarı renkli tek iplikli hurde rumi "c" ve "s" kıvrımları ile kemerin ince kısmına doğru sistemli bir şekilde ilerlemektedir. Rumilerin iç bünyesinde kalan kapalı alanları içi kırmızı renk ile boyandığı görülmektedir.

İnce dar bir başlangıca sahip olan kemerde, tek iplikli yaprak motiflerinden oluşan helezon sistemi yukarı doğru yönelim göstermektedir. Genişleyen bölüm ile birlikte katlanan yapraklar, merkezsel hatayi, hatayi ve goncagül motifleri tasarıma dahil olduğu görülmektedir. Burada kullanılan motifler yeşil, kırmızı ve sarı renk ile renklendirilmiş olup beyaz renk filetonun ardından siyah renk ile tahrir ile nihayetlenmiştir.

a8: Kırmızı zemin üzerine koyu gri renkte altlı üstlü kare geçmelerden oluşan ince bordür türbedeki tüm cepheleri dolaşmaktadır. Oluşan kapalı formların iç bünyelerinin siyah renge boyanmıştır. Aynı zamanda duvar yüzeyinde bulunan tüm kalemişi desenlerini sonlandıran bu alandan hemen sonra tabana kadar olan çini tezyinat başlamaktadır (Resim 203).

Resim 203: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a8), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3. *Kademe:* Bu kademe kompozisyonda dikkat çeken Bursa kemerinin iç bünyesinde yer almaktadır. Bu kademede iki bölüm bulunmaktadır.

b1: Kemer içinin merkez noktasında yer alan dikdörtgen alan içerisinde, sekiz kollu yıldızdan türeyen 1/2 simetrik beyaz renkli geometrik pafta yer almaktadır. Oluşan kapalı formların içleri kırmızı ve gri ile doldurulmuştur. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır (Resim 204).

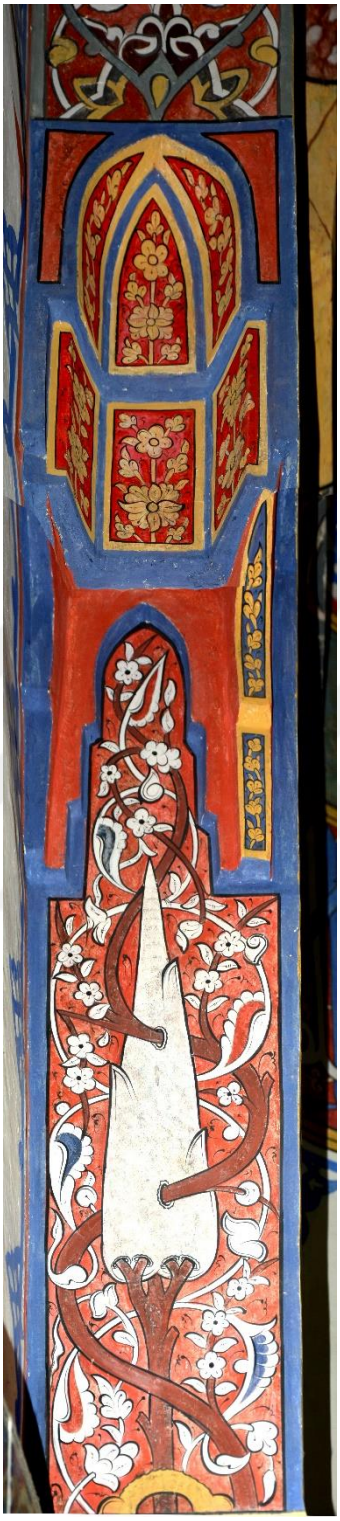
Resim 204: Kuzeybatı Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kırmızı zemin rengi üzerine; beyaz, sarı ve gri renklerin kullanıldığı 1/2 dikine simetrik rumi tasarımı bulunmaktadır. Altlı üstlü geçmelerle elde edilen kapalı formların içeri siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır.

Kemerin duvar ile birleştiği alanda, kemer boyunca ilerleyen 4. kademenin ve c3 (pencere) numaralı alanında sınırlarını belirleyen mavi ve kırmızı renkli tığlar yer almaktadır.

b2: Sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılan kemer içi 2 bölümden oluşmaktadır (Resim 205). Kemer içinde yer alan bu bölümde sağda ve solda olmak üzere iki adet mihrabiye bulunmaktadır. İki kademeli bu alan 6 parçadan oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine sarı renkte hatayi grubu motifler yer almaktadır. Kavsaranın sağında ve solunda kırmızı zemin renkli üçgen alan boş bırakılmıştır.

Aşağıdan yukarıya doğru incelediğimiz alanın zemin rengi kırmızıdır. Tasarımda; rumi, hatayi grubu ve hayat (servi) ağacı motifleri yer almaktadır. Beyaz renkli tasvir edilen hayat ağacının gövdesi kahverengidir. Tasarım alanının içerisinde "s" kıvrımlar yaparak dolaşan bağımsız bir kahverengi dal, ağacın gövdesini iki kez deldiği görülmektedir. Bu dal parçasından çıkan küçük saplarda ise beyaz renkli merkezsel hatayimotifleri yer almaktadır. Beyaz renkli iç bünyeleri kırmızı ve mavi renkli dendanlı rumi motifleri alan içerisinde serbest helezon sistemiyle yukarı doğru bir yönelim göstermektedir. Alan siyah renk tahrir ile sınırlandırılmıştır. Sınırlanan alanın hemen yanında sarı renkte ince bir arasuyu bulunmaktadır.

Resim 205: Kuzeybatı Cephe 3. Kademe (b2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

4. *Kademe:* 2. kademenin hemen ardından başlayan alandan çini tezyinli duvara kadar devam etmektedir. Bu kademe dört bölümden oluşmaktadır.

c1: Duvar yüzeyinde Bursa kemerinin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 206).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; en içte kırmızı- beyaz şeriler yer almaktadır. Bu şeritlerin alt kısmı yeşil renkli daireler vardı. Bu alanı malakâri teknik ile yapılmış vazonun iskeletini oluşturan varak altın ile süslenmiş şerit almaktadır. Bu şerit yeşil renk kontur ile nihayetlenmiştir. Vazonun kaide ve gövdesi arasında mavi zeminli münhani tasarımı yer almaktadır. Münhani tasarımının ortasında malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır.

b) Vazo gövdesi; en içte bulunan kırmızı, mavi, beyaz ve yeşil renkli münhani tasarımı beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Onu sınırlayan ve vazo şeklini veren ince şerit malakâri teknikle yapılmış olup varak altınla süslenmiştir. Ardından yukarı yönlü mavi renkli birbirini takip eden dörder dilimli taç yaprak motifleriyle alan sonlanmaktadır. Alan gövdeden çıkan motiflerinde kırmızı, yapraklarda yeşil renklerin kullanıldığı toplam 6 adet hatayi grubu motiflerin yer aldığı bahar dalları ile nihayetlenmektedir.

c) Başlık; kırmızı zeminli birini takip eden ve katlanan yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde, vazonun gövde kısmının sonladığı alan üzerinde mavi renkli münhani tasarımı yer almaktadır. Simetri noktası malakâri teknik ile yapılmış olup varak altın ile süslenmiştir. Yaprak motiflerinin aralarına yapılan dairesel noktalar, malakâri teknik ile yapılıp varak altın ile süslenmiştir.

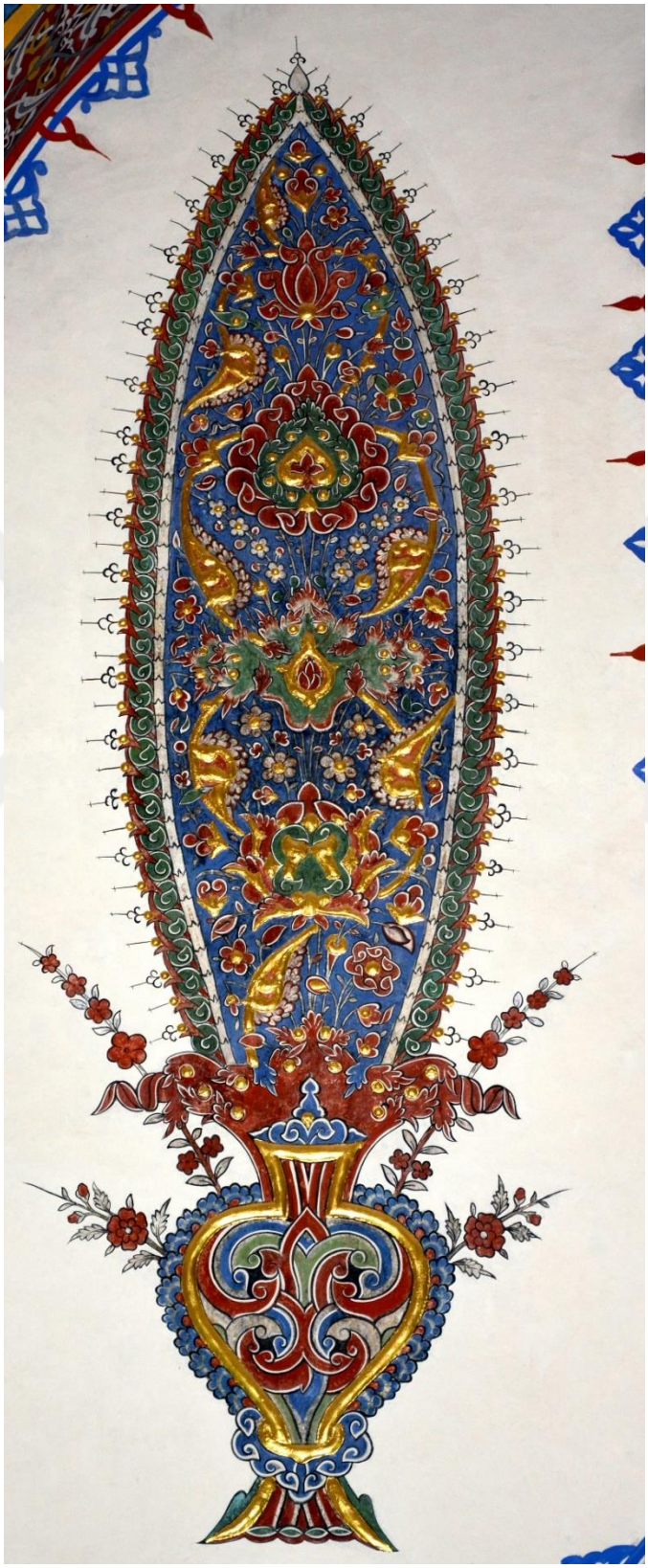
2. *Ana bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan 2 kademeli sınır hattı, yukarı doğru gittikçe daralan bir tasarıma sahiptir. Gri renkli bitkisel hat ve

bitişiğinde yer alan kırmızı ve yeşil renkli münhani motifleri ile buket formu ortaya çıkmaktadır. Münhanilerin üzerinde varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Tasarım siyah renkli tığ motifleri ile nihayetlenmektedir.

Buket tasarımda 2 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

c) Hurde rumi; tek iplik helezon sistemi üzerinde "c" ve "s" kıvrımları ile tasarımı yukarı doğru doğru taşımaktadır. Hurde rumili tasarımda malakâri teknik uygulanmış olup varak altın ile süslenmiştir. Hurde rumilerin oluşturduğu kapalı formların içleri kırmızı renkle doldurulmuştur. Rumilerin karın kısmında beyaz renkli birbirini takip eden dilimli taç yapraklar yer almaktadır. Bu yapraklar kırmızı renk ile tahrirlenmiştir.

d) Hatayi grubu; ince bir dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motiflerde, kırmızı, beyaz ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Tasarımda birbirinden farklı dört adet büyük hatayi motifi dikkat çekmektedir. Goncagül motiflerinin çanak kısımlarında, agraflarda, merkezsel hatayimotiflerinin merkez noktalarında ve diğer motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

Resim 206: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c2: Duvar yüzeyinde Bursa kemerinin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 3 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 207).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; kırmızı zemin üzerine malakâri teknik ile hurde rumi yapılmış olup varak altın ile süslenmiştir. Yeşil renk ile dışına kalın bir kontur yapıldığı görülmektedir. Vazonun kaide ve gövdesi arasında mavi, beyaz tonlama tekniğiyle yapılmış, ortasında malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır.

b) Vazo gövdesi; en içte kırmızı, mavi, yeşil, sarı ve beyaz renklerin kullanıldığı geometrik desen tasarımı yer almaktadır. Onu sınırlayan ve vazo görünümüne boyut katan, malakâri teknik ile yapılıp varak altı ile süslenen sınır bulunmaktadır. Bu sınır aynı zamanda dendanlı ve münhanili rumiye sırt görevi yapmaktadır.

c) Başlık; açık mavi zeminli birini takip eden yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde, vazo gövdesinin hemen üzerine taç misali; malakâri teknik ile rumisiz yapılan hatlar sarılma rumi ile simetri noktasına doğru yükselmektedir. Sınırı oluşturan kırmızı renkli yaprak motifleri beyaz ile tonlanıp siyah renk ile tahrirlenmiştir. Yaprak motiflerinin aralarına yapılan dairesel noktalar, malakâri teknik ile yapılıp varak altın ile süslenmiştir.

2. *Ana Bölüm: :* Mavi zemin rengi üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. Başlık üzerinde sağda ve solda iki büyük yaprak ve ortada büyük desen alanı şeklinde oluşturulmuştur. 1/2 simetrik tasarlanan tek kademeli sınır hattı, yukarı doğru gittikçe daralan bir tasarıma sahiptir. Bu kademe, dört ve beş dilimli dendanları birbirine bağlayan, varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar ile nihayetlenmektedir.

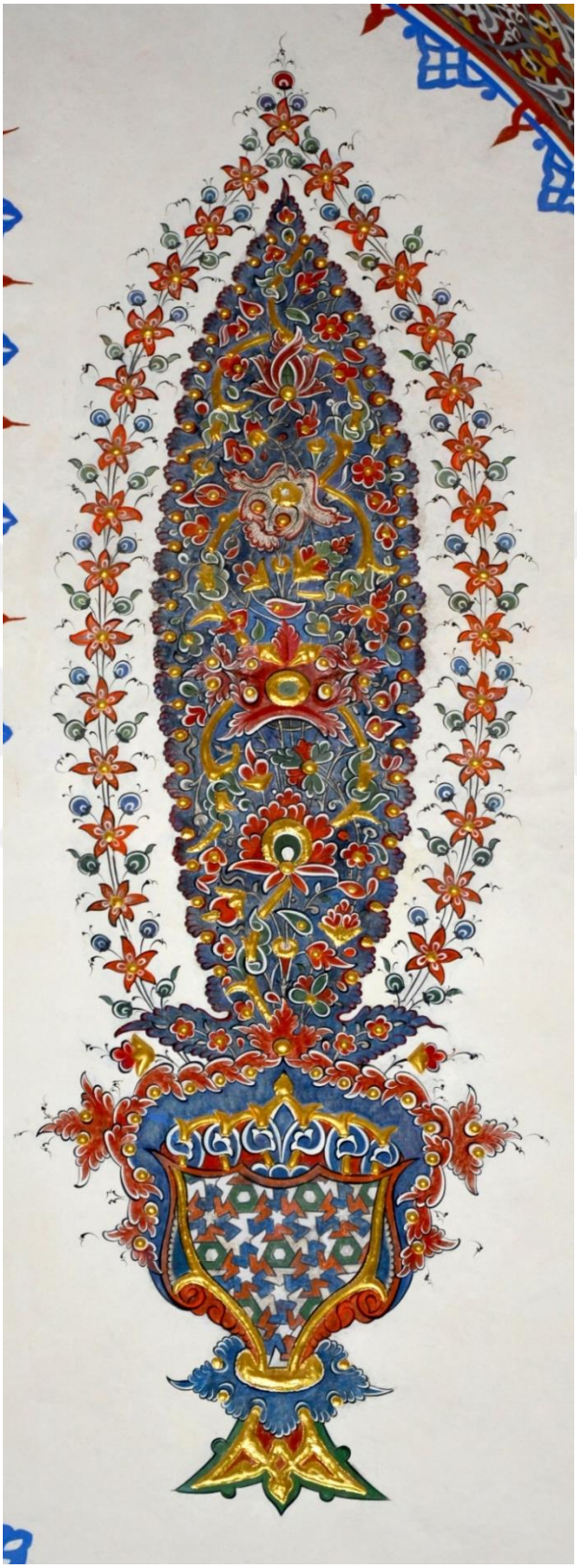
Buket tasarımda 2 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

a) Sarılma rumi; tep iplik helezon sistemi üzerinde “c” ve “s” kıvrımları ile tasarımı yukarı doğru doğru taşımaktadır. Malakâri teknik ile üzerine varak

altın uygulaması yapılan rumisiz kalın hattın ayırma alanları üzerinde toplam sekiz adet sıva üzeri teknik ile yapılmış sarılma rumi bulunmaktadır.

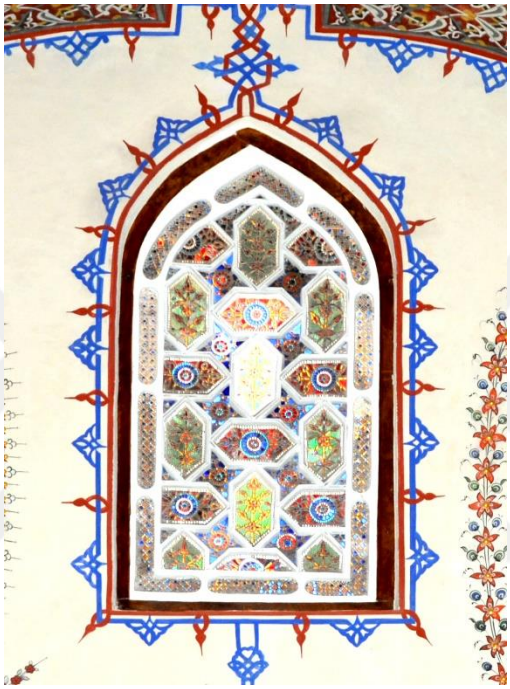
b) Hatayi grubu; ince bir dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motiflerde, kırmızı ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Tasarımda birbirinden farklı dört adet büyük hatayi motifi dikkat çekmektedir. Goncagül motiflerinin çanak kısımlarında, agraflarda, merkezsel hatayimotiflerinin merkez noktalarında ve diğer motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

3. *Ana Bölüm:* 2. Ana bölüm ile arasında mesafe olacak şekilde, vazo başlığının her iki tarafından yükselip onu çevrelemektedir. Burada birbirini takip eden hatayi grubu motifler yer almaktadır. Motiflerde kırmızı, mavi ve yeşil renkler kullanılmıştır. Bu alanda toplam 29 adet hatayi, 65 goncagül motifi bulunmaktadır. Motiflerin merkez noktalarında ve vazo başlığına yakın olan iki goncagül motifinin çanak kısmı malakâri teknik ile yapılmış olup varak atın ile süslenmiştir.

Resim 207: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c3: Kuzeybatı cephe beden duvarı üzerinde iki buket motifinin arasında yer alan ahşap çerçeveli alçı pencere sivri kemer formunda yapılmıştır. Mavi, kırmızı, sarı renklerde renkli cam kullanıldığı görülmektedir. İnce bir bordür ile sınırlanan pencerede; 9 tam 9 yarım altıgen, 10 tam 2 yarım dört kollu çarkıfelek geometrik pafta bulunmaktadır (Resim 208). Güney ve kuzeydoğu cephesindeki pencereler ile benzerlik göstermektedir.

Resim 208: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

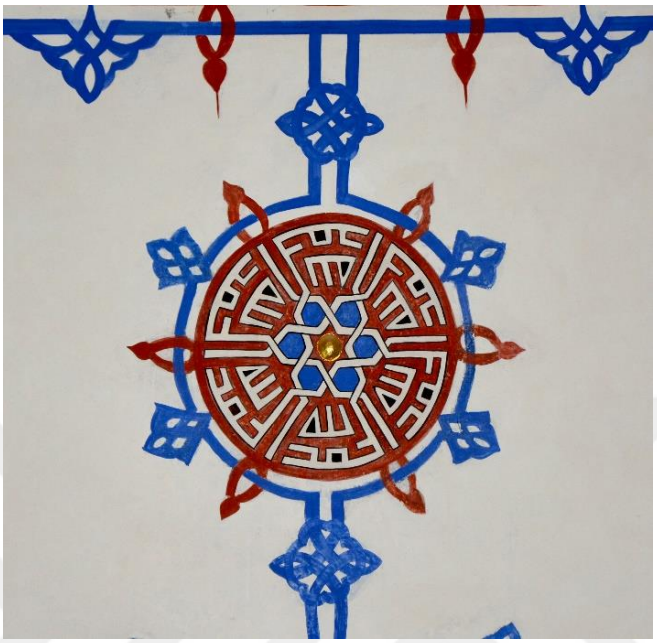
c4: Madalyon şeklinde tasarlanan yazı alanı diğer 5 cephede de bulunmaktadır. Çini kaplamaların bittiği yerden, duvar yüzeyinde yer alan alçı pencerenin bulunduğu tezyini alana geçişi sağlamaktadır. Bu alanda sıva üzeri ve malakâri teknik kullanılmıştır. Varak altın kullanılarak yapılan madalyonun merkezinde malakâri teknik kullanılmıştır. Merkezi çevreleyen yazı altlı üstlü geçmelerle başlayıp yazıya dönüşmüştür. Bu arada oluşan kapalı formların içleri mavi renk ile doldurulmuştur. 1/6 simetrik ma'kılı yazı kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile yazılmıştır. Yazıdaki harflerin gözleri siyah renge boyanmıştır (Resim 209).

Metni

1) Ma'kılı: اَلْحَمْدُ لِلَّه

Okunuşu

1) Ma'kılı- beyaz renk- "Elhamdülillah" yazmaktadır.

Resim 209: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Değerlendirme

1. Kademe: Üstte yer alan zencerek motifi daha seyrek aralıklarla yapılırken alttaki zencerek daha sık aralıklarla işlenmiştir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, özellikle dendanlı rumilerdeki detay belirginliği fazla iken onarım sonrası bu detaylara pek dikkat edilmediği görülmektedir (Ek 9).

2. Kademe: a1) Satranç yazı da denilen yazı çeşidinde tüm nokta büyüklüklerinin aynı olması gerekirken burada bu kurala pek de uyulmadığı görülmektedir. Onarım öncesi durumuna ait fotoğraflarda beyaz olan zemin renginin 2015 onarımı sonrasında sarı olarak değiştirildiği tespit edilmiştir (Ek 10).

a2) Düğüm motifinin sıklıkla kullanıldığı alanda, mavi renkli yukarı yönlü düğüm motifleri düz bir şekilde işlenmiş olup altlı üstlü geçmeler gözetilmeksizin yapılmıştır. Alanı çevreleyen tığların şekil mahiyetlerinin bozuk olduğu görülmektedir.

a3) Sivri kemerli formun içerisine sistemli bir şekilde yapboz parçaları gibi birbirlerine eklenerek türbe içerisinde tüm cephelerde dolaşarak bir bütün haline gelmiştir. Restorasyon sürecinde, bozulan ve aşınan alanların onarıldığı görülmektedir (Ek 11). Yapboz parçaları tarzında birbirine ulanmış mermer taklidi bezemelerinin benzer örneklerini külliye içerisinde yer alan, Hüma Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi ve Şehzade Mahmud Türbesinde görmekteyiz.

a4) Bir önceki restorasyon sürecinde üzeri boya ile kapatılan alanda yapılan raspa çalışmaları sonucu ortaya çıkan rumi helezon ihya edilmiştir. Kûfî yazının onarım sürecinde iyi tahlil edilmediği, nokta ve harf eksikliklerinden yazının tamamının okunamadığı görülmektedir. Yaptığımız araştırma sonucunda Güney cephede (a4-a5) Mümin Suresi 65. ayetin tamamlandığı bu bölümde ise, surenin devamı olan 66. ayete geçiş yapıldığı tespit edilmiştir (Ek 23). Ayrıca Mümin Suresi 65/a ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı görülmektedir.

a5) Onarım öncesi durumuna ait fotoğraflar da dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin, 2015 onarımı sırasında gün yüzüne çıkarıldığı gözlenmektedir. Ayrıca mavi renkli yazı şeridinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu sonradan renginin değiştirildiği tespit edilmiştir.

a6) Tüm cephe yüzeylerinin birleşim noktalarında yer alan kandil motifi külliye içerisinde yer alan birçok türbede de kullanılmıştır. Gülruh Hatun Türbesi ve Mükrime Hatun Türbesinde de benzerlerine rastlanmaktadır. Ayrıca alanın onarım öncesi durumuna ait fotoğraflarda iki cephenin birleşim aksında olan düğüm motifinin son restorasyonda kaldırıldığı tespit edilmiştir (Ek 13).

a7) Bursa kemeri formunun en güzel örneklerinin yer aldığı türbede, üç farklı motif grubunun bir arada uyumlu bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Hurde rumilerin iç bünyelerinde yer alan dendanların, bazılarında yer almadığı bazılarında da özensiz işlendiği görülmektedir.

Türbe içerisinde yer alan diğer Bursa kemeri formlu üç cephede ilk bakışta desen tasarımı aynı gibi görünse de farklılıklar bulunmaktadır.

a8) İnce bordürün onarım öncesi beyaz renkte olduğu restorasyon öncesi fotoğraflarda görülmektedir.

3. Kademe: b1) Zemin rengi olan kırmızı rengin yer yer açık kırmızıya döndüğü görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, günümüzde sade olan rumilerin dendanlı olduğu tespit edilmiştir.

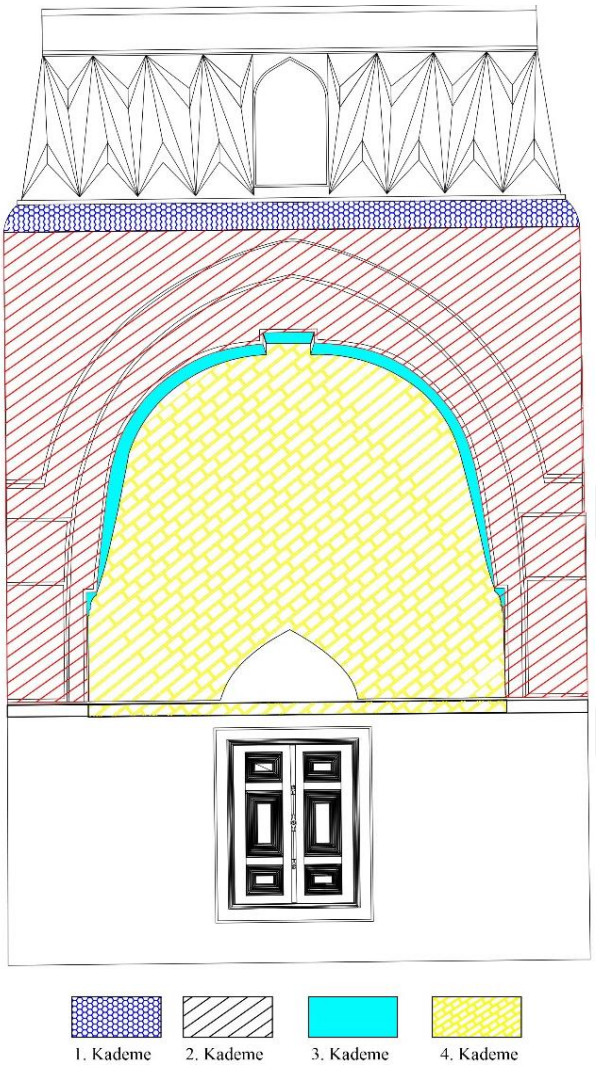
b2) Her iki alan içerisinde tasvir edilen hayat ağacı motifleri birbirinin benzeri şeklindedir. Ana konu olan hayat ağacının, rumi ve hatayi grubu motiflerle çevrelendiği görülmektedir. Tasarım unsuru olarak aynı ögeler kullanılsada her iki çalışmada da tasarımsal farklılıklar mevcuttur. Ana tema aynı olmakla birlikte türbe içindeki diğer üç cephede de aynı konu işlenmiştir. Konya Mevlana Türbesi filpayelerinde bulunan hayat ağaçı figürleri ile benzerlik göstermektedir.

4. Kademe: c1) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde büyük ölçekli motiflerin yer aldığı görülmektedir (Ek 24). Yeşil renkli münhanilerin ve siyah renkli tığ motiflerinin sistemli bir şekilde ilerlediği görülmektedir. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı kuzeydoğu cephede yer alan (c2) 2. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

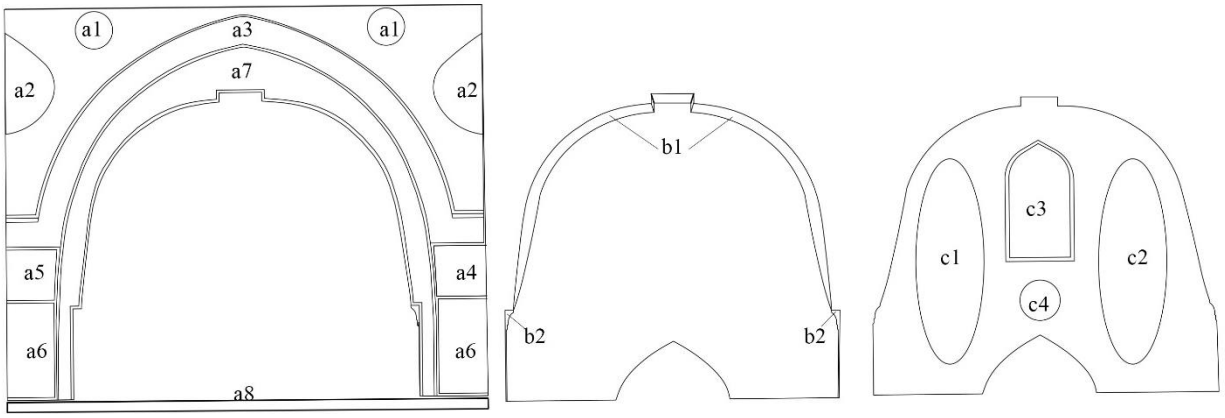
c2) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde birbirinden farklı büyük ölçekli hatayi motiflerin yer aldığı görülmektedir. Türbede bulunan diğer buket tasarımlarına kıyasla farklı bir tasarıma sahiptir. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı kuzeydoğu cephede yer alan (c1) 1. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

c4) 1/6 simetrik tasarlanan alan içerisinde yazının et kalınlıklarının aynı ölçüde olmadığı ve tasarımı çevreleyen mavi geçmelerinde şekillerinin bozuk olduğu görülmektedir. Mihrap cephesi hariç tüm cephelerde aynı yazı formu kullanılmıştır (Ek 19).

5.7. Güneybatı Cephe

Plan 15: Güneybatı Cephe Desen Planı

Plan 16: Güneybatı Cephe Desen Planı, Kademe Detayları

5.7.1. Güneybatı Cephe Desen Analizi

Katalog No :7

Resim No : 210-225

Plan No : 15-16

Çizim No : 100-106

Tezyinatın Bulunduğu Alan : Güneybatı Cephe Duvar

Kullanılan Motif : Hatayi Grubu, Rumi, Yazı, Düğüm Motifi, Geometrik

Uygulama Tekniği : Sıva Üzeri, Malakâri

Resim 210: Güneybatı Cephe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kuzeybatı cephenin solunda yer alan Güneybatı cephesi, türbede bulunan dört Bursa kemerli cepheden biridir. İç duvar yüzeyinde bulunan iki adet vazolu buketler ile dikkat dönemin en güzel çalışmalarındandır. Güneybatı cephesinin yüzeyinde sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır. Güneybatı cephe deseni 4 kademeden oluşmaktadır (Resim 210) (Plan 15).

1. *Kademe:* Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifi arasında yer alan bordür, kırmızı zemin üzerine uygulanmıştır. 1/2 enine simetrik şekilde tasarlanan bordür tasarımında, dendanlı rumi, hurde rumi ve iç bünyelerinin münhanilerle zenginleştirilen yapışık rumiler kullanılmıştır. Rumilerin oluşturduğu kapalı formların iç bünyelerinin; mavi, beyaz, yeşil, sarı renk ile renklendirildiği görülmektedir. Bu alan tüm cephelerde aynı olup devamlılığını sürdürmektedir (Resim 211).

Resim 211: Güneybatı Cephe 1. Kademe, 2019
(KAMACI, Ayşegül)

2. *Kademe:* 1. kademenin hemen ardından başlayan alan çini tezyinli alana kadar devam etmektedir. Bu kademede sekiz bölüm bulunmaktadır.

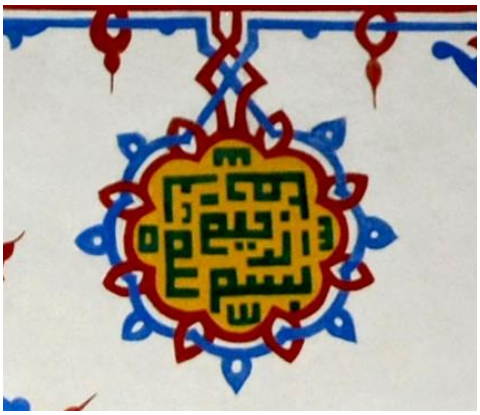
a1: Duvar yüzeyinde 1. kademenin hemen altında yer alan yazı alanından iki adet bulunmaktadır. Sekiz dilimdi daire içerisinde sarı zemin üzerine yeşil renkte ma'kılı yazı ile Besmele'i Şerif yazılmıştır. Kırmızı ve mavi altlı üstlü geçmeler ile yazıya hareket kazandırılmıştır (Resim 212).

Metni

1) Ma'kılı : بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

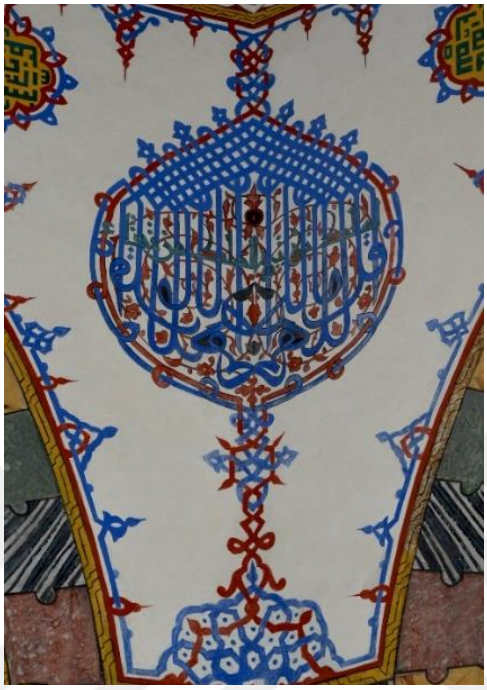
Okunuşu

1) Ma'kılı- "Bismillahirrahmanirrahim" yazmaktadır.

Resim 212: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a2: Güney-güneybatı cephe ile güneybatı-kuzeybatı cephelilerinin birleşme noktasında yer alan bölümde sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 213). Bu alan tüm cephe birleşimlerinde yer almaktadır.

Resim 213: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Tüm cephelerde beyaz zemin üzerine mavi ve yeşil renkte Ali İmran Suresi 26. ayetten bir bölüm yazmaktadır. Mavi renkli yazı müsenna olarak tasarlanmıştır. Yazıda harflerin gözünün siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dairesel formda istiflenen yazı, uç kısımlara doğru düğüm motifleriyle sivrilerek yazıya hareket kazandırmıştır. Yazının içerisinde kırmızı renkte bitkisel helezon yer almaktadır. Yazı, kırmızı-mavi renkle altlı üstlü geçmelerle nihayetlenmiştir.

Metni

1) Sülüs: قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ

2) Kûfî: الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ

Okunuşu

1) Sülüs- Ali İmran Suresi 26/a mavi renk- “Kulillâhumme mâlik”

2) Kûfî- Ali İmran Suresi 26/b yeşil renk- “el mulki tû’til mulke men teşâu”

İstif yukarı doğru kırmızı-mavi renkli düğüm motifleri ile 1. kademeye bağlanmıştır. Burada zemin yönlü tığlar yer almaktadır. Yine aynı renk ve motiflerle aşağı doğru yarım rozet motifi ile a3 numaralı alan bağlanmıştır. a3 numaralı alanın sınırı boyunca geçmelerin devam ettiği görülmektedir.

a3: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ilki, sivri kemer formunda, mermer somaki taklitli alandır. Bu alan sağa ve sola açılım göstererek türbedeki tüm cephelere bağlanmaktadır (Resim 214). Tüm yüzeylerde aynı özelliklere sahip olan kemeri bu sayede bir bütün halinde değerlendirebiliriz.

Resim 214: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Sarı zemin üzerine siyah renkli iki zencerek motifinin arasında yer almaktadır. Mermer somaki taklidi kemer tasarımının 1/2 simetrik biçimde boyandığı görülmektedir. Yapboz parçaları gibi birbirine eklenmiş dört farklı somaki çeşidi ile alanda toplam otuz adet parça bulunmaktadır. Bu parçalar sıralı halde olup tüm cephelerde benzerlik göstermektedir. Kırmızı, sarı, yeşil ve siyah-beyaz renklerle birlikte kullanılmıştır.

a4: Güneybatı-kuzeybatı cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı güneydoğu-kuzeydoğu cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 215).

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile sağdan sola, mavi renk ile soldan

sağa (ters) sülüs yazı yazılmıştır. Yazının üst kısmında siyah renkle sağdan sola kûfî yazı yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Resim 215: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Metni

1) Sülüs: لا إله إلا الله

2) Sülüs: محمد رسول الله

3) Kûfî: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ

Okunuşu

1) Sülüs- beyaz renk- "Lâ ilâhe illallah"
2) Sülüs- mavi renk- "Muhammedün rasullullah"
3) Kûfî- siyah renk- "Allahümme salli ala Muhammedin ve âlâ âli Muhammed" yazmaktadır.

a5: Güneybatı-güney cephenin birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır. Aynı yazı kuzeydoğu-kuzey cephenin birleşme noktasında karşımıza çıkmaktadır (Resim 216).

Desen alanı sarı zemin üzerine siyah renkli ince iki zencerekli bordür arasında yer almaktadır. Yazı istifli tabloda, Mümin Suresi 65. ayet kırmızı zemin üzerine

nakşedilmiştir. İstifte ayet üç parçaya bölünmüştür. İlk bölümü beyaz renk ile sağdan sola ve ikinci bölümü mavi renk ile soldan sağa (ters) sülüs yazı yazılmış olup harflerin gözü siyah renkle boyanmıştır. Ayetin devamı siyah renk ile soldan sağa (ters) kûfî yazı şeklinde sülüs yazının üst kısmında yer almaktadır. Yazının altında, krem renginde serbest rumi helezon desen bulunmaktadır.

Resim 216: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a5), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Metni

1) Sülüs: هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

2) Sülüs: فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

3) Kûfî: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Okunuşu

1) Sülüs- Mümin Suresi 65/a beyaz renk- "Huvel hayyu la ilahe illa hüve"
2) Sülüs- Mümin Suresi 65/b mavi renk- "fed'uhu muhlisine lehud din"
3) Kûfî- Mümin Suresi 65/c siyah renk- "el hamdü lillahi rabbil alemin" yazmaktadır.

a6: Güney-güneybatı cephe ve güneybatı-kuzeybatı cephelerinin duvar yüzeyinde birleşme noktasında yer almaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmıştır (Resim 217).

Alanın sınırlarını belirleyen alan, beyaz zemin üzerine mavi renkle düğüm motifleri ve aralarına yerleştirilen formları bozuk tepelik motiflerinden meydana

gelmektedir. Bu alan, bitişiğinde yer alan cephe ile birleşmektedir. Desen buna mukabil 1/2 simetriktir. Sınırı oluşturan alandan sarkıtılan kandil motifi mavi renkli olup iç bünyeleri kırmızı renk ile boyanmış olduğu görülmektedir.

Resim 217: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a6), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a7: Duvar yüzeyinde bulunan kemerlerden ikincisi olan Bursa kemerinde, sıva üzeri kalemişi tekniği uygulanmıştır (Resim 218) (Çizim 100).

Resim 218: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a7), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

a3 numaralı alanın hemen ardından başlayan tezyinat alanı, diğer Bursa kemerli cephe tasarımlarından biraz farklıdır. Zeminde, türbe genelinde kullanılan kobalt mavisi renk kullanılmıştır. Bu alanın desen analizini yukarıya aşağıdan doğru yapmak daha doğru olacaktır. Burada üç farklı motif grubu bulunmaktadır. Bunlar; hatayi, rumi, düğüm motiflerdir.

Simetri noktasını belirleyen beyaz renkli altlı üstlü geçmelerden oluşan düğüm motifi, sağa ve sola açılımlarında rumisiz bir hat ile dendan formunda kemerin sınır hatlarına uygun ilerleyerek alanda kapalı formlar elde etmektedir. Diğer Bursa kemerli cephe tasarımlarından farklı olarak, düğüm motifi sonrası sağ tarafa açılan beyaz hat ve hurde rumi simetrisi ile uyuşmamaktadır.

Simetri noktasını çevreleyen sarı renkli tek iplikli hurde rumi "c" ve "s" kıvrımları ile kemerin ince kısmına doğru sistemli bir şekilde ilerlemektedir. Rumilerin iç bünyesinde kalan kapalı alanları içi kırmızı renk ile boyandığı görülmektedir.

İnce dar bir başlangıca sahip olan kemerde, tek iplikli yaprak motiflerinden oluşan helezon sistemi yukarı doğru yönelim göstermektedir. Genişleyen bölüm ile birlikte katlanan yapraklar, merkezsel hatayi, hatayi ve goncagül motifleri tasarıma dahil olduğu görülmektedir. Burada kullanılan motifler yeşil, kırmızı ve sarı renk ile renklendirilmiş olup beyaz renk filetonun ardından siyah renk ile tahrir ile nihayetlenmiştir.

a8: Kırmızı zemin üzerine koyu gri renkte altlı üstlü kare geçmelerden oluşan ince bordür türbedeki tüm cepheleri dolaşmaktadır. Oluşan kapalı formların iç bünyelerinin siyah renge boyanmıştır. Aynı zamanda duvar yüzeyinde bulunan tüm kalemişi desenlerini sonlandıran bu alandan hemen sonra tabana kadar olan çini tezyinat başlamaktadır (Resim 219).

Resim 219: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a8), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

3. *Kademe:* Bu kademe kompozisyonda dikkat çeken Bursa kemerinin iç bünyesinde yer almaktadır. Bu kademede iki bölüm bulunmaktadır.

b1: Kemer içinin merkez noktasında yer alan dikdörtgen alan içerisinde, sekiz kollu yıldızdan türeyen 1/2 simetrik beyaz renkli geometrik pafta yer almaktadır. Oluşan kapalı formların içleri kırmızı, sarı ve gri ile doldurulmuştur. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır (Resim 220).

Resim 220: Güneybatı Cephe 3. Kademe (b1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Kırmızı zemin rengi üzerine; beyaz, sarı ve gri renklerin kullanıldığı 1/2 dikine simetrik rumi tasarımı bulunmaktadır. Altlı üstlü geçmelerle elde edilen kapalı formların içeri siyah renk ile doldurulduğu görülmektedir. Dikdörtgen alan ince gri bir bordür ile sınırlandırılmıştır.

Kemerin duvar ile birleştiği alanda, kemer boyunca ilerleyen 4. kademenin ve c3 (pencere) numaralı alanında sınırlarını belirleyen mavi ve kırmızı renkli tığlar yer almaktadır.

b2: Sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılan kemer içi 2 bölümden oluşmaktadır (Resim 221). Kemer içinde yer alan bu bölümde sağda ve solda olmak üzere iki adet mihrabiye bulunmaktadır. İki kademeli bu alan 6 parçadan oluşmaktadır. Kırmızı zemin üzerine sarı renkte hatayi grubu motifler yer almaktadır. Kavsaranın sağında ve solunda kırmızı zemin renkli üçgen alan boş bırakılmıştır.

Resim 221: Güneybatı Cephe 3. Kademe (b2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Aşağıdan yukarıya doğru incelediğimiz alanın zemin rengi kırmızıdır. Tasarımda; rumi, hatayi grubu ve hayat (servi) ağacı motifleri yer almaktadır. Beyaz renkli tasvir edilen hayat ağacının gövdesi kahverengidir. Tasarım alanının içerisinde "s" kıvrımlar yaparak dolaşan bağımsız bir kahverengi dal, ağacın gövdesini iki kez deldiği görülmektedir. Bu dal parçasından çıkan küçük saplarda ise beyaz renkli merkezsel hatayimotifleri yer almaktadır. Beyaz renkli iç bünyeleri kırmızı ve mavi renkli dendanlı rumi motifleri alan içerisinde serbest helezon sistemiyle yukarı doğru

bir yönelim göstermektedir. Alan siyah renk tahrir ile sınırlandırılmıştır. Sınırlanan alanın hemen yanında sarı renkte ince bir arasuyu bulunmaktadır.

4. *Kademe:* 2. kademenin hemen ardından başlayan alandan çini tezyinli duvara kadar devam etmektedir. Bu kademe dört bölümden oluşmaktadır.

c1: Duvar yüzeyinde Bursa kemerinin hemen altında yer alan vazolu buket tasarımı 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bu alanda sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknikleri uygulanmıştır (Resim 222) (Çizim 101).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; en içte bulunan kırmızı ve mavi renkli münhani tasarımı beyaz renk filetonun ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Onu sınırlayan ince şerit malakâri teknikle yapılmış olup varak altınla süslenmiştir. Ardından yukarı yönlü kırmızı renkli birbirini takip eden yaprak motifleriyle alan sonlanmaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır (Çizim 106). Vazonun kaide ve gövdesi arasında beyaz zeminli malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır.

b) Vazo gövdesi; en içte kırmızı, mavi ve beyaz renklerin kullanıldığı münhanili desen tasarımı yer almaktadır. Onu çevreleyen ve tepelik ile sonlanan ince şerit malakâri teknik ile yapılmış olup varak altın ile zenginleştirilmiştir. Ardından yukarı yönlü birbirini takip eden kırmızı renkli yaprak motifleri ve yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Alan gövdeden çıkan toplam 4 adet bahar dalı ile nihayetlenmektedir.

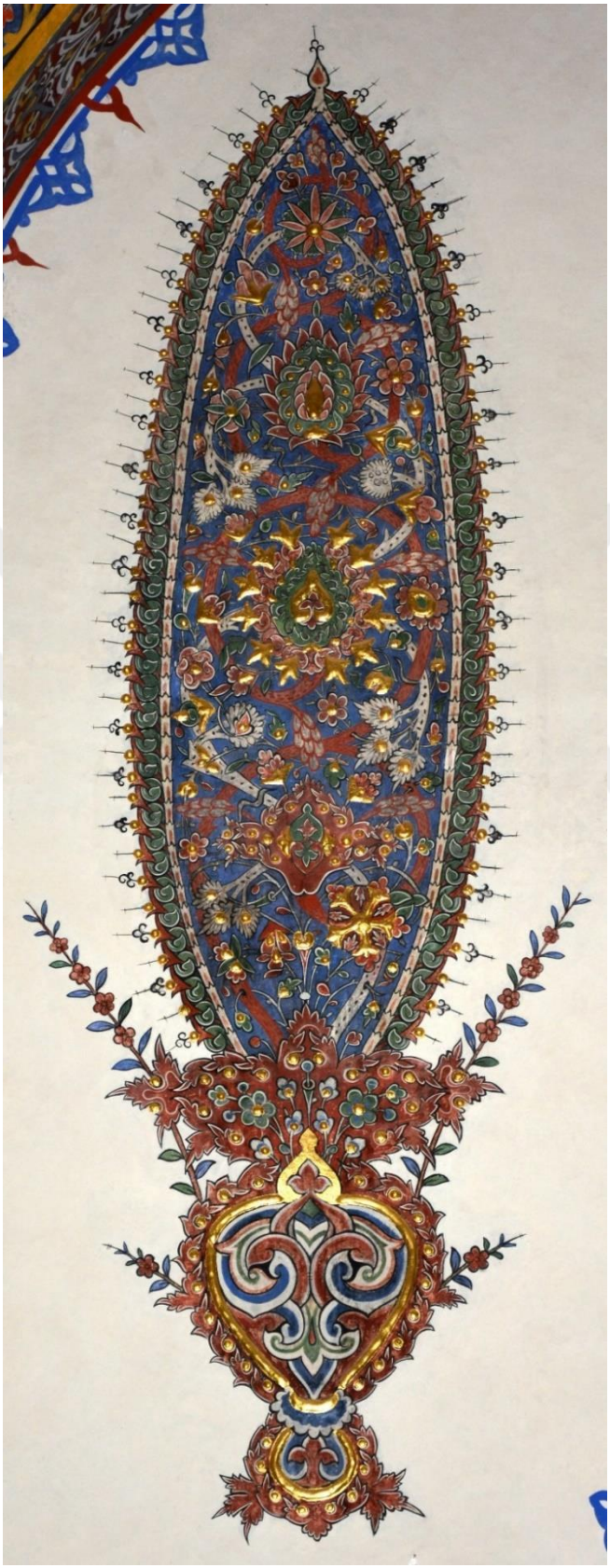
c) Başlık; kırmızı zeminli birini takip eden yaprak motiflerinin oluşturduğu alan içerisinde hatayi grubu motifler yer almaktadır. Motiflerde yeşil, beyaz ve mavi renkler kullanılmıştır. Yaprakların arası ve motiflerin merkez noktaları malakâri teknik ile yapılıp varak altın ile süslenmiştir.

2. *Ana Bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımında desen vazo başlığından hemen sonra başlamaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan 2 kademeli sınır hattı, yukarı doğru gittikçe daralan bir tasarıma sahiptir. Gri renkli bitkisel hat ve

bitişiğinde yer alan kırmızı ve yeşil renkli münhani motifleri ile buket formu ortaya çıkmaktadır. Münhanilerin üzerinde varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Tasarım mavi renkli tığ motifleri ile nihayetlenmektedir.

Buket tasarımda 3 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

a) Bahar dalı; kırmızı renkli kalın dal "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında hurma dalı yapraklı motifler bulunmaktadır. Kırmızı renkle tahrir çekilmiştir.
b) Bitkisel dal; gri renkli kalın hat "c" ve "s" kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında üçlü yaprak motifleri bulunmaktadır. Bitiş noktaları haricinde helezondan çıkan iki dalın ucunda da birer yaprak bulunmaktadır. Yaprakların merkez noktaları varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır.
c) Hatayi grubu; ince bir dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motiflerde, kırmızı ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Çizim 102). Tasarımda, simetri noktasında birbirinden farklı dört hatayi motifi dikkat çekmektedir (Çizim 105). Goncagül motiflerinin çanak kısımlarında (Çizim 104), agraflarda, merkezsel hatayi motiflerinin (Çizim 103) merkez noktalarında ve diğer motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

Resim 222: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c2: Duvar yüzeyinde Bursa kemerinin hemen altında yer alan 2 ana bölümden oluşan vazolu buket tasarımında, sıva üzeri kalemişi ve malakâri teknik uygulanmıştır (Resim 223).

1. *Ana Bölüm:* Vazo; 1/2 simetrik şekilde tasarlanan vazo kendi içerisinde 3 farklı bölümden meydana gelmektedir.

a) Vazo kaidesi; en içte bulunan münhani tasarımı kırmızı renkli olup beyaz renk fileto ve ardından siyah renk tahrir ile nihayetlenmiştir. Ardından daha sonra vazonun kulpunu oluşturacak olan gri-kırmızı renkli ince bir bitkisel şerit geçmektedir. Son olarak içerisinde dışarı yönlü mavi renkli beyaz filetolu münhani tasarımı bulunmaktadır. Münhanilerin arasından çıkan malakâri teknik ile yapılmış varak altın ile zenginleştirilmiş münhaniler bulunmaktadır. Vazonun kaide ve gövdesi arasında kırmızı zeminli içerisinde mavi renkli dendanların ve malakâri teknikle varak altın süslemeli ince şeridin yer aldığı ortabağ bulunmaktadır.

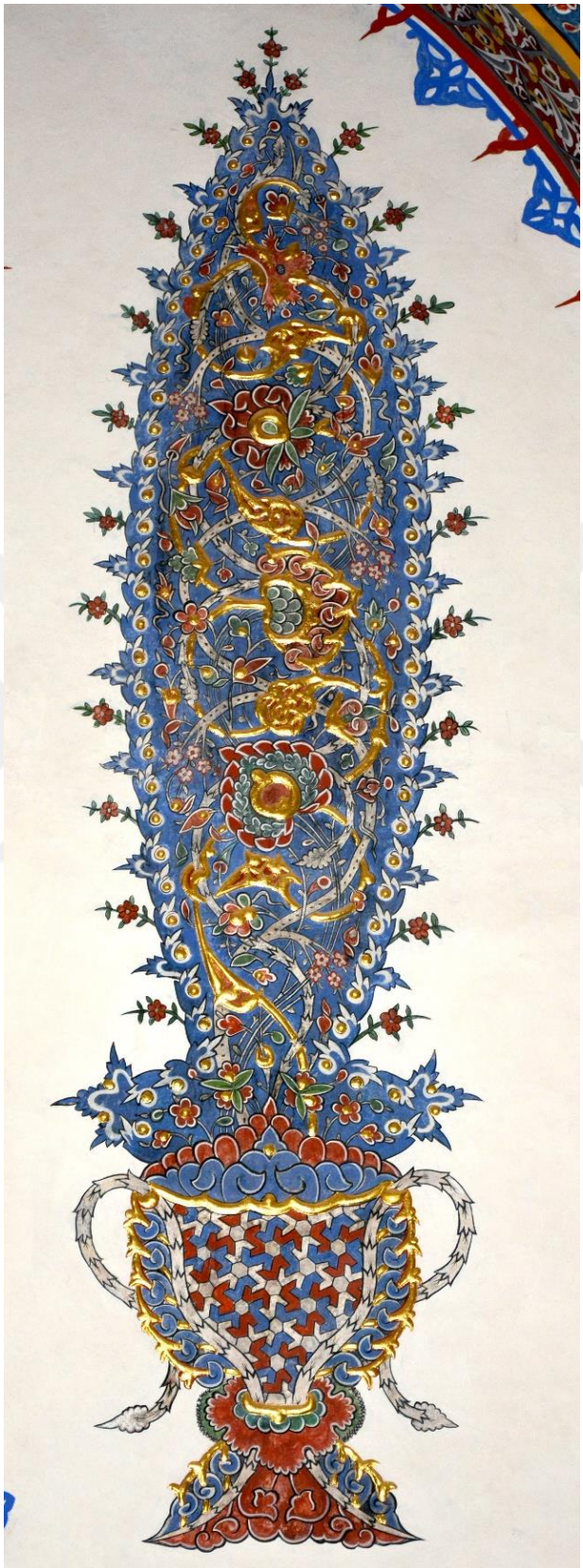
b) Vazo gövdesi; en içte kırmızı, mavi ve gri renklerin kullanıldığı geometrik motiflerin yer aldığı alan bulunmaktadır. Onu çevreleyen ve vazoya asıl şeklini veren, gri-kırmızı renkli ince şerit ters "s" şeklinde dönüp kulp şeklini almıştır. Dışarı yönlü, mavi renkli beyaz filetolu münhani tasarımı arasından çıkan; malakâri teknik ile yapılmış varak altın ile zenginleştirilmiş münhaniler bulunmaktadır. Vazonun tepe noktasına gelindiğinde kulpu saran dendanlı ince şerit malakâri teknik ile yapılmış varak altın ile bezenmiştir.

c) Başlık; malakâri ince şeridin hemen üzerinde mavi ve kırmızı renkli münhaniler yer almaktadır. Bunların üç tanesinin içine malakâri teknikte varak altın uygulandığı görülmektedir.

2. *Ana Bölüm:* Mavi zemin üzerine tasarlanan buket tasarımı, vazodan taşan yaprak motifleriyle başlamaktadır. Yaprakların arasında varak altın ile süslemiş malakâri dairesel noktalar bulunmaktadır. Bu alan daralıp yukarı doğru birbiri ardına yükselen yaprak motifleri ile buket formunu ortaya çıkarmaktadır. 1/2 simetrik tasarlanan sınır hattında, kırmızı renkli toplam 18 adet merkezsel hatayi motifi ile nihayetlenmektedir.

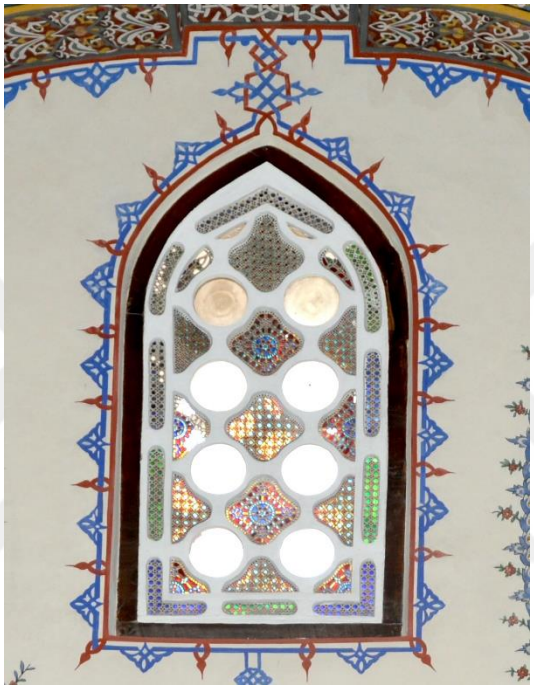
Buket tasarımda 4 farklı helezon sistemi bulunmaktadır. Bunlar;

a) Hurde rumi; tep iplik helezon sistemi üzerinde “c” ve “s” kıvrımları ile tasarımı yukarı doğru doğru taşımaktadır. Birbirinden farklı altı adet hurde rumi tasarımı malakâri teknik ile üzerine varak altın uygulaması yapılmıştır. Hurde rumilerin oluşturduğu kapalı formların içleri kırmızı renkle doldurulmuştur.
b) Bahar dalı; gri renkli kalın dal “c” ve “s” kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında öbek halinde merkezsel hatayi motifleri bulunmaktadır. Motiflerin rengi dalları ile aynı olup kırmızı renkle tahrir çekilmiştir. Merkez noktaları malakâri teknik ile yapılıp üzeri varak altın yapıştırılmıştır.
c) Bitkisel dal; gri renkli üzerinde herhangi bir motif bulunmayan helezon sisteminde kalın hat “c” ve “s” kıvrımları ile alan boyunca yükselmektedir. Hat boyunca yapılan dikine dilimler yapıldığı görülmektedir. Kıvrılan dalların bitiş noktalarında yaprak motifleri bulunmaktadır.
d) Hatayi grubu; ince üç dalın üzerinde yükselen helezon sisteminde motiflerde, kırmızı ve yeşil renkler beyaz fileto çekilerek ile kullanılmıştır. Kıvrılan ve katlanan yapraklı motiflerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Tasarımda birbirinden farklı dört adet büyük hatayi motifi dikkat çekmektedir. Motiflerin iç bünyelerinde malakâri teknik kullanılıp varak altınla zenginleştirilmiştir.

Resim 223: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c2), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

c3: Güneybatı cephe beden duvarı üzerinde iki buket motifinin arasında yer alan ahşap çerçeveli alçı pencere sivri kemer formunda yapılmıştır. Mavi, kırmızı, sarı renklerde renkli cam kullanıldığı görülmektedir. İnce bir bordür ile sınırlanan pencerede; 8 tam daire, 4 tam 7 yarım 4 çeyrek köşeleri yuvarlatılmış geometrik pafta bulunmaktadır (Resim 224). Güneydoğu (c3) cephesindeki pencere ile benzerlik göstermektedir.

Resim 224: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c3), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

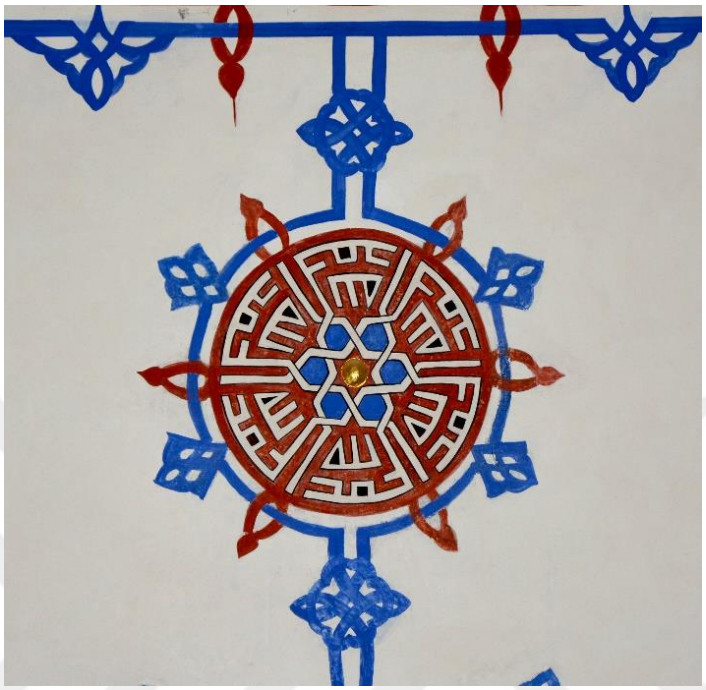
c4: Madalyon şeklinde tasarlanan yazı alanı diğer 5 cephede de bulunmaktadır. Çini kaplamaların bittiği yerden, duvar yüzeyinde yer alan alçı pencerenin bulunduğu tezyini alana geçişi sağlamaktadır. Bu alanda sıva üzeri ve malakâri teknik kullanılmıştır. Varak altın kullanılarak yapılan madalyonun merkezinde malakâri teknik kullanılmıştır. Merkezi çevreleyen yazı altlı üstlü geçmelerle başlayıp yazıya dönüşmüştür. Bu arada oluşan kapalı formların içleri mavi renk ile doldurulmuştur. 1/6 simetrik ma'kılı yazı kırmızı zemin üzerine beyaz renk ile yazılmıştır. Yazıdaki harflerin gözleri siyaha boyanmıştır (Resim 225).

Metni

1) Ma'kılı: اَلْحَمْدُ لِلَّه

Okunuşu

1) Ma'kılı- beyaz renk- "Elhamdülillah" yazmaktadır.

Resim 225: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c4), 2019
(KAMACI, Ayşegül)

Değerlendirme

1. Kademe: Üstte yer alan zencerek motifi daha seyrek aralıklarla yapılırken alttaki zencerek daha sık aralıklarla işlenmiştir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, özellikle dendanlı rumilerdeki detay belirginliği fazla iken restorasyon sonrası bu detaylara pek dikkat edilmediği görülmektedir (Ek 9).

2. Kademe: a1) Satranç yazı da denilen yazı çeşidinde tüm nokta büyüklüklerinin aynı olması gerekirken burada bu kurala pek de uyulmadığı görülmektedir. Onarım öncesi durumuna ait fotoğraflarda beyaz olan zemin renginin 2015 onarımı sonrasında sarı olarak değiştirildiği tespit edilmiştir (Ek 10).

a2) Düğüm motifinin sıklıkla kullanıldığı alanda, mavi renkli yukarı yönlü düğüm motifleri düz bir şekilde işlenmiş olup altlı üstlü geçmeler gözetilmeksizin yapılmıştır. Alanı çevreleyen tığların şekil mahiyetlerinin bozuk olduğu görülmektedir.

a3) Sivri kemerli formun içerisine sistemli bir şekilde yapboz parçaları gibi birbirlerine eklenerek türbe içerisinde tüm cephelerde dolaşarak bir bütün haline gelmiştir. Restorasyon sürecinde bozulan ve aşınan alanların onarıldığı görülmektedir (Ek 11). Yapboz parçaları tarzında birbirine ulanmış mermer taklidi bezemelerinin benzer örneklerini külliye içerisinde yer alan, Hüma Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi ve Şehzade Mahmud Türbesinde görmekteyiz.

a4) Bir önceki restorasyon sürecinde üzeri boya ile kapatılan alanda yapılan raspa çalışmaları sonucu ortaya çıkan rumi helezon ihya edilmiştir. Ayrıca mavi renkli yazı şeridinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu sonradan renginin değiştirildiği gözlenmektedir.

a5) Onarım öncesi durumuna ait fotoğraflar da dikdörtgen alan içerisinde yer alan serbest helezon rumi motifinin, 2015 onarımı sırasında gün yüzüne çıkarıldığı gözlenmektedir. Ayrıca Mümin Suresi 65/b ayetinin onarım öncesi yeşil renkte olduğu onarım sonrası rengin maviye boyandığı tespit edilmiştir.

a6) Tüm cephe yüzeylerinin birleşim noktalarında yer alan kandil motifi külliye içerisinde yer alan birçok türbede de kullanılmıştır. Gülruh Hatun Türbesi ve Mükrime Hatun Türbesinde de benzerlerine rastlanmaktadır. Ayrıca restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda iki cephenin birleşim aksında olan düğüm motifinin son restorasyonda kaldırıldığı tespit edilmiştir (Ek 13).

a7) Türbe içerisinde yer alan Bursa kemerli cephelerin tasarımları hemen hemen birbirinin aynısıdır. Belki de bu benzerliği kırabilmek adına bu cephede küçük bir farklılığa gidildiği görülmektedir. Tasarımın sol simetrisi diğer cephelerle benzeşse de sağ tarafa açılım gösteren rumisiz beyaz hat iki kırılım göstermektedir. Buna ek olarak yine sağ tarafa açılım gösteren sarı renkli hurde rumilerden bir tanesinin yapılmadığı görülmektedir.

a8) İnce bordürün onarım öncesi beyaz renkte olduğu restorasyon öncesi fotoğraflarda görülmektedir.

3. Kademe: b1) Zemin rengi olan kırmızı rengin yer yer açık kırmızıya döndüğü görülmektedir. Restorasyon öncesi durumuna ait fotoğraflarda, günümüzde sade olan rumilerin dendanlı olduğu tespit edilmiştir.

b2) Her iki alan içerisinde tasvir edilen hayat ağacı motifleri birbirinin benzeri şeklindedir. Ana konu olan hayat ağacının, rumi ve hatayi grubu motiflerle çevrelendiği görülmektedir. Tasarım unsuru olarak aynı ögeler kullanılsada her iki çalışmada da tasarımsal farklılıklar mevcuttur. Ana tema aynı olmakla birlikte türbe içindeki diğer üç cephede de aynı konu işlenmiştir. Konya Mevlana Türbesi filpayelerinde bulunan hayat ağaçı figürleri ile benzerlik göstermektedir.

4. Kademe: c1) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımının merkezinde büyük ölçekli motiflerin yer aldığı görülmektedir. Sistemli bir şekilde ilerleyen yeşil renkli münhanilerin aksine mavi renkli tığ motiflerinin özensizce işlendiği görülmektedir. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı güneybatı cephede yer alan (Güneydoğu Cephe-c2) 2. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

c2) Sıva üzeri ve malakâri tekniğinin bir arada kullanıldığı buket tasarımın merkezinde büyük ölçekli motiflerin yer aldığı görülmektedir. Malakâri teknikle yapılmış olan hurde rumili helezon sisteminde tahrir bulunmadığı için ilk bakışta motiflerin nispetleri anlaşılamamaktadır. Döneminin en güzel örneklerinden olan vazolu buket tasarımı güneybatı cephede yer alan (Güneydoğu Cephe-c1) 1. numaralı vazolu buket tasarımı ile benzerlik göstermektedir.

c4) 1/6 simetrik tasarlanan alan içerisinde yazının et kalınlıklarının aynı ölçüde olmadığı ve tasarımı çevreleyen mavi geçmelerinde şekillerinin bozuk olduğu görülmektedir. Mihrap cephesi hariç tüm cephelerde aynı yazı formu kullanılmıştır (Ek 19).

ALTINCI BÖLÜM
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

6.1. Değerlendirme

"Bursa Cem Sultan Türbesi Kalem İşleri ve Kompozisyon Özellikleri" isimli bu çalışmamızda dönemin başkenti Bursa'da bulunan Cem Sultan Türbesi'ndeki kalemişi tezyinatı incelenmiştir. Bu bölümde ise önceki bölümlerde araştırdığımız konuların kısa ve genel bir değerlendirmesi yapılmış, elde edilen sonuçlar ortaya konulmuştur.

Tezyinat

Kalemişi, yapıları yalnızca süslemekle kalmayıp mimaride oluşan problemlerin estetik bir biçimde örtülmesini de sağlamaktadır. Özellikle süslemenin yoğun olduğu erken dönem mimarisinde, mimari eksikliklerin tezyini unsurlar ile kapatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Araştırmamız neticesinde, Muradiye Külliyesi içerisinde yer alan Cem Sultan Türbesi'nin kalemişi tezyinatında yoğun bir desen anlayışı hakim olduğu görülmektedir. 15. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği kabul edilen türbe, dönemin tezyinat anlayışı uygun olarak tezyin edilmiştir. Türbenin nakkaşı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır, lakin benzer dönemlerde yapılmış olan, gerek külliye içerisinde gerek başka şehirlerdeki kalemişi tezyinatı incelendiğinde üslup birliğinin sağlanmış olduğunu ve aynı ekolden yetişmiş olan nakkaşlar olduğu görülmektedir. Külliye içinde bulunan ve incelemiş olduğumuz diğer türbeler göz önünde bulundurulduğunda, kubbe tezyinatı ve duvar yüzeylerinde uygulanan tezyinatın kendi içerisinde de girift bir desen kurgusuna sahip olduğu görülmektedir. Hiç boşluk kalmayacak şekilde tasarlanmış olan tezyinatta desenlerin analizlerini çıkartmakta zorluk çekilmektedir. Tezyinatta sıva üzeri kalemişi tekniği kullanılmış olup ön plana çıkartılmak istenen motifler ve motif detaylarında malakâri teknik kullanılmıştır.

Kullanılan Motifler

Cem Sultan Türbesi kalemişlerini kullanılan motifler bakımından incelediğimizde kompozisyonda; hatayi grubu motifleri (yaprak, merkezsel hatayi, goncagül, hatayi), rumi çeşitleri (sade rumi, dendanlı rumi, hurde rumi, sarılma rumi),

geometrik motifler (çok kollu yıldız, zencerek, düğüm), üslûplaştırılmış çiçek motifleri (servi, vazolu buket) ve münhani motifleri yer almaktadır.

- **Rumi**

1- Türbe genelinde; sade, sarılma, dilimli, dendanlı, münhanili ve hurdeli biçimlerde kullanılmıştır. Özellikle Ana Kubbe 1. kademe tezyinatında sıklıkla kullanılan rumi motifinin, münhani ve yaprak motifleri ile yoğunluğunun arttırılıp zenginleştirildiği görülmektedir (Resim 226). Ayrıca münhanili, yapraklı ve dendanlı bir yapıda işlenen bu motiflerin renklendirmesi de kademeli olarak yapılmıştır. Bu motifler, Edirne Üç Şerefeli Caminde (Resim 227), Muradiye Külliyesi içinde yer alan Şirin Hatun Türbesi (Resim 228), Şehzade Mahmud Türbesi (Resim 229) ve Gülruh Hatun Türbesi'nde de (Resim 230) farklı çeşitlerini görmekteyiz.

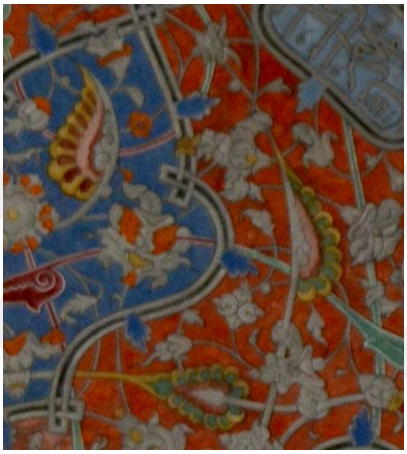
Resim 226: Ana Kubbe, Rumi
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 227: Edirne Üç Şerefeli Cami, Kubbe
(BAYSAL, Ali Fuat)

Resim 228: Şirin Hatun Türbesi, Kubbe
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 229: Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbe
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 230: Gülruh Hatun Türbesi, Kubbe
(KAMACI, Ayşegül)

2- Tezyinatta, üç farklı rumi motifinin ters-düz bir şekilde birleşmesi neticesinde yeni bir rumi biçimini alan yapışık rumi örnekleri de bulunmaktadır. Tüm cephelerde bulunan, 1. kademede (Resim 123) ve Güney cephe 4. kademe (c1-c4) numaralı alanlarda (Resim 136,142) tek bir form haline getirilen motif devrinin tercih edilen motifleri haline gelmiştir. Özellikle Güney cephe 4. kademede yer alan c4 numaralı

bordür, Konya Mevlana Türbesi Kubbe-i Hadra'da bulunan bordür ile benzerlik göstermektedir (Resim 231).

Resim 231: Kubbe-i Hadra, Güney Cephe Bordür
İRTEŞ, M. Semih, *"Mevlana Türbesi Kubbe-İ Hadra Kalemişi Restorasyon'unda Yeni Buluntular (2018-2019)",* Lale Dergisi, S.1, 2020.

3- Cephe duvarları üzerinde yer alan kemerlerden ikincisi olan Bursa kemeri formunun iç bünyesinde tek iplik şeklinde tasarlanmış hurde rumiler kullanılmıştır. Kemer içlerinde de 1/2 dikine simetrik olarak tasarlanmış olan münhanili rumiler düğüm motifleri ile birlikte tasarlanmıştır (Resim 155-171-204-220) (Güneydoğu Cephe 3. kademe b1- Kuzeydoğu Cephe 3. kademe b1- Kuzeybatı Cephe 3. kademe b1- Güneybatı Cephe 3. kademe b1). Bu alan, geçirdiği son restorasyon sonrasında dilimli olan rumi ve tepelik motiflerin sadeleştirildiği görülmektedir (Resim 232).

Resim 232: 2015 Restorasyon Öncesi, Bursa Kemeri İç Bünyesi
İRTEŞ, M. Semih, "Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi Kalem İşleri", Cem Sultan ve Dönemi, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 129.

4- Türbe içerisinde beş farklı vazolu buket tasarımı yer almaktadır. Bunlardan üç tanesinin buket tasarımlarında sarılma ve hurdeli rumilerin kullanıldığı ve bu rumilerin malakâri teknik ile yapılmış olduğu görülmektedir.

5- Türbe, geçirdiği son restorasyon sonrasında bir önceki restorasyonda olmayan birçok yere tezyinatın akışına uygun serbest helezon üzerine sade rumi motiflerinin eklendiği görülmektedir. Bunlar; kubbe kasnağında yer alan iki yazı kuşağından ilki olan 6 bölümlü istiflenmiş alan (Ana Kubbe 4. kademe a-b-c-d-e-f) ve onun hemen altında yer alan ince ikinci yazı kuşağıdır (Ana Kubbe 5. kademe) (Resim 233). Bununla birlikte cephelerin birleşim noktalarında yer alan dikdörtgen alan içindeki

yazı alanlarına da sonradan rumi motifleri eklenmiştir (Güney Cephe 2. kademe a4 - Güneydoğu Cephe 2. kademe a4 - Kuzeydoğu Cephe 2. kademe a4 - Kuzey Cephe 2. kademe a4 - Kuzeybatı Cephe 2. kademe a4 - Güneybatı Cephe 2. kademe a4) (Resim 127-150-166-182-199-215). Ayrıca Güney Cephe iç beden duvarında mihrabın her iki yanında yer alan; dikdörtgen alanın (Güney Cephe 3. kademe c5-c6) (Resim 140-141) zeminine yazının gidişatına uygun rumi helezonları eklenmiştir (Resim 234).

Resim 233: 2015 Restorasyon Öncesi, Kubbe Kasnağı
https://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/cem-sultan-turbesi/ Erişim Tarihi (14.05.2020).

Resim 234: Restorasyon Öncesi
3D Mekanlar- Cem Sultan Türbesi

- **Hatayi**

Tezyinatta rumilerden sonra en çok dikkat çeken motiflerinden birisi de hatayi motifleridir. Genel itibari ile desen tasarımında merkezi sanal düzlemde büyük boyutlarda tasarlanmış olan hatayilere katlanan yapraklar ile hareket kazandırılmıştır. Bu motifler, rumi ve münhani motifleri ile zenginleştirilmiş ve yer yer malakâri tekniği kullanılarak yoğunluğunun arttırıldığı görülmektedir.

1- Hatayi motifi, güney ve kuzey cephelerde bulunan sivri dilimli kemerlerde diğer motiflere nazaran tasarımın ana unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada güney cephede 5, kuzey cephede 4 farklı hatayi motifi bulunmaktadır.

Güney Cephe: Sivri dilimli kemerde toplamda 15 adet büyük hatayi motifi yer almaktadır (Güney cephe 2. kademe a7) (Resim 130). Tasarımda ise 5 farklı hatayi motifi bulunmaktadır. Motifler kendi alanlarına has olup başka bir cephede kullanılmamıştır. Sarı, kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı motifler genellikle beyaz filetonun ardından siyah tahrir ile nihayetlenmiştir. Merkez noktaları malakâri teknik ile yapılmış olup üzeri varak altınla süslenmiştir (Çizim 26-27) (Resim 235-236-237-238-239).

Resim 235: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 1
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 236: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 2
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 237: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 3
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 238: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 4
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 239: Güney Cephe, Kemer, Hatayi 5
(KAMACI, Ayşegül)

Kuzey Cephe: Sivri dilimli kemerde toplamda 17 adet büyük hatayi motifi yer almaktadır (Kuzey cephe 2. kademe a7) (Resim 185). Tasarımda ise 4 farklı hatayi motifi bulunmaktadır. Motifler kendi alanlarına has olup başka bir cephede kullanılmamıştır. Sarı, kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı motifler genellikle beyaz

filetonun ardından siyah tahrir ile nihayetlenmiştir. Merkez noktaları malakâri teknik ile yapılmış olup üzeri varak altınla süslenmiştir (Çizim 84) (Resim 240-241-242-243).

Resim 240: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 1
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 241: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 2
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 242: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 3
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 243: Kuzey Cephe, Kemer, Hatayi 4
(KAMACI, Ayşegül)

2- Güneydoğu – kuzeydoğu – kuzeybatı ve güneybatı cephelerinin iç beden duvarında yer alan vazolu buket tasarımlarının en önemli ögelerindendir. Tezyinatın odak noktası olan buketlerde tasarımın ana unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güneydoğu Cephe: Bursa kemerinin hemen altında birbirinden farklı iki adet vazolu buket tasarımı yer almaktadır. Bunlardan ilkinde 4 adet büyük hatayi motifi bulunmaktadır (Güneydoğu cephe 4. kademe c1) (Resim 157). Kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı motifler genellikle beyaz filetonun ardından siyah tahrir ile nihayetlenmiştir. Motiflerin merkez noktaları ve katlanan yapraklar malakâri teknik ile yapılmış olup üzeri varak altınla süslenmiştir (Çizim 57) (Resim 244-245-246-247). Bu alandaki motiflerin benzeri Güneybatı cephe 4. Kademe c2 numaralı alanda da bulunmaktadır.

Resim 244: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 1
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 245: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 2
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 246: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 3
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 247: Güneydoğu Cephe, Buket, Hatayi 4
(KAMACI, Ayşegül)

Kuzeydoğu Cephe 1: Bursa kemerinin hemen altında birbirinden farklı iki adet vazolu buket tasarımı yer almaktadır. Bunlardan ilkinde 4 adet büyük hatayi motifi yer almaktadır (Kuzeydoğu cephe 4. kademe c1) (Resim 173). Beyaz, kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı motifler genellikle beyaz filetonun ardından siyah tahrir ile

nihayetlenmiştir. Motiflerin merkez noktaları malakâri teknik ile yapılmış olup üzeri varak altınla süslenmiştir (Çizim 67) (Resim 248-249-250-251). Bu alandaki motiflerin benzeri Kuzeybatı cephe 4. Kademe c2 numaralı alanda da bulunmaktadır.

Resim 248: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 1
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 249: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 2
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 250: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 3
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 251: Kuzeydoğu Cephe 1, Buket, Hatayi 4
(KAMACI, Ayşegül)

Kuzeydoğu Cephe 2: Bursa kemerinin hemen altında birbirinden farklı iki adet vazolu buket tasarımı yer almaktadır. Bunlardan ikincisinde 4 adet büyük hatayi motifi yer almaktadır (Kuzeydoğu cephe 4. kademe c2) (Resim 174). Beyaz, kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı motifler genellikle beyaz filetonun ardından siyah tahrir ile nihayetlenmiştir. Motiflerin merkez noktaları ve katlanan yapraklar malakâri teknik ile yapılmış olup üzeri varak altınla süslenmiştir (Çizim 77) (Resim 252-253-254-255). Bu alandaki motiflerin benzeri Kuzeybatı cephe 4. Kademe c1 numaralı alanda da bulunmaktadır.

Resim 252: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 1
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 253: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 2
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 254: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 3
(KAMACI, Ayşegül)

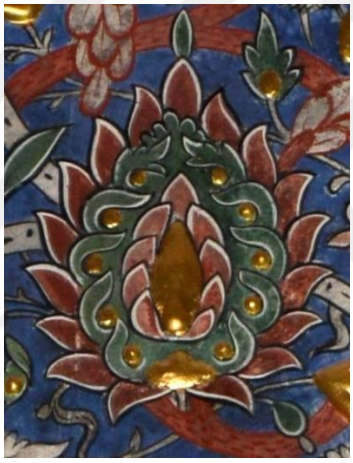
Resim 255: Kuzeydoğu Cephe 2, Buket, Hatayi 4
(KAMACI, Ayşegül)

Güneybatı Cephe: Bursa kemerinin hemen altında birbirinden farklı iki adet vazolu buket tasarımı yer almaktadır. Bunlardan ilkinde 4 adet büyük hatayi motifi yer almaktadır (Güneybatı cephe 4. kademe c1) (Resim 222). Kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı motifler genellikle beyaz filetonun ardından siyah tahrir ile nihayetlenmiştir. Motiflerin merkez noktaları ve katlanan yapraklar malakâri teknik ile yapılmış olup üzeri varak altınla süslenmiştir (Çizim 105) (Resim 256-257-258-

259). Bu alandaki motiflerin benzeri Güneydoğu cephe 4. Kademe c2 numaralı alanda da bulunmaktadır.

Resim 256: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 1
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 257: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 2
(KAMACI, Ayşegül)

Resim 258: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 3
(KAMACI, Ayşegül)

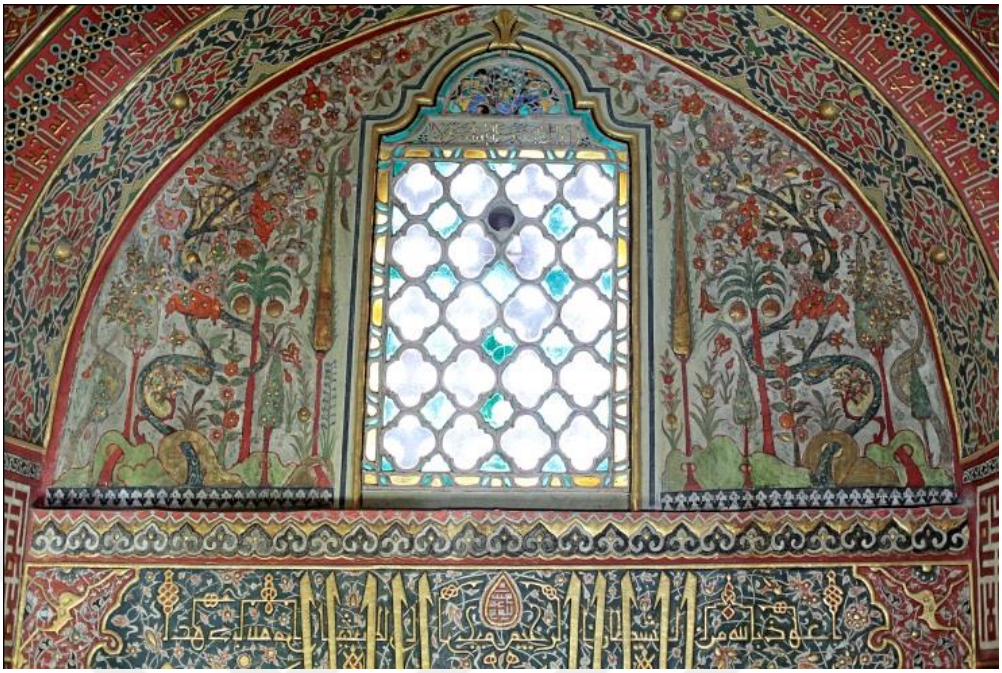

Resim 259: Güneybatı Cephe 1, Buket, Hatayi 4
(KAMACI, Ayşegül)

Toplamda birbirinden farklı 25 adet büyük boyutlarda tasarlanmış hatayi motifi bulunmaktadır.

- **Üslûplaştırılmış Çiçek Motifleri**

Desen tasarımında, cennet tasviri olarak da değerlendirilen servi ağaçları dikkat çekmektedir (Güneydoğu Cephe 3. kademe b2, Kuzeydoğu Cephe 3. kademe b2, Kuzey Cephe 3. kademe b2, Kuzeybatı Cephe 3. Kademe b2, Güneybatı Cephe 3. Kademe b2). Güneydoğu –kuzeydoğu – kuzey - kuzeybatı ve güneybatı cephelerinin kemer iç bünyelerinde yer alan servi ağacı tasvirleri birbirinin benzeri şeklindedir (Resim 156-172-189-205-221). Benzer örneğini Konya Mevlana Türbesi Kubbe-i Hadra tezyinatında görmekteyiz (Resim 260-261). Aynı zamanda devrinin en güzel örneklerinden olan vazo içerisinden çıkan stilize çiçek motifleri ve rumi tasarımlarıyla göze hitap etmektedir (Güneydoğu Cephe 4. kademe c1-c2, Kuzeydoğu Cephe 4. kademe c1-c2, Kuzey Cephe 4. kademe c1-c2, Kuzeybatı Cephe 4. Kademe c1-c2, Güneybatı Cephe 4. Kademe c1-c2) (Resim 154-155-170-171-187-188-203-204-219-220). Vazolu buket tasvirlerini genellikle türbe tezyinatında görülse de cami tezyinatında da örneklerini görmemiz mümkün. Söz konusu örnekler, Edirne Muradiye Cami (Resim 262), İstanbul Küçük Ayasofya Cami (Resim 263), Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi (Resim 264) ve Bursa Şehzade Mahmud Türbesi (Resim 265) duvar yüzeylerinde görülmektedir.

Resim 260: Konya Mevlana Türbesi Kubbe-i Hadra, Hayat Ağacı
İRTEŞ, M. Semih, *"Mevlana Türbesi Kubbe-İ Hadra Kalemişi Restorasyon'unda Yeni Buluntular (2018-2019)",* Lale Dergisi, S.1, 2020.

Resim 261: Konya Mevlana Türbesi Kubbe-i Hadra, Hayat Ağacı
İRTEŞ, M. Semih, *"Mevlana Türbesi Kubbe-İ Hadra Kalemişi Restorasyon'unda Yeni Buluntular (2018-2019)",* Lale Dergisi, S.1, 2020.

Resim 262: Edirne Muradiye Cami, Buket Tasarımı
(BAYSAL, Ali Fuat)

Resim 263: İstanbul Küçük Ayasofya Cami, Buket Tasarımı, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

Resim 264: Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi, Buket Tasarımı, 2014
(SERTYÜZ, Nurcan)

Resim 265: Bursa Şehzade Mahmud Türbesi, Buket Tasarımı
(KAMACI, Ayşegül)

- **Münhani**

Genellikle rumi ve hatayi grubu motiflerinin iç bünyelerinde oldukça yoğun olarak kullanılan münhaniler, tek başına kullanılmamışlardır. Münhanilerden, motiflerin iç bünyelerini zenginleştirmek ve motiflerin renklendirilmesi konusunda faydalanılmıştır.

- **Geometrik**

Tasarımda yalnızca küçük alanlarda geometrik motiflerden yararlanılmıştır. Güney ve kuzey cephelerin sivri dilimli kemerlerinin iç bünyelerinde (Güney Cephe 3. kademe b1 – Kuzey Cephe 3. kademe b1) (Çizim 28-29), güneydoğu – kuzeydoğu – kuzeybatı - güneybatı cephelerinin Bursa kemerinin iç bünyesinde (Güneydoğu Cephe 3. kademe b1 – Kuzeydoğu Cephe 3. kademe b1 – Kuzeybatı Cephe 3. kademe b1 – Güneybatı Cephe 3. kademe b1) (Çizim 50) ve vazolu buket tasarımlarının vazo bölümlerinde geometrik motifler kullanılmıştır (Güneydoğu Cephe 4. kademe c1 (Çizim 59), Kuzeydoğu Cephe 4. kademe c1 (Çizim 71), Kuzey Cephe 4. kademe c1-c2 (Çizim 98), Kuzeybatı Cephe 4. kademe c2, Güneybatı Cephe 4. kademe c2).

- **Geçme (Düğüm)**

Dönemin desen tasarımlarında en dikkat çeken motiflerden biri de düğüm motifleridir. Türbe desen tezyinatının hemen hemen her noktasında bu motiflerden faydalanılmıştır.

Ana kubbe tezyinatında, yazı ile birlikte ve duvar birleşim noktaları gibi birçok alanda kullanılan düğüm motiflerinin bazılarında; altlı üstlü geçmelere dikkat edilirken bazılarının da; tek renk boya ile nihayetlendiği görülmektedir.

1- Ana kubbede; iki yazı alanını birbirine bağlamak için tek hatlı (Ana Kubbe 1. kademe) (Resim 105), kubbe eteği yönlü motifte tek hatlı ve kubbe merkezi yönlü tığ motifinde çift hatlı düğüm motifleri (Ana Kubbe 3. kademe) (Resim 107) kullanılmıştır.

2- Kubbe kasnağında bulunan iki yazı kuşağında da düğüm motiflerinden faydalanılmıştır (Ana Kubbe 4. kademe) (Ana Kubbe 5. kademe) (Resim 108-109).

3- Kubbe geçiş elemanı olan Türk üçgenlerinde çift hatlı düğüm motifleri kullanılmıştır (Ana Kubbe 6. Kademe) (Resim 121).

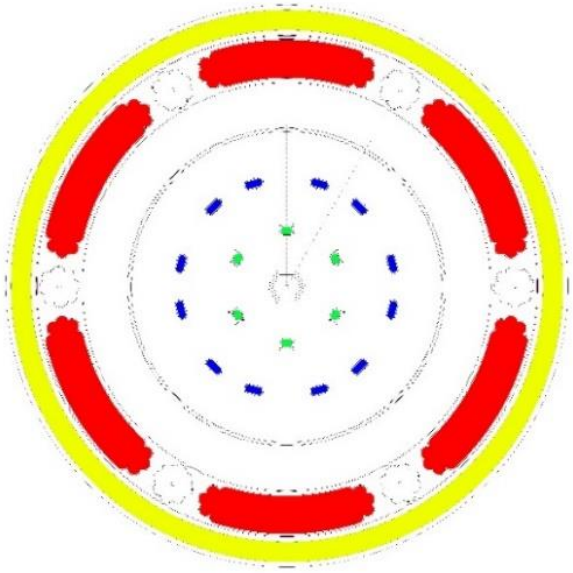
4- Tüm cephe duvar yüzeylerini kırmızı – mavi renk kullanılarak dolaşan çift hatlı düğüm motifleri bulunmaktadır. Bu motifler, duvarlarda yer alan madalyon biçimli üç farklı yazı alanını da sarıp tezyinata bir bütün görünümünü kazandırmaktadır.

Yazı

Tezyinatın en önemli unsurlarından olan yazı türbede, tek başına ya da motiflerle birlikte kullanılmıştır.

1- Türbede; sülüs, kûfî ve ma'kılı yazı çeşidi kullanılmıştır. Bu yazı çeşitlerinden yalnızca ma'kılı hattı kendi başına kullanıldığını görüyoruz. Kûfî hem kendi başına hem de sülüs hattı ile birlikte iki satır halinde kullanılmıştır.

2- Türbedeki yazı alanlarını ana kubbe ve cephe duvarları olarak iki farklı kategoride değerlendirebiliriz.

Plan 17: Ana Kubbe, Yazı Planı
(KAMACI, Ayşegül)

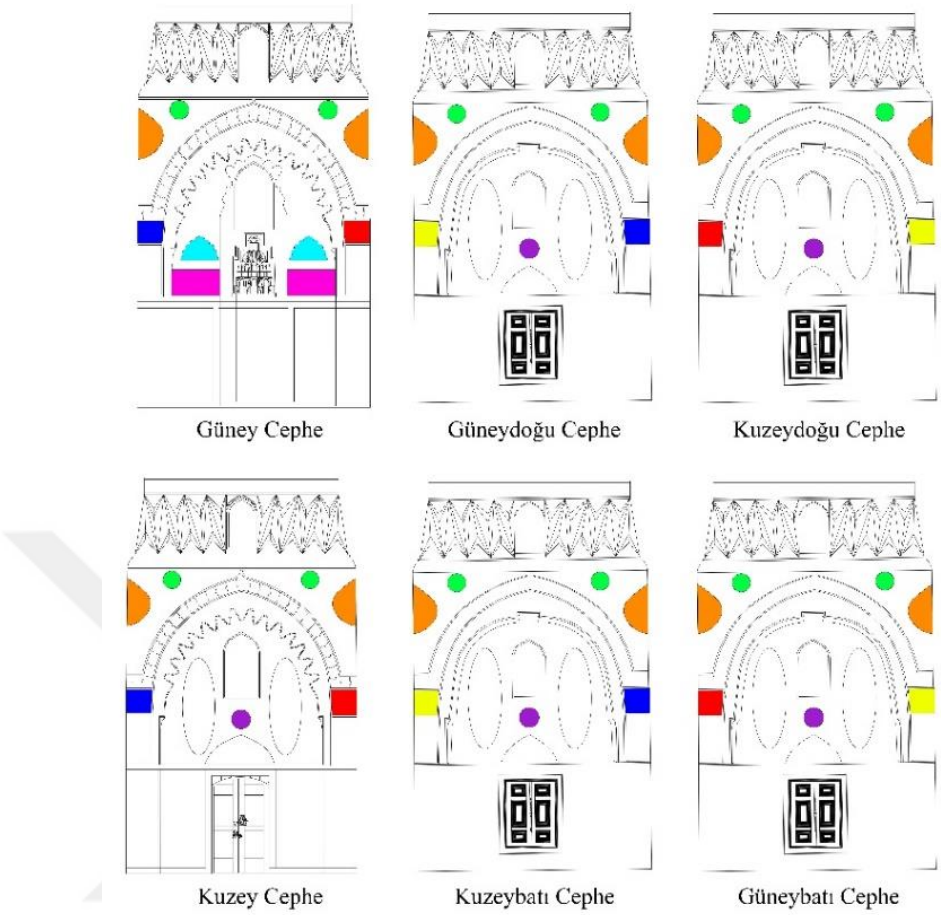
Ana Kubbede; sarı, kırmızı, mavi ve yeşil görülen alanlarda yazı tezyinatı kullanılmıştır (Plan 17).

- Sarı renkli alanda Esma'ül Hüsna yazmaktadır. Burada, yalnızca kûfî yazı kullanılmış olup düğüm motifleri ile zenginleştirilmiştir.

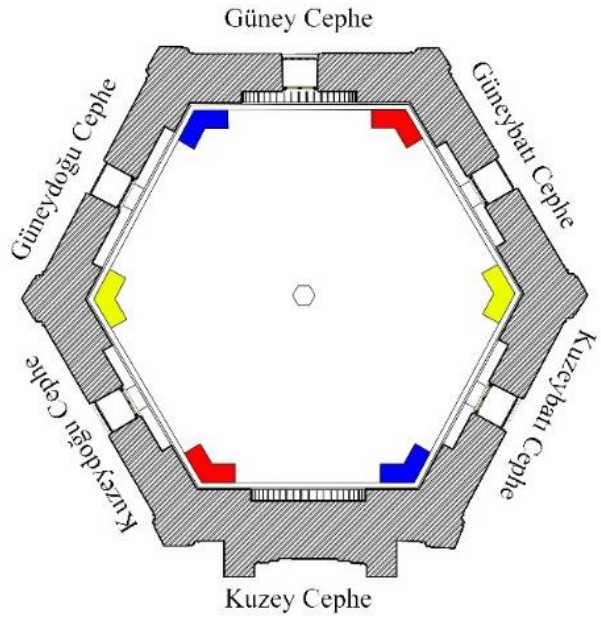
- Kırmızı renkli alanda Bakara Suresinin 256-257. ayetleri kûfî yazı ile Âyet-el Kürsî sülüs yazı ile yazmaktadır. Burada, sülüs yazı kûfî yazı ile iki satır halinde birlikte istiflenmiştir.
- Mavi renkli alanda kûfî yazı ile "Rahimehullah" yazmaktadır.
- Yeşil renkli alanda sülüs yazı ile "Sultan Mustafa" yazmaktadır.

Cephe Duvarlarında; sarı, kırmızı, mavi, mor, yeşil, turuncu, pembe, turkuaz görülen alanlarda yazı tezyinatı kullanılmıştır (Plan 18).

- Yeşil renkli alanda, ma'kılı yazı ile Besmele-i Şerif yazmaktadır, alan düğüm motifleri ile nihayetlenmektedir.
- Turuncu renkli alanda Ali İmran Suresi 26. ayetten bir bölüm yazmaktadır. Bu alan tüm cephelerde yer alıp iki cephe duvarının birleşim noktasında yer almaktadır. Sağdan sola kûfi yazı, müsenna sülüs yazı kullanılmış olup düğüm motifleri ile zenginleştirilmiştir.
- Sarı, kırmızı ve mavi renkli alanlarda, sülüs yazı kûfi yazı ile iki satır halinde birlikte istiflenmiştir. Yine burada da yazı alanları iki cephe duvarının birleşim noktalarına yazılmıştır. Renklerden de anlaşılabileceği gibi yazılar karşılıklı olarak tasarlanmış olup birbirinin benzeri yazılar kullanılmıştır (Plan 19).
- Turkuaz renkli alan yalnızca güney cephede bulunmaktadır. Bu alanda müsenna sülüs yazı ile Besmele-i Şerif yazmaktadır.
- Pembe renkli alanda, sülüs yazı kûfî yazı ile iki satır halinde birlikte istiflenmiştir. Burada Zümer Suresinin 62-63. ayetleri yer almaktadır.
- Mor renkli alanda, ma'kılı "Elhamdülillah" yazılmış olup düğüm motifleri ile zenginleştirilmiştir.

Plan 18: Cephe Duvarları, Yazı Planı
(KAMACI, Ayşegül)

Plan 19: Cephe Duvarları, Yazı Planı
(KAMACI, Ayşegül)

Renk Skalası

Kûfî: Özellikle sülüs yazı ile birlikte kullanılan kûfî yazı hemen hemen her istifte kullanılmıştır. Ana kubbe desen tasarımı içinde malakâri teknik ile (Ana Kubbe 1. kademe), kubbe kasnağında yer alan istifli Âyet'el Kürsî yazı alanında (Ana Kubbe 4. kademe) ve ince bir şerit halinde düğüm motifleri ile (Ana Kubbe 5. kademe) birlikte kullanılmıştır. Güney ve kuzey cephelerin iç kemerlerinde (Güney Cephe 3. kademe b2 – Kuzey Cephe 3. kademe b2), cephe duvarlarının birleşim noktalarında da (Güney Cephe 2. kademe a4 - Güneydoğu Cephe 2. kademe a4 - Kuzeydoğu Cephe 2. kademe a4 - Kuzey Cephe 2. kademe a4 - Kuzeybatı Cephe 2. kademe a4 - Güneybatı Cephe 2. kademe a4) (Resim 127-150-166-182-199-215) ve Güney Cephe iç beden duvarında mihrabın her iki yanında yer alan; dikdörtgen alanın (Güney Cephe 3. kademe c5-c6) (Resim 143-144) alanda yine sülüs yazı ile birlikte kullanılmıştır.

Sülüs: Tezyinatta en çok tercih edilen yazı çeşidi olan sülüs türbe desen tasarımında pek çok alanda kullanılmıştır. Ana kubbe desen tasarımı içinde (Ana Kubbe 1. kademe), kubbe kasnağında yer alan istifli Âyet'el Kürsî yazı alanında (Ana Kubbe 4. kademe), cephe duvarlarının birleşim noktalarında da (Güney Cephe 2. kademe a4 - Güneydoğu Cephe 2. kademe a4 - Kuzeydoğu Cephe 2. kademe a4 - Kuzey Cephe 2. kademe a4 - Kuzeybatı Cephe 2. kademe a4 - Güneybatı Cephe 2. kademe a4) (Resim 127-150-166-182-199-215) ve Güney Cephe iç beden duvarında mihrabın her iki yanında yer alan; dikdörtgen alanda (Güney Cephe 3. kademe c5-c6) (Resim 143-144) ve dönemin tezyinat anlayışına uygun olarak kûfi yazı ile birlikte kullanılmıştır.

Ma'kılı: Ma'kılı yazı çeşidi, türbede yalnızca iki farklı yazı ile görülmektedir. Tüm cephe duvarlarında ikişer adet yeşil renk ile "Besmele-i Şerif" ve güney cephe hariç diğer tüm cephelerde pencere alınlığının hemen üzerinde kırmızı zemin üstüne beyaz renk ile "Elhamdülillah" yazısı tatbik edilmiştir.

Malzeme ve Teknik

Türbenin kubbe ve duvar yüzeyleri, malakâri ve sıva üzeri kalemişi tekniğiyle tezyin edilmiştir.

Türbede, zeminden pencerelere kadar olan bölümünde çini tezyinatı ile birlikte tavana kadar sıva, taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır. Tezyinatı oluşturmak için kullanılan malzemeler; sıva üzerinde su bazlı boya, malakâri teknikle yapılan motiflerde ise yapıştırma varak altın kullanılmıştır.

Tezyinatın Bulunduğu Yerler

- **Kubbe ve Kubbe Geçiş Elemanları**

Kubbeler kalemişi tezyinatının en yoğun kullanıldığı alanlardır. Türbe, kubbe tezyinatıyla oldukça girift bir süslemeye sahiptir. Tasarımda, münhani ve yaprak motifleri ile zenginleştirilmiş iri rumi motifleri en dikkat çeken ögelerdendir.

Kubbe kasnağında 6 paftalı yazı kuşağı arasında yer alan madalyon formunda 2 farklı tasarım bulunmaktadır. Bu tasarımlardan bir tanesi 1/2 simetrik diğeri ise serbest helezon sisteminde tasarlanmıştır. Restorasyon öncesi fotoğraflarına ulaştığımız alanların günümüzdeki halinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde Ana Kubbe 4. kademe a1 numaralı alanda diğer tüm formlar ile aynı boyutta 1/2 simetrik bir tasarım varken restorasyon öncesi fotoğrafta günümüzdekinden çok daha küçük farklı motiflerin yer aldığı bir tasarımın var olduğunu görmekteyiz (Resim 266-267). Son onarım sırasında birçok desende olduğu gibi alanın bugünkü hali, araştırma raspası sırasında çıkmış olabilir. Fakat bu durum ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamıştır (Resim 109).

Resim 266: Restorasyon Öncesi, Kubbe Kasnağı
https://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/cem-sultan-turbesi/ Erişim Tarihi (14.05.2020).

Ana Kubbe 4. kademe f1 numaralı alanda ise onarım öncesi tasarımında rumi motiflerinin daha tombul olduğu ve renklendirilen motiflere beyaz renk fileto çekildiği görülmektedir (Resim 267). Günümüzdeki rumi motifleri çok daha ince yapıda olduğu ve tek renk boyandığı görülmektedir (Resim 119).

Resim 267: Restorasyon Öncesi Kubbe Kasnağı
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

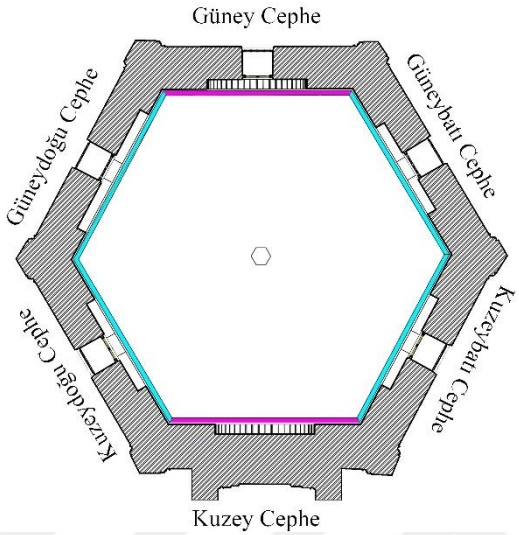
Hiç boşluk kalmayacak şekilde tasarlanmış olan tezyinatta desenlerin analizlerini çıkartmakta zorluk çekilmektedir. Restorasyon öncesi fotoğraflarına eriştiğimiz kubbede, tığların 2015 restorasyonu sırasında araştırma raspası yapılırken ortaya çıktığı ve eklendiği tespit edilmiştir. Ayrıca kubbe eteği yönlü mavi renkli tığların, kubbe merkezi yönlü altlı üstlü geçmelerin doğru işlendiği tığlara göre daha özensiz yapıldığı görülmektedir.

Kubbe geçiş elemanı olan Türk üçgenlerinin yüzeylerinde tezyinat bulunmaktadır.

- **Cephe Duvarları**

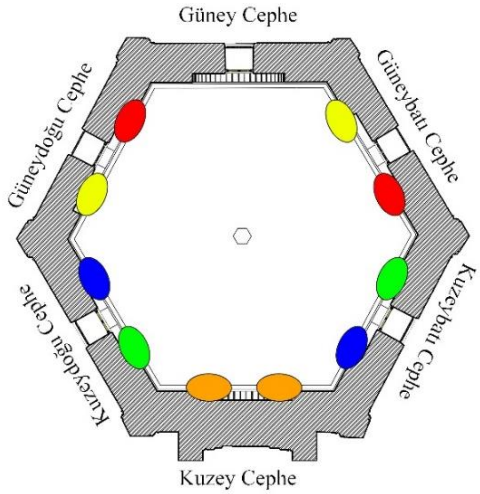
1- Türbenin duvar yüzeyleri oldukça yoğun bir süsleme programına sahiptir. Duvarlarda yazı ve desen birlikte uygulanmıştır. Altı köşeli türbede iki farklı kemer sistemi kullanılmıştır. Pembe renkli alan, Güney ve Kuzey Cephelerde sivri dilimli kemer formu, turkuaz renkli alan, Güneydoğu – Kuzeydoğu – Kuzeybatı - Güneybatı

Cephelerinde ise Bursa kemeri formu kullanılmıştır (Plan 20). İki farklı kemer sisteminde de desen tasarımı ilk bakışta benzer görünse de farklılıklar mevcuttur. Cephe birleşim noktalarında 1/2 simetrik kandil motifi nakşedilmiştir.

Plan 20: Cephe Duvarları, Kemerler
(KAMACI, Ayşegül)

2- Genellikle türbe tezyinatında kullanılan vazolu buket tasarımları devrinin en güzel örneklerindendir. Türbenin en dikkat çeken unsurlarından olan bu tasarımlar; Güneydoğu – Kuzeydoğu – Kuzey – Kuzeybatı – Güneybatı olmak üzere beş cephede yer almaktadır. Birbirinden farklı 5 adet vazolu buket tasviri ile türbede toplamda 10 adet vazolu buket tasarımı bulunmaktadır. Plan 21'de benzer olan tasarımlar renkler yardımı ile gösterilmiştir.

Plan 21: Cephe Duvarları, Vazolu Buketler
(KAMACI, Ayşegül)

- **Mihrap**

Mukarnaslı mihrap eşine az rastlanır bir güzellikte baştan aşağıya müzeyyendir. Zeminden yaklaşık 2 metre yükseklikteki altıgen çinilerin ardından sivri dilimli kemere kadar uzanan mihrapta, malakâri ve sıva üzeri kalemişi tekniği uygulanmıştır (Resim 135). Geçirdiği son onarımla ihya edilmiştir (Ek 25).

Kalemişi Tezyinatında Kullanılan Renk

Son onarımını 2015 yılında geçiren türbenin tüm renkleri canlılığını korumaktadır. Restorasyon öncesi fotoğraflarına ulaştığımız türbede, bugün kullanılan renklerin onarım sürecinde birebir tutturulamadığı ve değişmişime uğradığını gözlenmiştir.

Türbenin zemin renklerinde daha çok, kırmızı ve mavi rengin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu renklerin yanında motiflerde; kırmızı, beyaz, sarı, yeşil, gri ve siyah, yazıda ise; mavi, kırmızı, beyaz ve siyah renkler kullanılmıştır. Ayrıca yazıda harflerin gözlerinin kırmızı ve siyah renkler ile doldurulduğu görülmektedir. Son girdiği onarım sürecinde türbedeki malakâri detayların ihya edilip varak altın ile tezyin edilmiştir. Bu durum kullanılan diğer renklerin daha çok ortaya çıkmasını sağlamıştır.

6.2. Sonuç

Sonuç olarak; Bursa Muradiye Külliyesi içinde yer alan, Fatih Sultan Mehmed'in genç yaşta vefat eden oğlu Şehzade Mustafa için 1479 yılında yaptırdığı kabul edilen ve günümüzde sıklıkla Cem Sultan Türbesi olarak anılan kaynaklarda ise; Şehzade Mustafa-i Atik ve Cem Sultan Türbesi olarak geçen türbe, erken dönem Osmanlı tezyinatının en güzel örneklerini görmemiz ve bu sanat anlayışını inceleyebilmemiz açısından kıymetli bir eseridir.

Kompozisyonlarda yer alan desen, motif, yazı ve düzenlemeler incelendiğinde tezyinatın 15. yüzyıl özelliği taşıdığı gözlemlenmiştir. Dönemin tezyinat anlayışına uygun tezyin edilen ve nakkaşı ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamayan türbede; rumi, hatayi ve düğüm motifleri en çok tercih edilen motiflerdendir. Tasarımda uygulanan yoğun tezyinat aynı zamanda kendi içinde de yoğun bir desen kurgusuna hakimdir.

Külliye içindeki birçok türbe tezyinatı, geçirdiği onarımlar sonucu asli kimliğini yitirmiştir. 2015 yılında tamamlanan onarım sonrasında, barok tezyinat altında kalan bazı orijinal desenler ortaya çıkarılsa da maalesef kurtarılamamış alanlarda mevcuttur.

Araştırmamız neticesinde incelenen kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda yapıldığı tarihten bu yana birçok kez onarım gören, lakin bu onarımlar ilgili kesin bir bilgiye erişilemeyen türbenin ulaşılan en eski görselleri ve kaynak yazıları bizlere, Cem Sultan Türbesi'nin yapıldığı tarihten bu yana görmüş olduğu onarımlara karşı hala özgünlüğünü koruyabilen nadide yapılardan biri olduğu göstermektedir. Orijinal tezyinatlı kubbe oldukça girift bir süslemeye sahiptir. Restorasyon öncesi bazı fotoğraflarına ulaştığımız türbe tezyinatının ihya edilmiş olması 500 yıllık bu nadide eserin günümüze yeniden kazandırılışı sanat adına çok sevindiricidir. Ancak desenler geçen zaman ile birlikte değişikliğe uğramış ve tasarımda yer alan bazı bölümlerin bir önceki onarım sürecinde üzerinin kapatıldığı görülmektedir. Onarım sürecinde daha önceki yıllarda kapatılan bazı alanların araştırma raspası sırasında gün yüzüne çıkartıldığı ve bu çıkan desenlerin yeniden bezendiği görülmektedir. Bu desenlerden ilki olan ana kubbedeki kubbe eteği yönlü tığlardır ki bu tığlar, maalesef orijinalinde olmasına rağmen altılı üstlü geçmeler gözetilmeden yapılmıştır. Bununla birlikte 15.

yüzyılın en önemli özelliklerinden olan kûfî ve sülüs yazı istifinin bazı bölümlerde iyi tahlil edilmediği ve bundan kaynaklı yanlışlar olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak, son onarımda araştırma raspası sırasında gün yüzüne çıkarılan kubbe eteği yönlü mavi renkli tığların özensizce işlenmiş olduğu gözlemlenmiştir. Bir sonraki restorasyon sürecine buradaki hataların giderilmesi elzemdir.

KAYNAKÇA

ARSEVEN, Celal Esad, "Kalem" *Sanat Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul 1966.

ARSEVEN, Celal Esad, *Türk Sanatı,* İstanbul 1973.

ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı El Kitabı,* Anka Basım, İstanbul 1993.

AYVERDİ, Hakkı Ekrem, Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-885 II, İstanbul 1972.

AYVERDİ, Hakkı Ekrem, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-886,* C. 3, İstanbul 1973.

AYVERDİ, Hakkı Ekrem, YÜKSEL, İ. Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976.

BAYSAL, Ali Fuat, *Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşi Örnekleri Ve Analizleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013.

BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, Palet Yayınlar, Konya 2017.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Cem Sultan Türbe Restorasyon Projesi "Malzemeler Üzerine Yapılması Gereken Müdahaleler".

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, ÇOBANOĞLU, Vefa Ahmet, *Bursa-Muradiye Türbeleri, Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi Restitüsyon Raporu*.

CAN, Yılmaz - GÜN, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslâm Sanatları Estetiği*, İstanbul 2012.

CENGİZ, İsmail, "Muradiye'de Yaşayan Osmanlı Ruhu", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 6, Bursa 2013, s.10-17.

ÇİÇEK AKÇIL, Nesrin, "Sarây-ı Cedîd", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009.

DAŞ, Ertan, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Anabilim Dalı, İzmir 2003.

DOĞANAY, Aziz, "Türk Tezyini Sanatları", *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*, Ankara 2019, s.357-347.

DURAN, Gülnur, *Ali Üsküdârî*, İstanbul 2008.

ERÇAĞ, Beyhan, "Mimar Sinan'ın İnşa Ettiği Türbeler", *VI. Vakıflar Haftası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1989, s.213-252.

ERSEN, Ahmet,- OLGUN, Nilgün-AKBULUT, S. Seden,-YILDIRIM, Ş. Büşra, "Süleymaniye Camii 2007-2010 Yılları Restorasyonu ve Restorasyon Kararları", *Restorasyon Yıllığı*, S.3, İstanbul 2011, s.6-27.

ERSOY, Bozkurt, "Bursa Muradiye Türbeleri", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, S. 7, İstanbul 1990.

ERTAYLAN, İ. Hikmet, *Sultan Cem,* Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1951.

GÜRBIYIK, Cengiz, "Osmanlı İmaretlerinin (Aşevleri) Tipolojisi Üzerine Bir Deneme", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 24, 2015.

……"Haccar", *Eczacıbaşı Ansiklopedisi*, C.II. s.737.

…… "*Sengtıraş*", *Eczacıbaşı Ansiklopedisi*, C.III. s.1633.

İNALCIK, Halil, "Bursa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 2019.

İRTEŞ, Muammer Semih, "Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi Kalem İşleri", *Cem Sultan ve Dönemi*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 123-136.

İRTEŞ, Muammer Semih, "Mevlana Türbesi Kubbe-İ Hadra Kalemişi Restorasyonu'nda Yeni Buluntular (2018-2019)", *Lale Dergisi*, S.1, 2020.

İRTEŞ, Muammer Semih- BAYSAL, Ali Fuat, "II. Bayezid Dönemi Kalemişlerinde Bir Üslûp: Yaprak Çıkıntıları", *Dergipark*, S. 37, s. 125-140, Erişim Tarihi (01.07.2021).

KAPLANOĞLU, Raif, *Bursa Tarihi Eserler Envanter Kitabı*, Bursa 1994.

KEMİKLİ, Salime Bera, "Cem Sultan Türbesi", *Cem Sultan ve Dönemi*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 103-121.

KURAN, Aptullah, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ankara 1964.

NEMLİOĞLU, Candan, *15., 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Kalem İşleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

NEMLİOĞLU, Candan, "Yerinde Korunmayan Taşınmaz Eserlerin Müzelerde Teşhiri İçin Gerekli Uygulama", *Kuruluşunun 150.'nci Yılında Türk Müzeciliği Sempozyum III Bildirileri,* İstanbul 1996, s.162- 167

ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2017.

ÖZÇELİK, Sara, "Restorasyondan Notlar", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.6, Bursa 2013, s.34-35.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Akçe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989.

ÜNVER, Ahmet Süheyl - PAKALIN, M. Zeki, *Bursada Fatih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Ant Basımevi, Bursa 1946.

ÜNVER, Ahmet Süheyl, "Türk Sanat Tarihinde Edirnekâri Lake İşleri ve Sanatkârları", *Vakıflar Dergisi*, S.6, Ankara 2006, s.15-20.

YAVAŞ, Doğan, "Muradiye Külliyesi", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 5, Bursa 2013.

YAVAŞ, Doğan, "Murâdiye Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006.

YILDIRIM, Fahri, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2013.

YILDIRIM, Yusuf, "Cem Sultan'ın Hayatı", *Cem Sultan ve Dönemi*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s. 67-77.

YILDIZ, Şenler, *Samsun 'Ahşap Camiler'*, Ankara 2011.

YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 23, Bursa 2017, s. 66-71.

YILMAZ, Saffet, "Yaşayan Osmanlı Ruhu: Muradiye", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 16, Bursa 2015, s. 4-35.

YÜCEL, Erdem, "Edirnekâri", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C.10, İstanbul 1994.

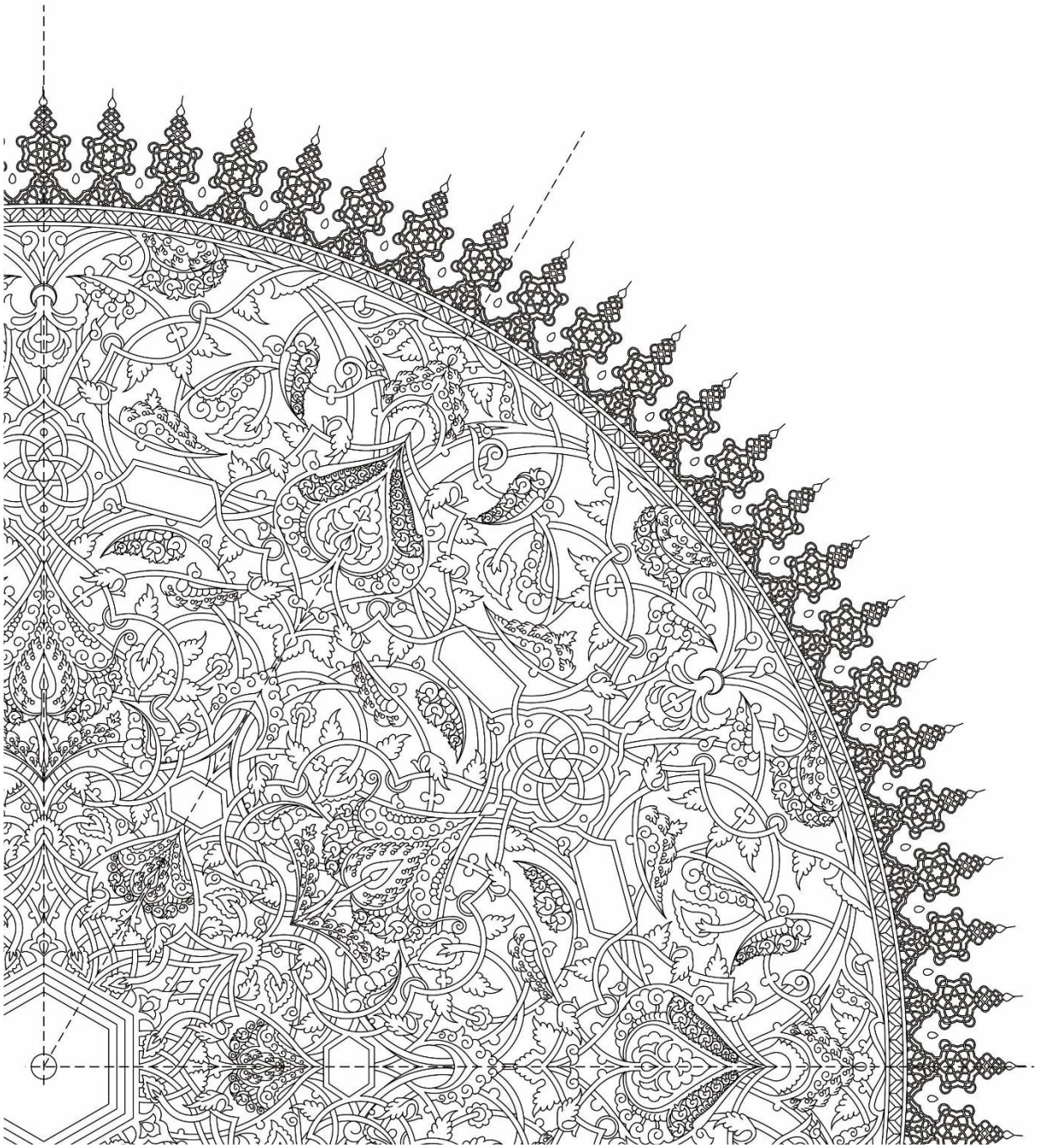
3D Mekanlar- Cem Sultan Türbesi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

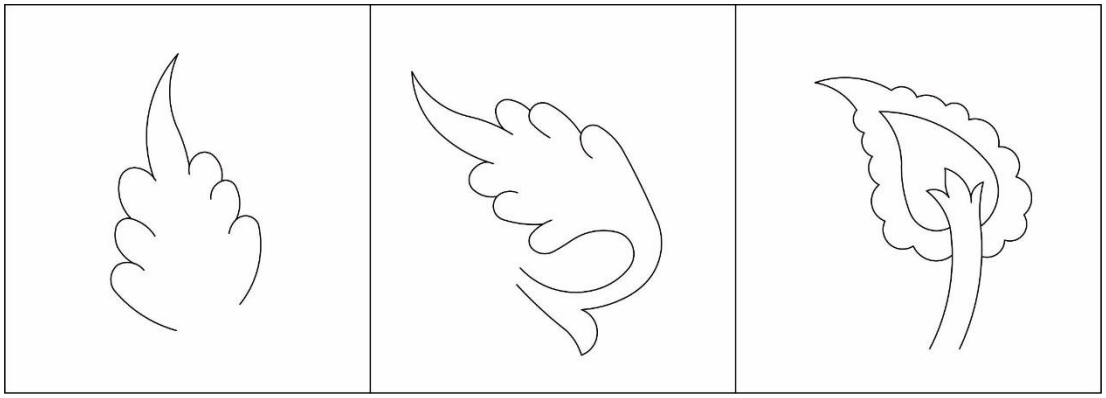
- http://www.turkishhan.org/kiziloren.htm, Erişim Tarihi (26.12.2019).
- https://www.harita.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri, Erişim Tarihi (02.01.2020).
- https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do, Erişim Tarihi (02.01.2020).
- https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/Bursa/kulturenvanteri/muradiye-hamami, Erişim Tarihi (05.01.2020).
- https://emlakkulisi.com/Bursadaki-muradiye-hamami-restore-edildi/27139, Erişim Tarihi (05.01.2020).
- http://www.muradiyeosmanlimutfagi.com/tarihce.html, Erişim Tarihi (06.01.2020).
- https://www.Bursa.bel.tr/?sayfa=haber&id=17378, Erişim Tarihi (07.01.2020).
- http://fotograf.Bursa.com.tr/muradiye-kulliyesi/,Erişim Tarihi (08.01.2020).

- http://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi, Erişim Tarihi (08.01.2020).
- https://www.flickr.com/photos/orcin70/26502772013/sizes/k/, Erişim Tarihi (10.01.2020).
- https://www.flickr.com/photos/orcin70/26502709493/sizes/k/, Erişim Tarihi (10.01.2020).
- http://fotograf.Bursa.com.tr/muradiye-kulliyesi/, Erişim Tarihi (10.01.2020).
- https://rehber37.com.tr/assets/upload/firmalar/hr/kasaba_koyu_tarihi_mahmutbey_camisib2a3308919d362869779c5c1c0ab30c9.jpg, Erişim Tarihi (18.01.2020).
- https://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/afyon-ulu-camii, Erişim Tarihi (01.07.2021)

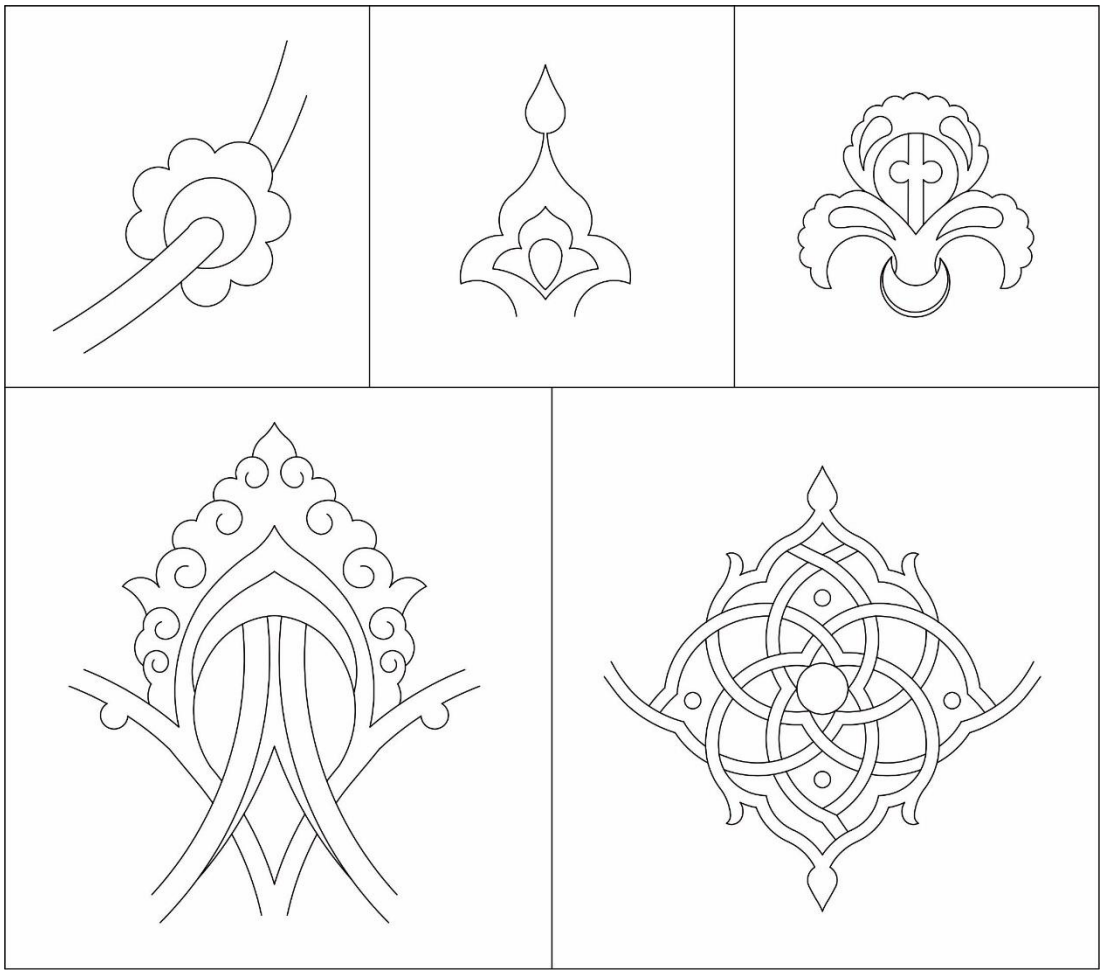
ÇİZİMLER

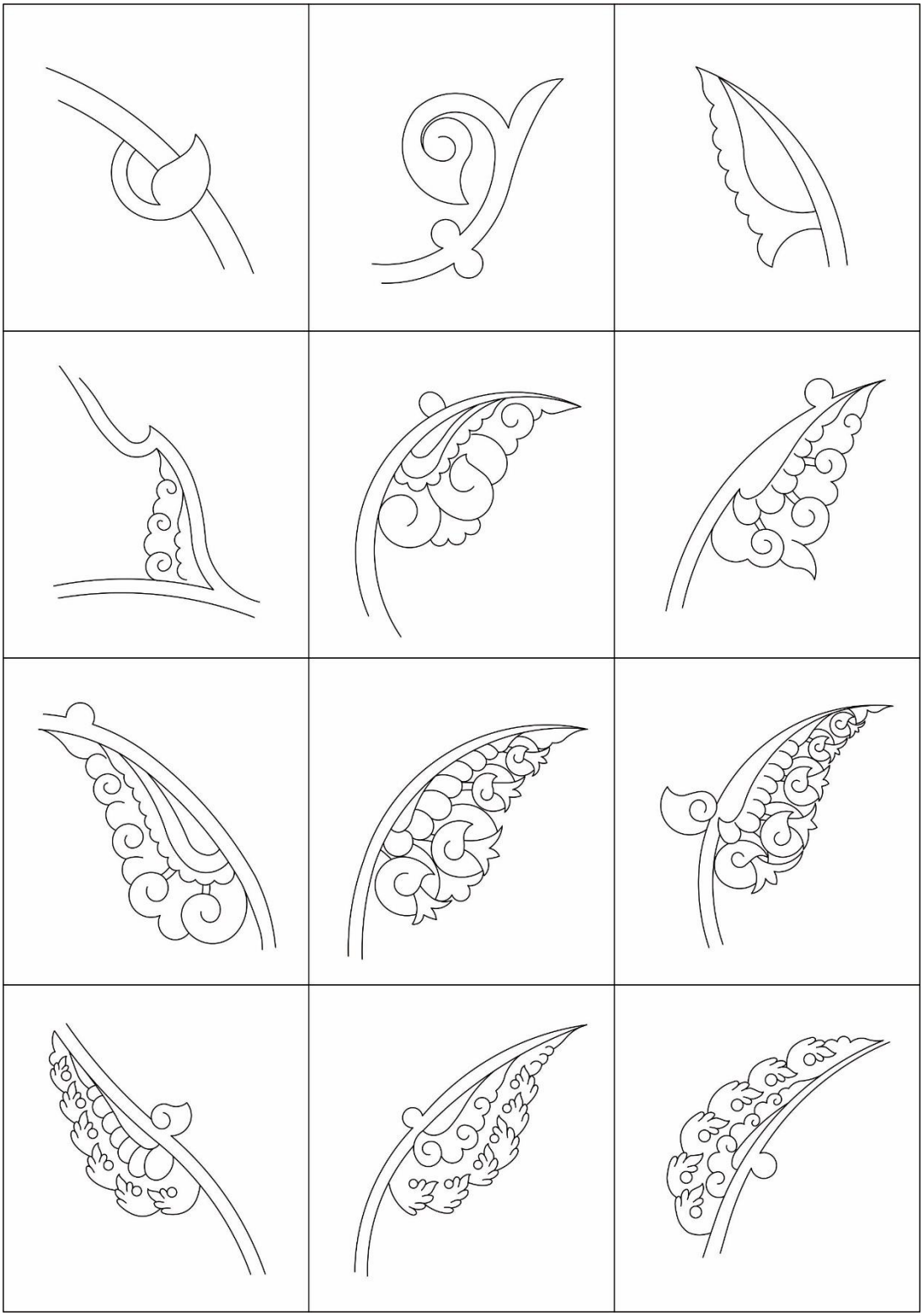
Çizim 1: Ana Kubbe

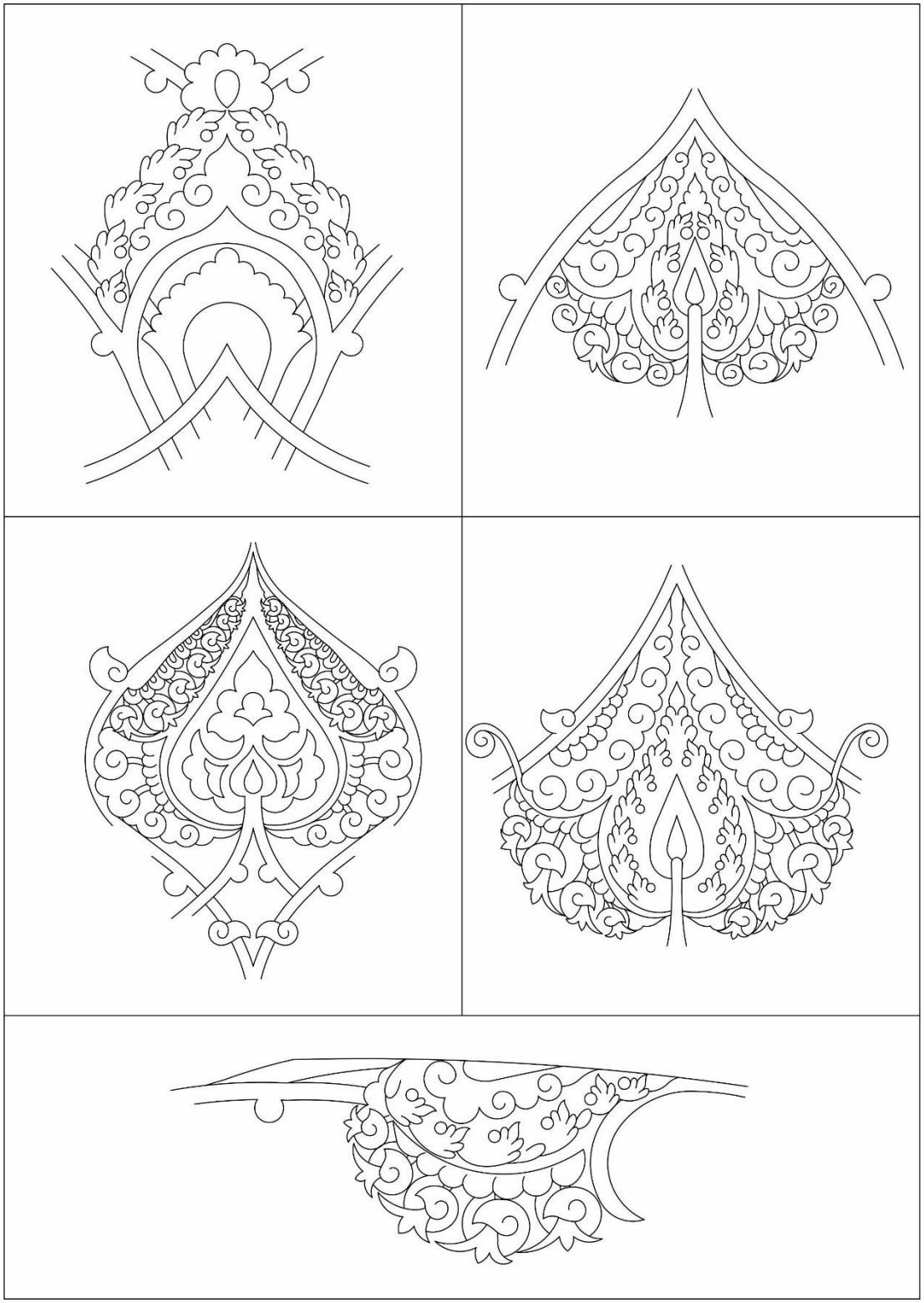
Çizim 2: Ana Kubbe 1. Kademe

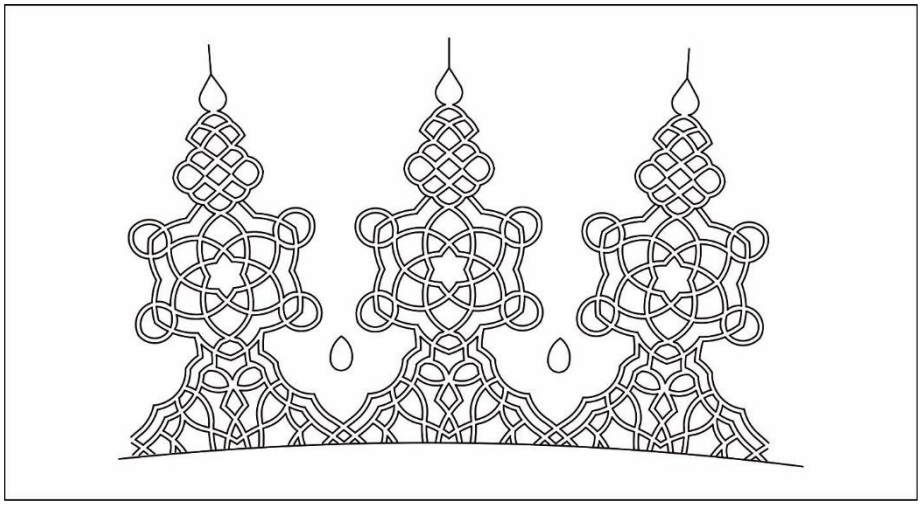
Çizim 3: Ana Kubbe 1. Kademe

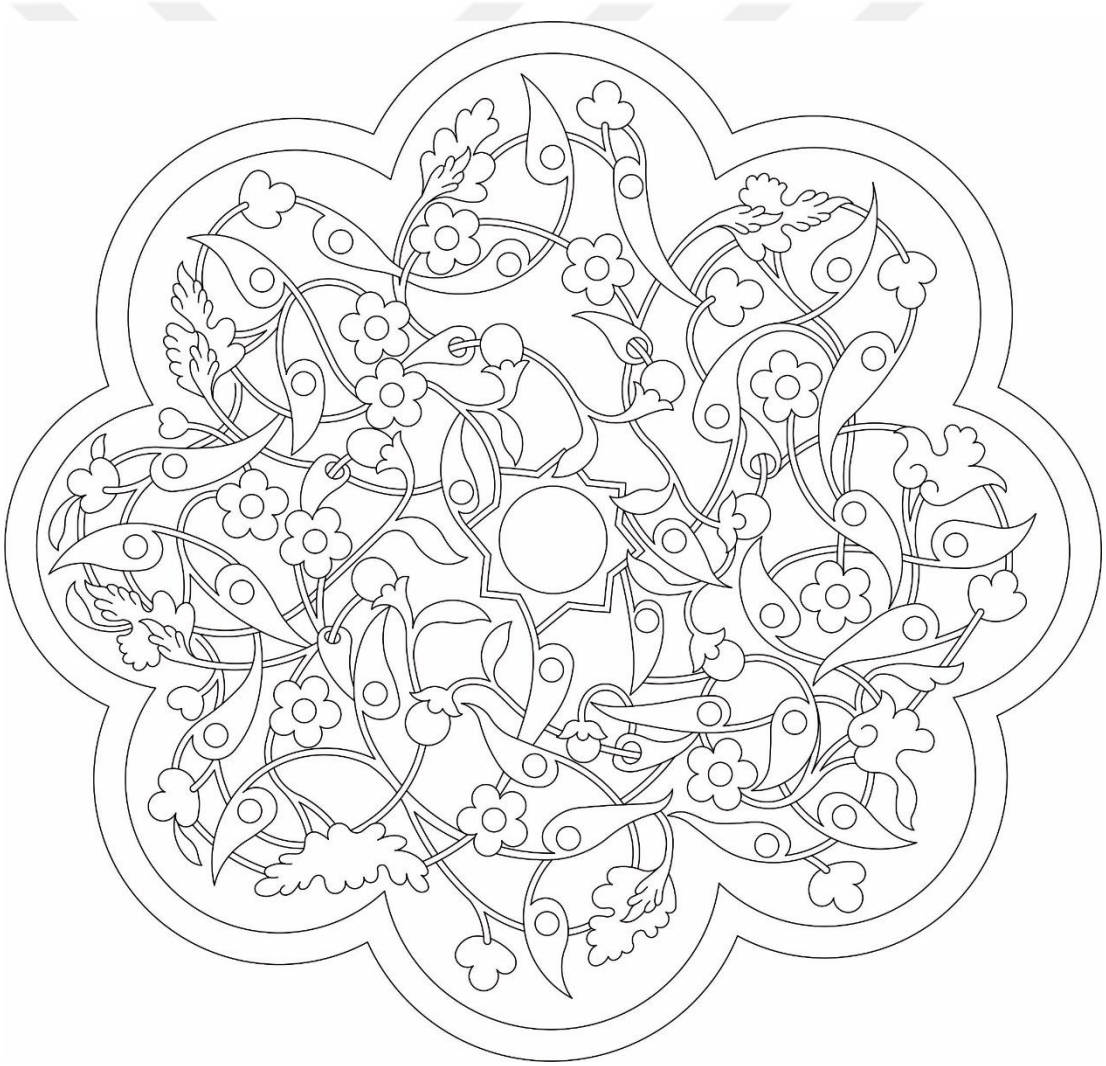
Çizim 4: Ana Kubbe 1. Kademe

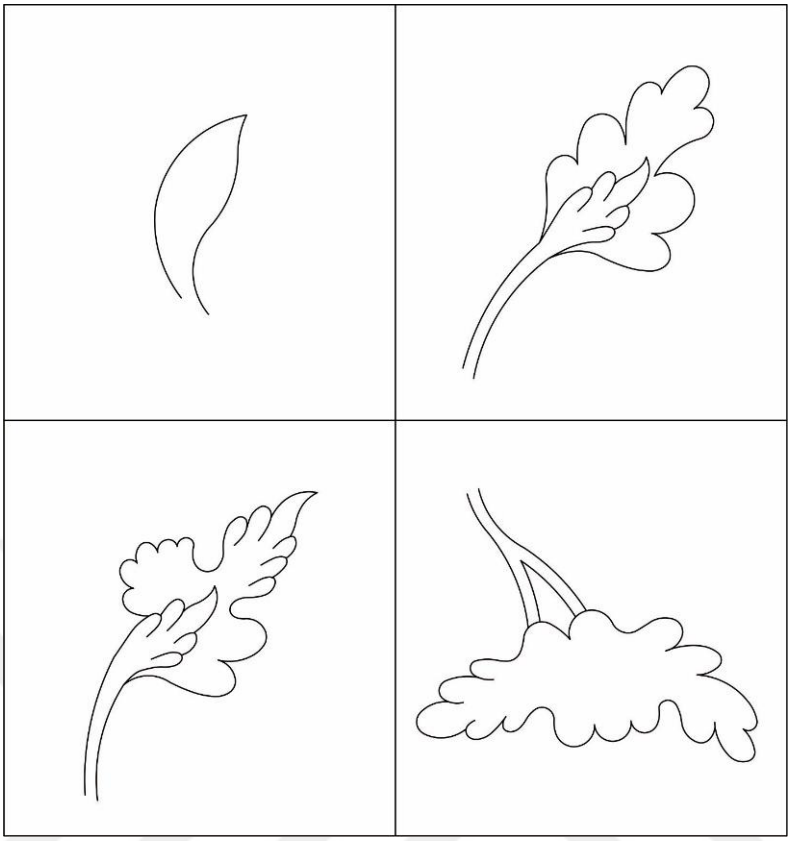
Çizim 5: Ana Kubbe 1. Kademe

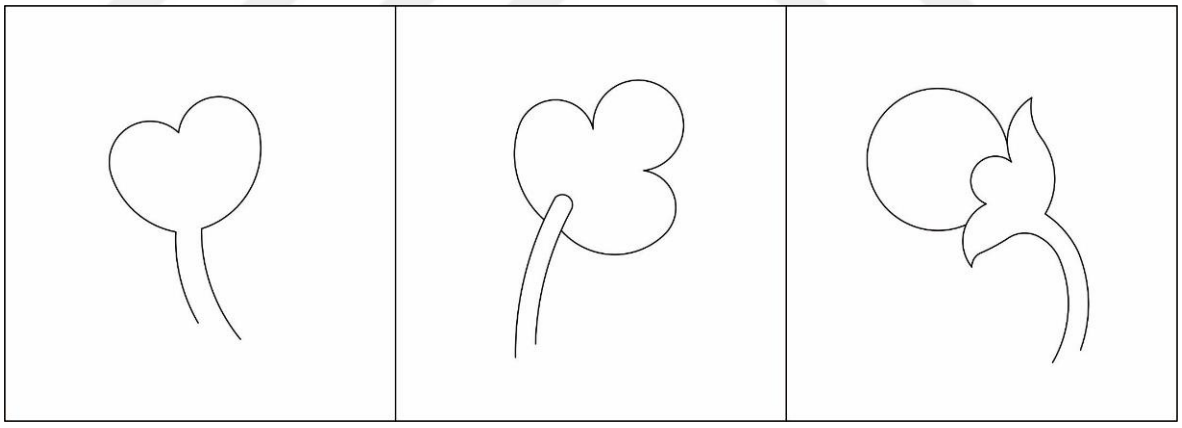
Çizim 6: Ana Kubbe 3. Kademe

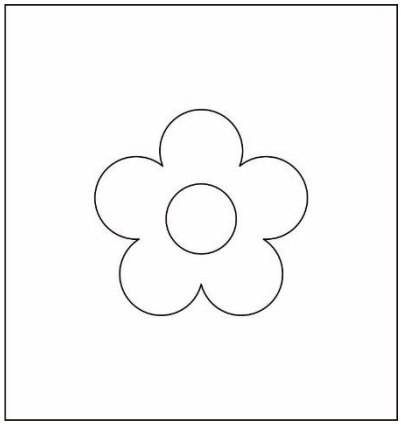
Çizim 7: Ana Kubbe 4. Kademe (d1)

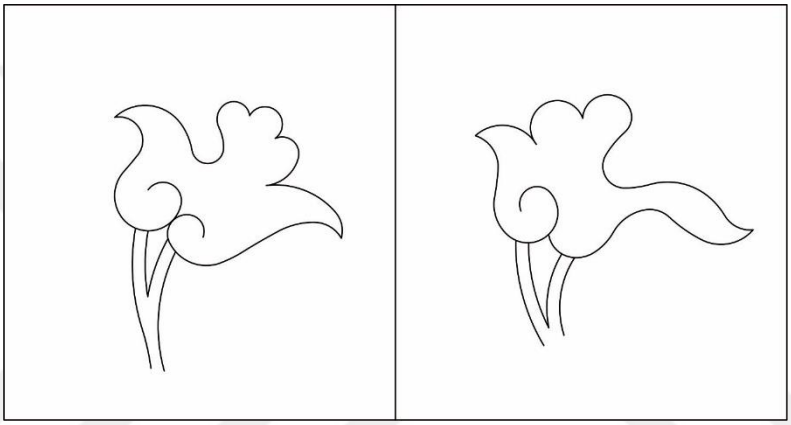
Çizim 8: Ana Kubbe 4. Kademe (d1)

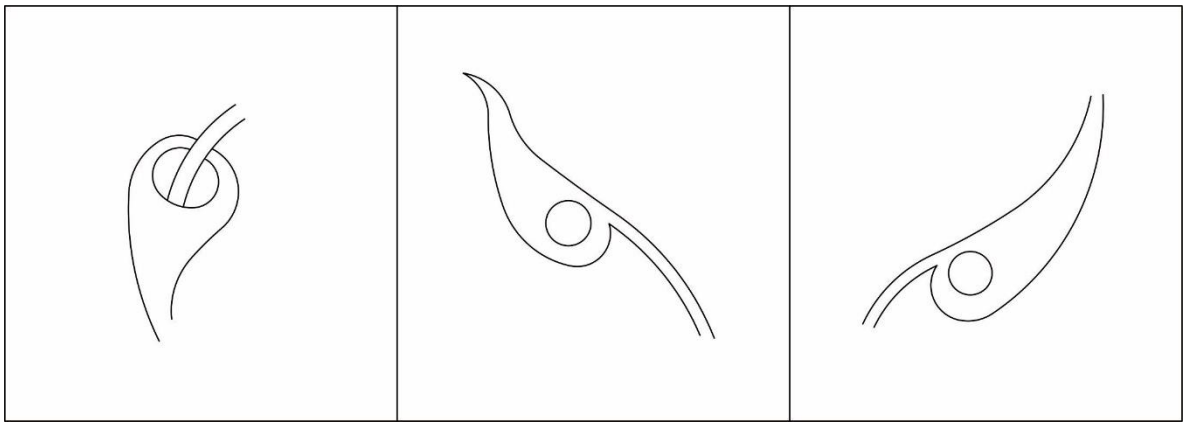
Çizim 9: Ana Kubbe 4. Kademe (d1)

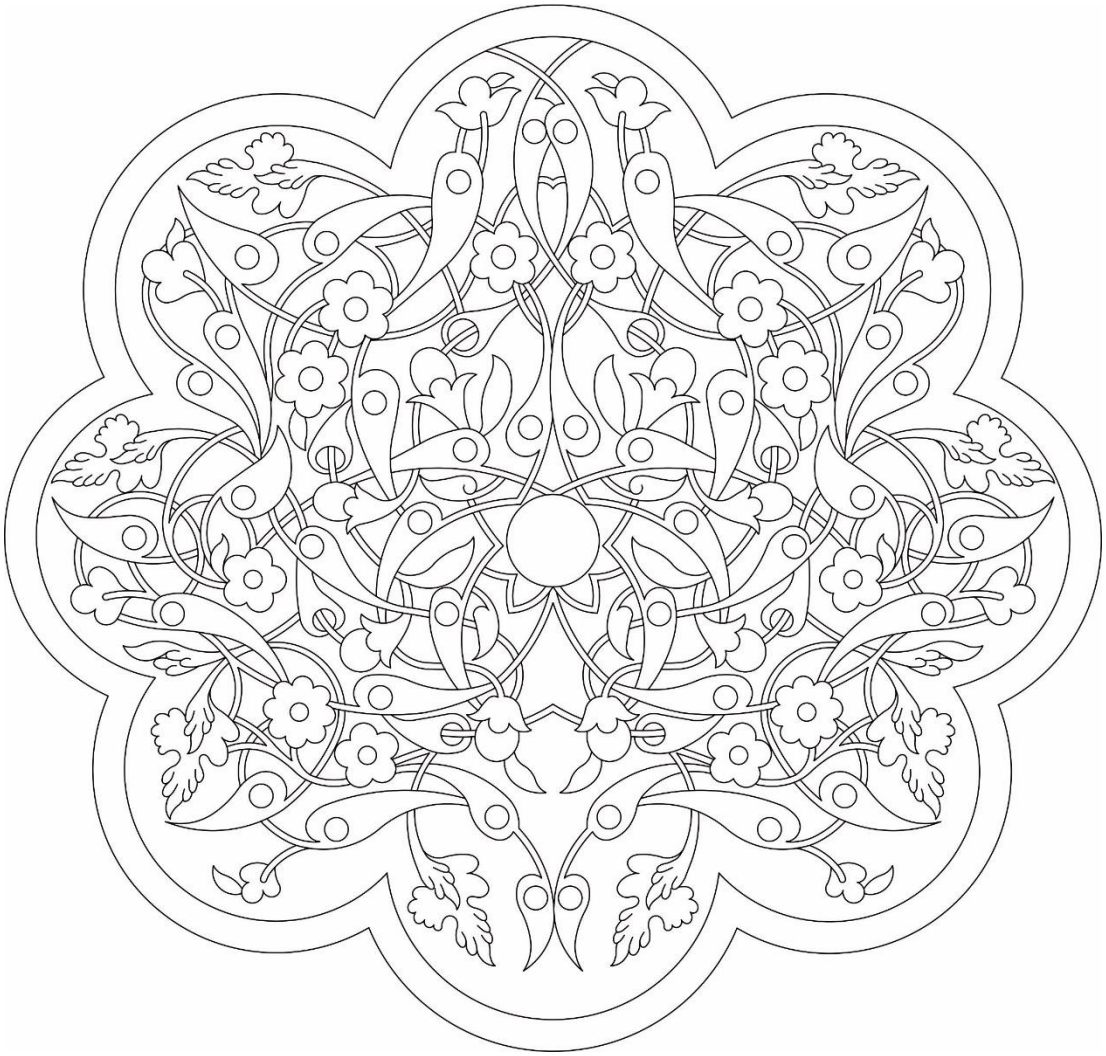
Çizim 10: Ana Kubbe 4. Kademe (d1)

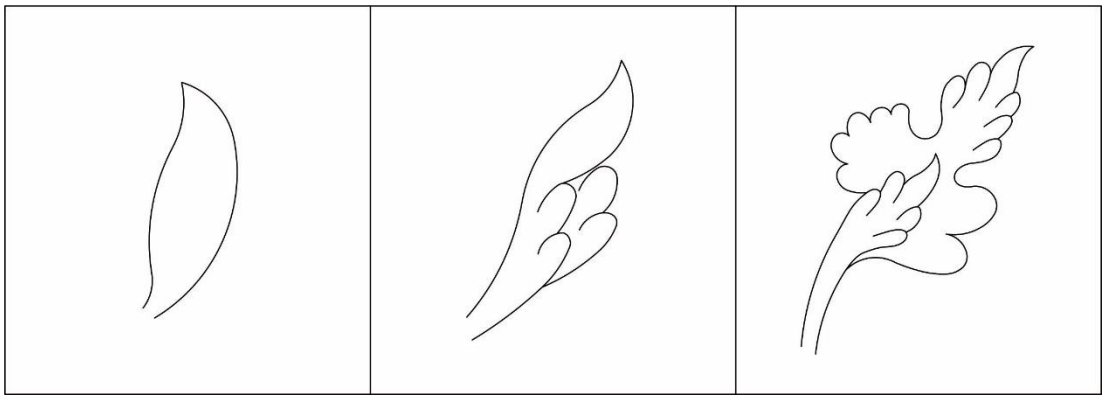
Çizim 11: Ana Kubbe 4. Kademe (d1)

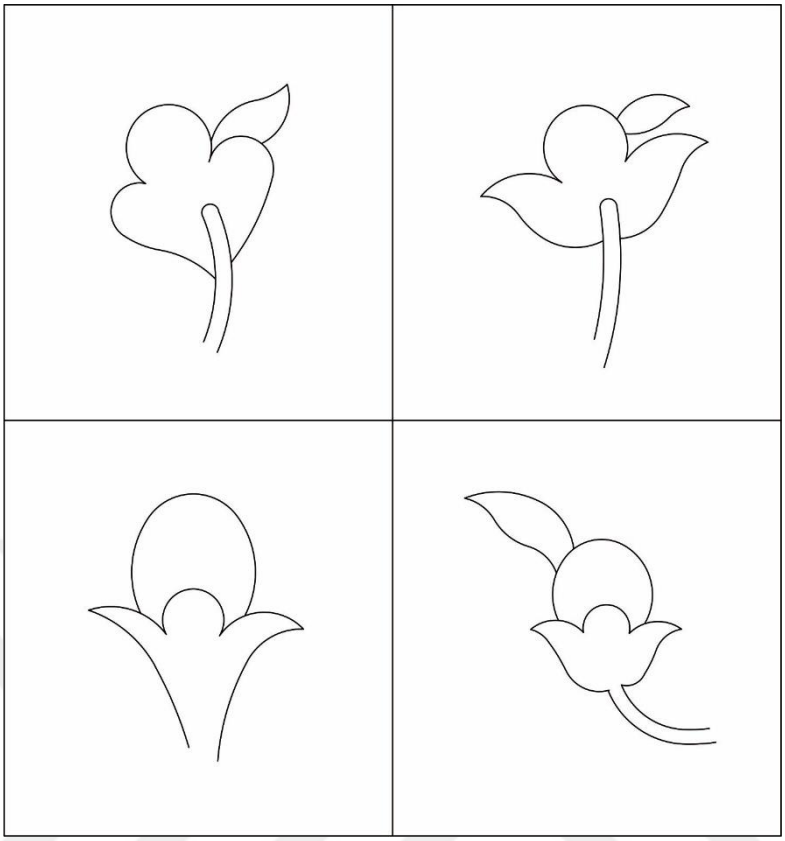
Çizim 12: Ana Kubbe 4. Kademe (d1)

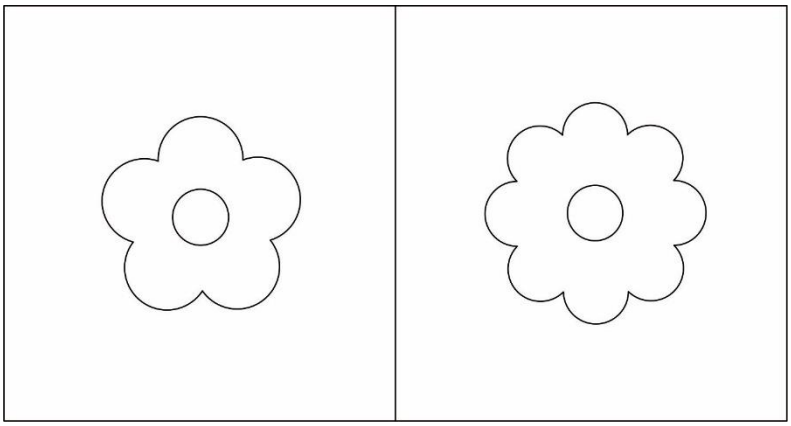
Çizim 13: Ana Kubbe 4. Kademe (e1)

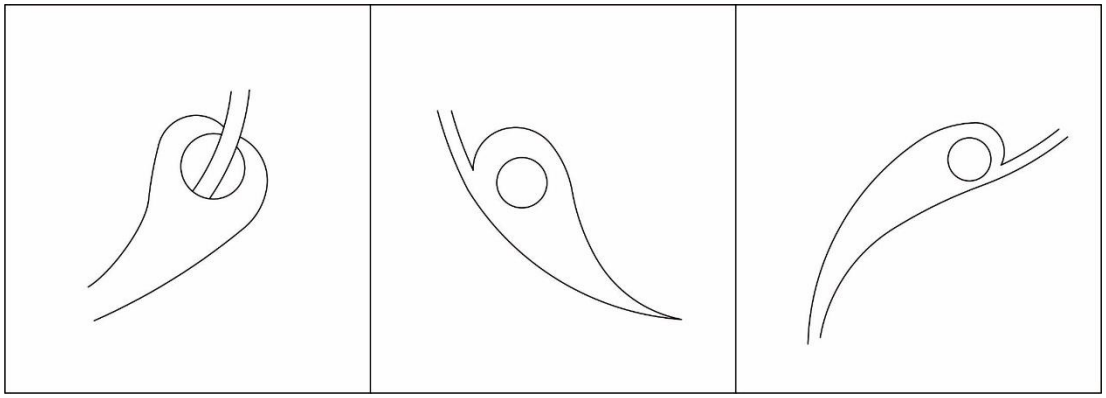
Çizim 14: Ana Kubbe 4. Kademe (e1)

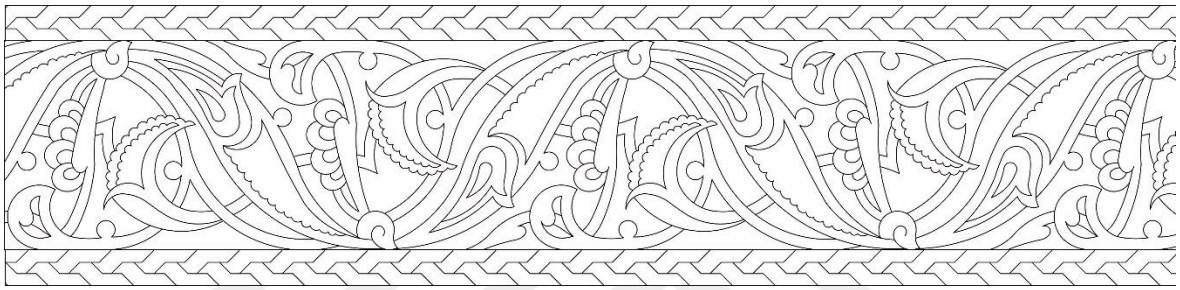
Çizim 15: Ana Kubbe 4. Kademe (e1)

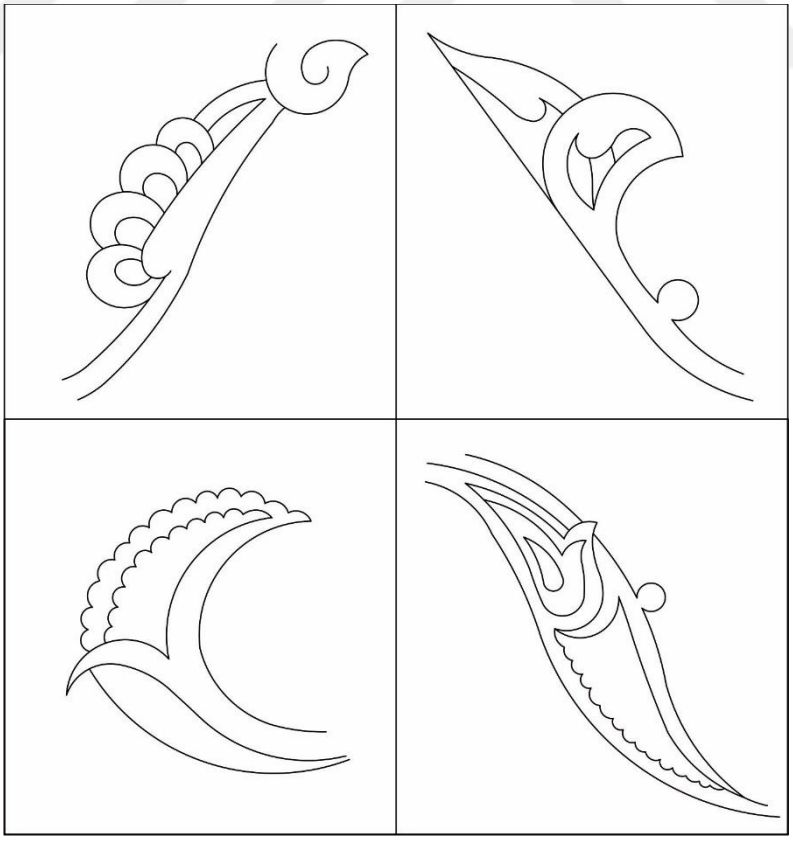
Çizim 16: Ana Kubbe 4. Kademe (e1)

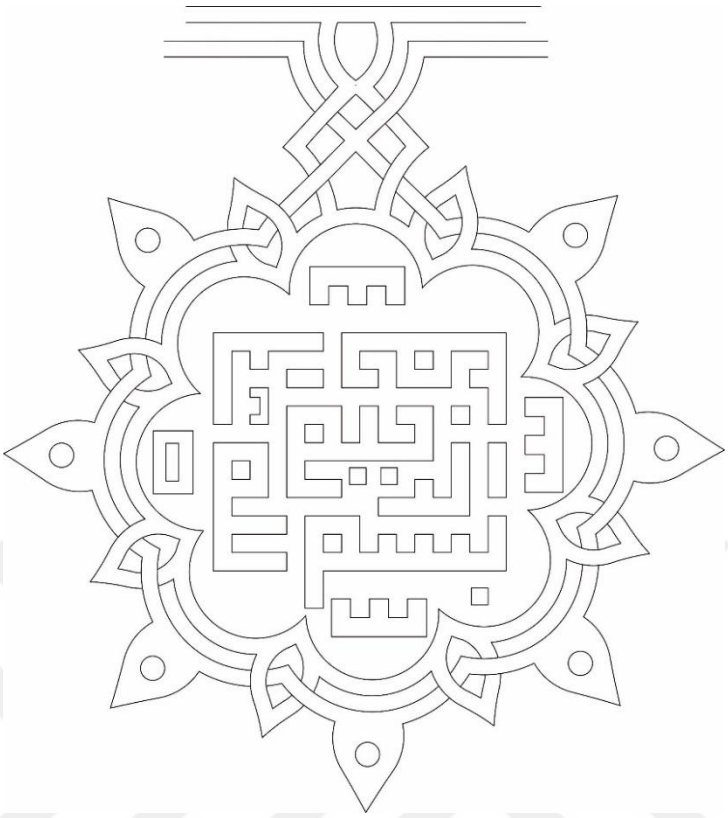
Çizim 17: Ana Kubbe 4. Kademe (e1)

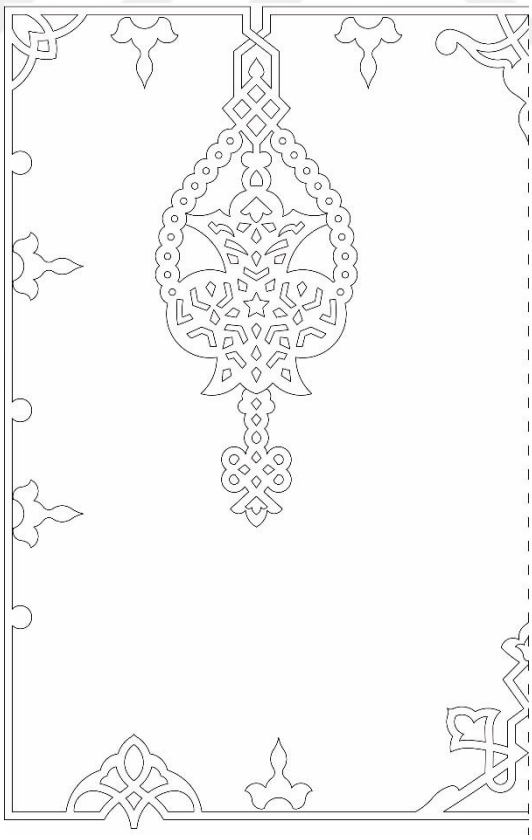
Çizim 18: Güney Cephe 1. Kademe

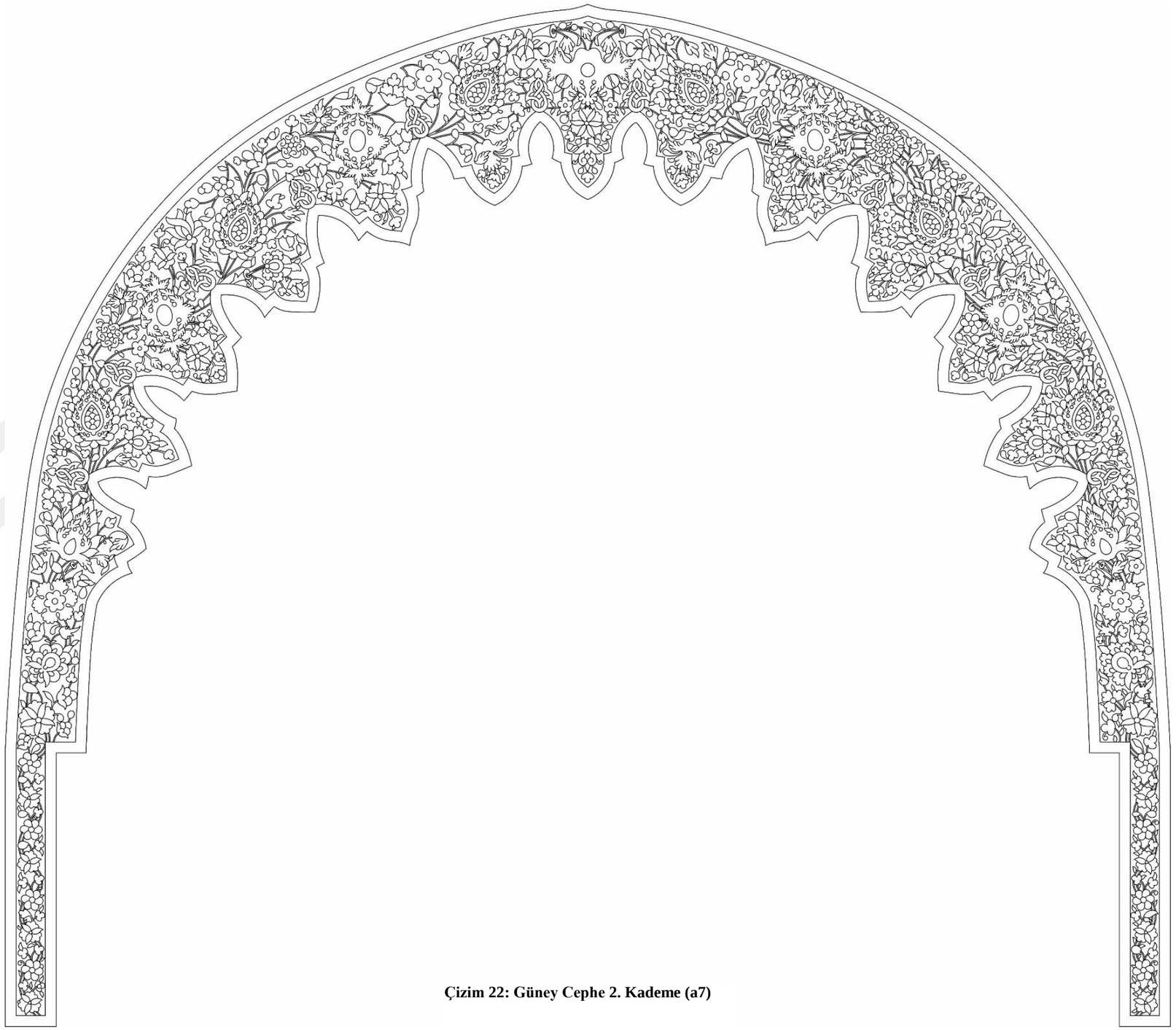
Çizim 19: Güney Cephe 1. Kademe

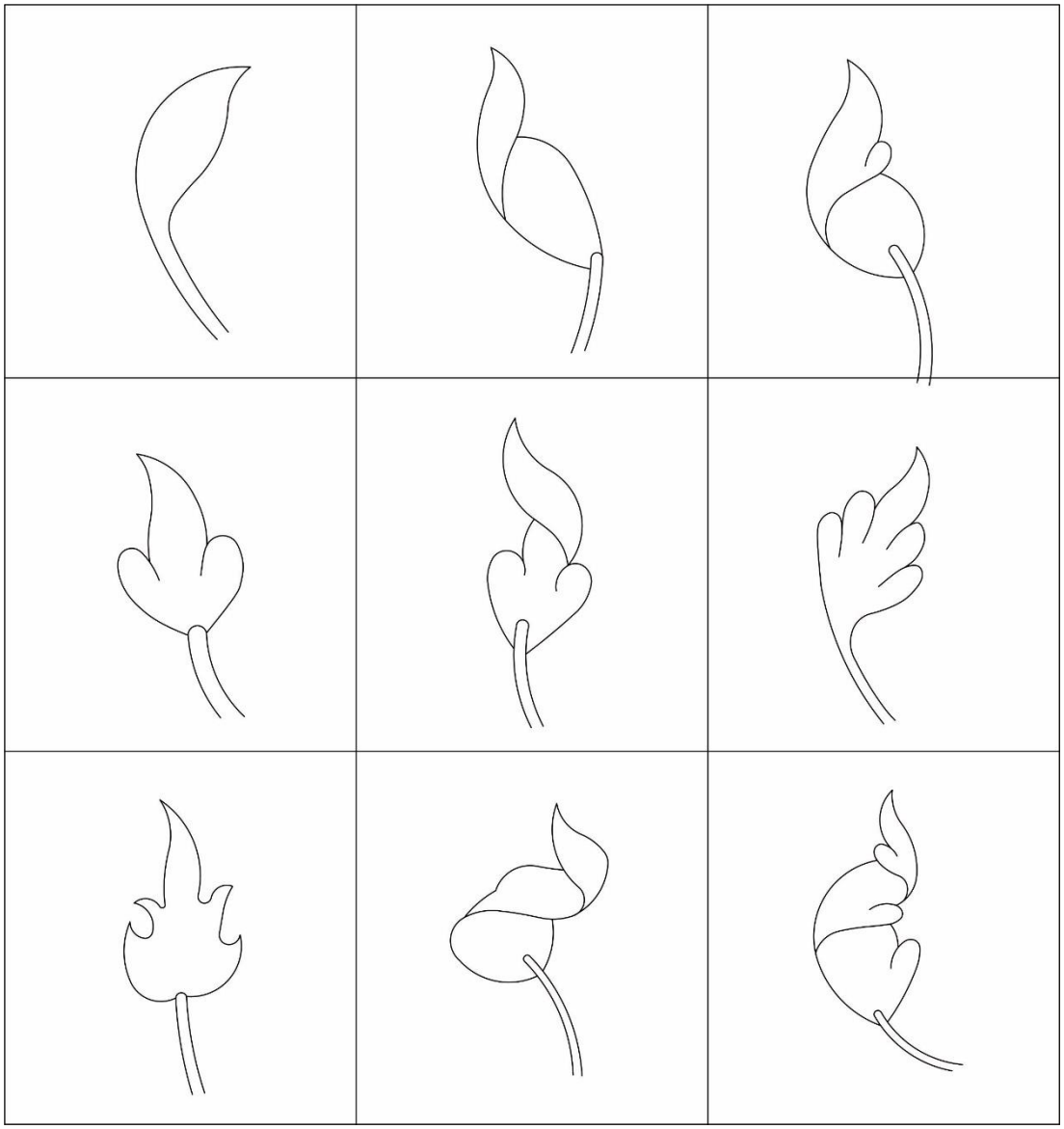
Çizim 20: Güney Cephe 2. Kademe (a1)

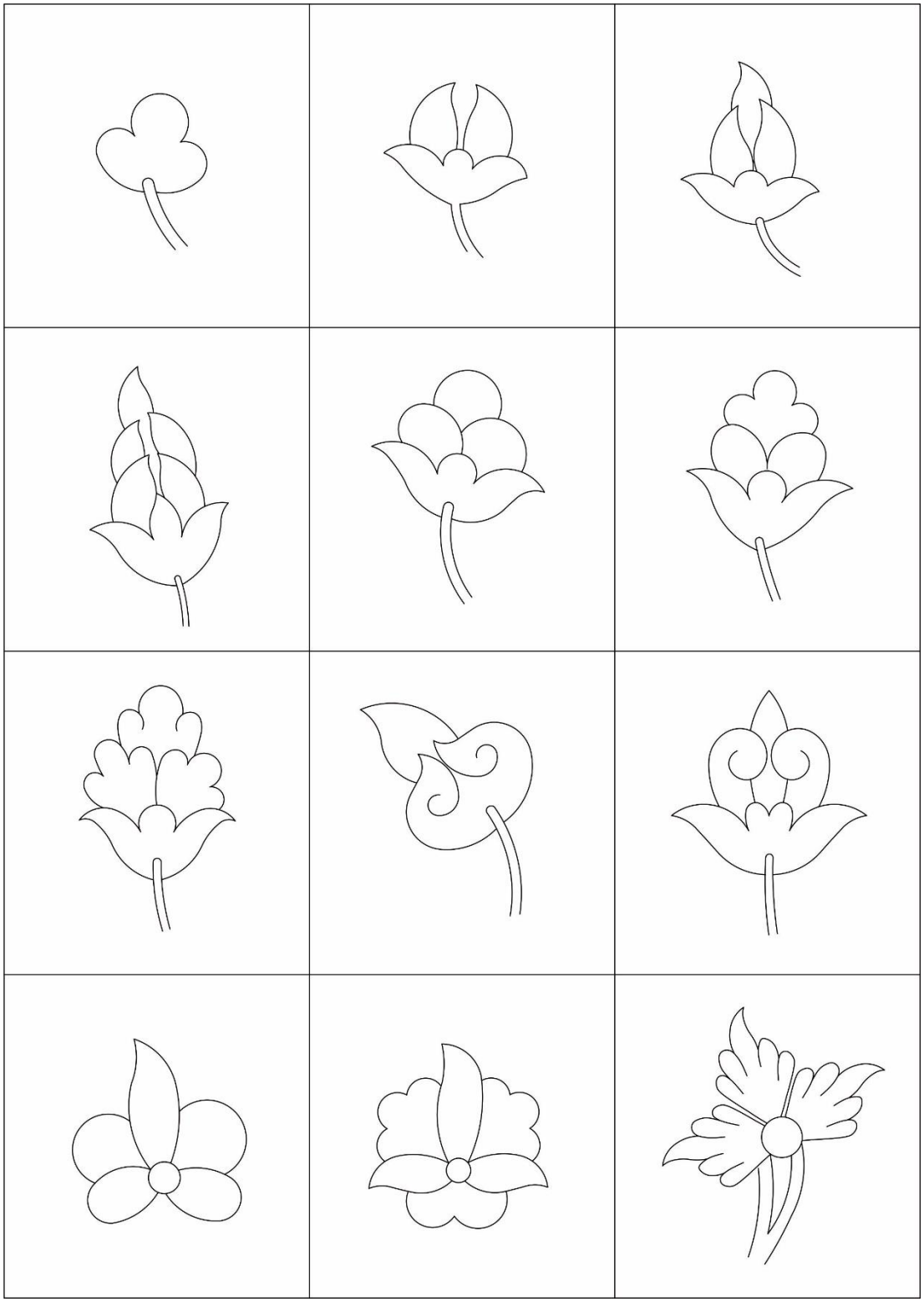
Çizim 21: Güney Cephe 2. Kademe (a6)

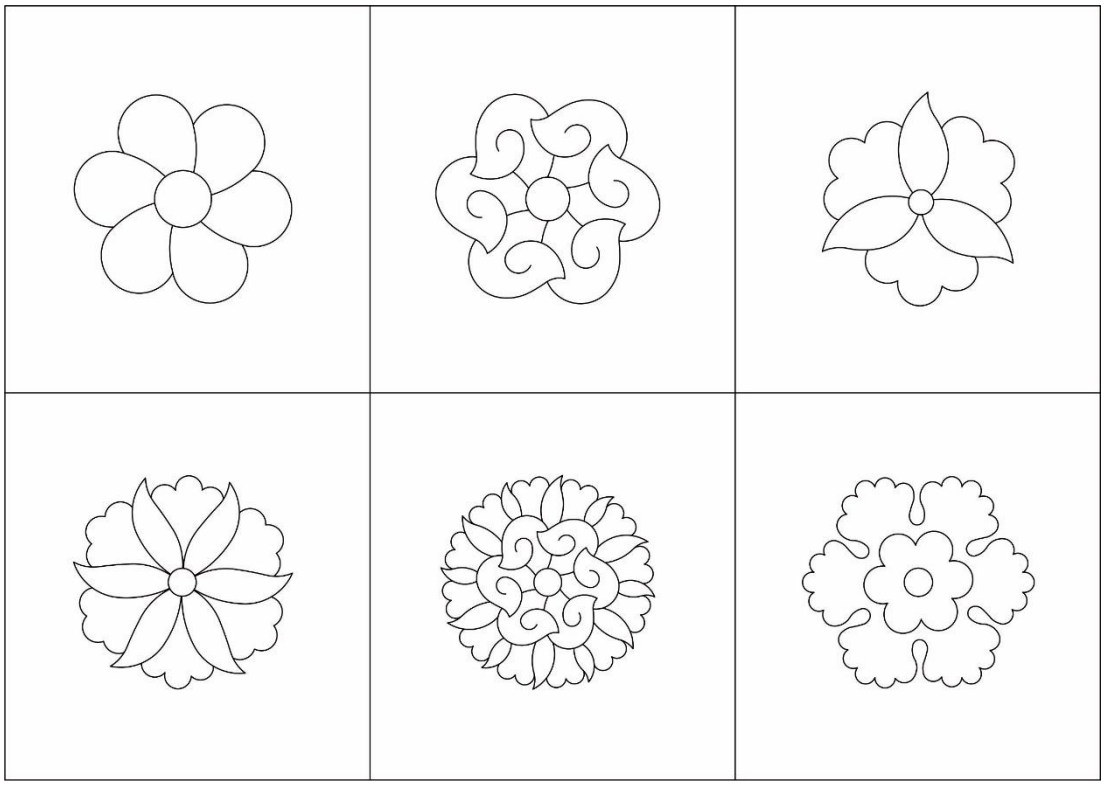
Çizim 22: Güney Cephe 2. Kademe (a7)

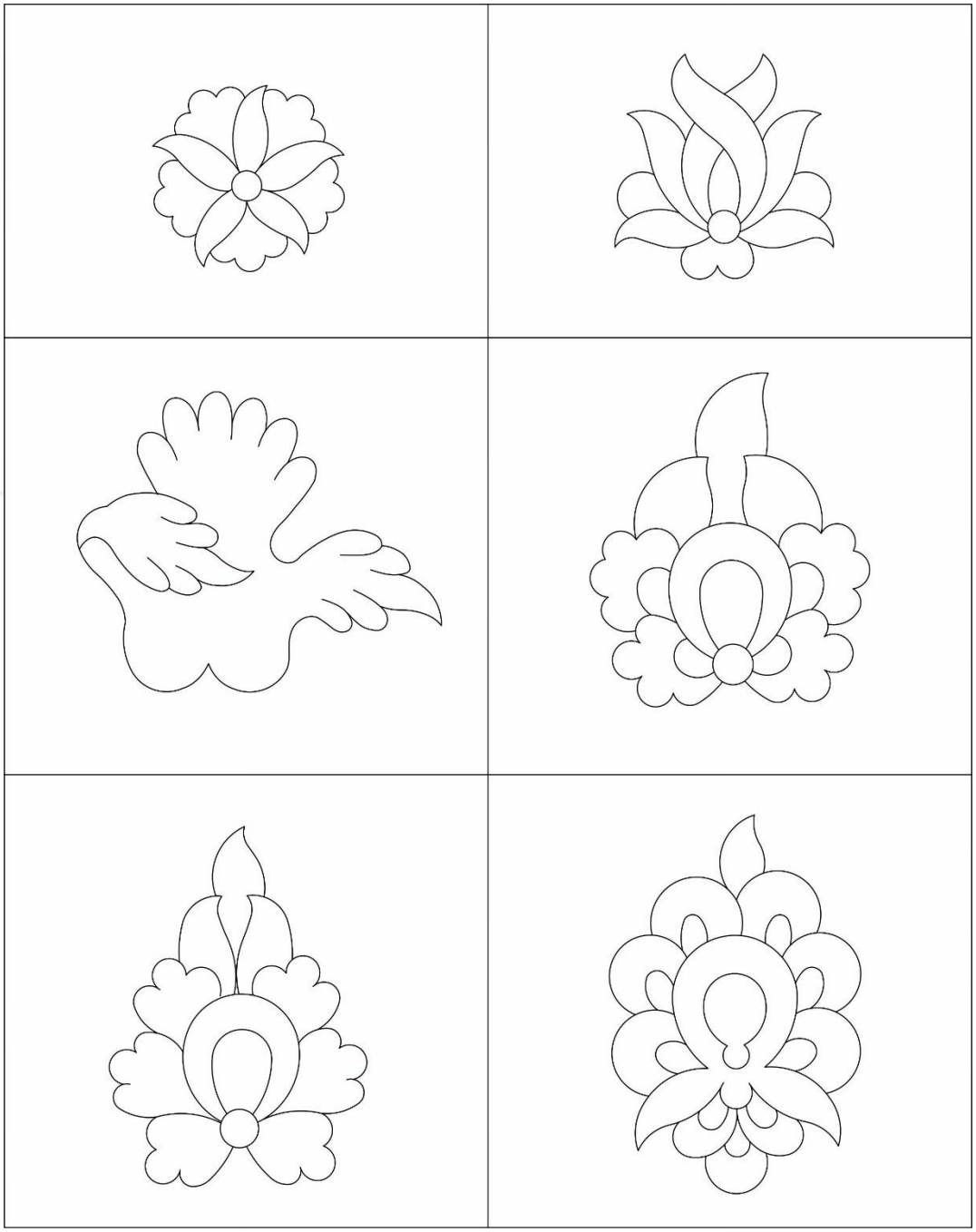
Çizim 23: Güney Cephe 2. Kademe (a7)

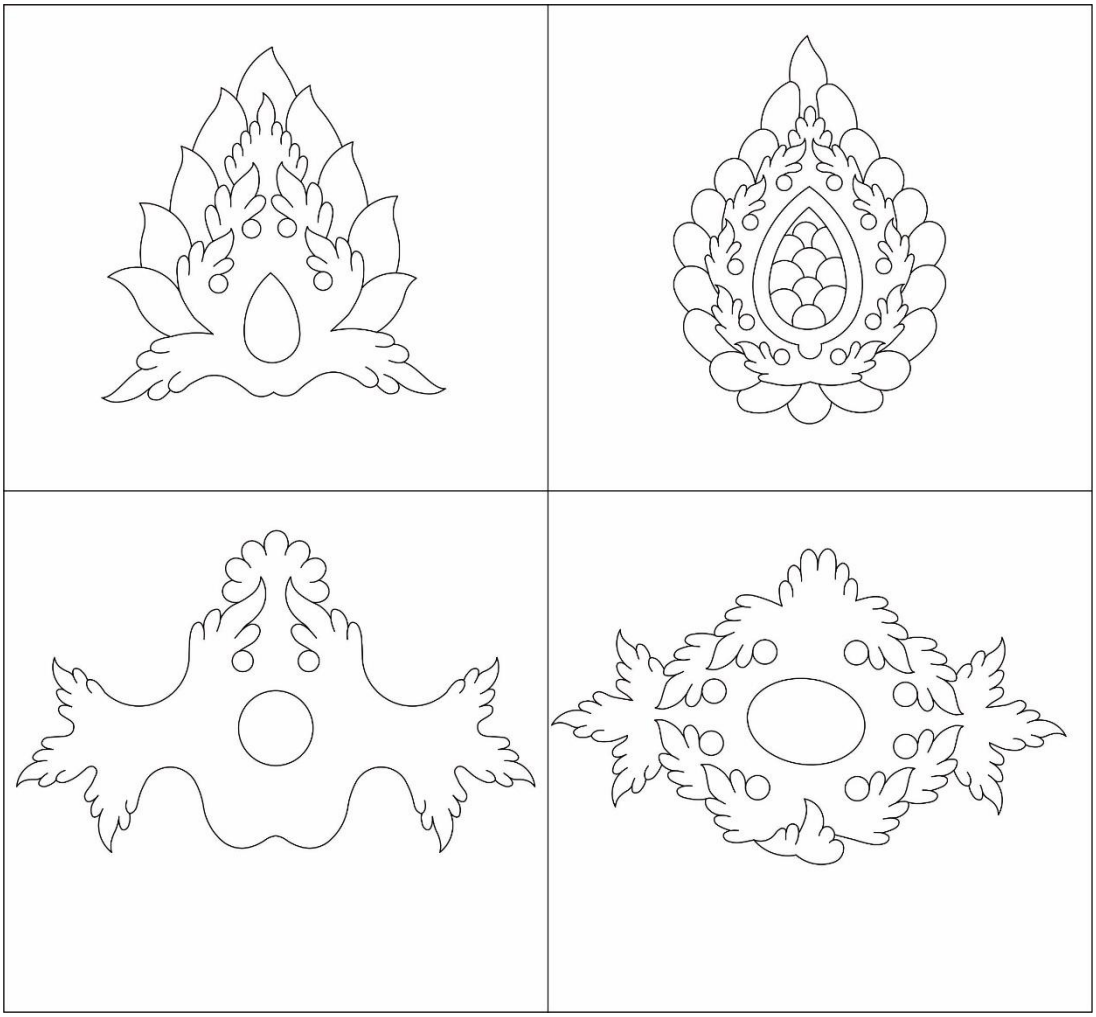
Çizim 24: Güney Cephe 2. Kademe (a7)

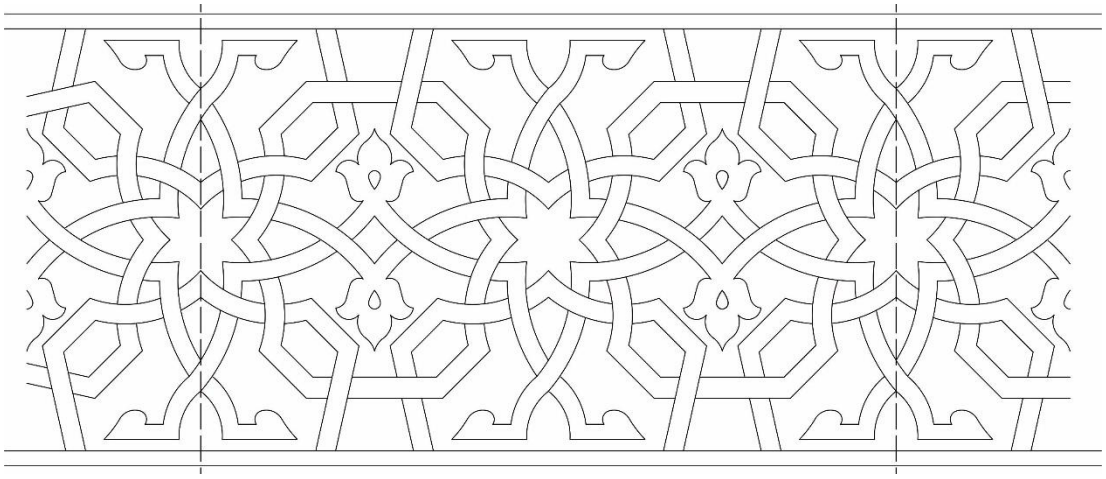
Çizim 25: Güney Cephe 2. Kademe (a7)

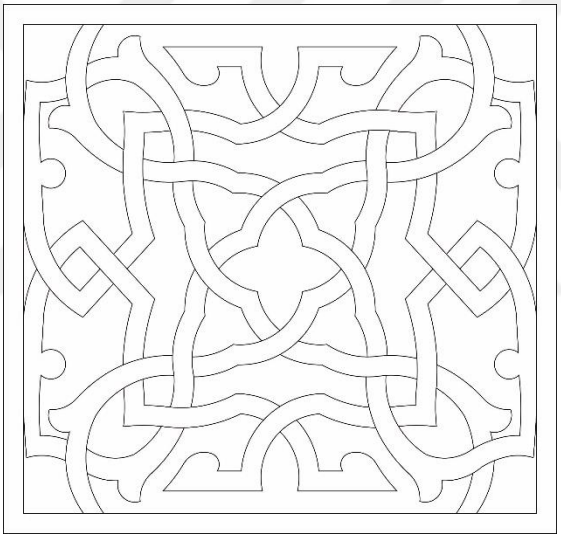
Çizim 26: Güney Cephe 2. Kademe (a7)

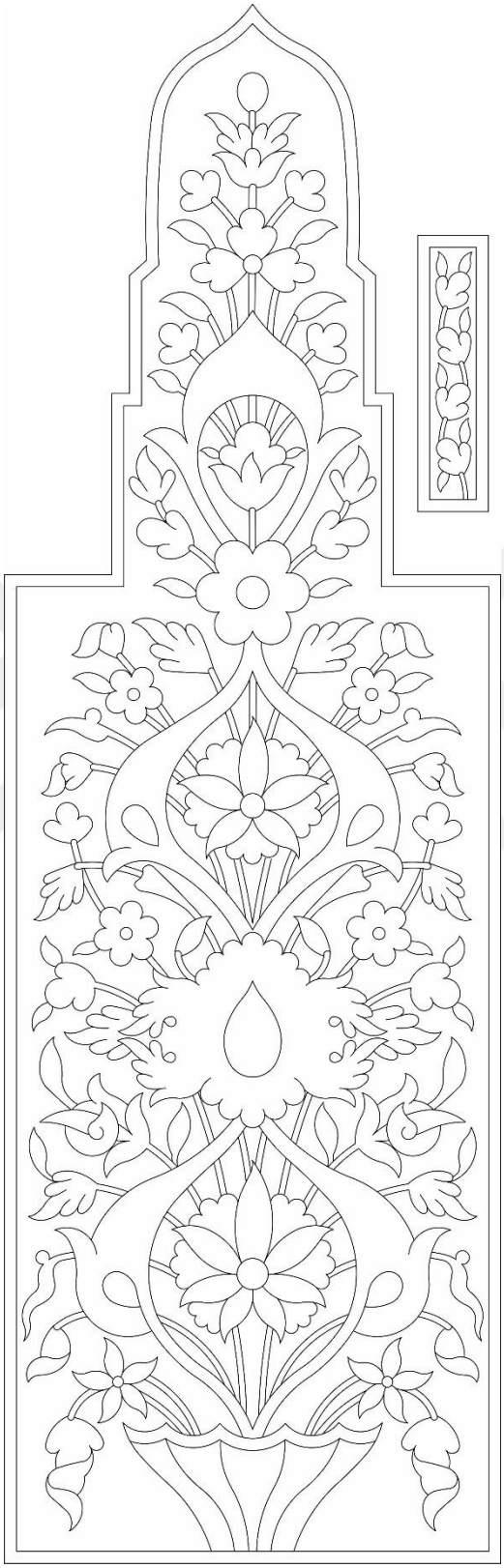
Çizim 27: Güney Cephe 2. Kademe (a7)

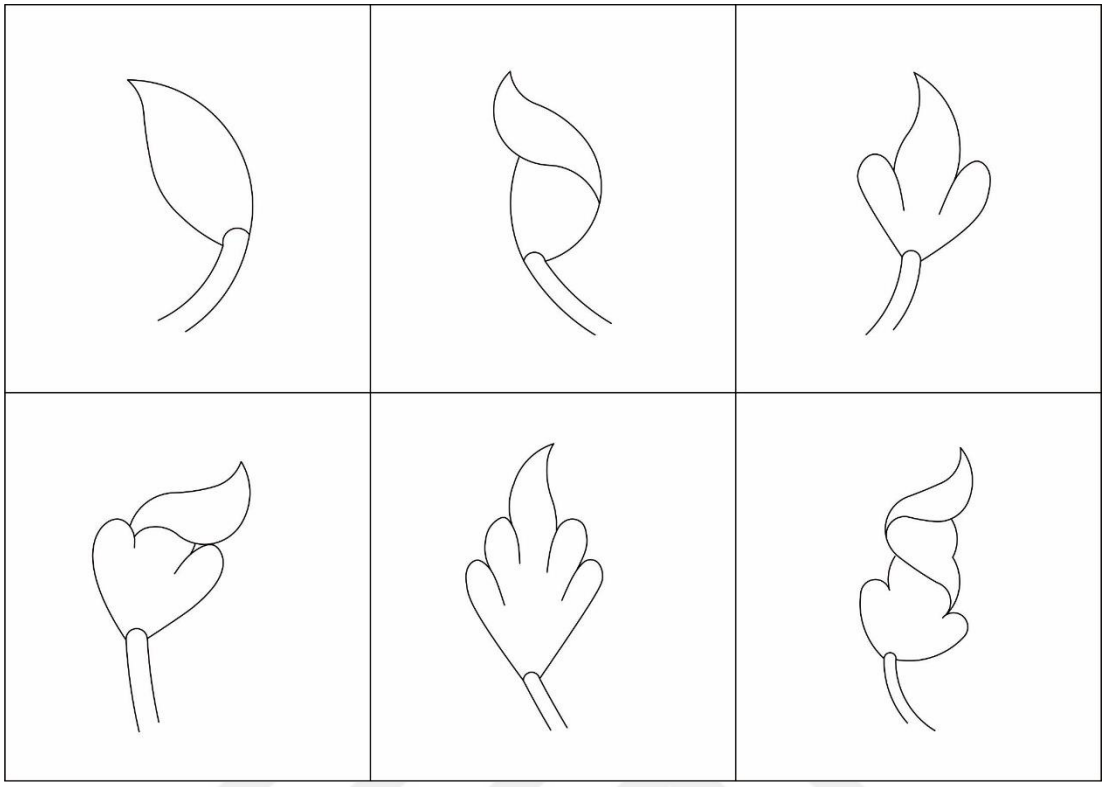
Çizim 28: Güney Cephe 3. Kademe (b1)

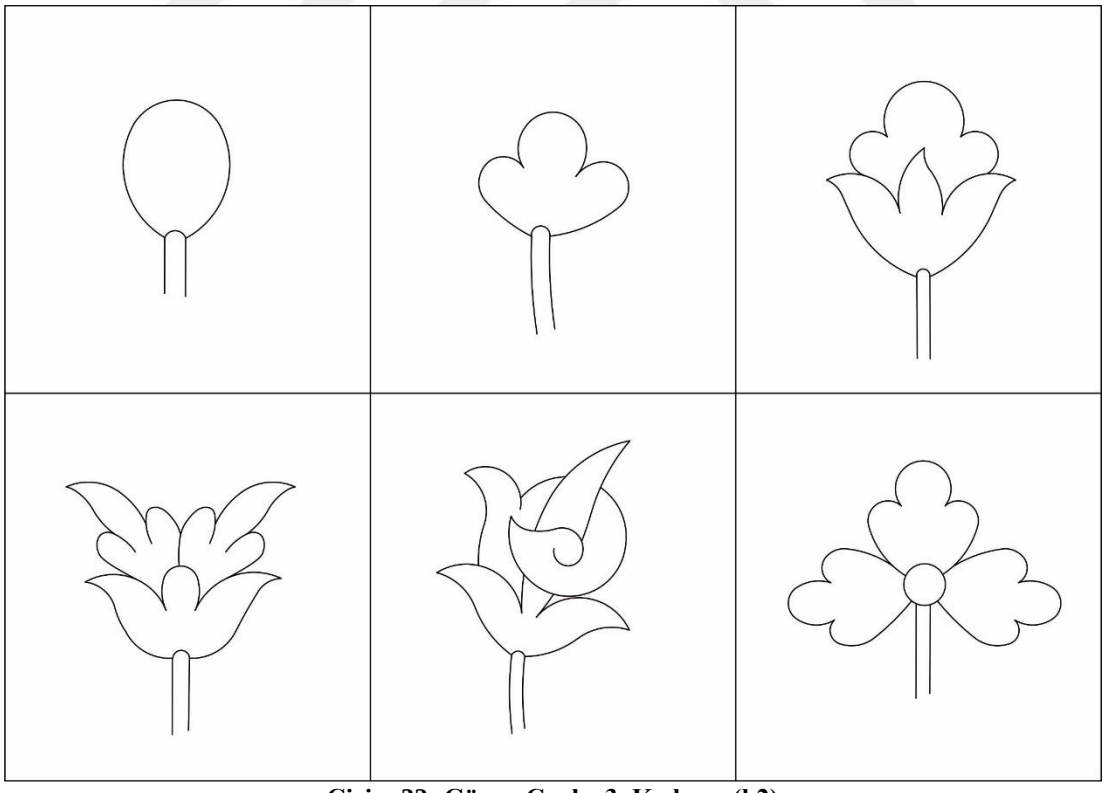
Çizim 29: Güney Cephe 3. Kademe (b1)

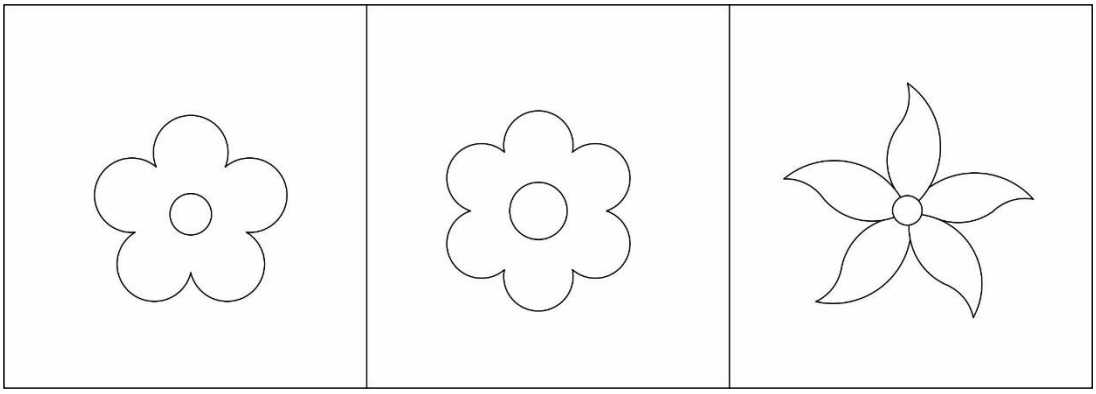
Çizim 30: Güney Cephe 3. Kademe (b2)

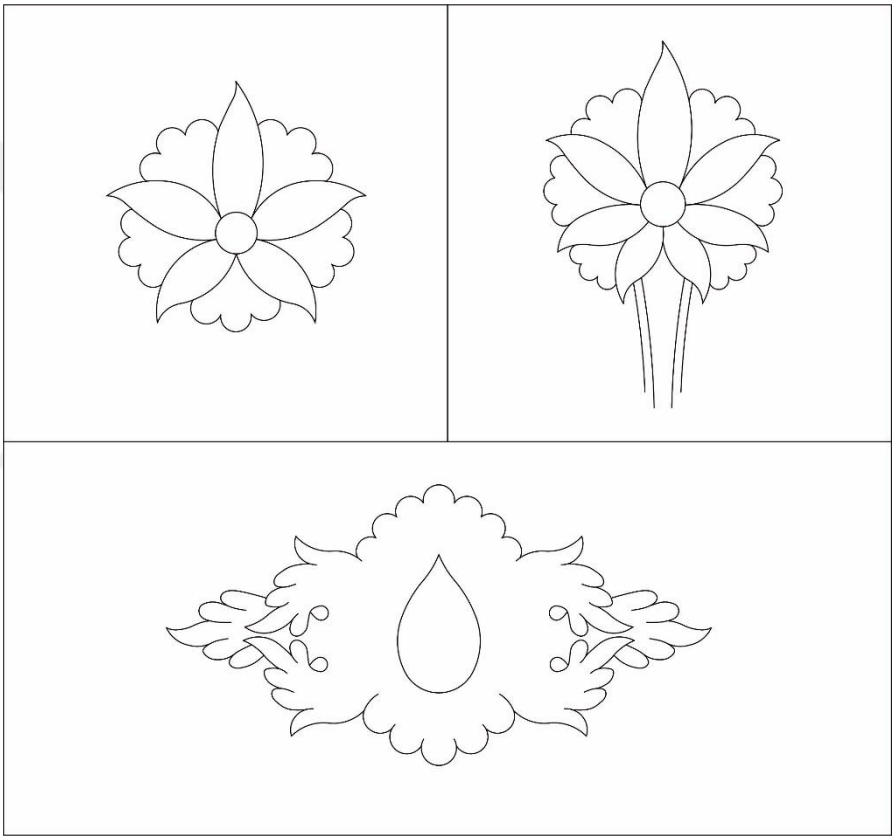
Çizim 31: Güney Cephe 3. Kademe (b2)

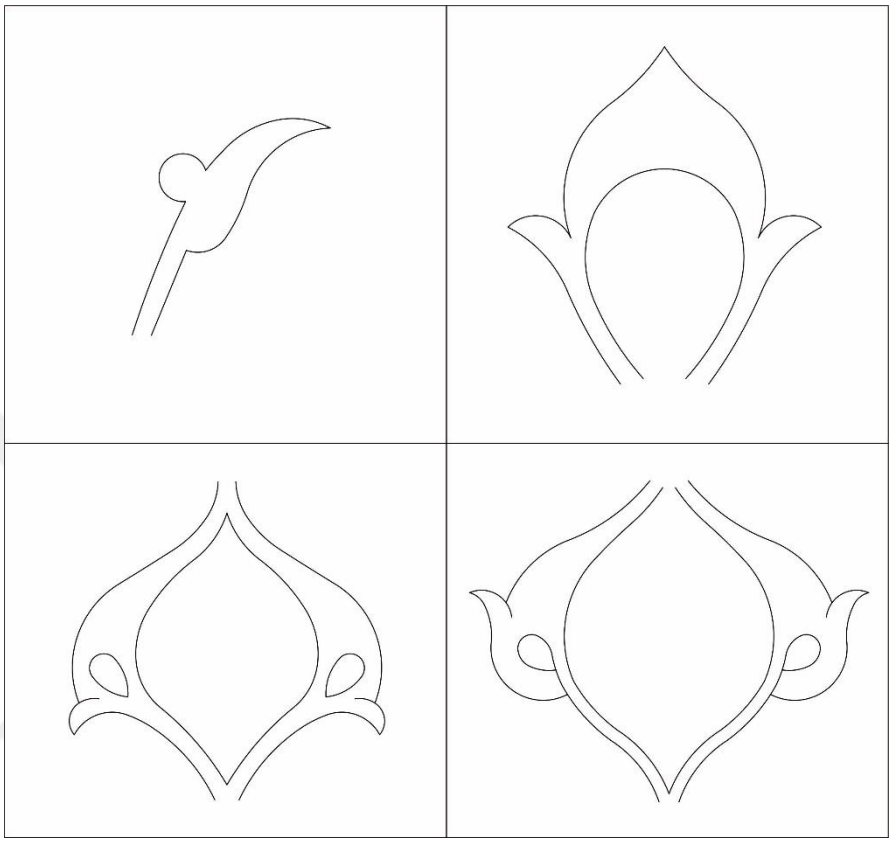
Çizim 32: Güney Cephe 3. Kademe (b2)

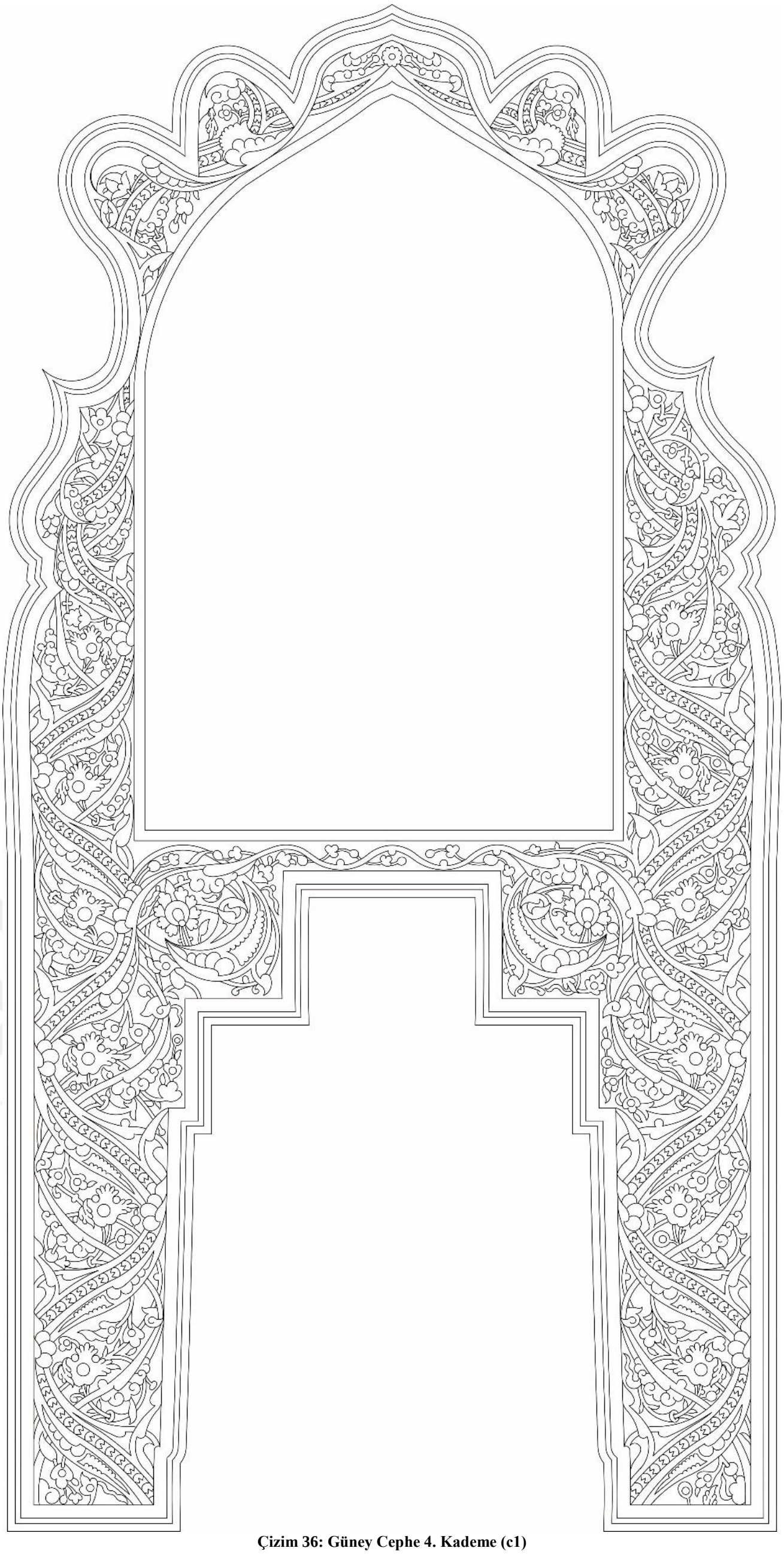
Çizim 33: Güney Cephe 3. Kademe (b2)

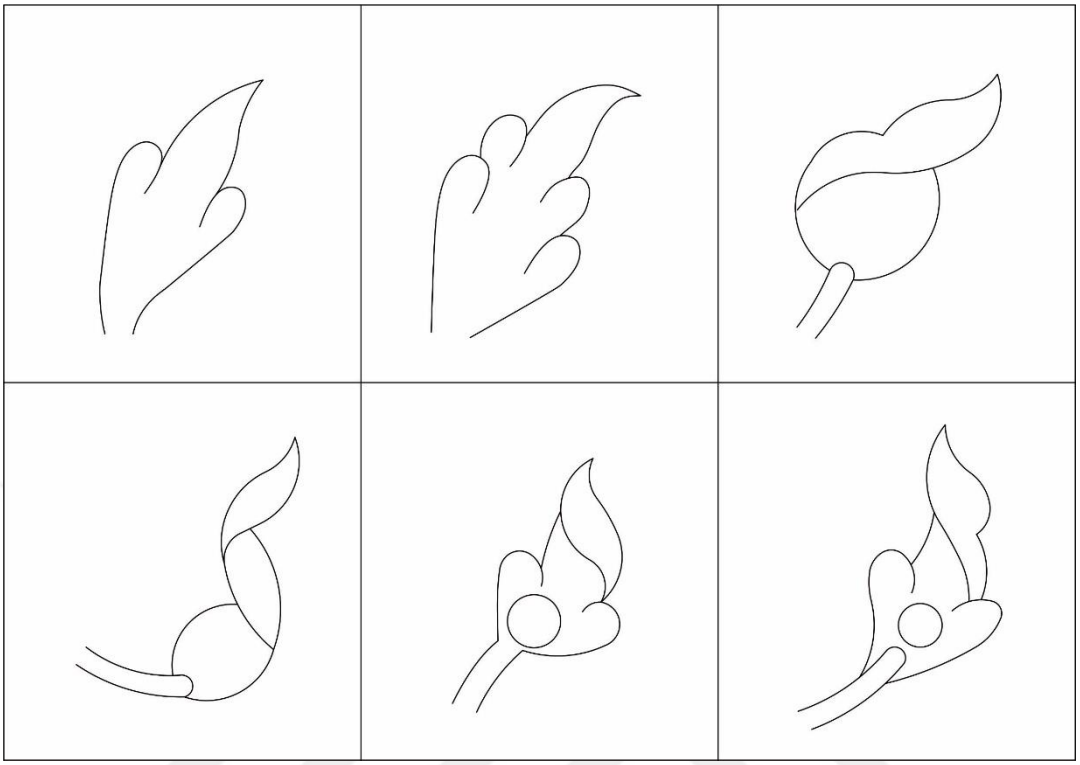
Çizim 34: Güney Cephe 3. Kademe (b2)

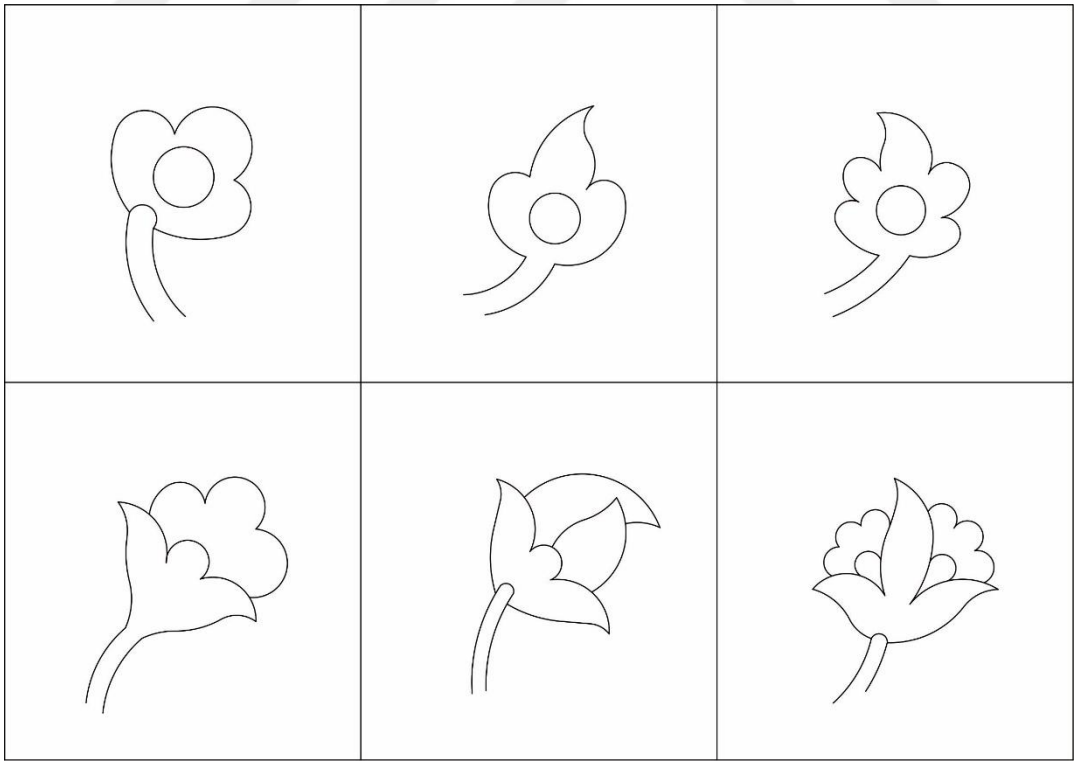
Çizim 35: Güney Cephe 3. Kademe (b2)

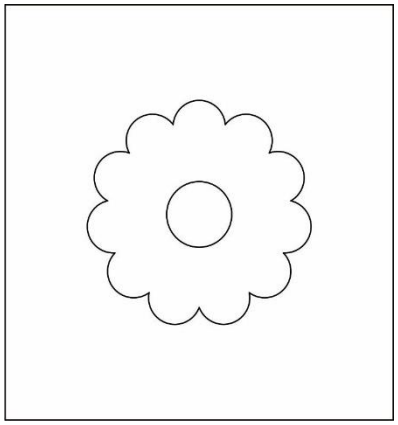
Çizim 36: Güney Cephe 4. Kademe (c1)

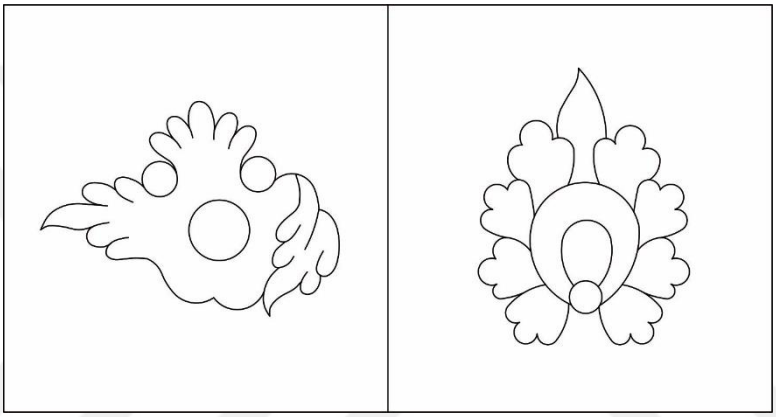
Çizim 37: Güney Cephe 4. Kademe (c1)

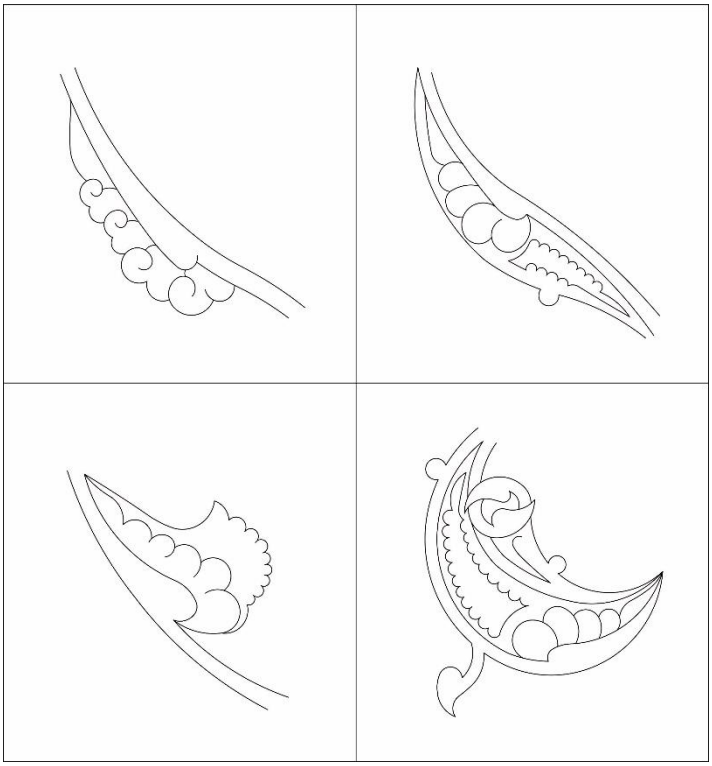
Çizim 38: Güney Cephe 4. Kademe (c1)

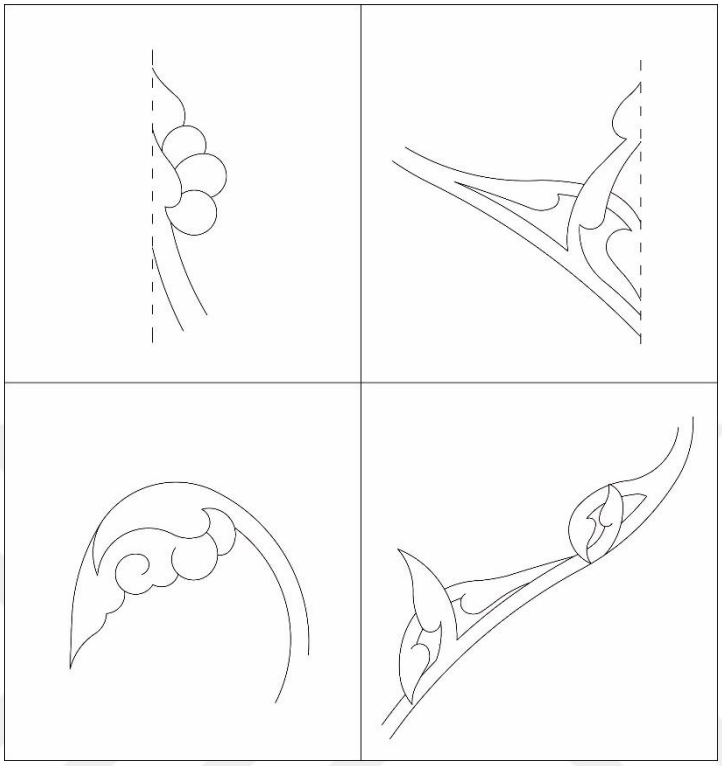
Çizim 39: Güney Cephe 4. Kademe (c1)

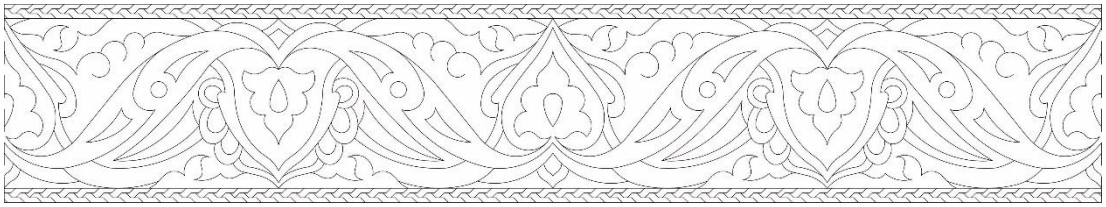
Çizim 40: Güney Cephe 4. Kademe (c1)

Çizim 41: Güney Cephe 4. Kademe (c1)

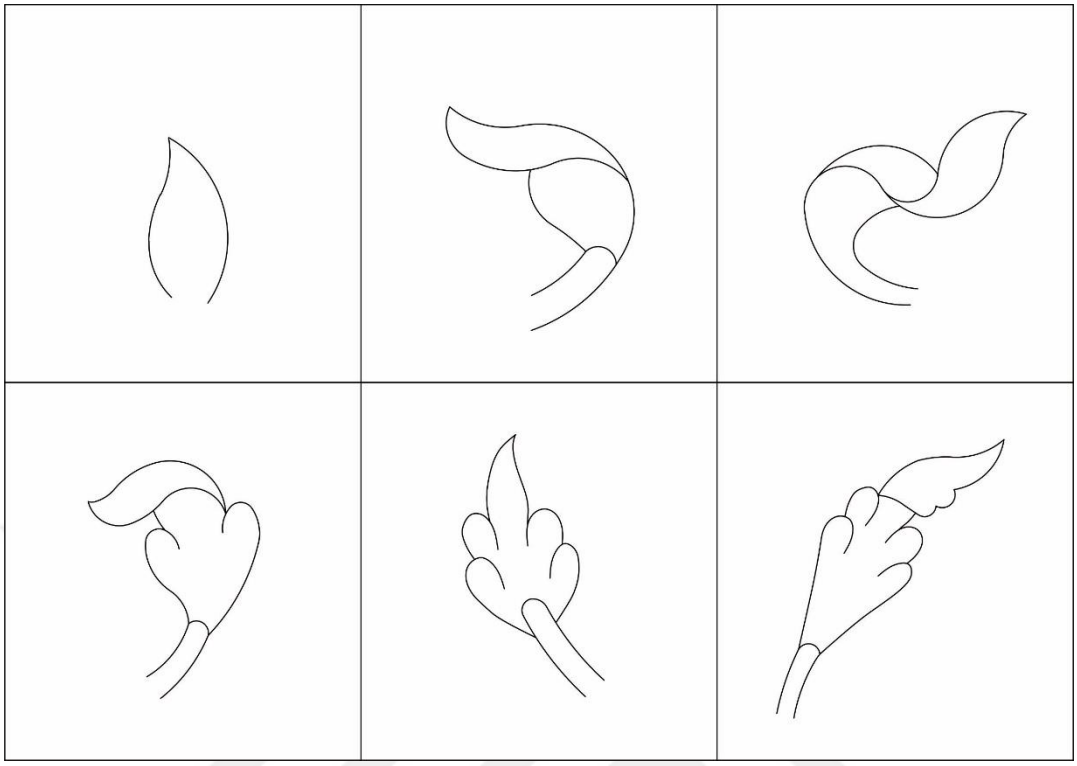
Çizim 42: Güney Cephe 4. Kademe (c1)

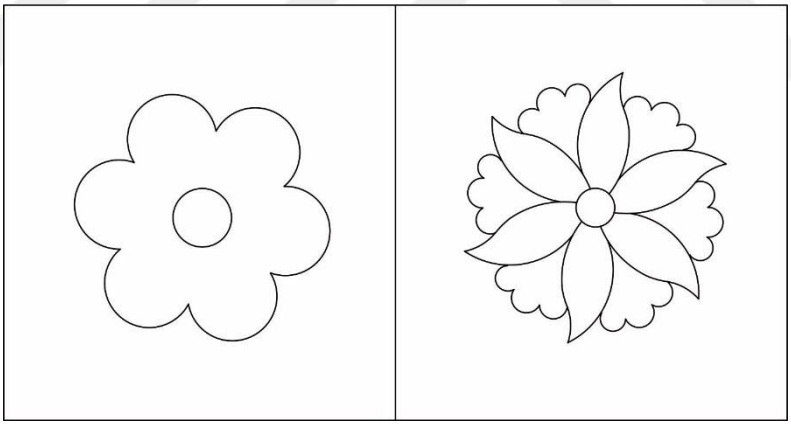
Çizim 43: Güney Cephe 4. Kademe (c4)

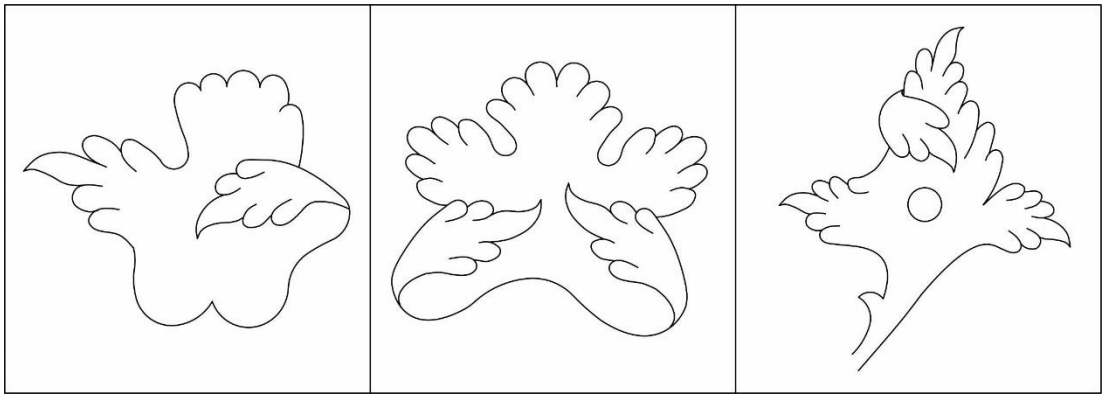
Çizim 44: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7)

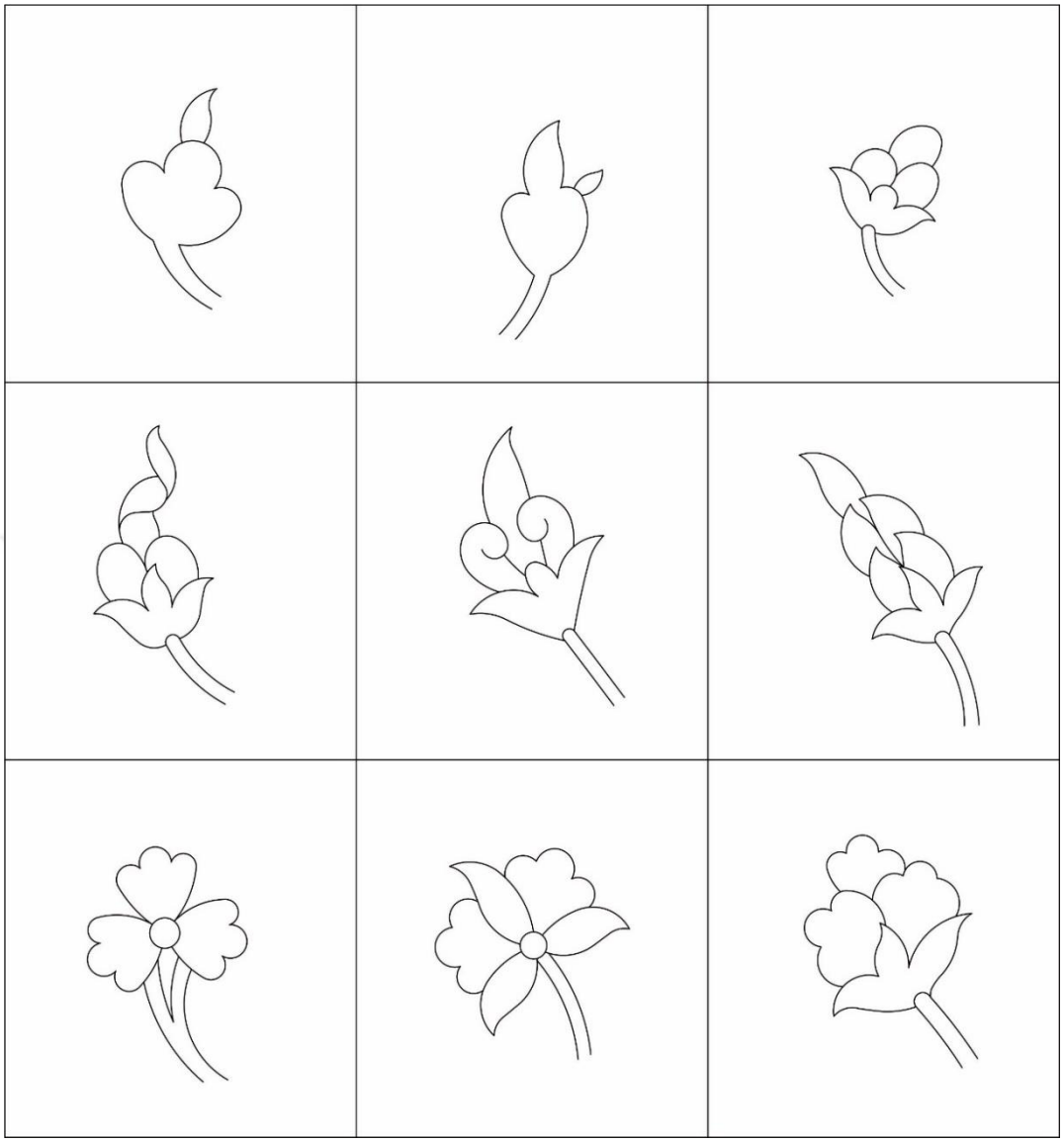
Çizim 45: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7)

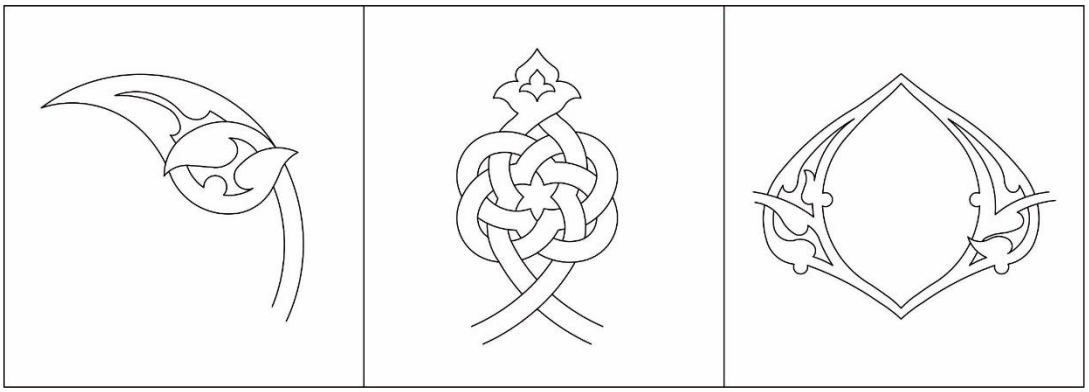
Çizim 46: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7)

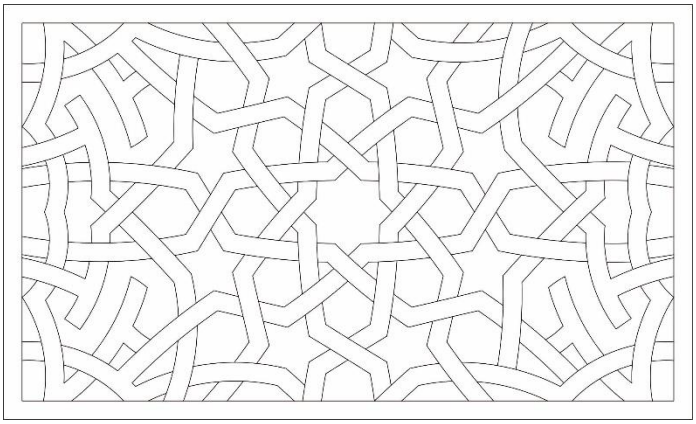
Çizim 47: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7)

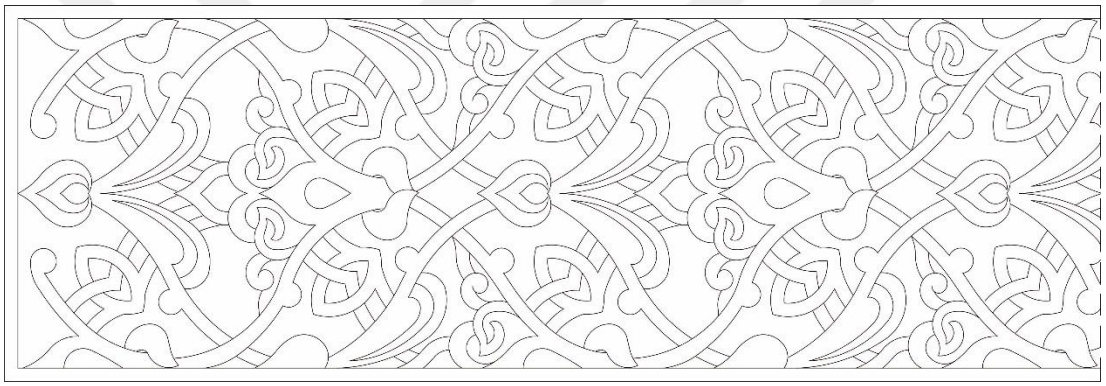
Çizim 48: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7)

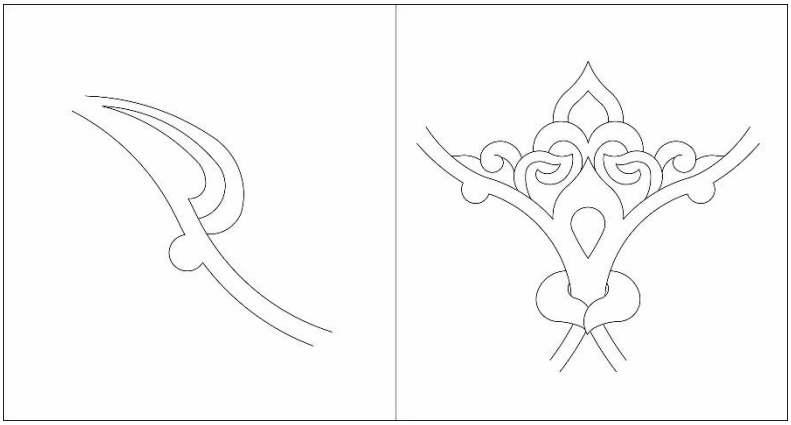
Çizim 49: Güneydoğu Cephe 2. Kademe (a7)

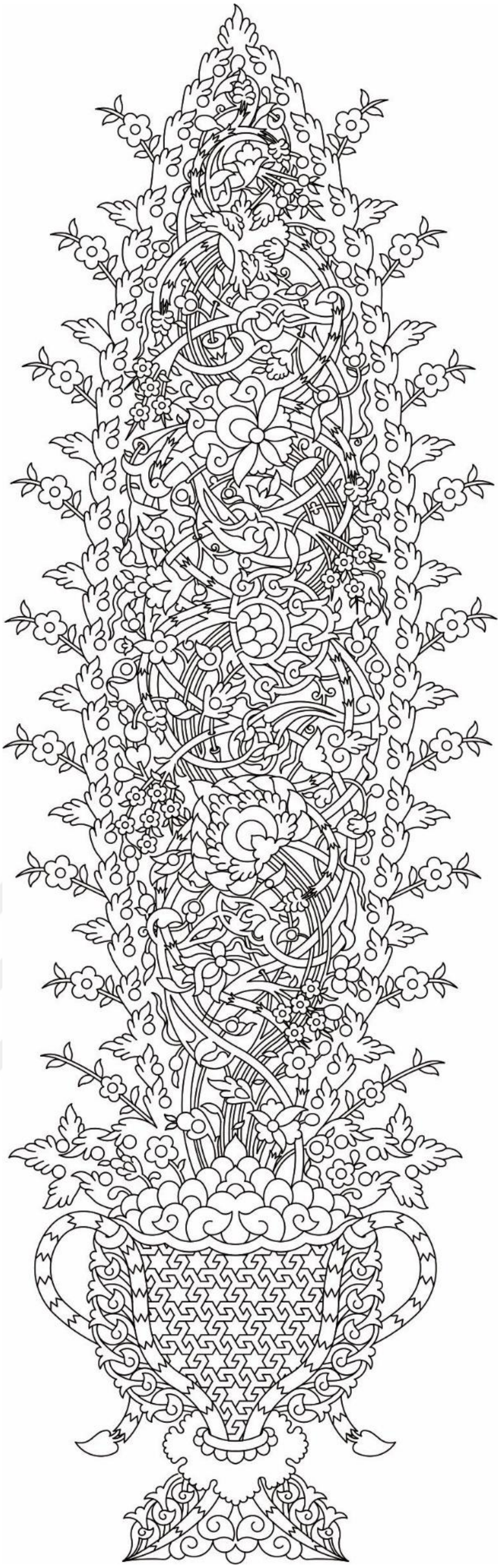
Çizim 50: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1)

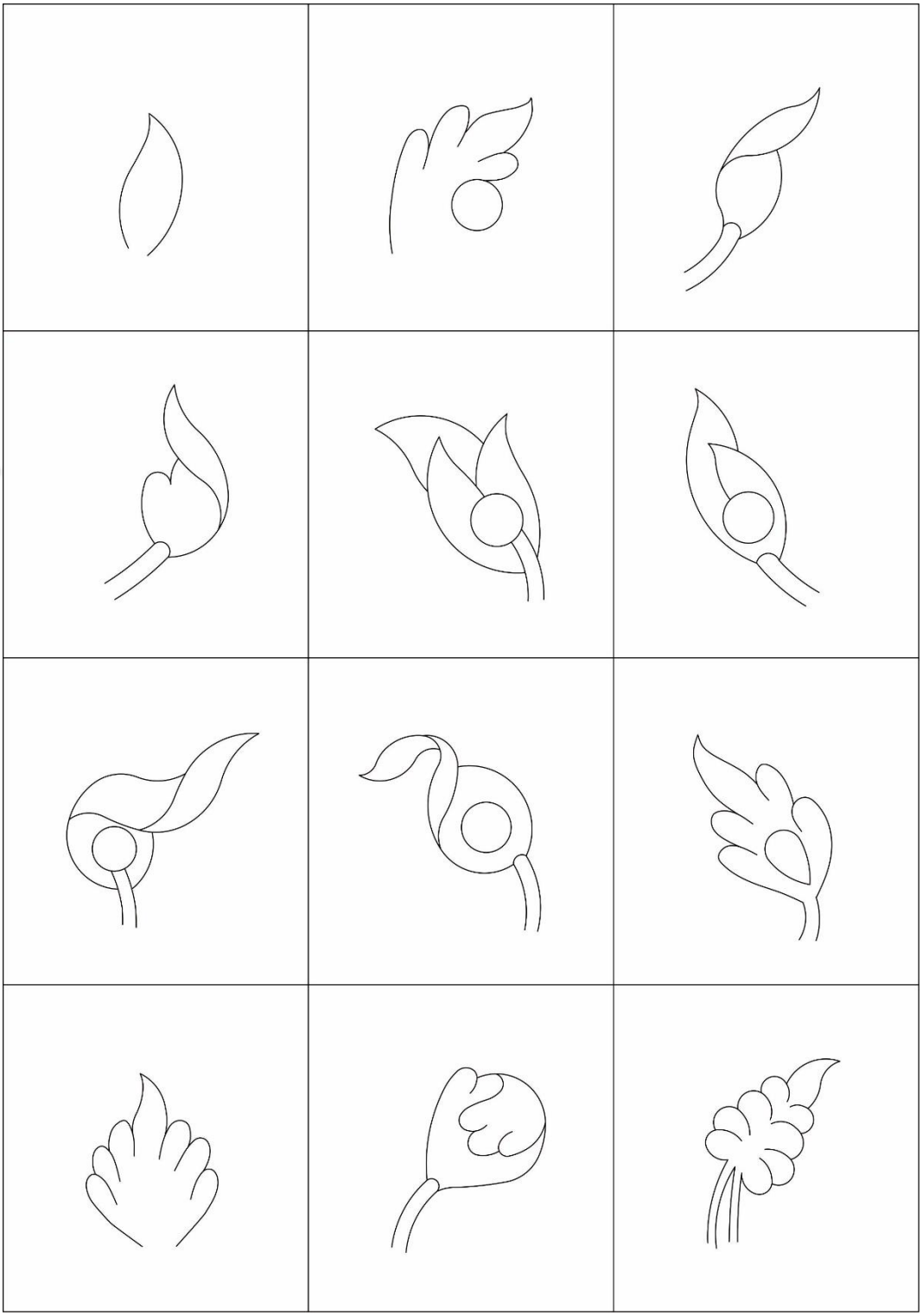
Çizim 51: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1)

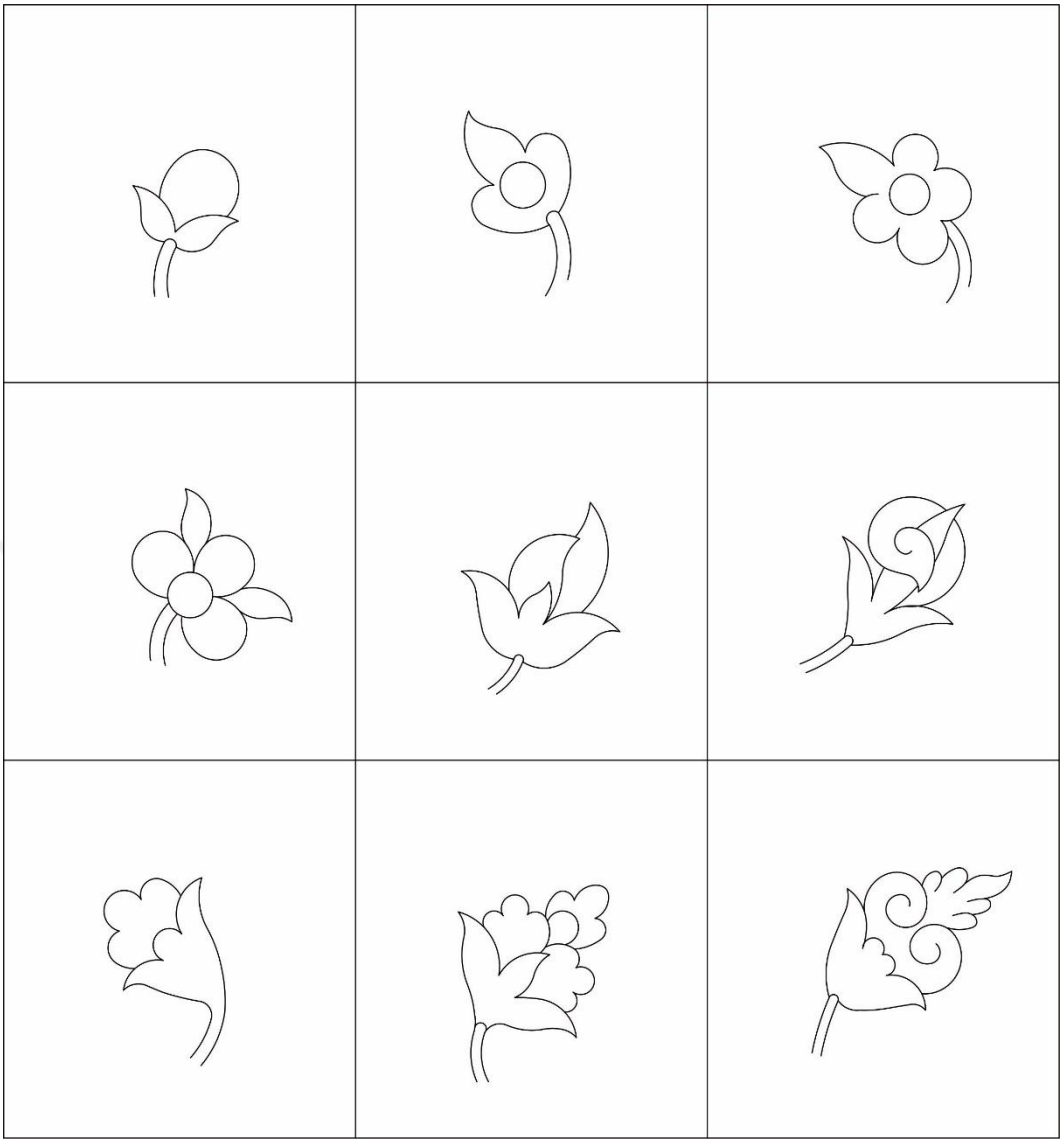
Çizim 52: Güneydoğu Cephe 3. Kademe (b1)

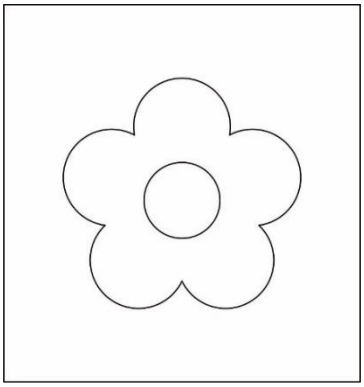
Çizim 53: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

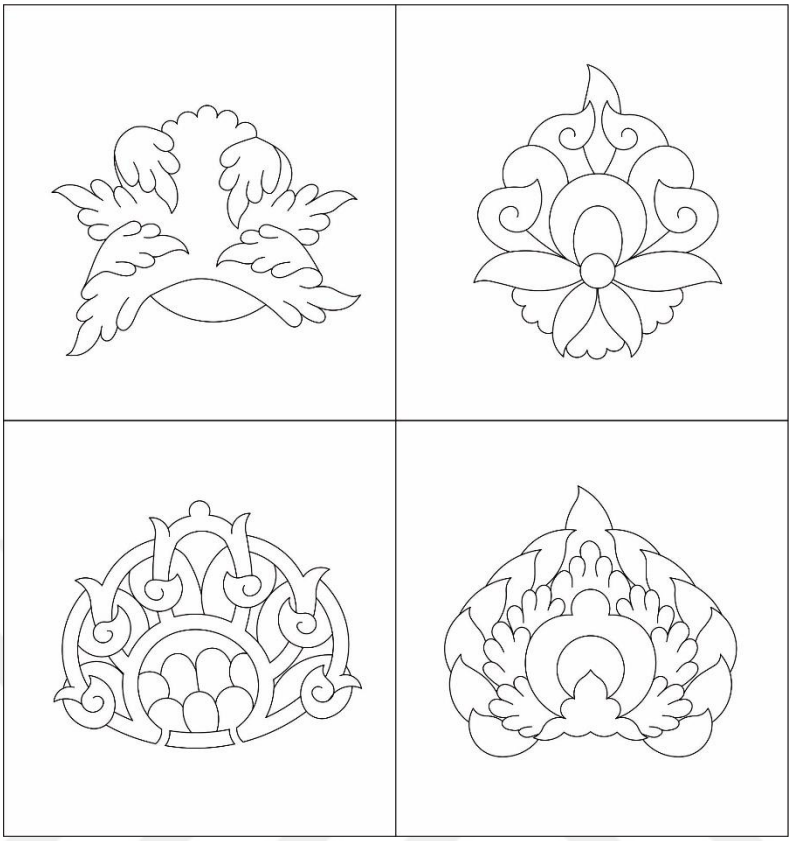
Çizim 54: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

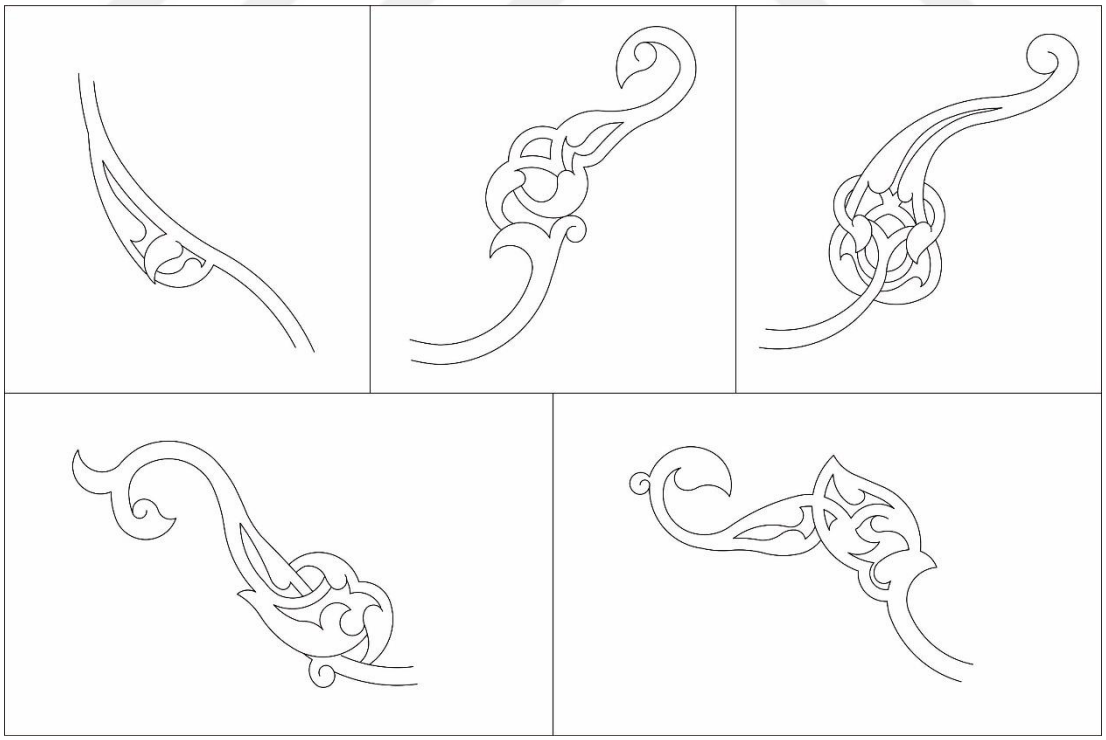
Çizim 55: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

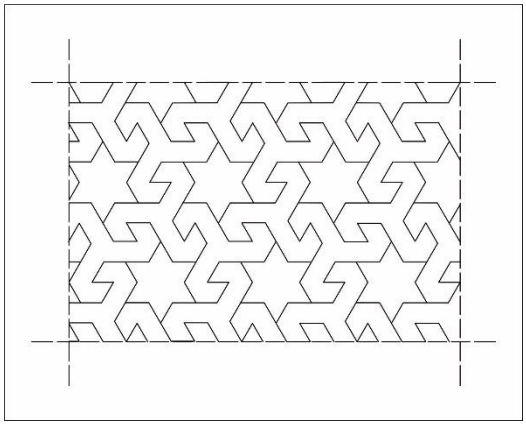
Çizim 56: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

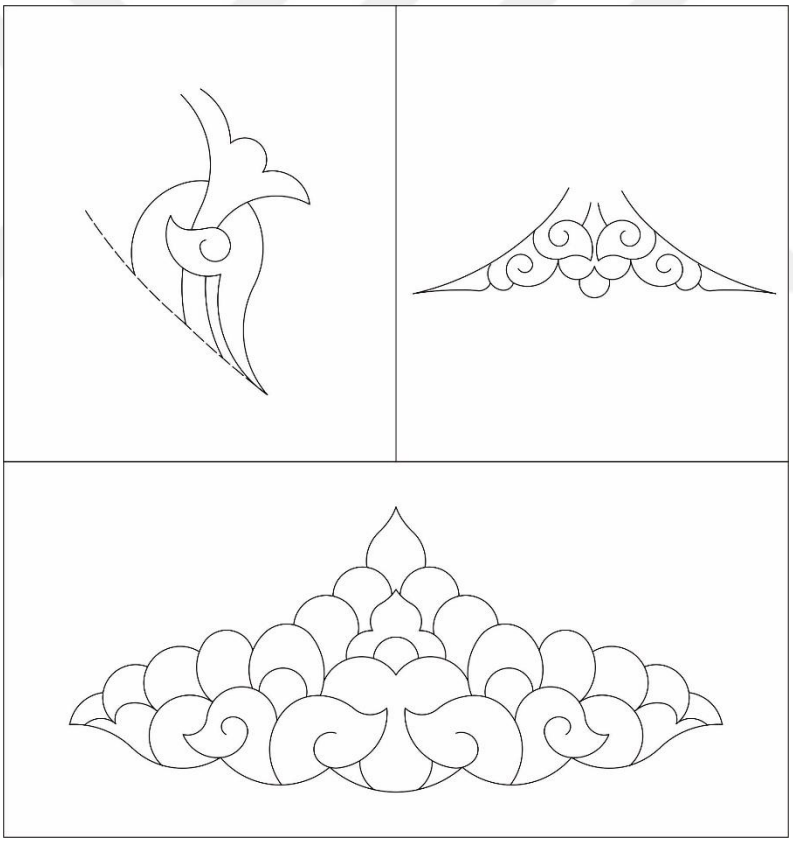
Çizim 57: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

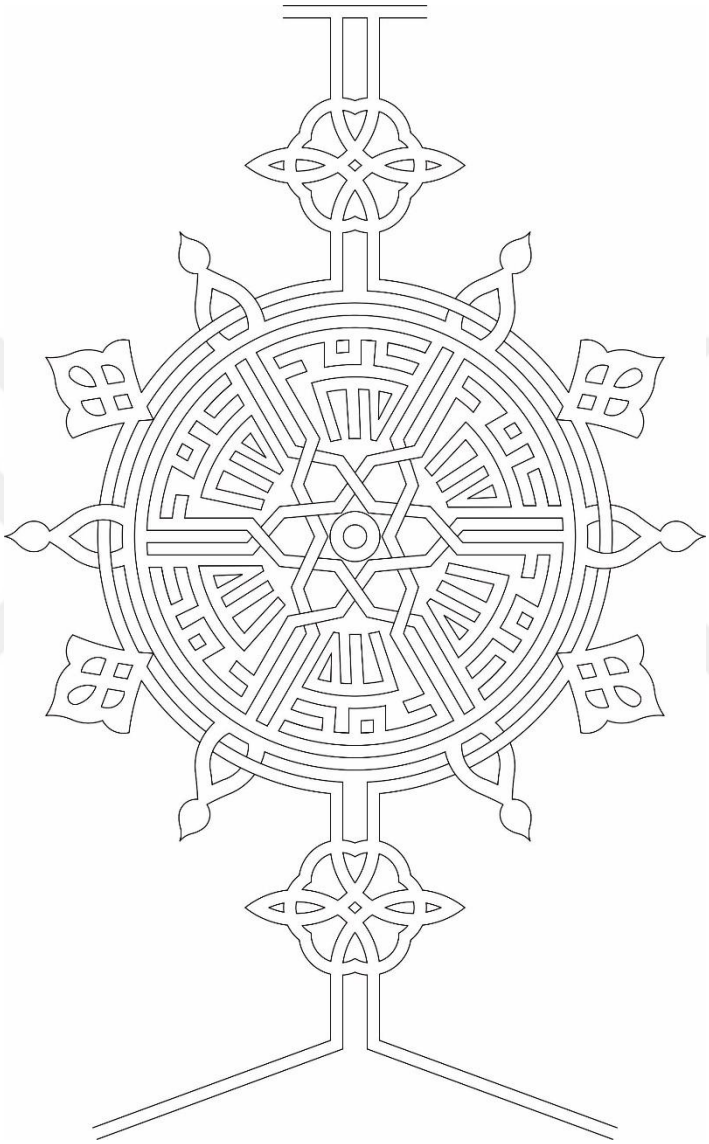
Çizim 58: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

Çizim 59: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

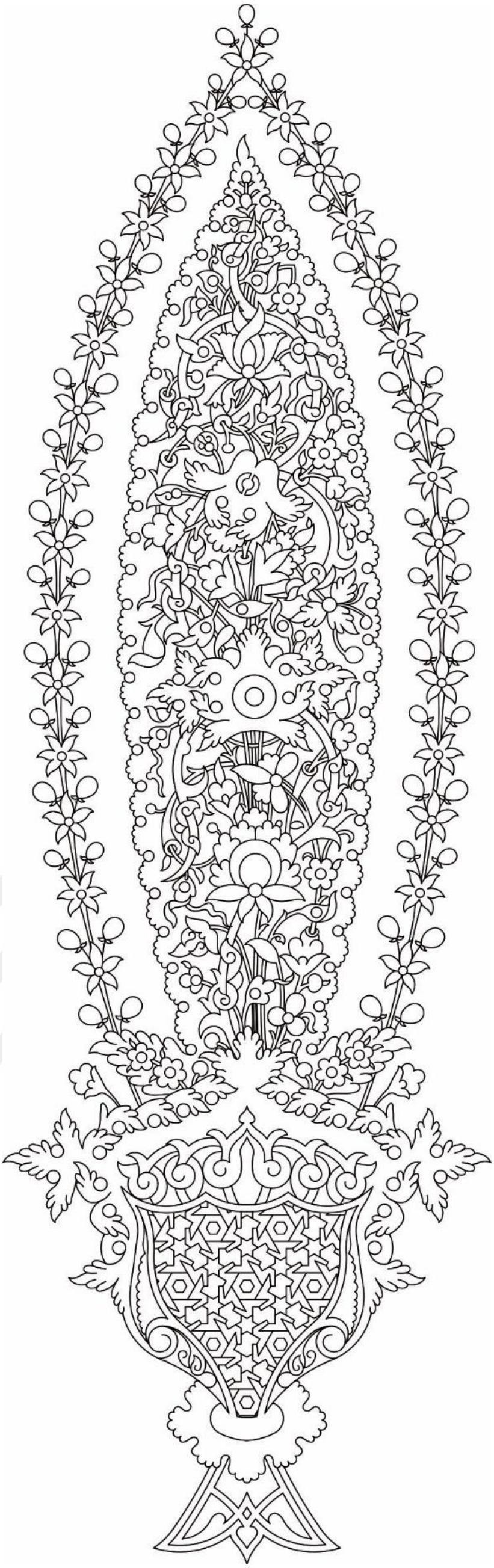
Çizim 60: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

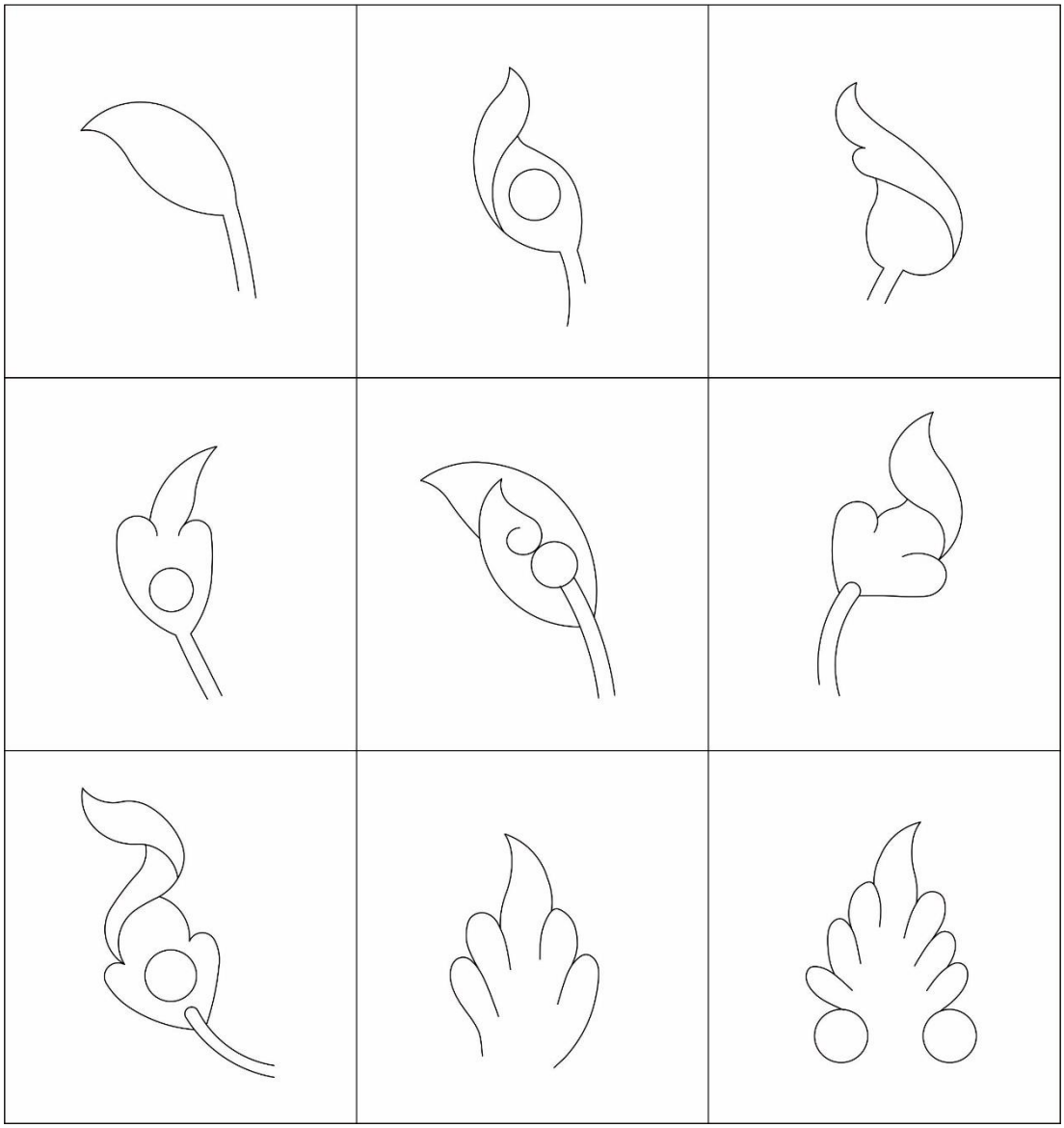
Çizim 61: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c4)

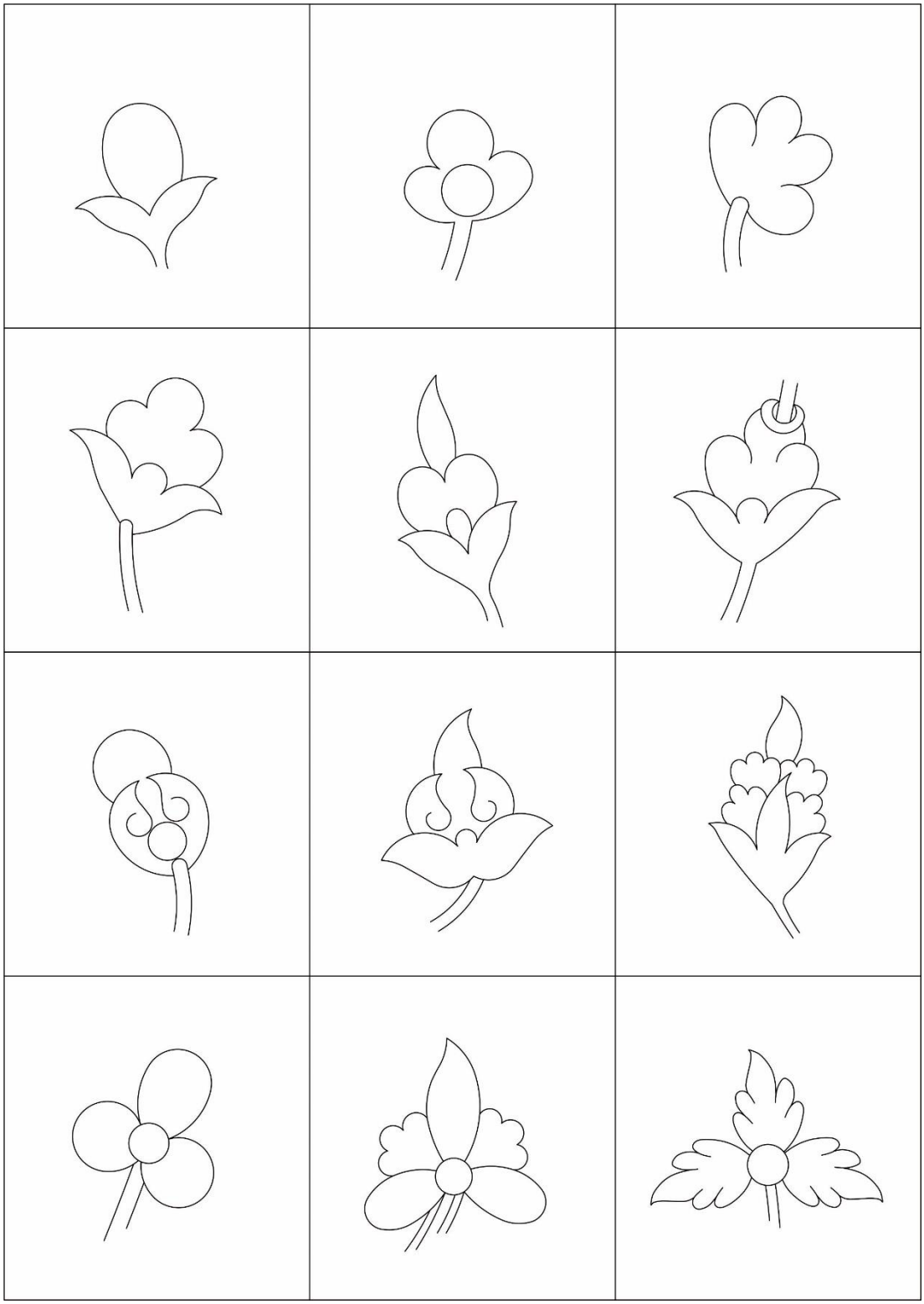
Çizim 62: Kuzeydoğu Cephe 2. Kademe (a7)

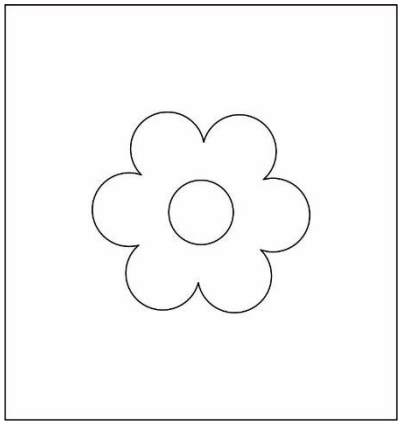
Çizim 63: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

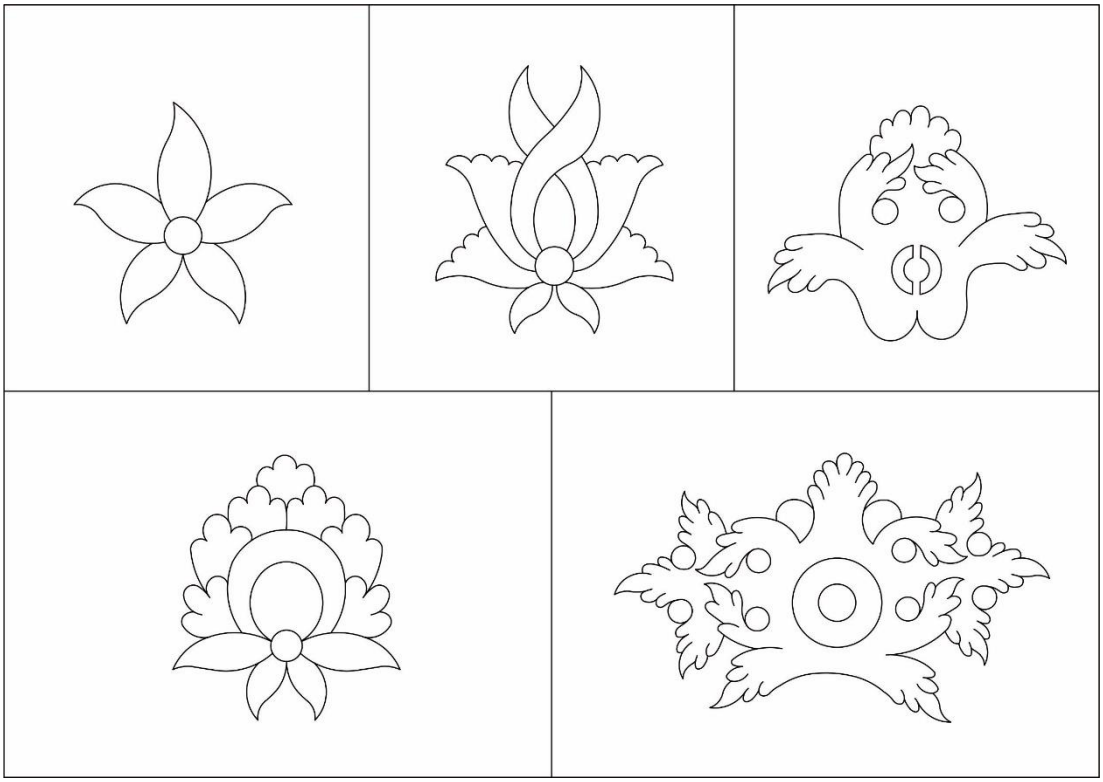
Çizim 64: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

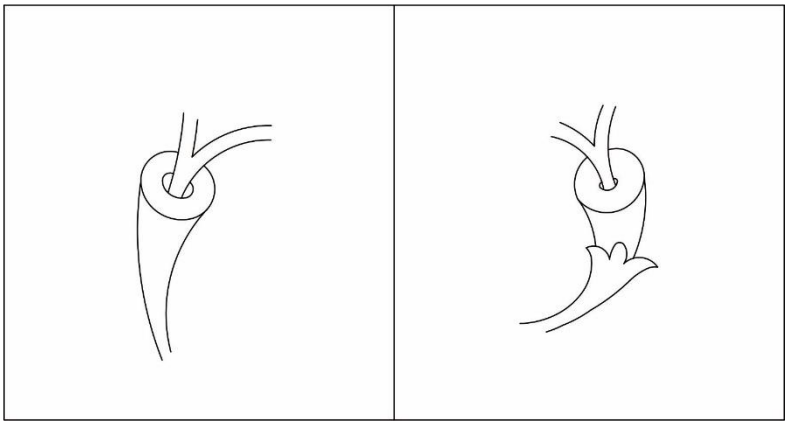
Çizim 65: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

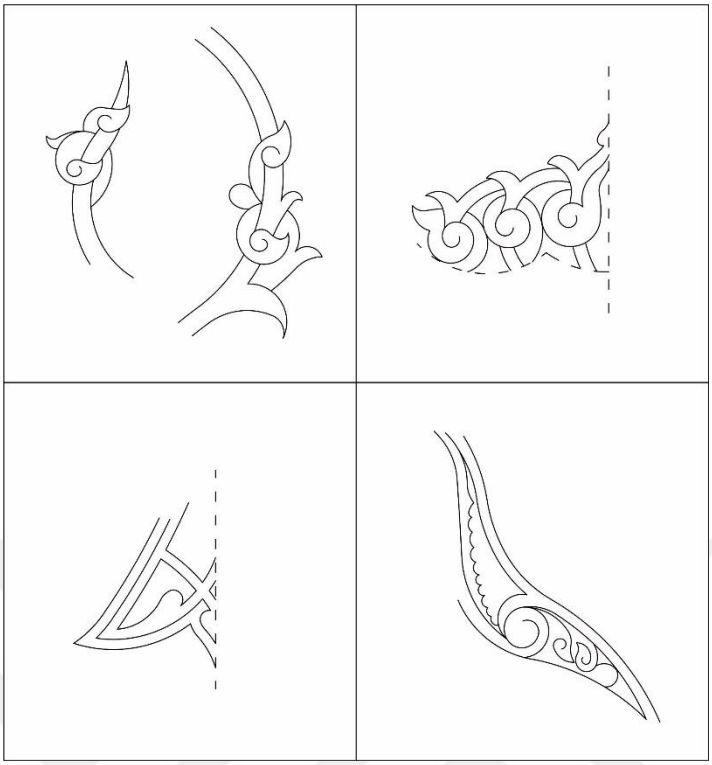
Çizim 66: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

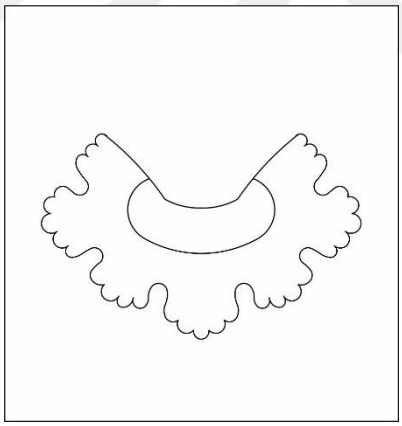
Çizim 67: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

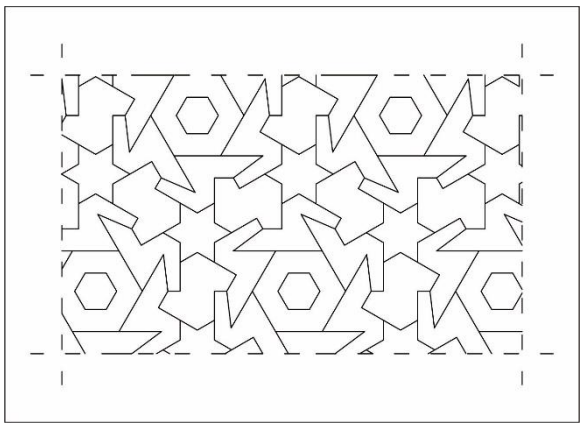
Çizim 68: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

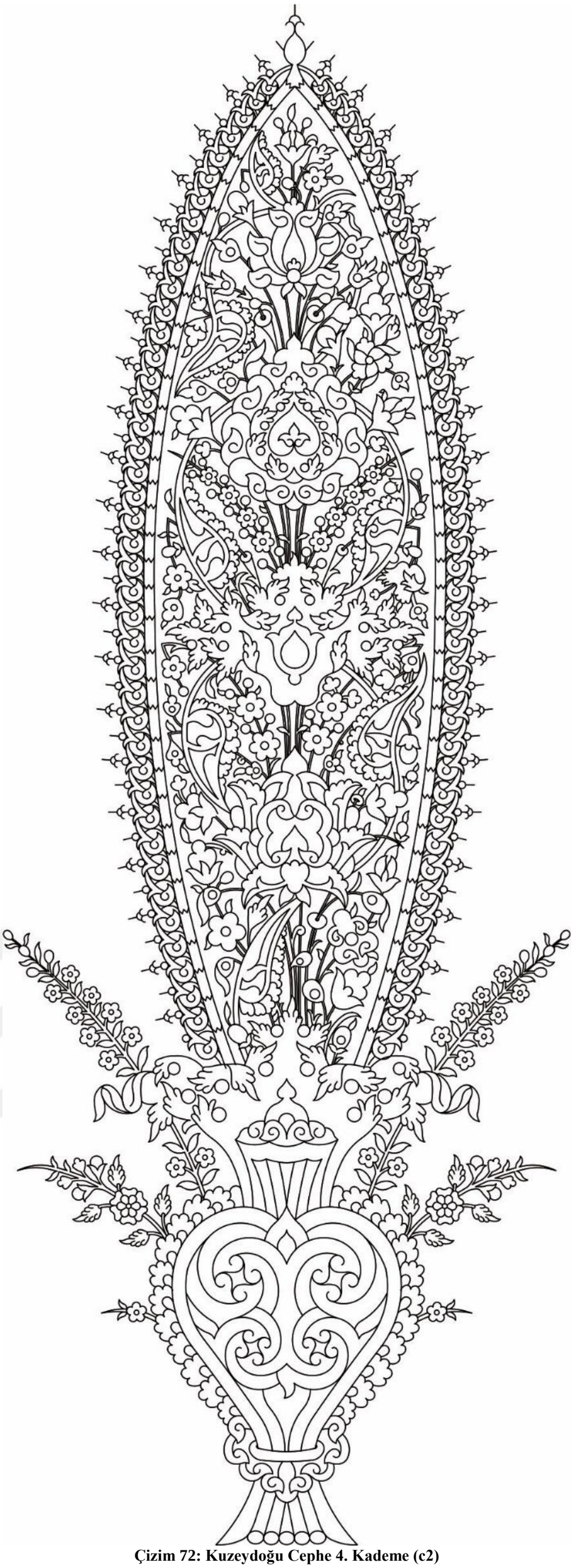
Çizim 69: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

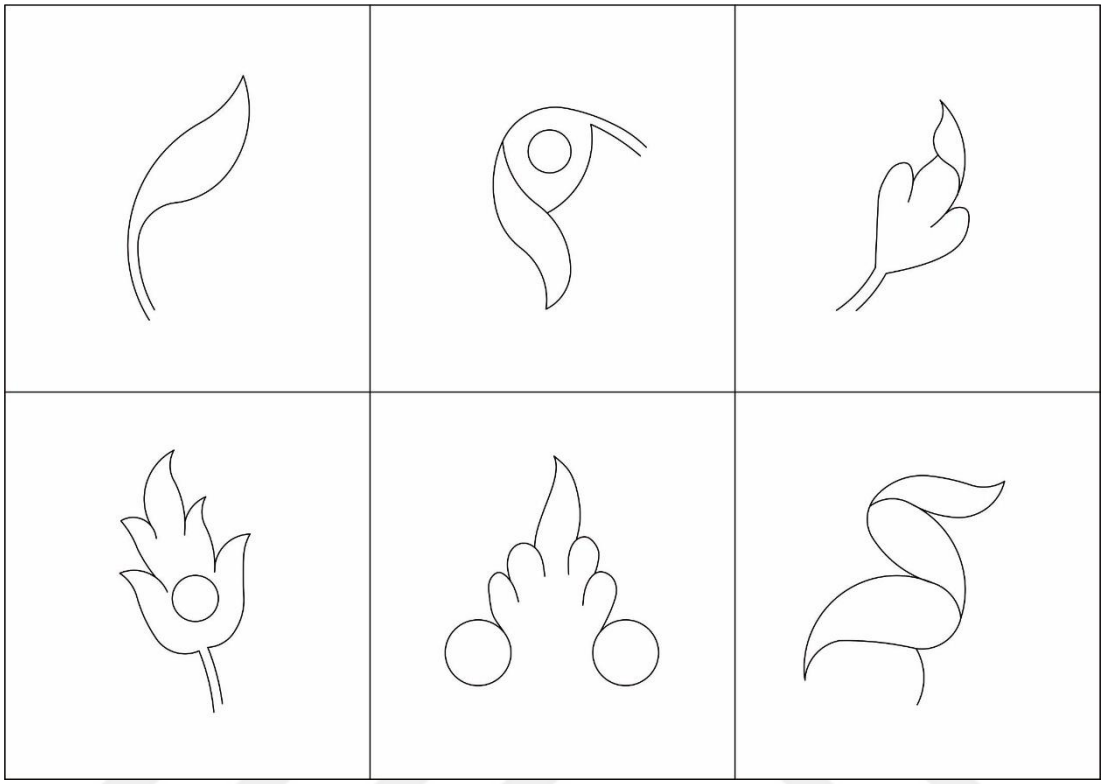
Çizim 70: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

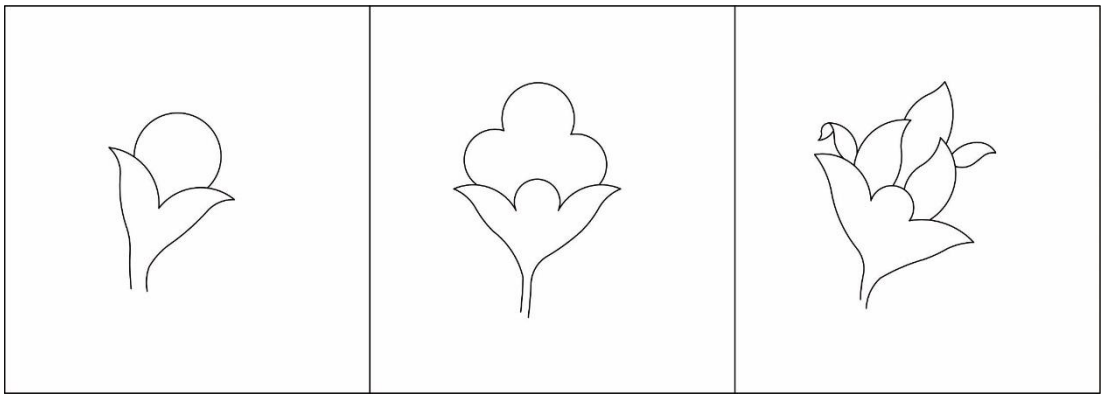
Çizim 71: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c1)

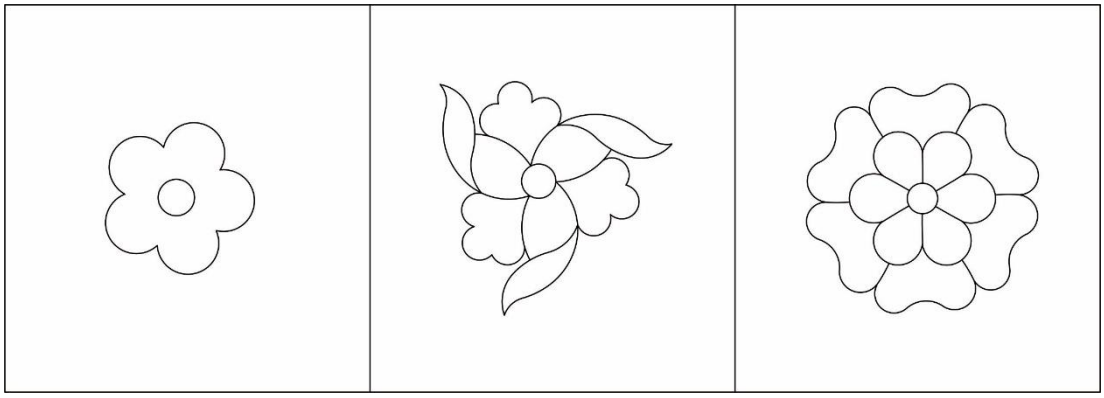
Çizim 72: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2)

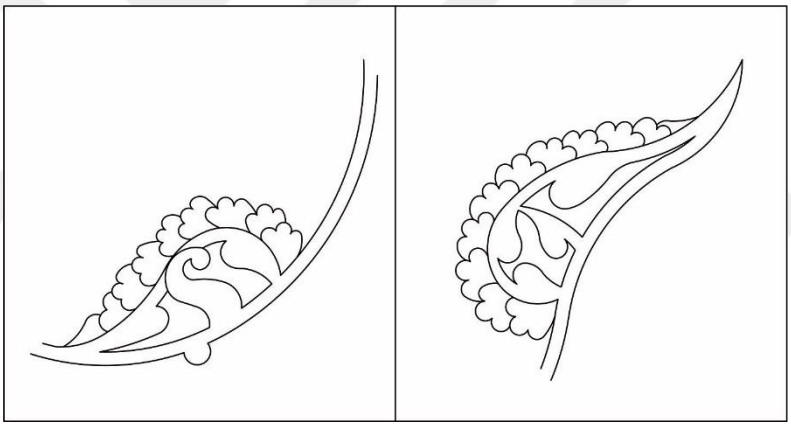
Çizim 73: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2)

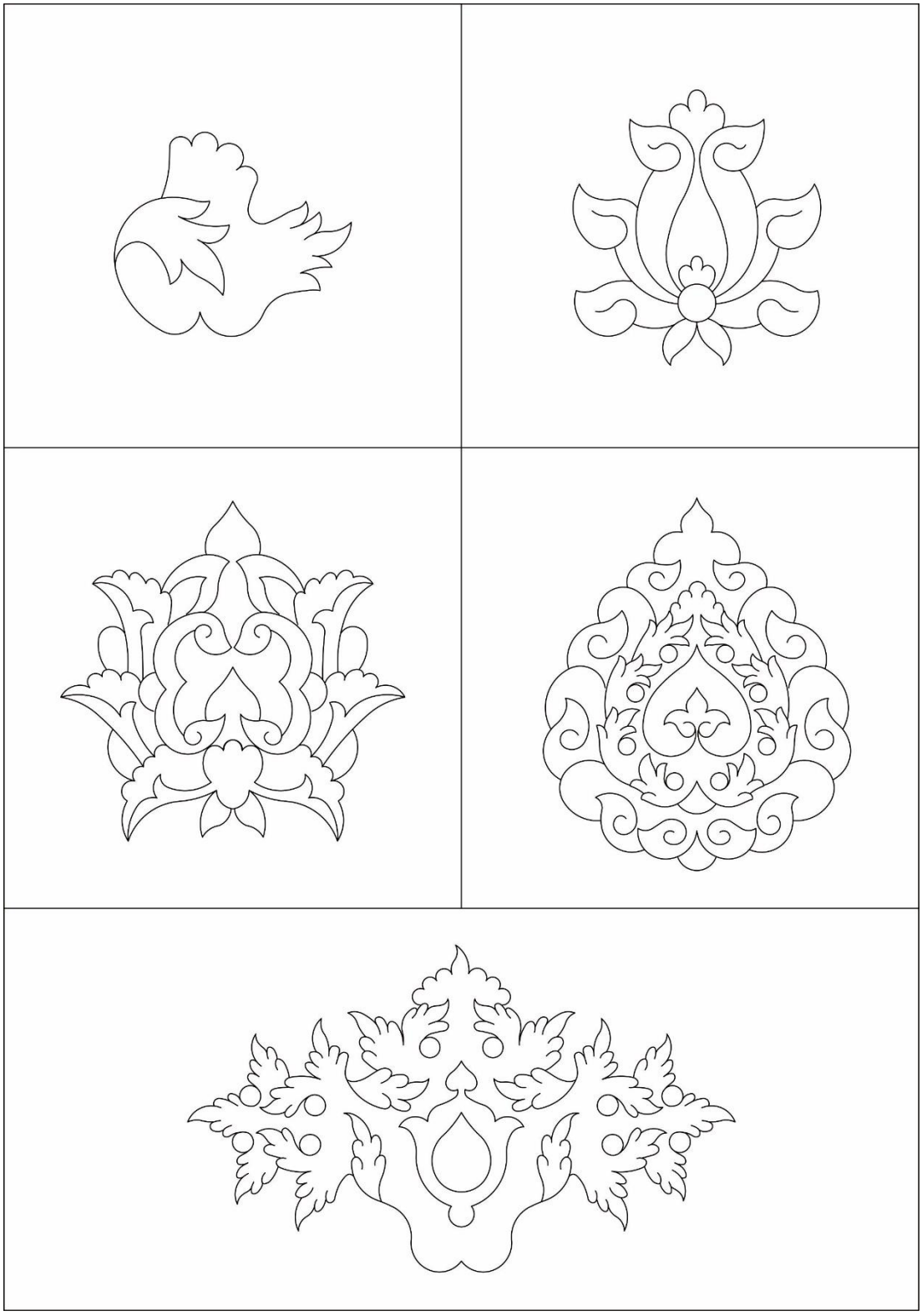
Çizim 74: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2)

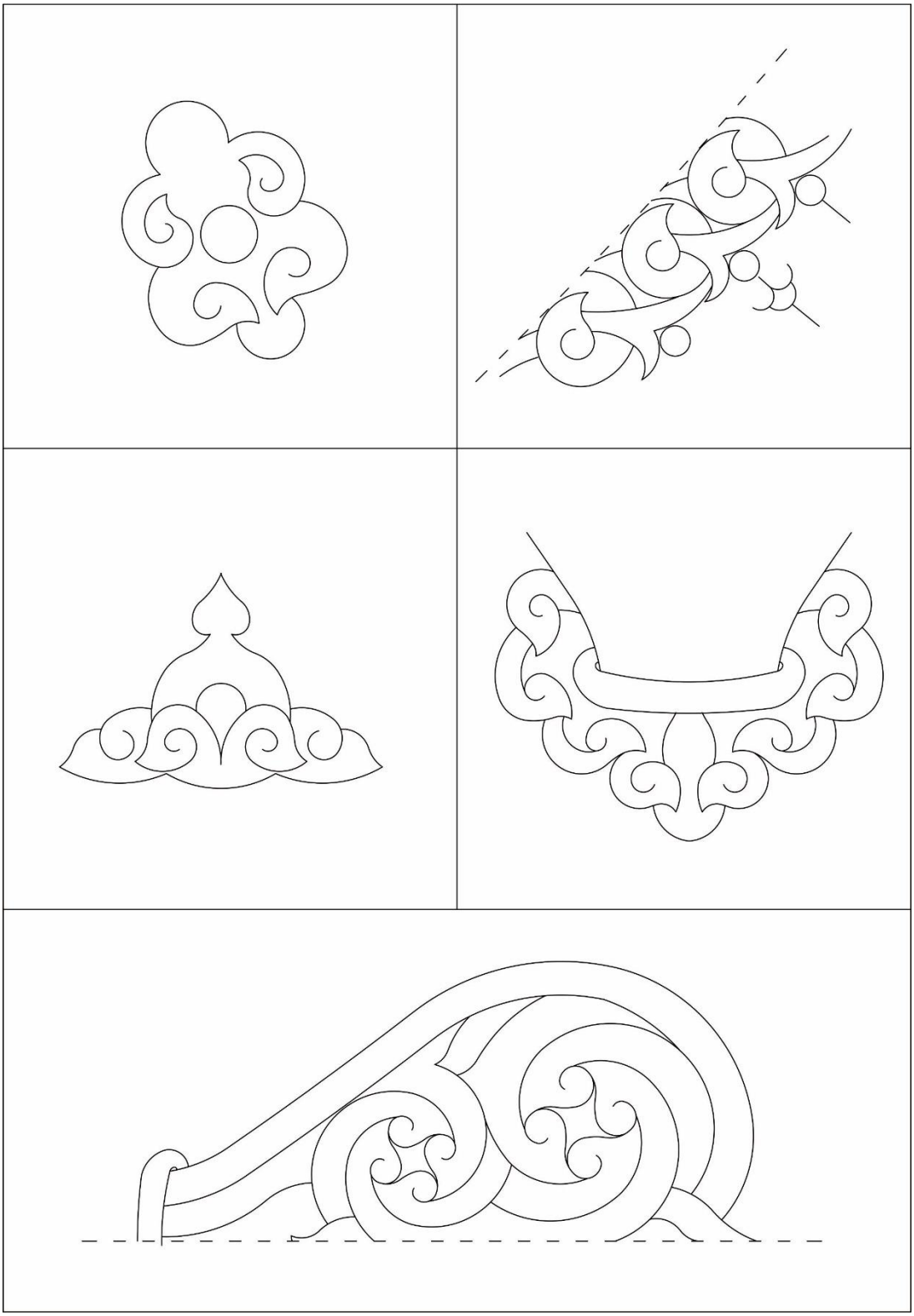
Çizim 75: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2)

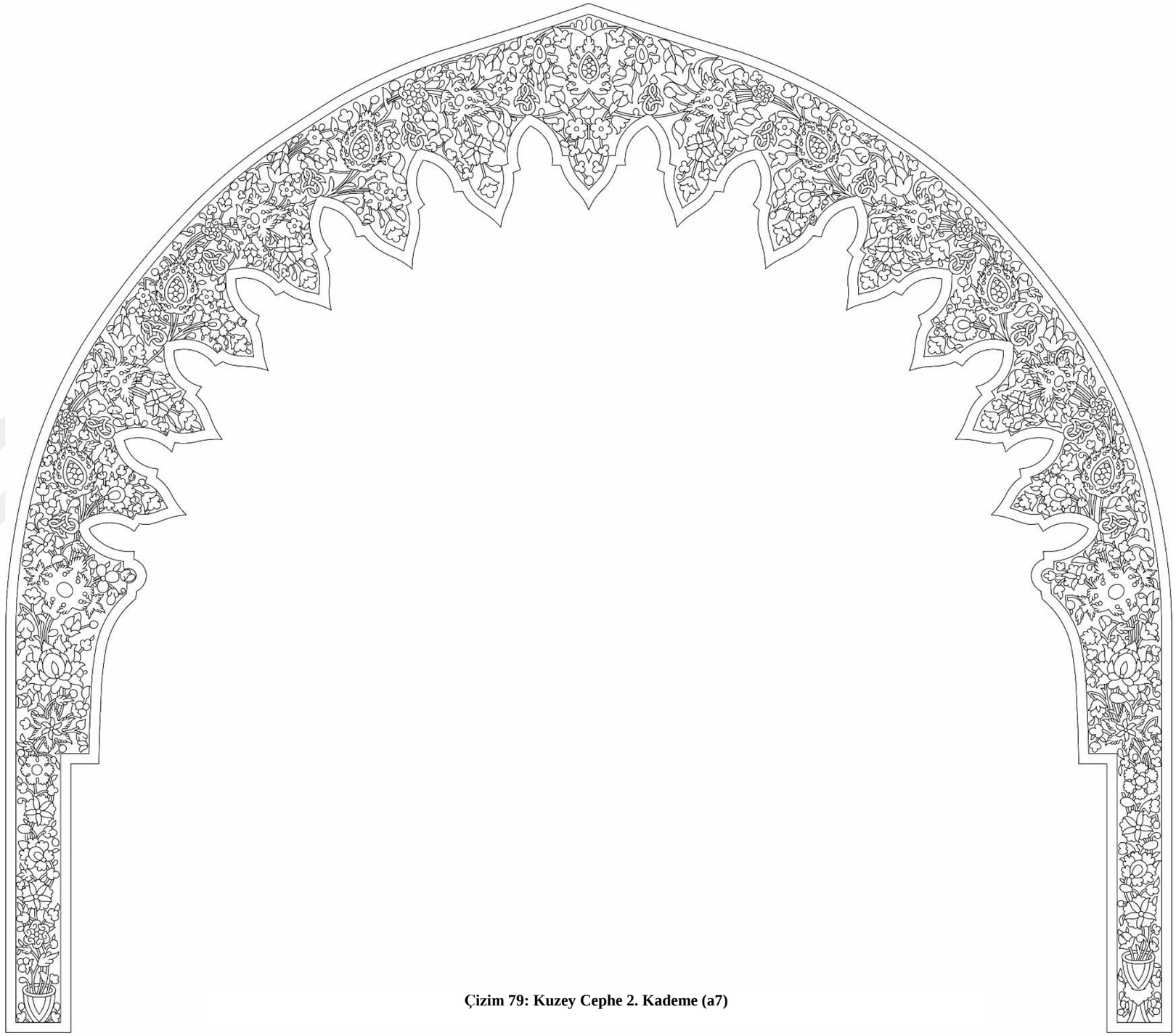
Çizim 76: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2)

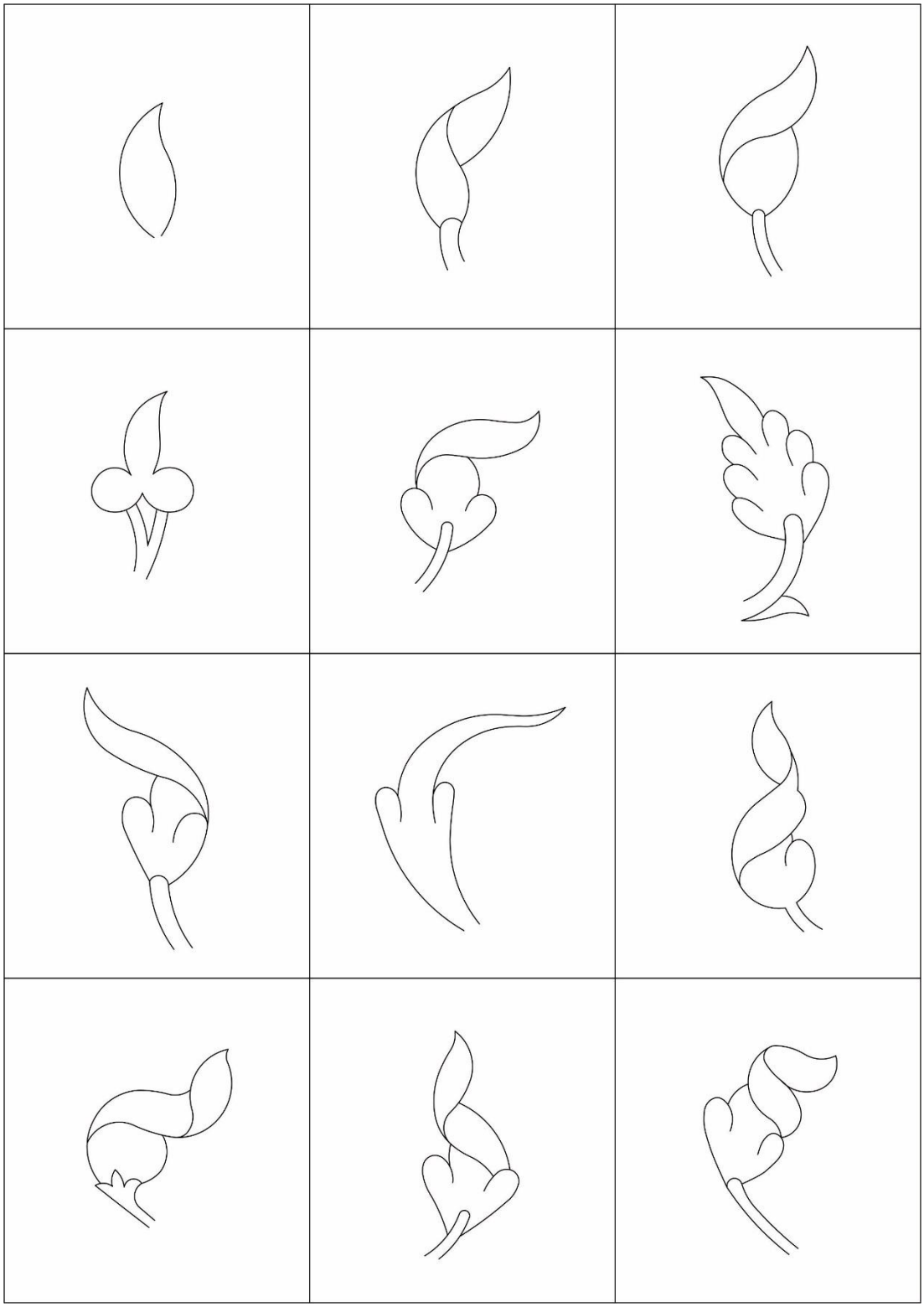
Çizim 77: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2)

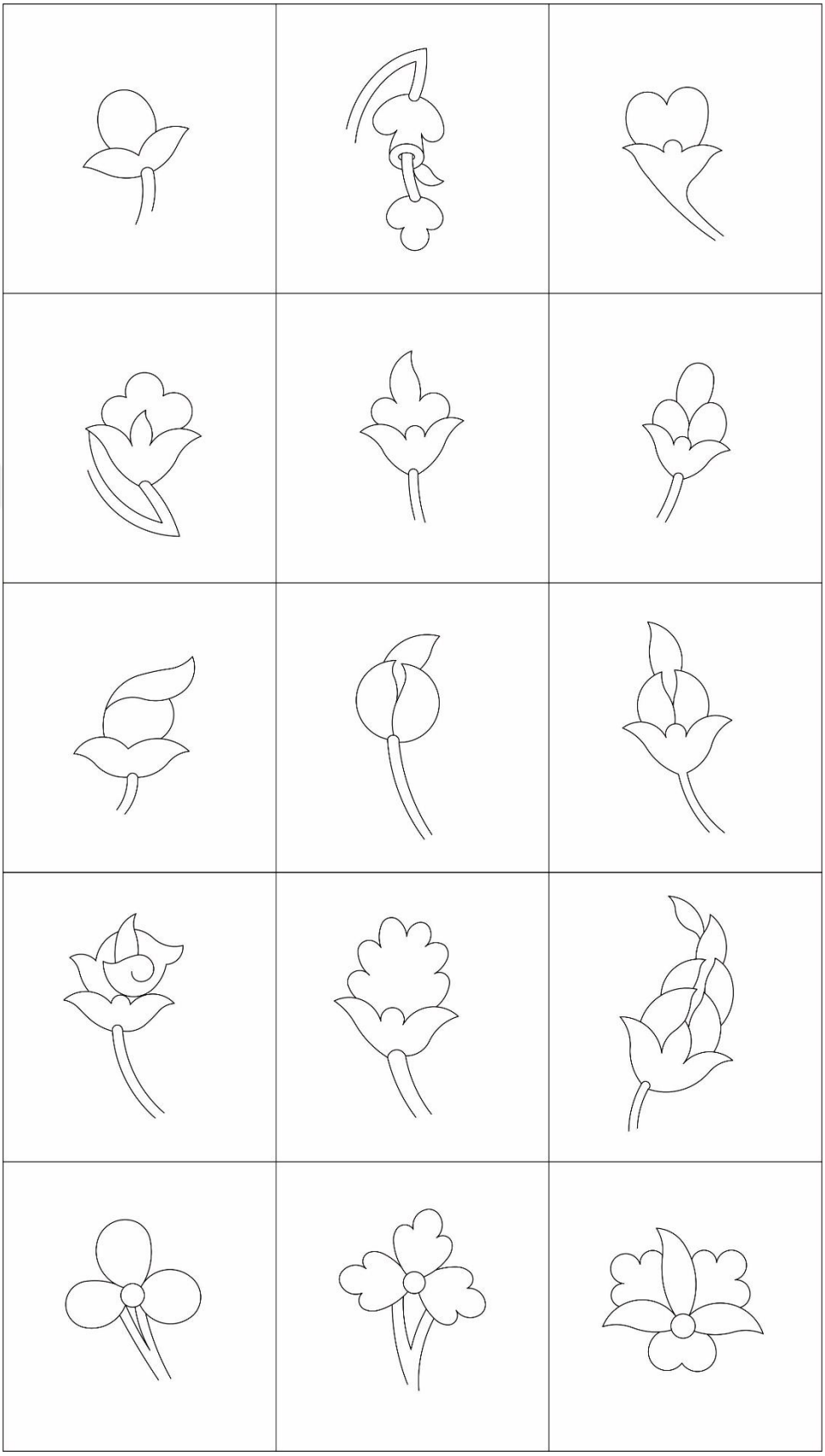
Çizim 78: Kuzeydoğu Cephe 4. Kademe (c2)

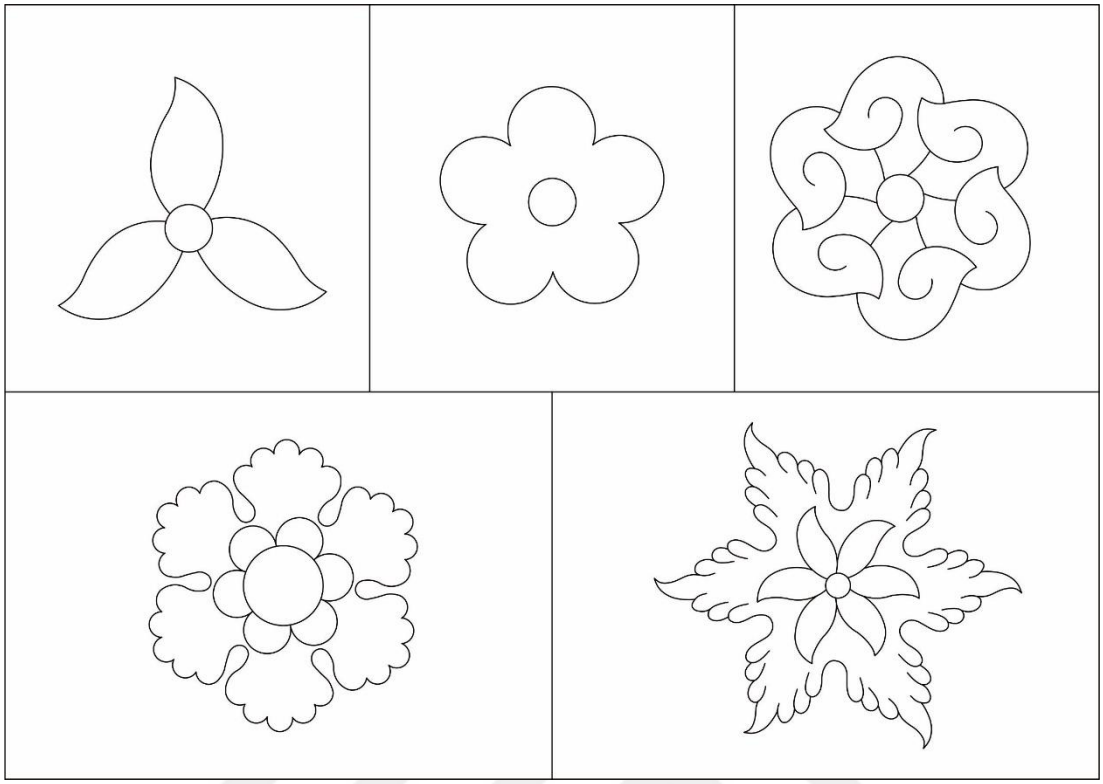
Çizim 79: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7)

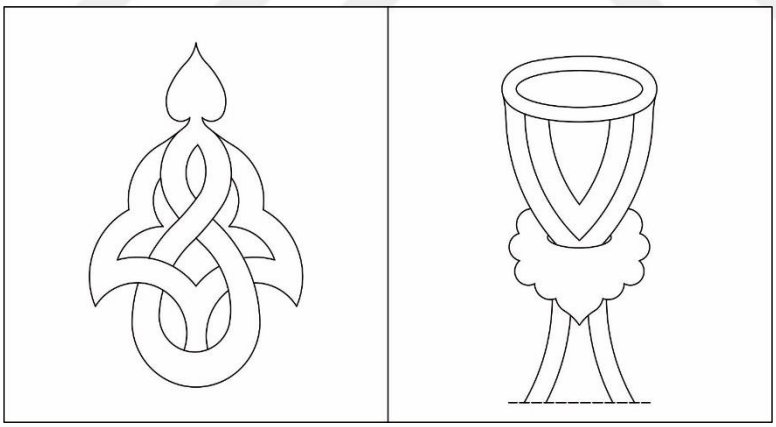
Çizim 80: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7)

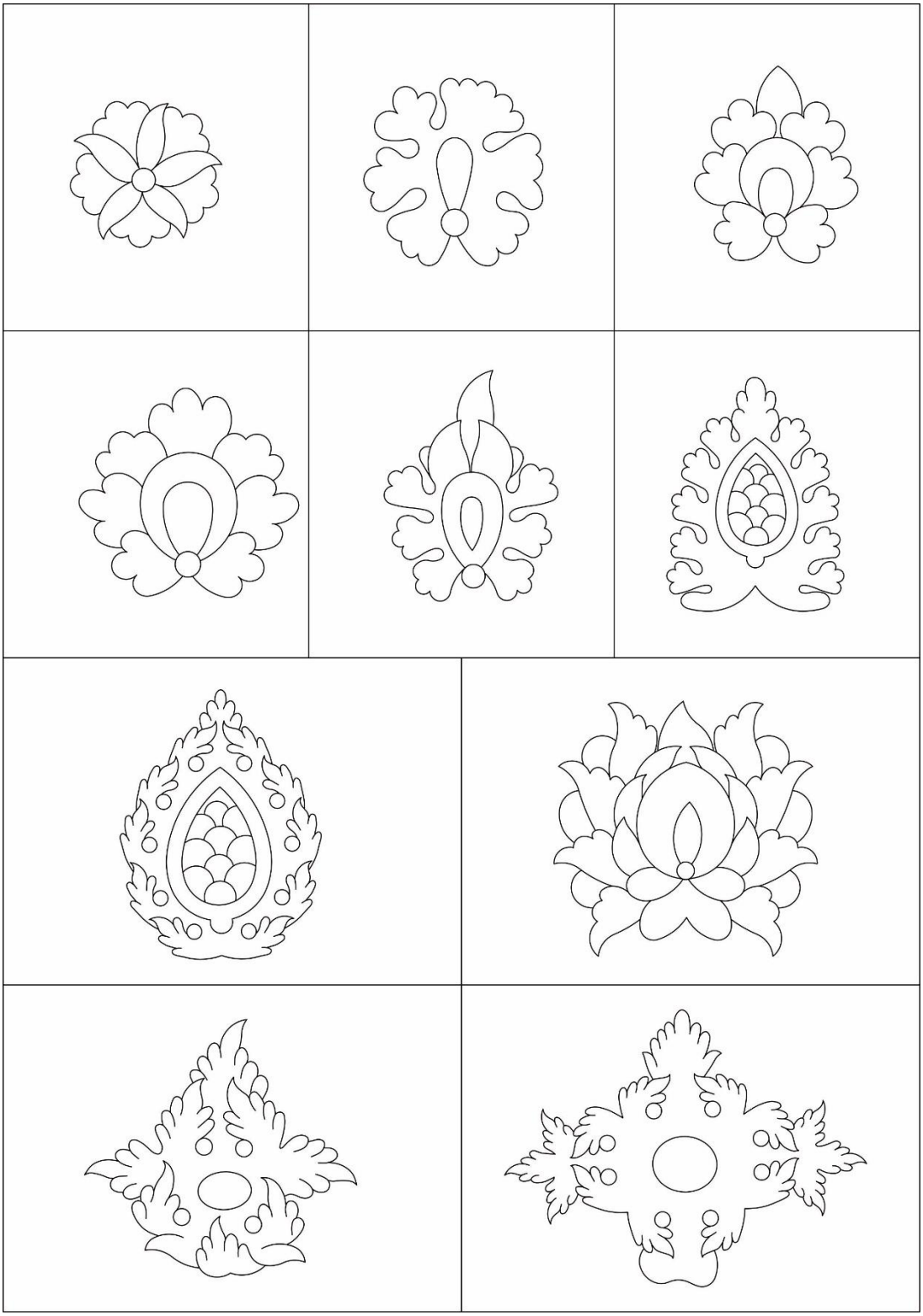
Çizim 81: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7)

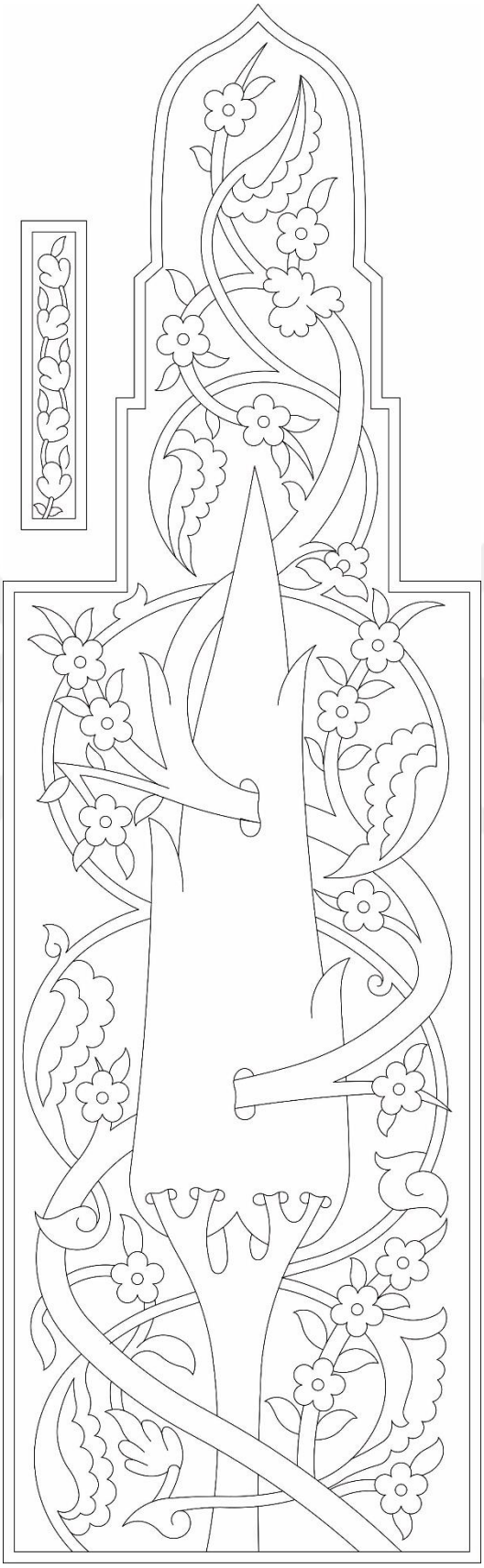
Çizim 82: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7)

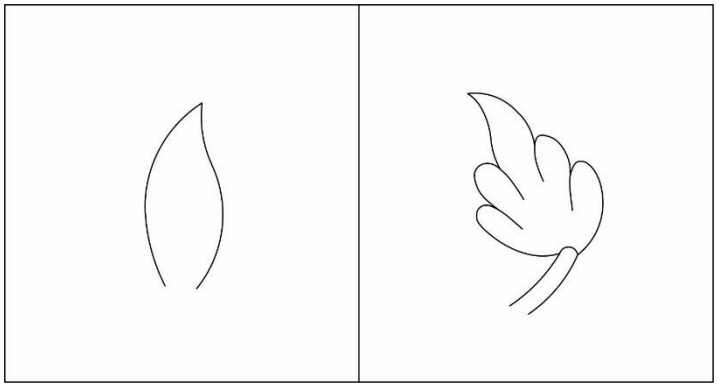
Çizim 83: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7)

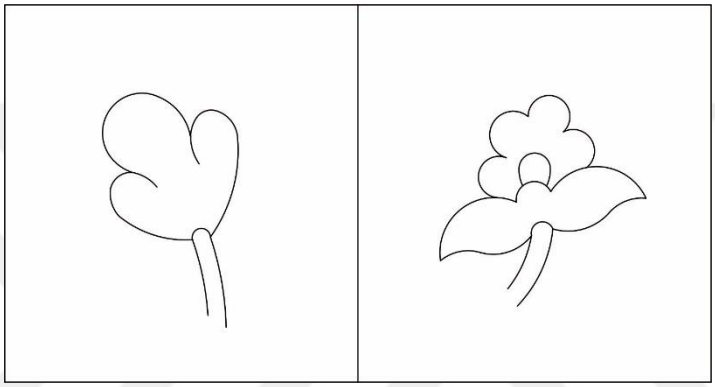
Çizim 84: Kuzey Cephe 2. Kademe (a7)

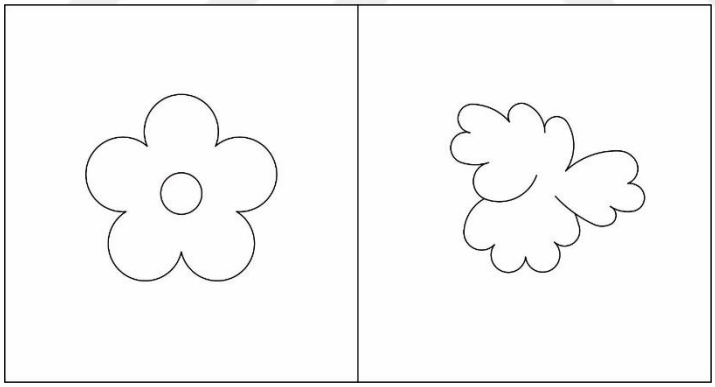
Çizim 85: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2)

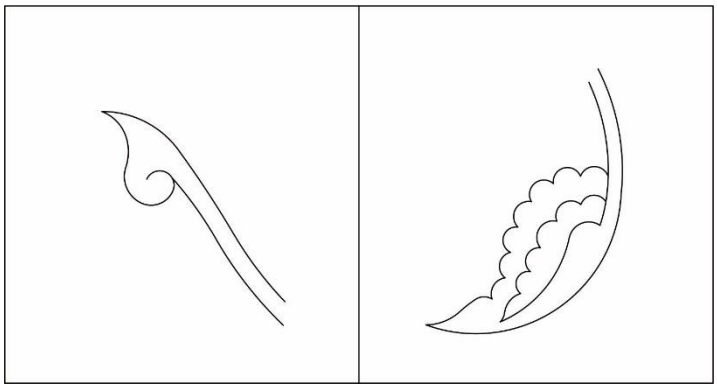
Çizim 86: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2)

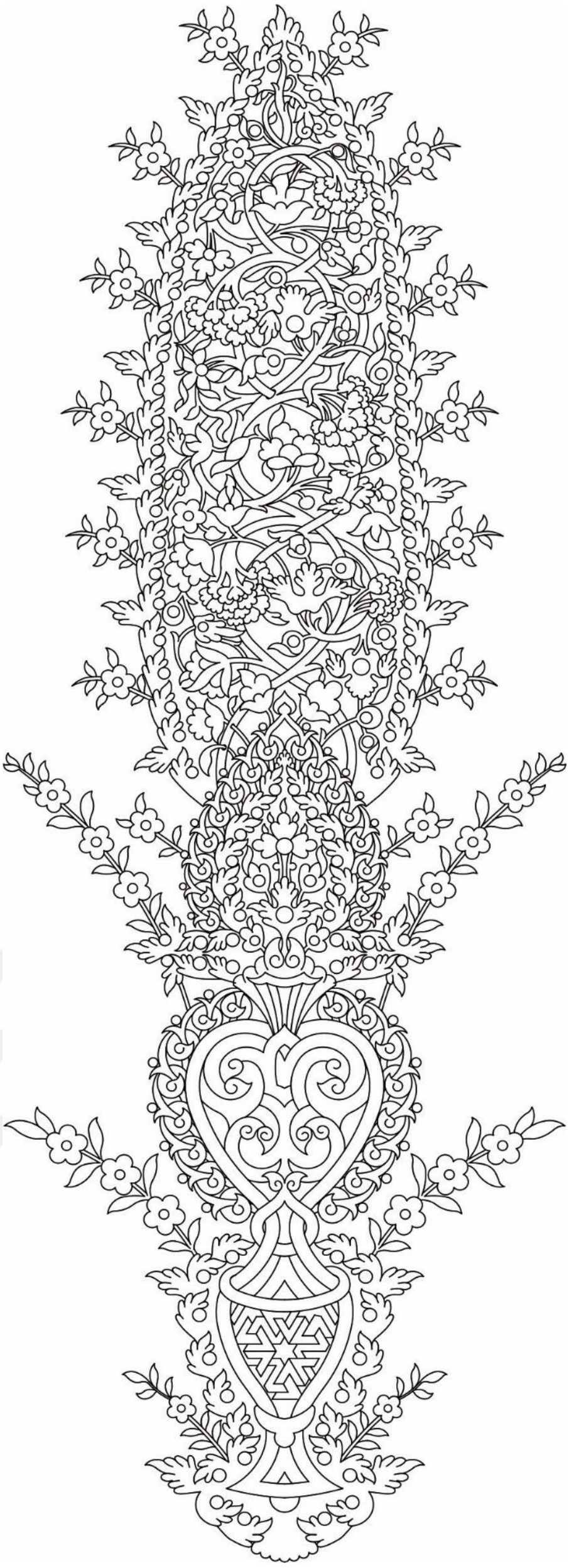
Çizim 87: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2)

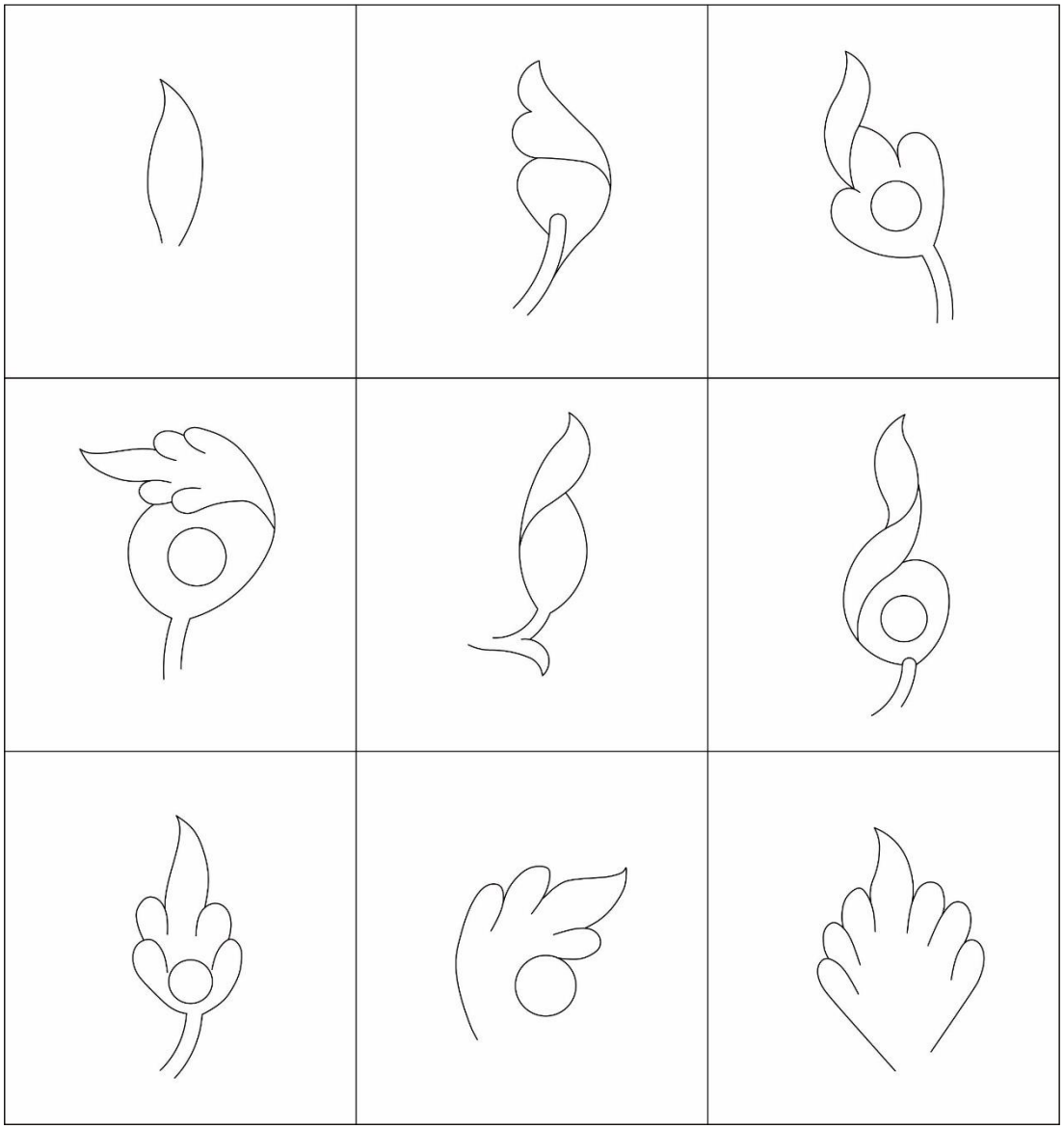
Çizim 88: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2)

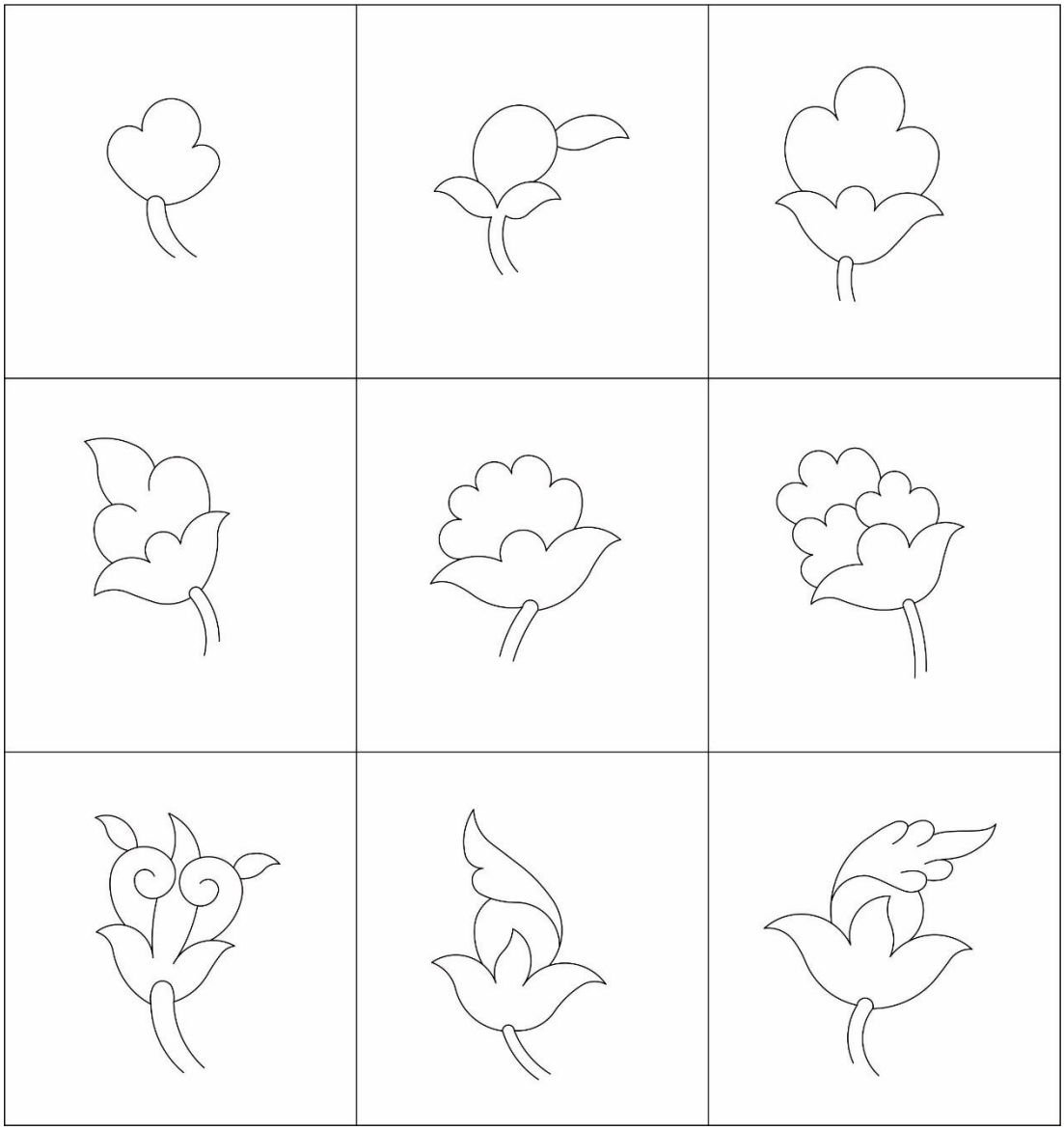
Çizim 89: Kuzey Cephe 3. Kademe (b2)

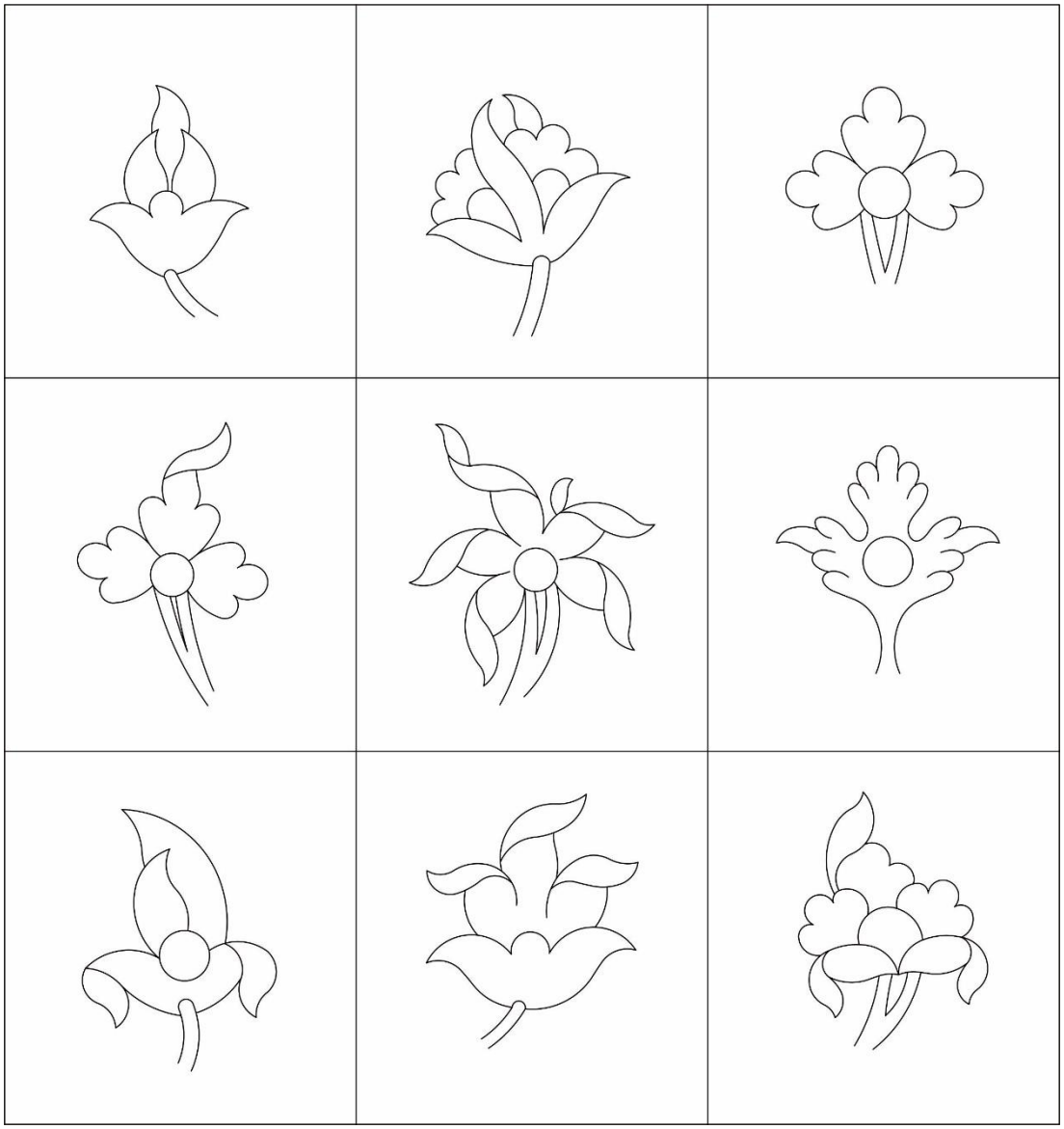
Çizim 90: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

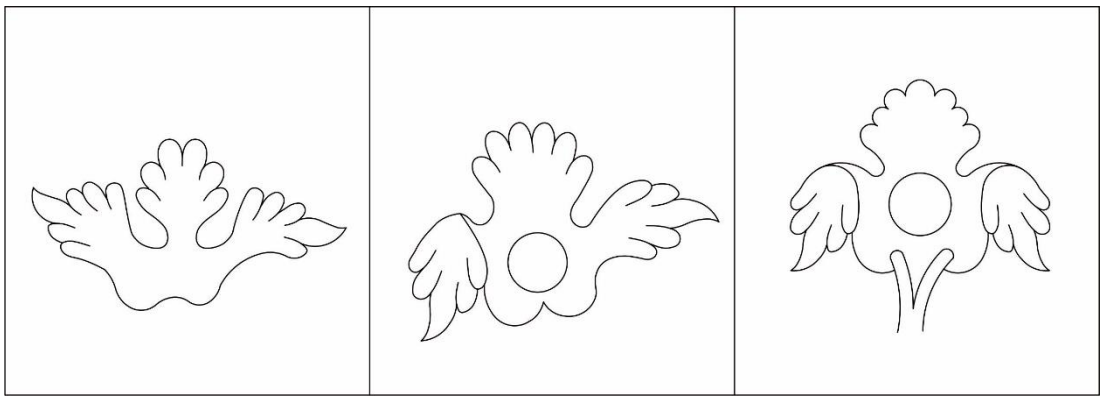
Çizim 91: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

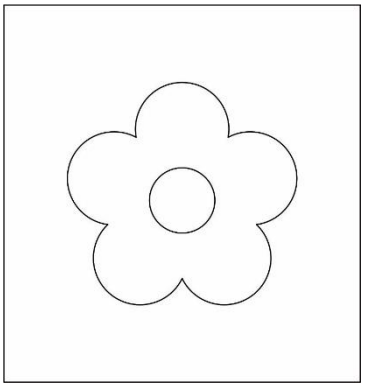
Çizim 92: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

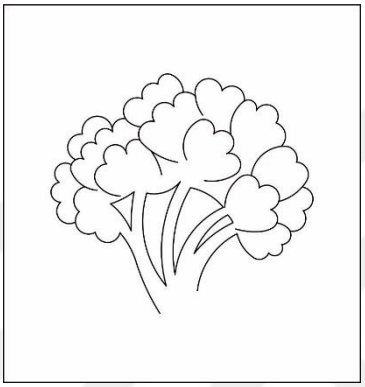
Çizim 93: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

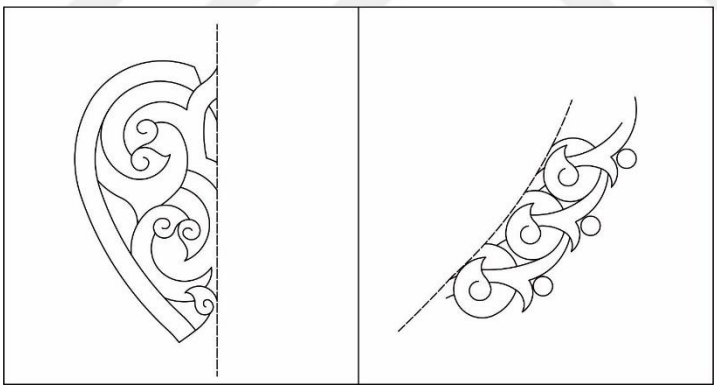
Çizim 94: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

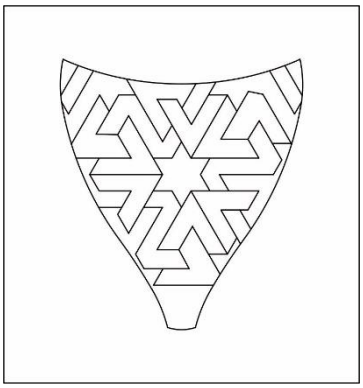
Çizim 95: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

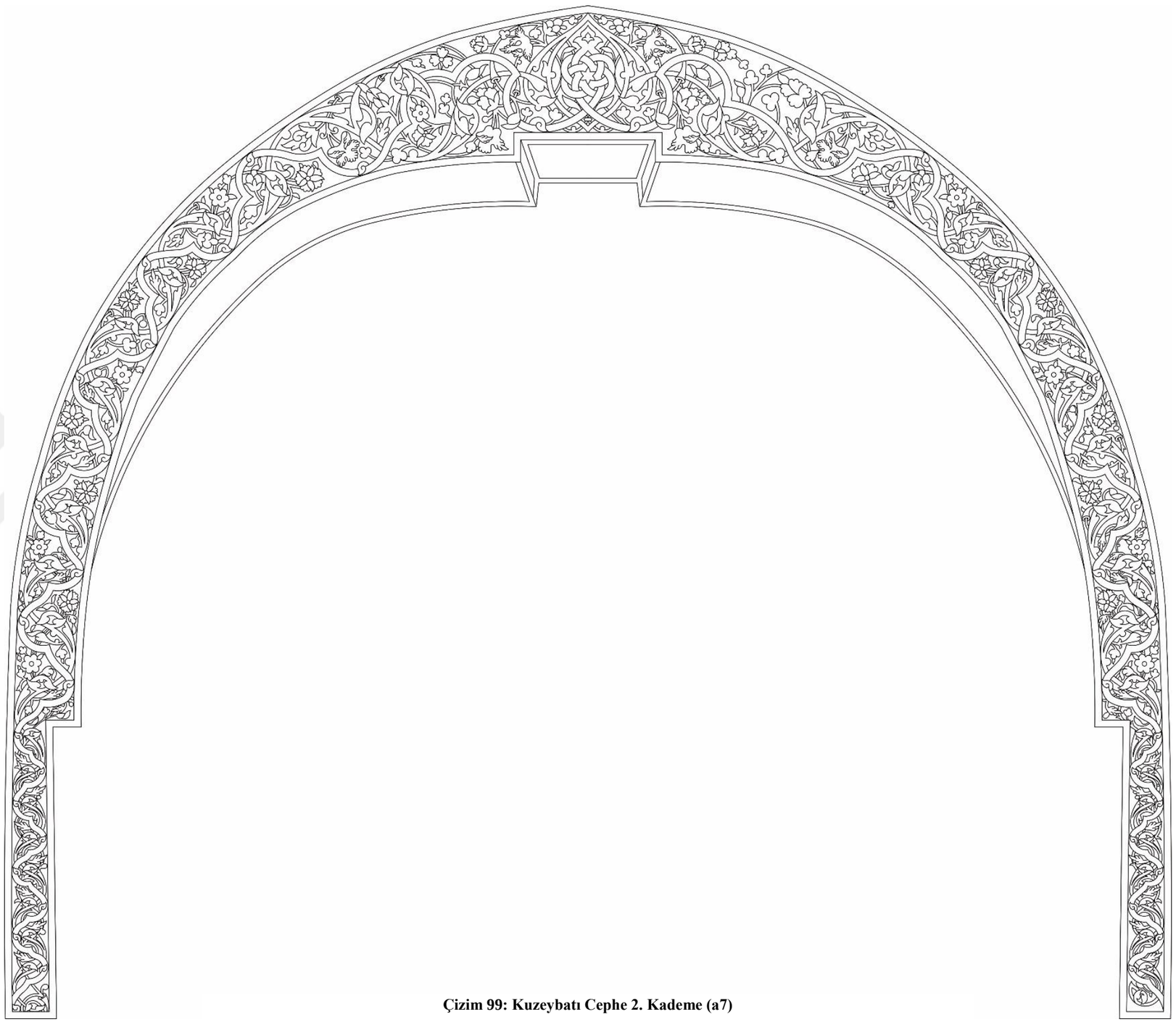
Çizim 96: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

Çizim 97: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

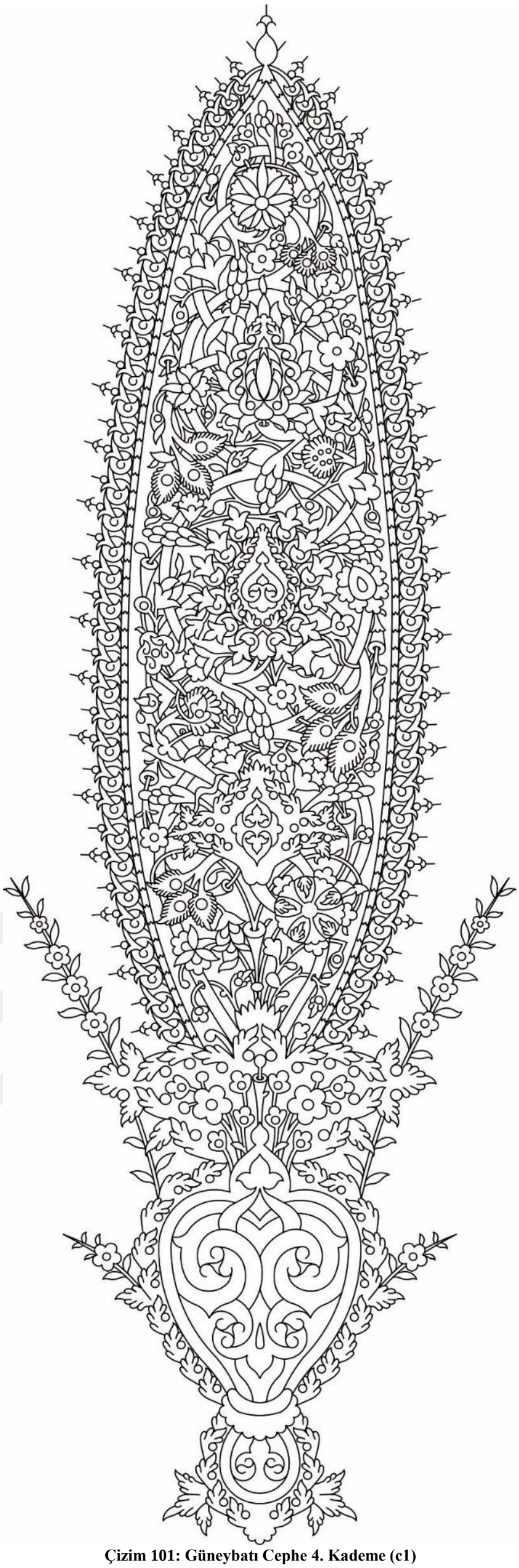
Çizim 98: Kuzey Cephe 4. Kademe (c1)

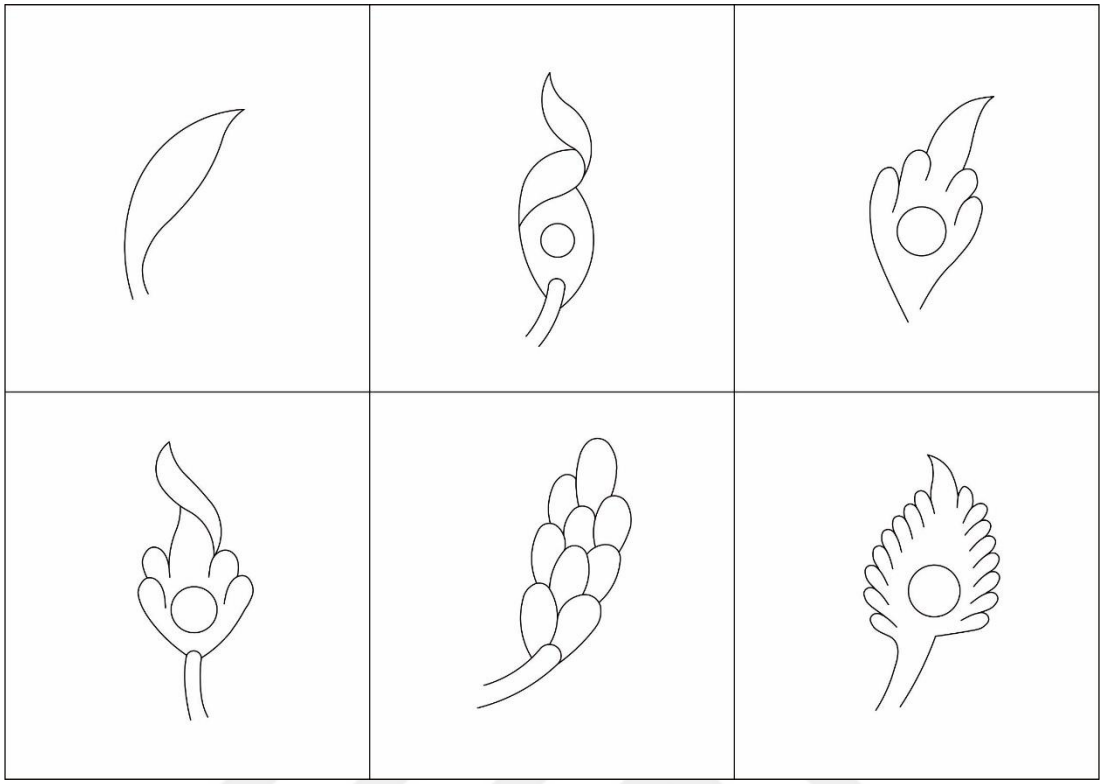
Çizim 99: Kuzeybatı Cephe 2. Kademe (a7)

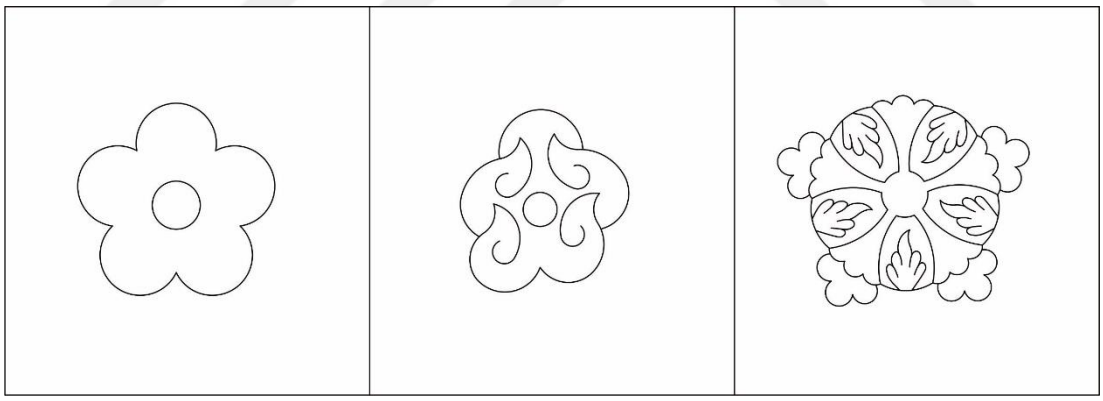
Çizim 100: Güneybatı Cephe 2. Kademe (a7)

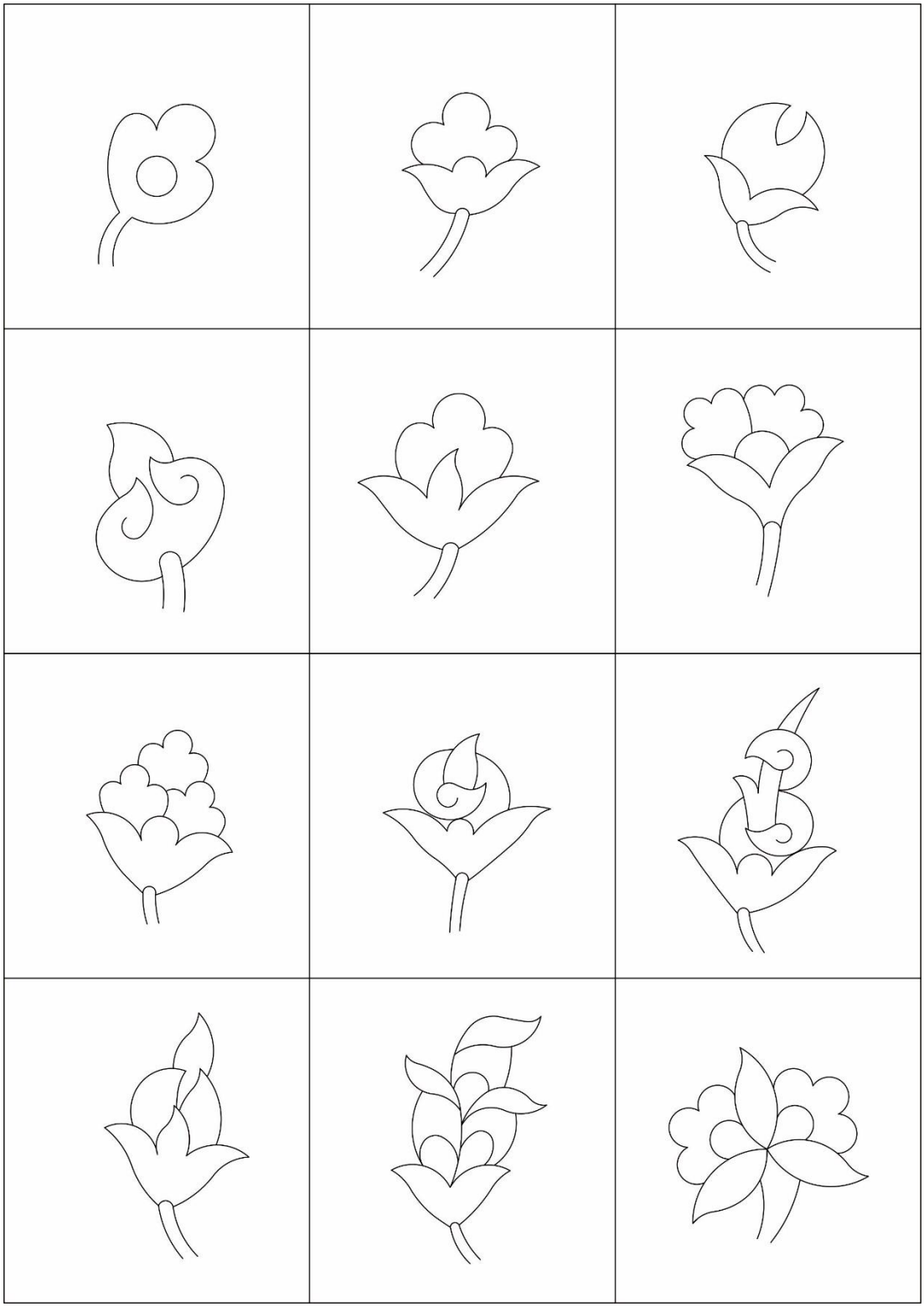
Çizim 101: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1)

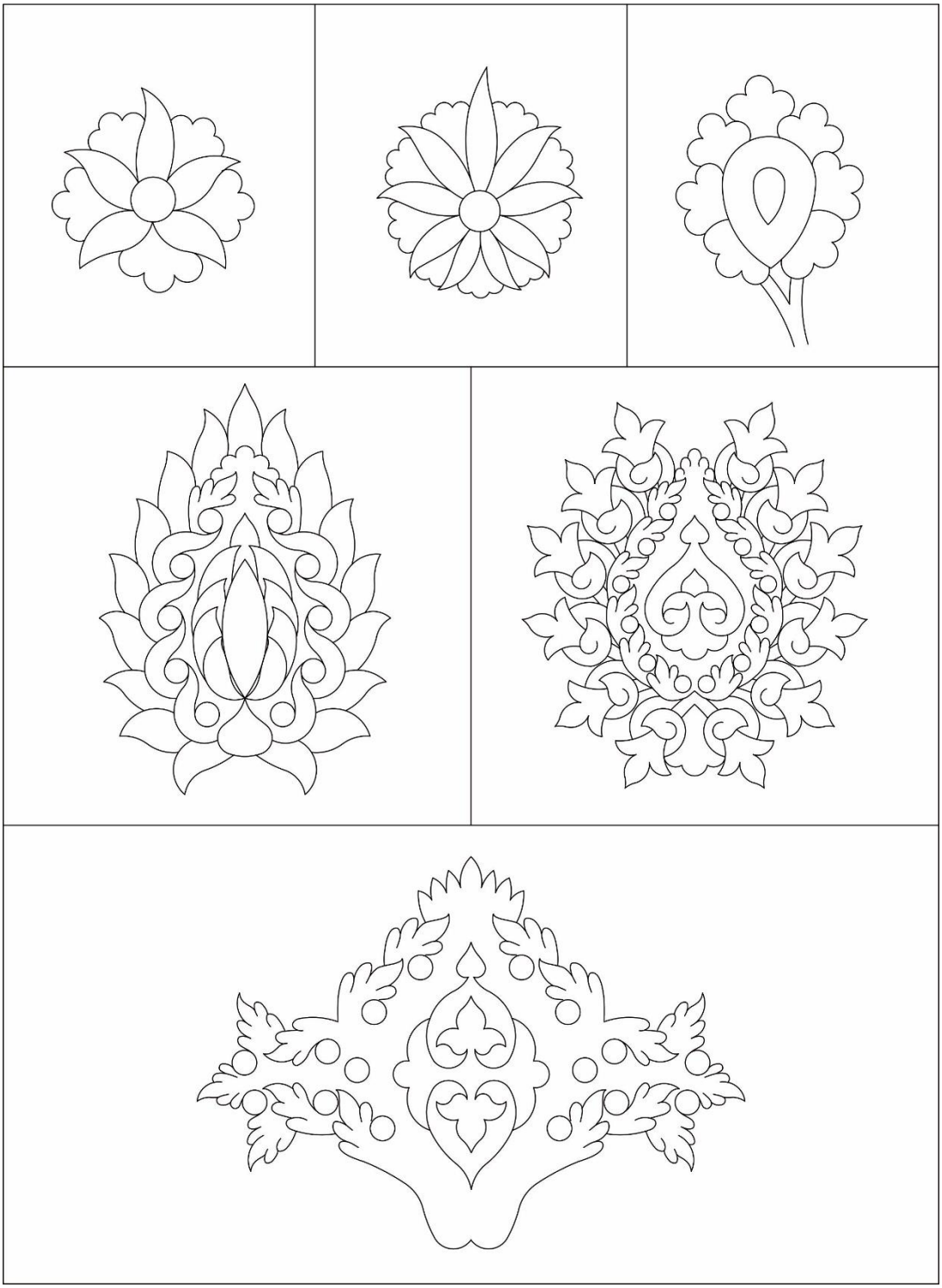
Çizim 102: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1)

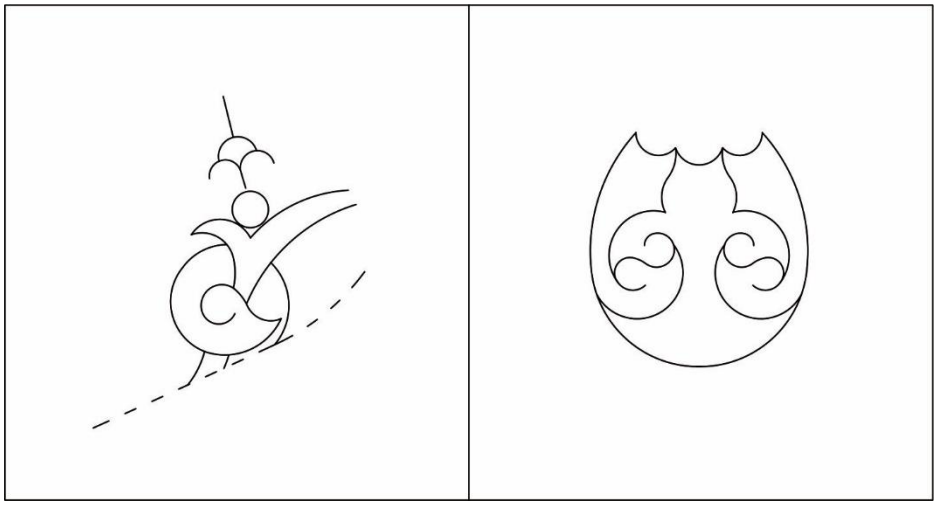
Çizim 103: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1)

Çizim 104: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1)

Çizim 105: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1)

Çizim 106: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1)

EKLER

Ek 1: 2015 Restorasyonu öncesi kubbe tezyinatı
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

Ek 2: 2015 Restorasyonu öncesi kubbe tezyinatı detay
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

Ek 3: Ana kubbe malakâri teknik
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

Ek 4: Ana kubbe malakâri teknik
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

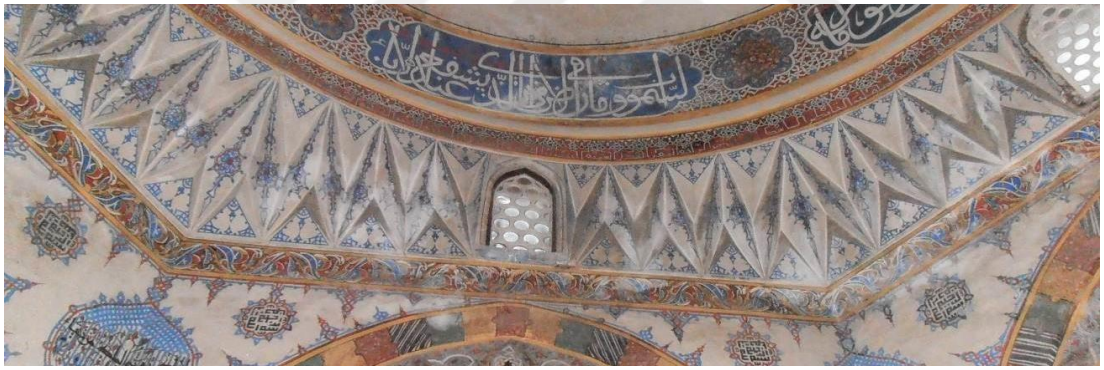
Ek 5: Araştırma raspası sırasında çıkan bordür ve tığ motifleri
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

Ek 6: Araştırma raspası sırasında çıkan rumi motifleri
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

Ek 7: Restorasyon öncesi yazı kuşağı
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

Ek 8: Restorasyon öncesi Türk üçgenleri
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

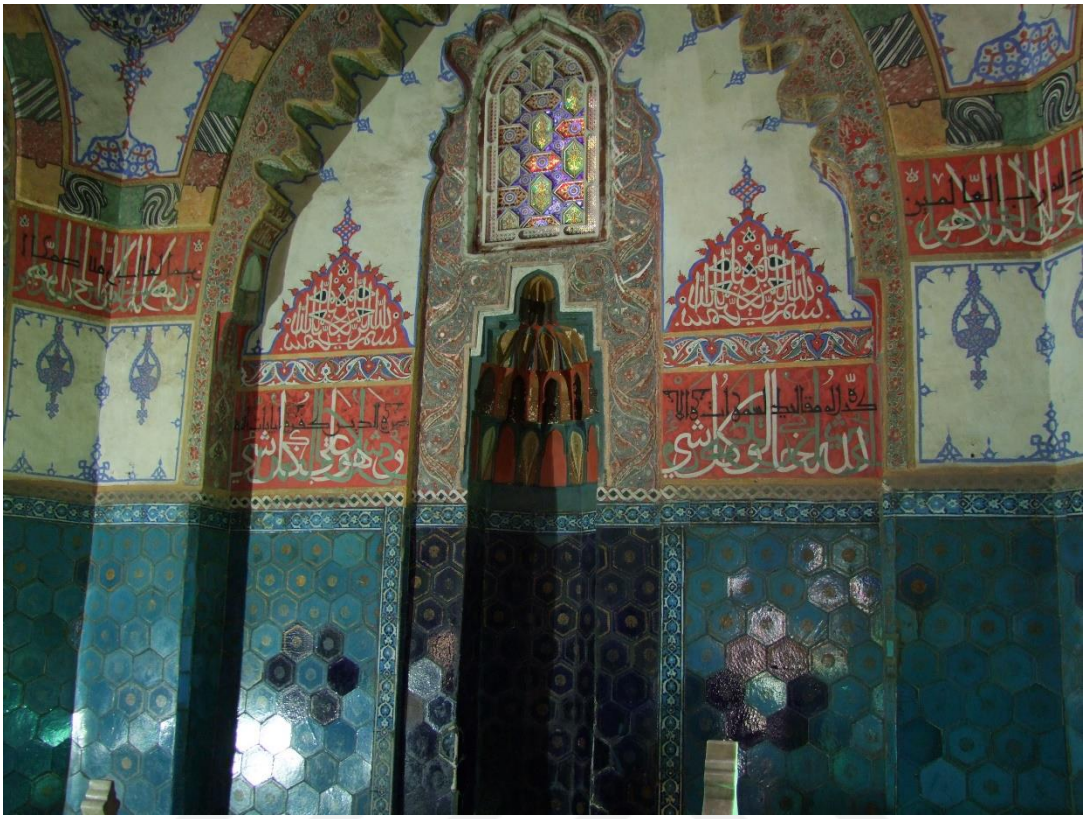
Ek 9: Restorasyon öncesi bordür
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

Ek 10: Restorasyon öncesi ma'kılı yazı
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

Ek 11: Restorasyon öncesi mermer somaki taklidi
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

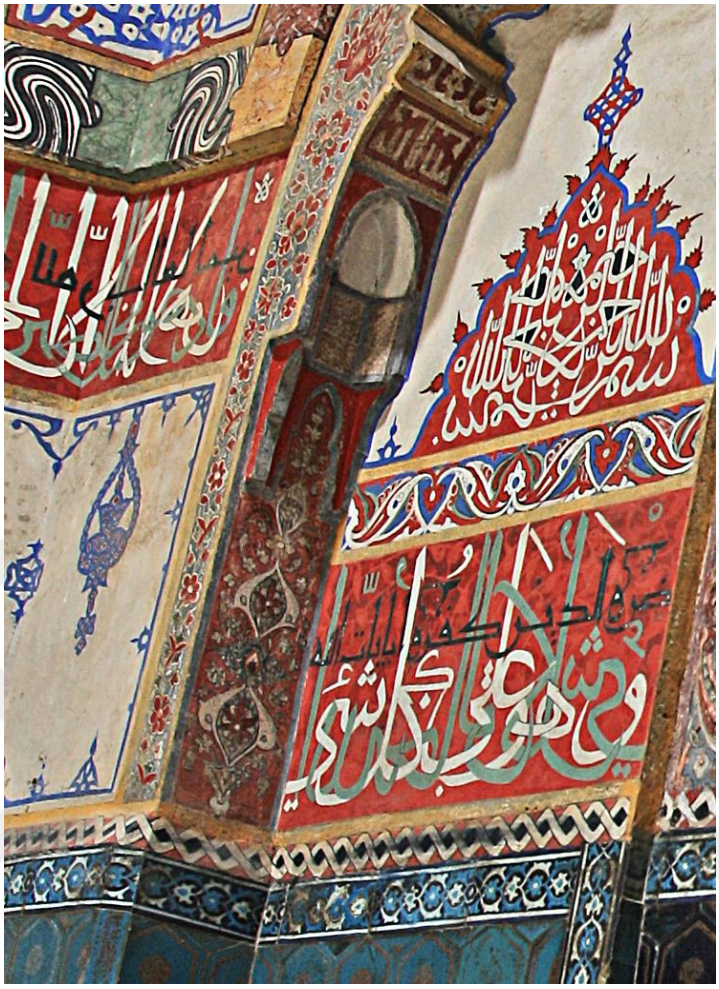
Ek 12: Restorasyon öncesi güney cephe
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

Ek 13: Restorasyon öncesi kandil motifi
(3D Mekanlar)

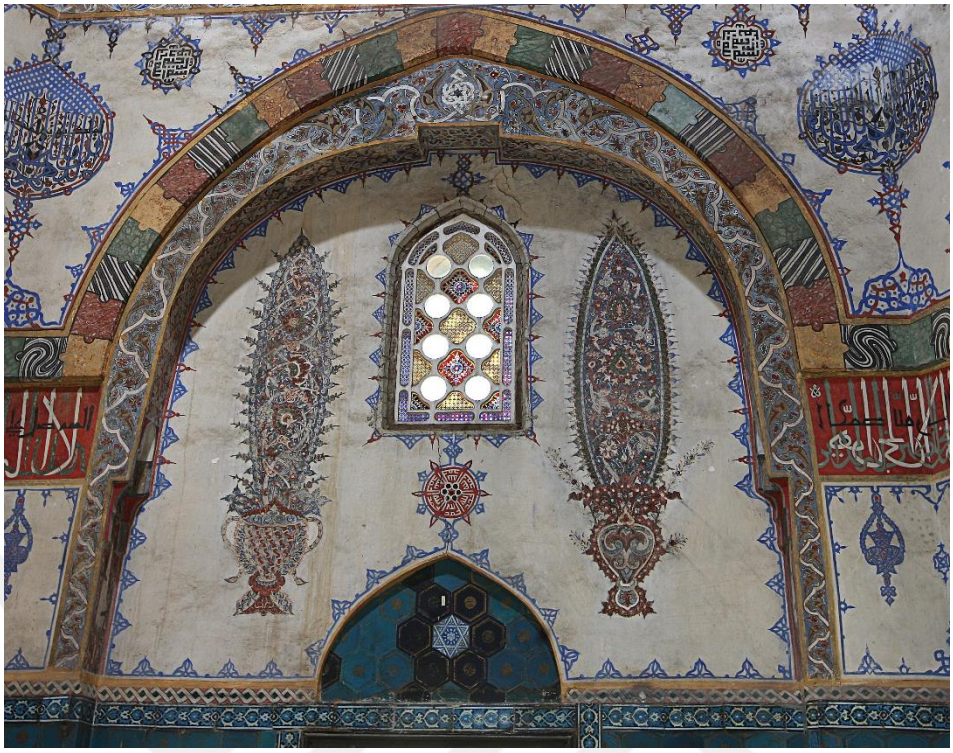
Ek 14: Restorasyon öncesi güney cephe
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

Ek 15: Restorasyon öncesi güney cephe detay
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

Ek 16: Restorasyon öncesi yazı alanı
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

Ek 17: Restorasyon öncesi güneydoğu cephe
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

Ek 18: Restorasyon öncesi kemer içi
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

Ek 19: Restorasyon öncesi ma'kılı yazı
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

Ek 20: Restorasyon öncesi kuzeydoğu cephe vazolu buket
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

Ek 21: Restorasyon öncesi vazolu buket
(ATİLLA DEMİRDAĞ, Funda)

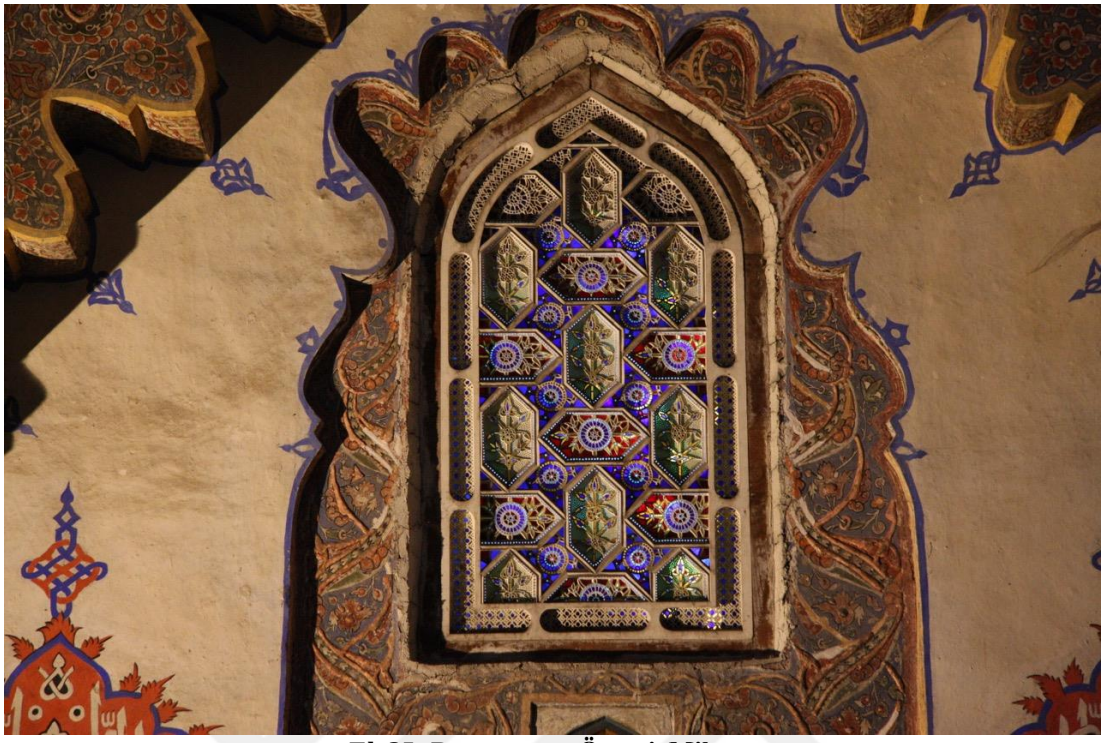
Ek 22: Restorasyon öncesi kuzeydoğu cephe vazolu buket
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

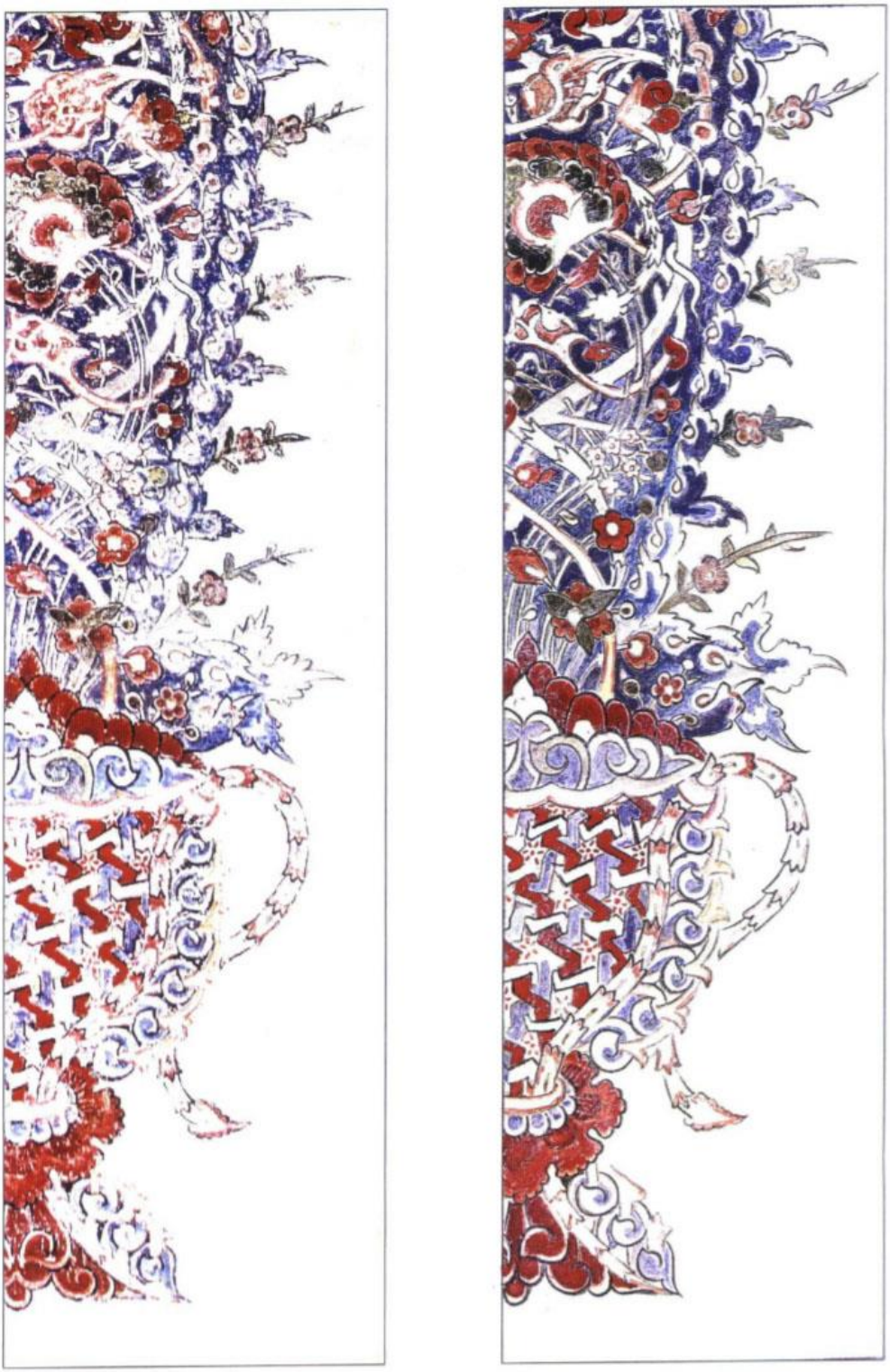
Ek 23: Restorasyon öncesi kuzey cephe
(Bursa Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü Arşivi)

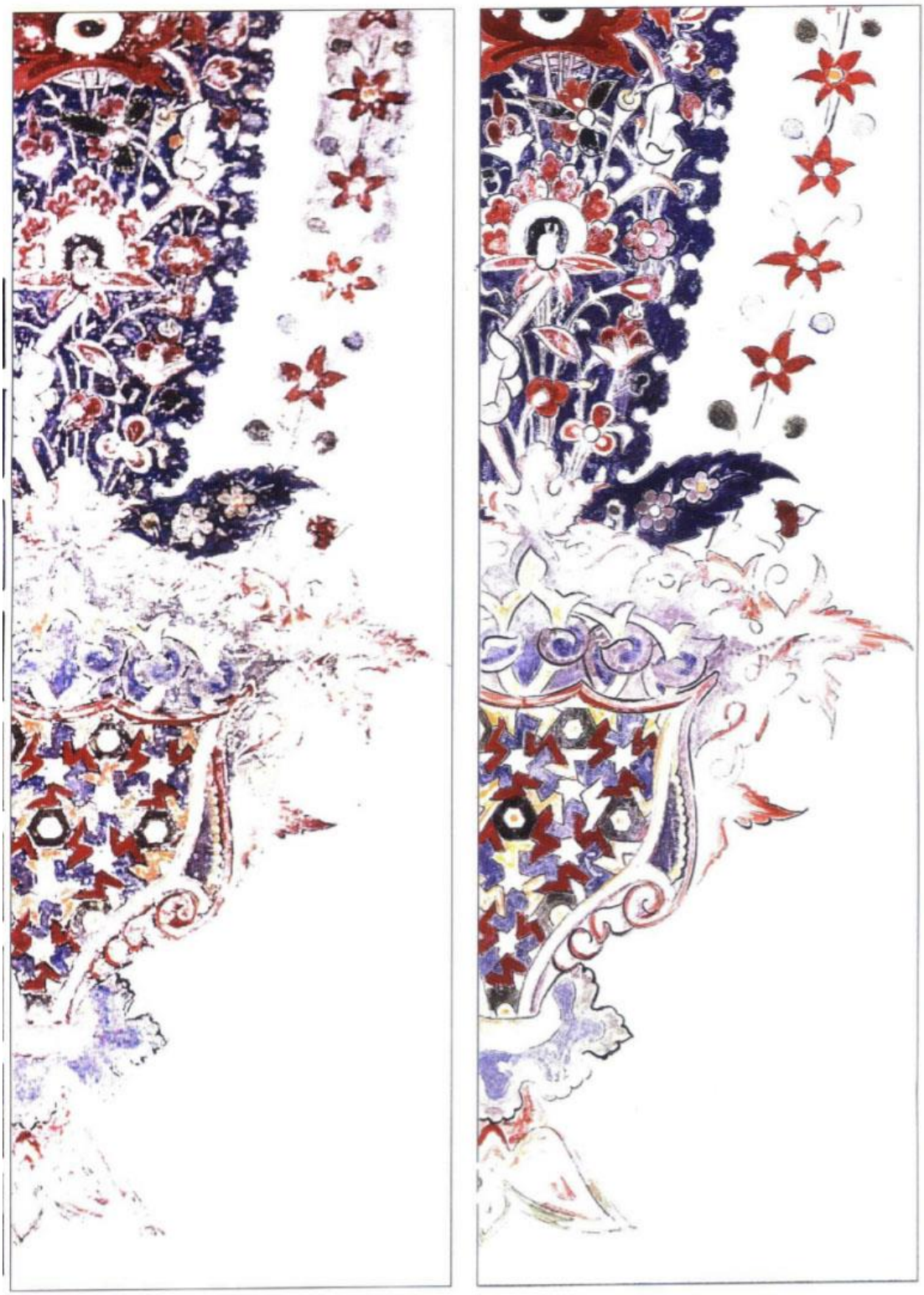
Ek 24: Restorasyon öncesi kuzeybatı cephe vazolu buket detay
(Bursa Cem Sultan Türbesi Mevcut Durum ve Raspa Sonrası Kalem İşi Rölöve Raporu)

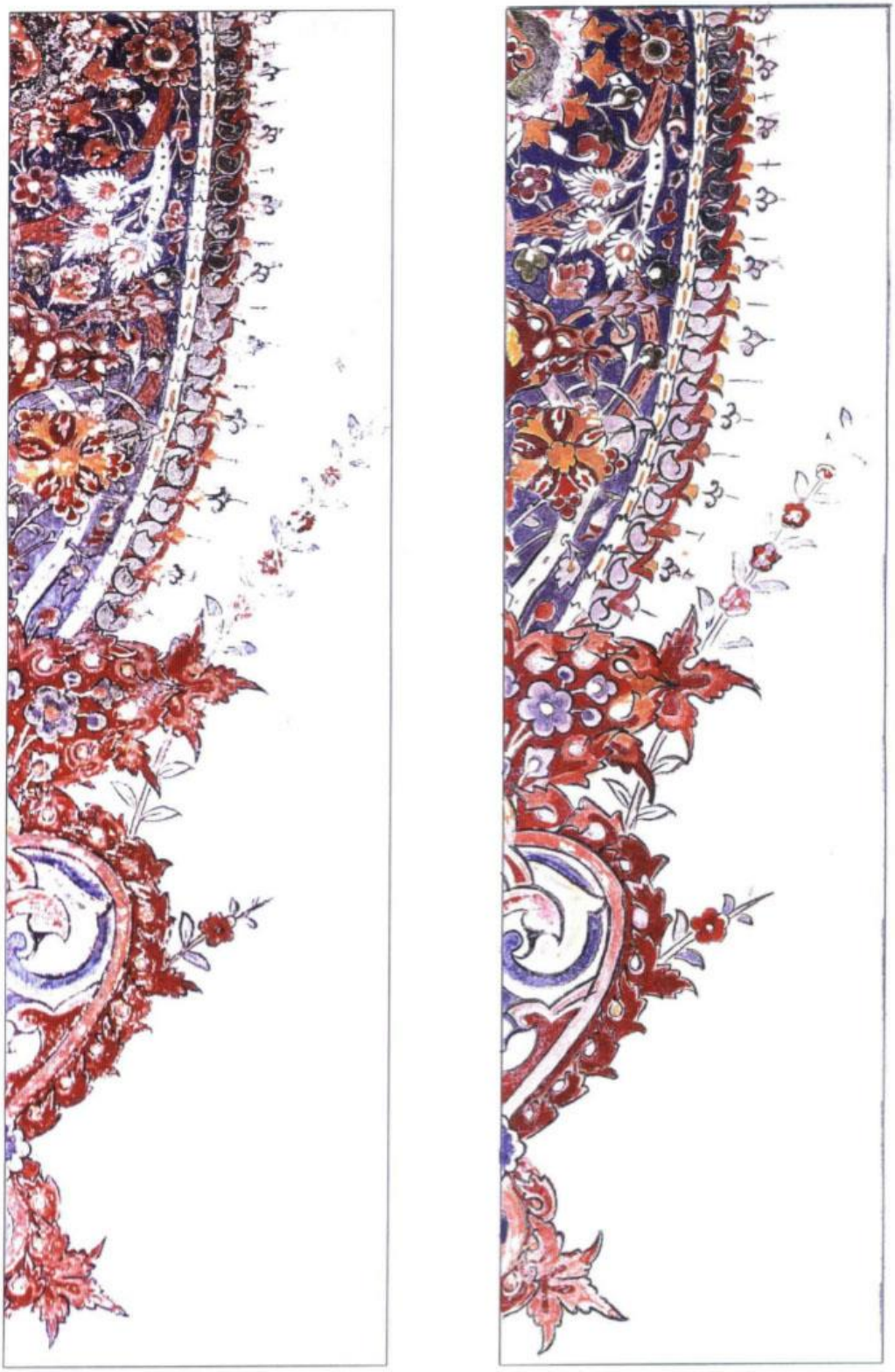
Ek 25: Restorasyon Öncesi, Mihrap
https://www.semerkanddanbosnaya.com/portfolio/cem-sultan-turbesi/ Erişim Tarihi (14.05.2020).

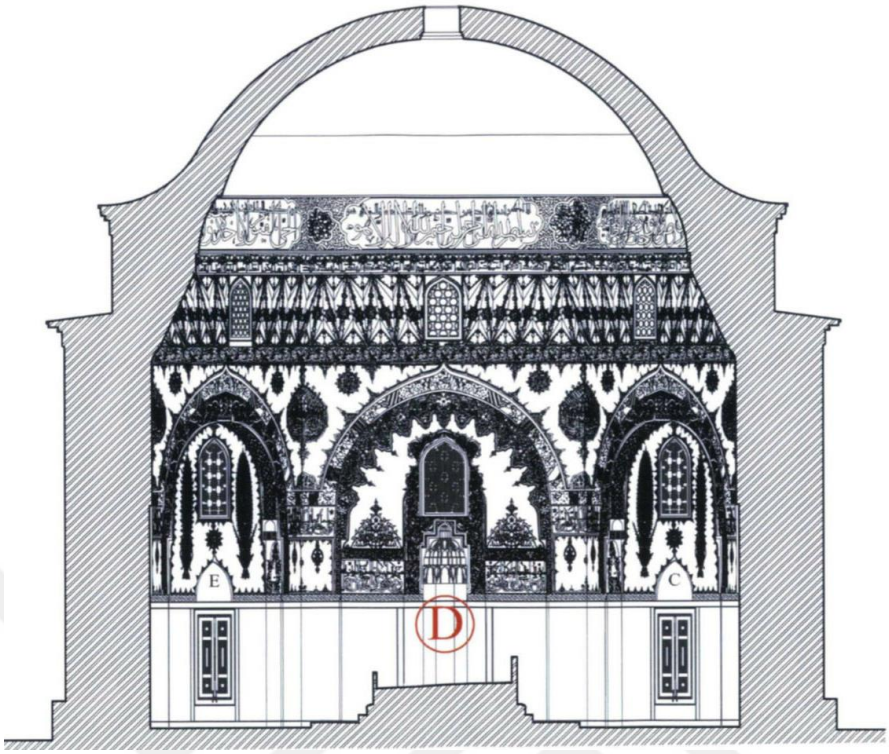
Ek 26: Güneydoğu Cephe 4. Kademe (c1)
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

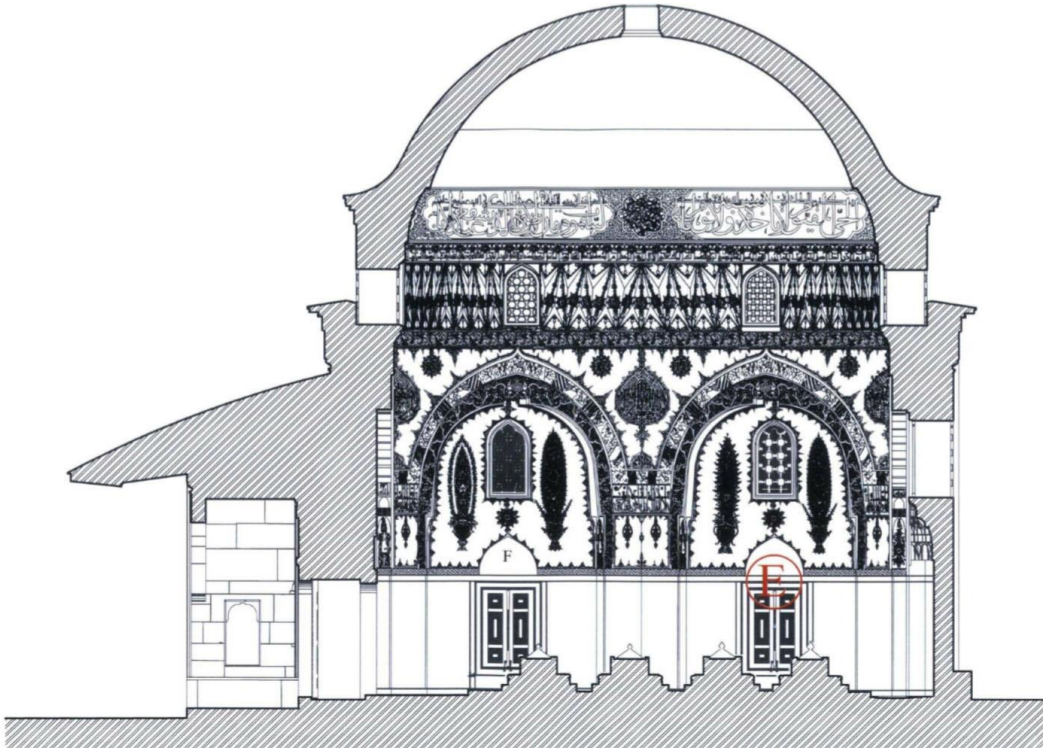
Ek 27: Kuzeybatı Cephe 4. Kademe (c2)
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

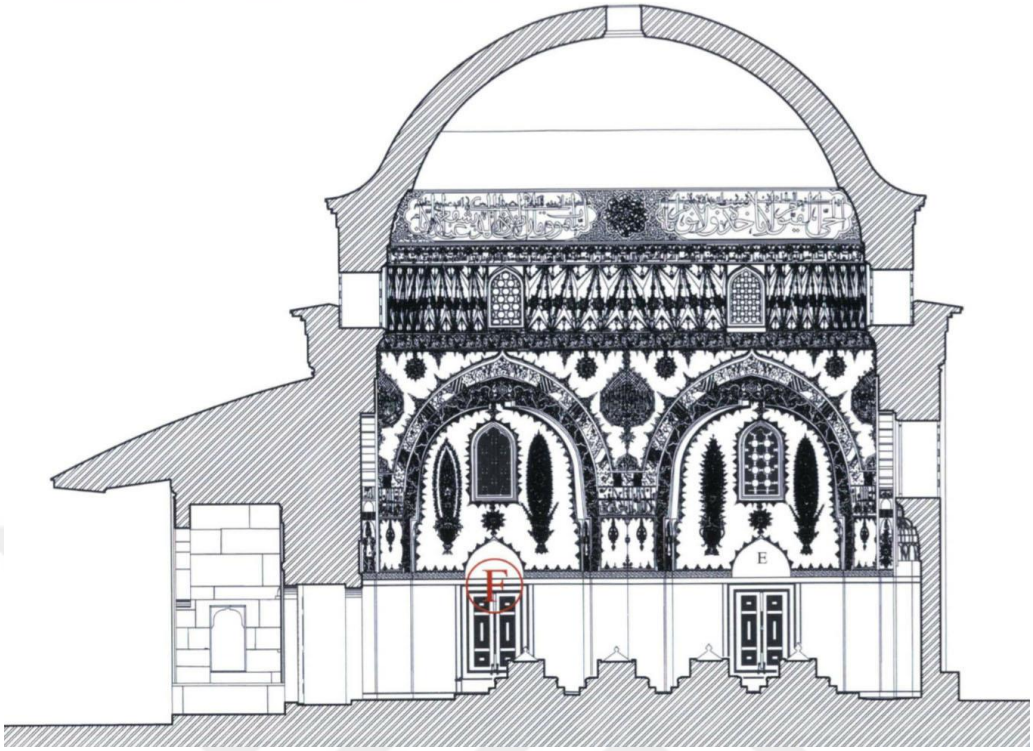
Ek 28: Güneybatı Cephe 4. Kademe (c1) numaralı alan
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

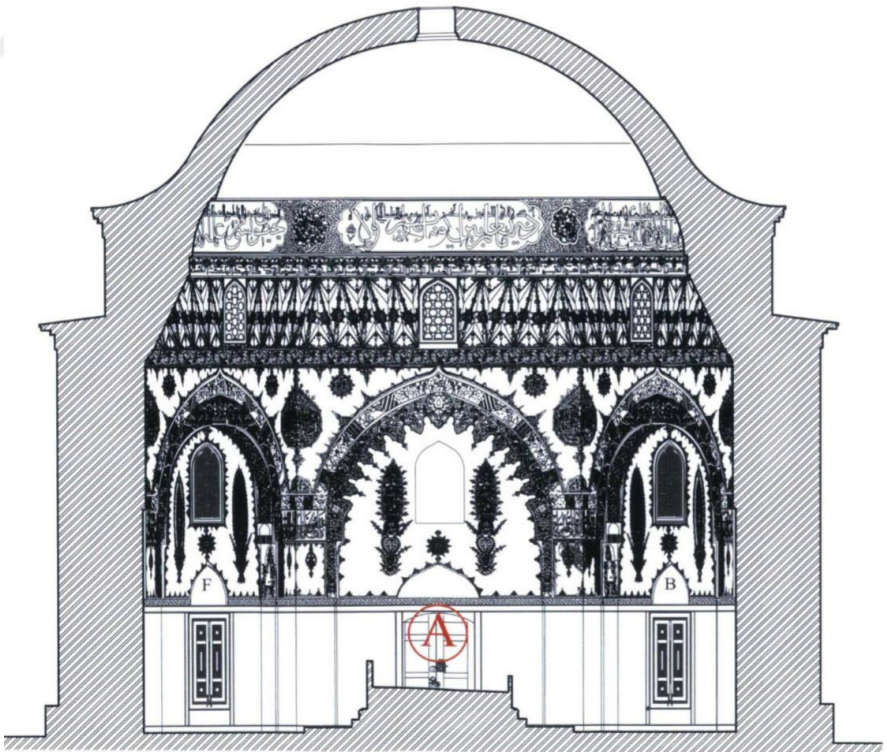
Ek 29: Güney Cephe Genel Plan
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

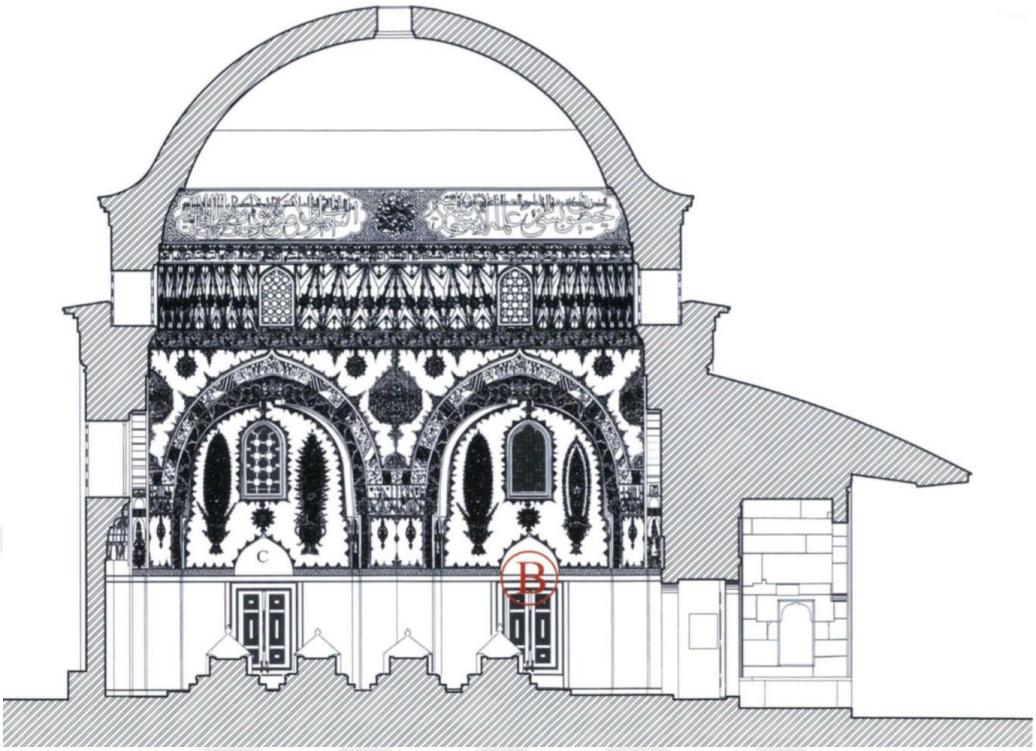
Ek 30: Güneydoğu Cephe Genel Plan
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

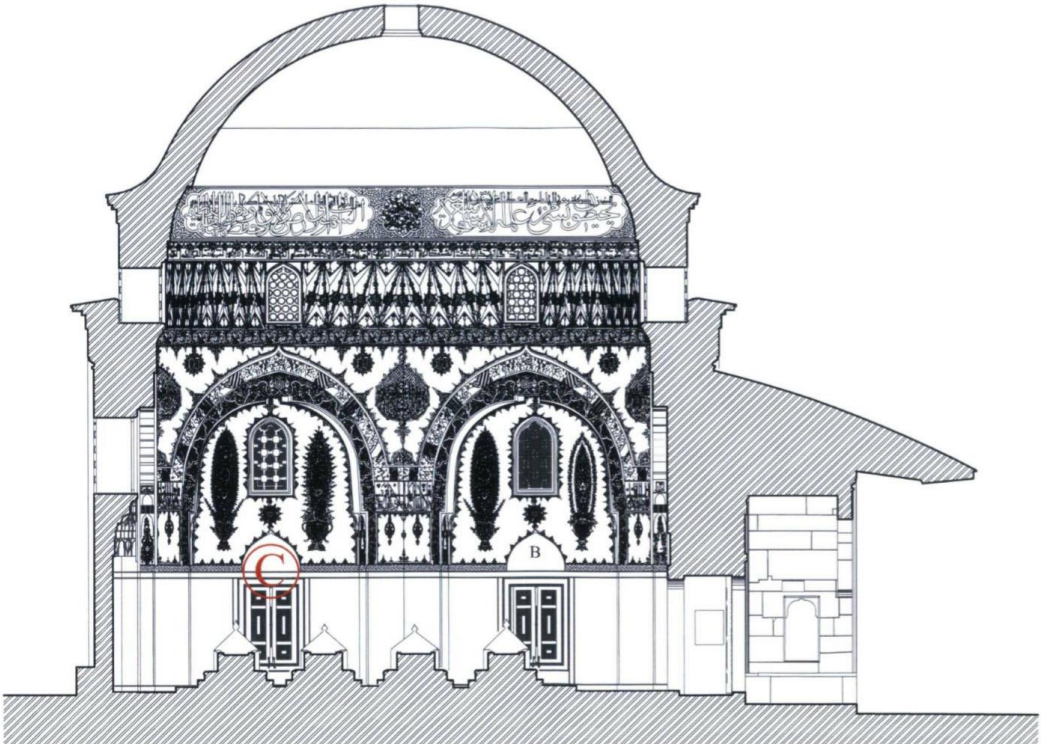
Ek 31: Kuzeydoğu Cephe Genel Planı
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

Ek 32: Kuzey Cephe Genel Planı
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

Ek 33: Kuzeybatı Cephe Genel Planı
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)

Ek 34: Güneybatı Cephe Genel Planı
(Bursa Büyükşehir Belediyesi Cem Sultan Türbesi Kalem İşi Mevcut Durum Rölövesi)